

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XIX. évfolyam

Főszerkesztő

CSANDA GÁBOR

A szerkesztőbizottság elnöke

ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Biró A. Zoltán (Románia), Fedinec Csilla (Magyarország), Holger Fischer (Németország), Gyurgyík László (Szlovákia), Hunčík Péter (Szlovákia), Petteri Laihonen (Finnország), Lampl Zsuzsanna (Szlovákia), Lanstyák István (Szlovákia), Lengyel Zsolt (Németország), Liszka József (Szlovákia), Mészáros András (Szlovákia), Roncz Melinda (Szlovákia), Simon Attila (Szlovákia), Szarka László (Magyarország), Andrej Tóth (Csehország), Végh László (Szlovákia)

Tartalom

Tanulmányok

ÖLLÖS LÁSZLÓ

Az európai önazonosság kérdéseinek egyik csoportja 3

POPÉLY ÁRPÁD

A kárpátukrán szojm megválasztása 1939 februárjában (1. rész) 15

L. JUHÁSZ ILONA

Kárpátok öre és Vasturul. Egy első világháborús szobortípus

újjászületése aktualizált ideológiai üzenettel 45

TÓTH ARNOLD

A Nagytárkányi népköltési gyűjtemény keletkezése. (Lázár Péter

és a Folklöre Fellows egri gyűjtése, 1913–1914) 89

RISZOVANNIJ MIHÁLY

Schnitzer Ármín és Pap Gábor barátsága – Schnitzer emlékiratainak

tükrében 107

GAUCSÍK ISTVÁN

A kisebbségi magyar szövetkezeti központok kérdése a két világháború

közötti Csehszlovákiában 119

KÁZMÉR ANIKÓ

Véleményes igekötők 131

Közlemények

VAJDA BARNABÁS

A párizsi béketárgyalások a kezdődő hidegháború kontextusában 147

Pályakép

SÁNDOR ELEONÓRA

„Itt kutatási szabadság van”. Beszélgetés a 60 éves Öllös Lászlóval 153

Könyvek

Lentner Csaba: Rendszerváltás és pénzügypolitika. Tények és tévhitek a neoliberais piacgazdasági átmenetről és a 2010 óta alkalmazott nem konvencionális eszközökről

(Nagy László) 173

Lapunk része az Európai Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Index (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – ERIH Plus) folyóirat-minősítő rendszernek. Folyóiratunk a CEEOL nemzetközi adatbázis által jegyzett.

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Realizované s finančnou podporou
Úradu vlády Slovenskej republiky
– program Kultúra národnostných
menšín 2017

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. IČO: 34 028 587. Felelős kiadó: Simon Attila igazgató • Nyomdai előkészítés: infopoint Kft. • Nyomta: Adecta, Kft., Csillizradvány • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala támogatásával • Példányszám: 600 • Ára: 3 € • 2017. szeptember • Nyilvántartási szám: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. IČO: 34 028 587. Zodpovedný: Attila Simon riaditeľ • Tlačiarenská príprava: infopoint s.r.o. • Tlač: Adecta, s.r.o., Čiližská Radvaň • S finančným príspevkom ÚV SR • Náklad: 600 • Cena: 3 € • september 2017 • Evidenčné číslo: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

Az európai önazonosság kérdéseinek egyik csoportja

LÁSZLÓ ÖLLÖS

European Identity – A Set of Questions

Keywords: European identity, European Union, political community, nationalism, enlightenment.

Az eddig domináns politikai stratégia oly módon próbálta megfogalmazni az európaiak összetartozásának közös tudatát, hogy a mostani önazonosságuk belső ellentmondásait feloldásuk helyett megkerülte. Az unió államai polgárainak politikai közösséggé válásához azonban nem lehet megkerülni azokat az értékrendi problémákat, amelyek egészen az egymással vívott háborúig és egymás elnyomásáig terjedően állították szembe őket egymással.¹ Lényegi kritikájuk híján továbbra is hat annak a felfogásnak számos eleme, amelyik megszüntette Európa vezető pozícióját a világban.² Ám nyilvános és közös vitájuk nem alkotja az európai politikai közbeszéd elsőrendű részét.

Európa polgárai így elsősorban saját országaik, és ami még fontosabb, saját nemzeteik problémáit vitatják. Szomszédjaikról és a többiekről továbbra is keveset tudnak, és vezetők azt is saját nemzeti szemüvegükön keresztül látatják velük. Így a saját nemzetük sikere a legfőbb, mindenki másé felett álló érték, és ebből a nézőpontból értékelendő minden egyéb.

A politikai hallgatás mértéke a többieknél uralkodó politikai közbeszéd alappilléreinél húzódik. Ezek kritikája ugyanis kívül esik az elfogadhatón. Nevezetesen az egyik tagállam politikai vezetői politikailag nem bírálhatják a másik nemzetfelfogását, akkor sem, ha azok lényegüket tekintve térnek el egymástól. Az Európai Unióban nem lehet politikai téma,³ ahogy az egyes tagállamok saját nemzeti múltjukat látják, akkor sem, ha a másik fél meghódításának, elnyomásának időszakait tekintik történelmük legdicsebb pillanatainak.⁴ Így pedig nem válhat közösen vallottá a múlt, s megmarad egy-

1 Ian Kershaw: *Höllensturz. Európa 1914 bis 1949*. München, Deutsche Verlags-Anstalt 2016, 11–24. p.

2 Richard Coudenhove-Kalergi: *Pan-Europe*. Paris, Presses Universitaires de France, 1988, 9–12. p.

3 Tudományos téma persze lehet, ám ennek hatása lassú és hosszadalmas.

4 A német nemzetiszocializmus a fő kivétel. De például a napóleoni hódítások már nem azok. Napóleon kultuszának kialakulásáról lásd: Feleki László: *Napóleon utókora*. Budapest,

más mellettinek, sőt esetenként egymással szembeninek.⁵ Az együtt megélt történelem ugyanis csak a kritika közös szempontjai alapján tehető közössé.

A hallgatás legfőbb oka a vezetőréteg nagyobbik részének ellenérdekeltsége, valamint begyökerezettség, tehát az új, a régi ellentmondásait feloldó koncepció hiánya. Így az európai államok mostani vezetőrétegeinek legitimitása lényegileg ugyanabban a nemzetállami hagyományban gyökerezik, mint az Európai Unió megalakulása előtt.

Az eddigi felfogás olyan értékelése, amelyik alapvető szempontja az egyes emberek nemzeti fejlődésének szabadsága, tehát a nemzeti szabadság és egyenlőség univerzális értékkel emelése, világossá tenné a hatalmi terjeszkedés és nemzeti elnyomás időszakait,⁶ valamint, ami nem kevésbé fontos, a jelenbeli vágyat ez iránt. Mivel a nacionalizmus tömegidentitás, ezért azt is láthatóvá tenné, hogy az egyes országokban miként tették tömegigénnyé mások nemzeti alávetését. Miként vált az államon belüli nemzeti egyenlőtlenség a nemzeti többségek által elfogadott, sőt kívánatos állapottá.⁷ Továbbá, hogy a nemzeti érdek mobilizáló ideológiává⁸ emelése miféle torzulásokat okozott az emberi szabadság és egyenlőség értelmezésében, majd alkalmazásában államról államra.

Valamint ennek egyik fontos következményét, nevezetesen, hogy megfér egymás mellett a saját nemzet nemzeti szabadságának követelése és mások nemzeti alávetésének igénye.⁹ Ez az ellentmondás csak úgy élhet tartósan az egyes emberek nemzeti értékrendjében, ha a maguk nemzetét minden más érték fölé emelik. Tehát az egyetemes emberi értékek fölé is.¹⁰

Amennyiben az egyéni szabadság lényegi eleme, ha a politikai hatalom fenyegetése nélkül saját módján fejezheti ki egyéni elképzelését önmagáról és a világról, akkor az egyének közösségeinek is bírniuk kellene ezzel a szabadsággal. Ha ugyanis egyes közösségek rendelkeznek vele, mások pedig nem, akkor azok, akik mások közösségi szabadságának szabályai szerint fejezhetik ki önmagukat, meg vannak fosztva szabadságuk egy részétől. Anyanyelvüket, kultúrájukat, életmódjuk számos elemét enyhébb esetben is másodrendűvé minősíti az állam, tehát az általa preferált mögé szorítja. Súlyosabb esetben pedig üldözi. De a két eljárás kombinációja is megjelenik, egyes

Magvető Könyvkiadó, 1979.

5 Elie Kedurie: *Nationalism*. Oxford, Blecwell Publishers, 2000.

6 Brendan Simms: *Kampf um Vorherrschaft. Eine deutsche Geschichte Europas*. München, Deutsche Verlags-Anstalt, 2014.

7 De azt is, hogy milyen szerepet játszott a nemzeti értelmiség ebben a folyamatban.

8 Lásd: Elie Kedourie: *Nationalism*. Oxford, Blecwell Publishers, 2000.

9 Már John Stuart Mill kifejti, hogy a fejlettebb nemzet dominanciája a fejletlenebb felett hasznos. Mill nemzetállam-koncepciójának alkalmazását elemzi Will Kymlicka. In *Multicultural Citizenship*. Oxford, Clarendon Press, 1995, 52–58. p.

10 Az ellentmondást jól mutatja a németek küzdelme a francia nyelv uralma ellen és a német uralmáért a közép-európai nyelvek felett. Majd az ő küzdelmük a német uralma ellen és a maguk uralmáért szomszédjaik nyelve felett. A nyelvi küzdelem tanulsága nem az emberek nemzeti szabadsága, az államban nem illet meg mindenkit, hanem csak egy adott nyelv használóit.

korokban üldözi, másokban másodrendűvé teszi. Közben pedig mindkettőt helyesnek, igazolhatónak tartja. Lényegük ugyanis azonos: a másik kultúra háttérbe szorításának helyes és igazolható volta. Így a módszer, ahogy ez megtörténik, elsősorban a történelmi helyzet függvénye. Tenni azt helyes, amit a körülmények lehetővé tesznek. Az egyes módszereknek a hatékonyság a mércéje, nem pedig az egyetemes emberi szabadság és egyenlőség.¹¹

Ahol a kettő kiáltoán kerül szembe egymással, ott esetenként többekben ébreszthet részvétet az üldözöttek sorsa. Ám körükben is csak egészen ritkán jelenik meg a nemzeti egyenlőség követelése. Általában az embertelenség ellen emelik fel szavukat. Ez azonban a probléma lényegét nem oldja meg.

Ma látszólag egyszerű megoldást kínál egy újabb nyelv dominanciája: az angolé.

Az anyanyelv és a magas kultúra kapcsolata azonban összetett. Az angol terjedése nem jelenti az anyanyelvi kreativitás megszűntét és feloldódását egyfajta új latinban. Csakhogy ez így már nem egyenlőség. Egyrészt amiatt, mivel az angol anyanyelvűek előnyben vannak a többiekkel szemben. Az angol ugyanis bizonyos mértékig eszköze lehet az elvont gondolkodásnak. Ám az emberi kreativitáshoz óhatatlanul szükséges anyanyelv szerepét nem képes átvenni. A nyelvi vonatkozásokkal bíró műalkotások, de a beszélt nyelv finomságai sem fejezhetők ki és érthetők meg másik nyelven. A fantázia szárnyalása, régi és új érzések és a bennük gyökerező ötletek akkor nőhetnek magasra, ha van miből táplálkozniuk. A közös kommunikációs eszköz, az angol, illetve más közös nyelvek ismerete nyilvánvalóan kiszélesíti azt a nyilvánosságot, amelyikben az emberek eddig éltek. Ám a nemzeti identitás komplex volta miatt nem helyettesítik azt, amit az anyanyelv, az átélt kultúra, a szocietális csoport¹² melege ad. Nem pótolják az anyanyelv melegségét. A hiány érzete természetesen eltérő az egyes egyéneknél, illetve társadalmi csoportoknál. Minden bizonnyal kisebb, enyhébb az olyanok többségénél, akik mindennapjaikban élik meg a nemzetközi kapcsolati világot, és erősebb azoknál, akik nem vagy ritkábban.

Egynél több anyanyelve lehet az embernek, ám bármennyi nem. Ez az emberi adottság adja az emberiség nemzeti sokszínűségének nyelvi alapját. A nemzeti sokszínűség pedig különféle kulturális látásmódot, elképzelést, életmódot kínál, amit a felek kölcsönösen átvehetnek, eltanulhatnak egymástól. Ugyanakkor persze időnként a konfliktusok új terét is megnyitja.

A nemzeti egyetemes értéké tételének segítségével el lehetne választani a mások, illetve a másik számára értékeset az értéktelentől és károstól az egyes nemzeti kultúrákban. A felek ugyanis az agresszivitás nemzeti változatát is átvették egymástól,¹³ nem csak a nacionalizmus előremutató elemeit.

11 Thomas Hurka: The Justification of National Partiality. In Robert McKim and Jeff McMahan (eds.): *The Morality of Nationalism*. 135–142. p.

12 Will Kymlicka szerint az ember természetes módon kisebb csoportokba szerveződik, nem pusztán a nagy társadalomba. Will Kymlicka: *Politics in the Vernacular*. Oxford, University Press, 118–130. p.

13 Philip Gleason: Identifying Identity: A Semantic History. In Werner Sollors (ed): *Theories of Ethnicity*. London, 1996, 461. p.

A nemzeti egyetemes értékrendje nélkül azonban nem létezhet európai közbeszéd. Nélküle a köznek ugyanis nincsenek mindenkire vonatkozatható értékrendi szempontjai. Európai közbeszéd híján pedig – ha a korábnál kevésbé hangoztatottan is – megmarad a nemzetállami szempontok dominanciája. Ebben a szellemi állapotban azonban nem változik az a nézet, hogy a nemzeti nagyság az uralt terület és népesség, illetve a befolyás nagyságával mérhető. A megnyert és elvesztett háborúk értékrendjének legfontosabb szempontja pedig a nemzeti nagyság növelése, illetve megtartása.¹⁴ Ehhez képest alárendelt szempont más emberek nemzeti alávetése.¹⁵

Az együttes nemzeti haladás ideája az EU-ban fontos kérdés ugyan, de továbbra is másodrendű marad, mert nem válik világossá, milyen egyetemes, tehát minden emberre érvényes elvekre épülne. Nélküle pedig az Európai Uniónak sem kell többnek lennie, mint a nemzeti nagyság eszköze. E módon azonban az unió legfontosabb döntései a tagállamok közti erőegyensúly és érdekküzdelen révén születnek. Tehát lassabban, nehezkesebben másokénál.¹⁶ Az egyes döntések helyes, illetve helytelen volta ugyanis az egyes tagállamok nemzeti érdekszűrőjén keresztül fogalmazódik meg.

Csak hogy a nehezkesebb és rosszabb minőségű döntéshozatal végső hatásában nem a nemzeti nagyság eszköze, hanem a nemzeti elmaradás egyik fontos oka. Sőt mi több, számos olyan fontos terület van, amelyekben a jelen körülmények között döntés nem is születhet. Nem úgy az unión kívüli nagy nemzetállamokban. Az unió tagállamai azonban továbbra is a maguk útját járják, gyakran koordinálatlanul, sőt akár egymással szemben is.¹⁷

Korábban a nemzeti nagyság megteremtésének és növelésének elfogadott módja volt a gyarmatosítás. Nemcsak Európán kívül, hanem azon belül is bevett szokásnak számított a nemzetileg alávetett területek erőforrásainak elszívása a nemzetileg lojálisnak tekintettek javára. Ez a machiavellizmus lehetővé tette, hogy a népesség számotvető részében az uralkodó csoporthoz tartozás érzését keltsék. A domináns nemzethez tartozó többnek tarthatta magát attól, aki más volt. Akkor is, ha maga az alsó, a másik pedig felsőbb osztályokhoz tartozott. Ezt ugyanis az állam támogatásával tehette.

A másik élmény a tömeghadseregek háborúinak élménye, amelyeket így nemzeti háborúkká lehetett nyilvánítani. A háborúkban immár nemcsak a kiváltságos rend harcol, hanem a nép fiaiból álló tömegek. Oliver Cromwell vasbordásai, a francia forradalmi sereg hatékonyabbak voltak, mind a nemesség csapatai. A huszadik század teljes mozgósítása teszi fel a koronát erre a hadszervezési módszerre. A tömeghadseregek háborúinak immár nemcsak a pusztító élménye marad meg, hanem a részvétel tapasztalata is. A győzelmek és vereségek váltakozása, katonadalok, kitüntetések, sebesülé-

14 Ez az örökség már a modern nacionalizmus kialakulását közvetlenül megelőző eseménysort is jellemzi. Mark Greengrass: *Christendom destroyed Europe 1517–1648*. Penguin books, 2014.

15 F.M. Barnard: *Self-Direction and Political Legitimacy – Rousseau and Herder*. Oxford, Clarendon Press, 1988.

16 Marján Attila szerint Európa továbbra is függő viszonyban marad. Marján Attila: *Európa sorsa*. Budapest, HVG Kiadó, 2007, 154. p.

17 Ez a különutasság a legvéresebb következményekkel Jugoszlávia felbomlása során járt.

sek, hősöknek nyilvánított eseteket, akkor is, ha a háború célja a hódítás, mind-mind azt igazolták, hogy nemzetek harcolnak egymás ellen.

Az első világháború vége nem okozott törést ebben a felfogásban.¹⁸ Az európai nemzetek közti szembenállás nem gyengült, sőt. Egyben a nemzeti nagyság elvének mentén állandósult a törekvés a világ minél nagyobb részének uralására. A „nagy háború” megroppantja Európa nagyhatalmainak hegemóniáját.¹⁹ Majd a második világháborút követő időszak már a nyugat-európai országok gyarmatbirodalmainak végét és másodrendű hatalommá válásukat jelenti. Egyben az a felfogás is gyengül, hogy joguk van a gyarmatosításra. A hatvanas évek kritikái az európai népek felsőbbrendűség eszméjét is kikezdi. Megjelenik ugyanis a kulturális egyenértékűség gondolata. Különösen fontos a rasszizmus kritikájának felerősödése, minthogy az eszme nem Németországban, hanem a gyarmatosító európai hatalmakban születik, kiegészítve, kiterjesztve és erősítve az Európán belüli nemzeti agresszió jogának elvét. Ezzel párhuzamosan az európai egyesülés folyamata is megkezdődik. Ám a politikai közösség alapját, az európai politikai identitást az előbbi kritikák nem teremtik meg.

A modern állam polgárainak állampolgári identitása nem egy, hanem több komponensből áll.²⁰ Mindenképpen szem előtt kell tartanunk, hogy az egyes eszmeáramlatok meghatározásai absztrakciók. (A konzervatívoké is.) Az ember nemcsak szabadságszerető, vagy éppen egyenlőségre vágó, illetve hagyománykövető lény, hanem mindegyik. Sőt e lényegjellemzéseken belül is léteznek irányzatok és árnyalatok, amelyek ha színvonalasak, akkor maguk is a létező emberit jellemzik, sőt akár formálják, alkotják.

Ezért az európai összetartozás koncepciójába a politika többféle felfogásának bele kell férnie. Mögötte pedig különféle társadalomfelfogásoknak, és végső soron emberképnek. A modern nemzetállam sem egyetlen felfogás kizárólagos érvényességére épült. Sokkal inkább több felfogás egyensúlyára és számos tézisük kombinációjára. Azt a tényt, hogy többször súlyos konfliktusok, forradalmak, sőt az egyes államok fegyveres harcai nyomán alakultak ki az egyes kombinációk, nem kell megkerülhetetlen törvénynek tekintenünk.

Európa hanyatlása éppen néhány rossz kombináció következménye. Ám ez nem hátráltathatja a szándékot, hogy az eddigiekből tanulva, az EU megelőzze az újabb pusztító összecsapásokat. Az európaiak nem voltak és nem is lehetnek egyfélék. Az új európai identitásnak, az egyes felfogások közti párbeszédet, sőt adott esetben a versenyt kell ösztönöznie, ám semmiképpen sem a másik megsemmisítését célzó küzdelmet, harcot, háborút. Helyet kell benne kapnia mindegyik jelentős politikai eszmeáramlatnak, és az új polgári identitásnak nem lehet a célja valamelyikük végleges diadala a többiek felett.

18 Robert Gerwarth részletesen kifejti, ahogy az első világháború formális végét követően tovább folytatódnak a háborúk Európában, folyamatos instabilitást teremtve. Ebben az időszakban egymás után zajlanak a tömeggyilkosságok és a más nemzetiségűek elűldözése. Lásd: Robert Gerwarth: *Die Besigten. Das blutige Erbe des Ersten Weltkrieges*. München, Siedler Verlag, 2016.

19 Richard Coudenhove-Kalergi erre az észrevétellel építi fel Európa egy új felfogásának szükségességét.

20 Ez az elemzés sem veszi számba mindegyiket.

Ezért a legfontosabb hatalmi kérdésnek nem úgy kellene hangoznia, hogy miként győzhetnek az adott eszmeáramlat hívei a többiek felett az Európai Unió ilyen vagy olyan felfogását használva, hanem úgy kell feltennünk a kérdést, hogy melyek azok a pontok, amelyekben az egyes eszmeáramlatok közel kerülhetnek egymáshoz az európai identitás kérdésében. Hol alakítható ki az a tér, ahol hatékony párbeszédre és együttműködésre nyílik mód? Méghozzá oly módon, hogy az Európai Unió polgárainak nemzeti sokszínűsége ne akadályozója, hanem segítője legyen politikai közösségük működésének. Olyannyira, hogy politikai közösségük működése a maga nemzeti sokszínűségében hatékonyabb legyen, mind a homogén nemzetállamoké. A globális verseny ugyanis nem engedi meg a hatékonyság alacsonyabb mércéjét.

Ehhez azonban számos új, illetve újonnan értelmezett értékre és eljárásra van szükség.

Ezek kimunkálása nyilvánvalóan nem lehetséges egyetlen tanulmányon belül. Néhány eleme azonban kifejthető.

Európának ma abból az állapotból kellene továbblépnie, aminek egyszerre köszönheti az elmúlt négyszáz év világviszonylatban kiemelkedő sikereit és az utolsó száz esztendő válságidőszakát és a lemaradást. Ez a társadalmi és politikai állapot pedig a modern európai nemzetállam. Ám a továbblépés szándéka nem jelentheti a korszak teljes elvetését. A felvilágosodás tévedését, amellyel „sötét középkornak” nevezte azt a történelmi időszakot, amelyet meghaladni kívánt, nem szabad megismételni. Az európai nemzetállamok kora semmiképpen sem minősíthető olyan időszaknak, amelyekben a visszamaradottság, a „sötétség” uralkodott. A modernitás kora ez, ám világosan meg kell látnunk belső ellentmondásait. A közelmúlt értékeinek megbecsülése azonban a változtatás felszínességét sem jelentheti. Mostanáig ugyanis nem történt sokkal több. Nemcsak az értékek megtartására, hanem mellettük új, azaz eddig nem volt alapokra is szükség van.

Ehhez pedig megint erős szándék, méghozzá nemcsak politikai, hanem ösztársadalmi szándék kell. Az ilyen szándék történelme során már többször megsegítette Európa országait és általuk a kontinens nyugati részét. Ám ehhez el kellene döntenie, hogy ismét a világ legfejlettebb régiójává kíván-e válni, vagy megbékél a fokozatos lemaradásával. Ha ismét a legfejlettebb akar lenni, akkor mindenekelőtt azzal kell határozottan szembenéznie, hogy immár nem az, és az idő múltával pozíciói tovább romlanak. A határozott szembenézés mindenekelőtt a lemaradás okaival, egészen pontosan nemcsak a helyi, hanem az összeurópai okaival való szembenézést jelenti. Majd bátorságot és elszántságot kell gyűjtenie magából a mostanra problémává nőtt sajátosságok eltávolítására, megváltoztatására. S végül el kell szánnia magát a számos eddig nem volt elemet is tartalmazó új rend felépítésére, kipróbálására, majd kijavítására, fejlesztésére. Európa többször is vállalkozott az ilyen kísérletre. Ismét itt van az ennek az ideje.

A nemzeti identitás nem csak a polgári társadalom racionális felfogásából eredt. Sőt, annak alapjai sokkal inkább egyetemes emberi értékekre épültek. Ma is ez az egyik gyengéje annak a felfogásnak, amelyik az európai politikai egységet pusztán az univerzális emberi jogok és a liberális demokrácia alkotmányos eszméjére szeretné építeni.²¹ Európának nem elég az egyetemes emberi értékeket magáénak vallania,

21 Jürgen Habermas: *Zur Verfassung Europas*. Berlin, Suhrkamp, 2011, 75–80. p.

hanem sajátosan európainak is kell maradnia. Hiszen nem az utolsó évszázadban született.²² Sajátosságai nélkül önmaga számára sem lesz világos, hogy mi is valójában. Saját polgárai nem fogják tudni és érezni, hogy európaiként kik és mik ők a világ sokféleségében.

Ami ebben a helyzetben megmarad, az a korábbi nemzeti identitásuk. Jellegéből eredően azzal együtt, ami Európa problémáit okozza. Ez az ellentmondás az egyik oka az absztrakt, pusztán emberi jogi európai identitás ugyancsak mérsékelt sikerének. Az elképzelést persze nem szabad lebecsülni. Nyilvánvaló, hogy éppen Európa az a hely, ahol az emberi jogok eszméjének és az alkotmányos demokráciának központi szerepet kell játszania az emberek európaiságában. De nem az egyedülit.²³ Egyébként most sem lesz képes feloldani azt az ellentmondást, ami a felvilágosodás óta közte és a nemzet-állam eszméje közt feszül.

Az európaiság sajátosságainak, legalább az utalások szintjén az Európai Unió legfontosabb dokumentumaiban is helyet kell kapniuk. Ha önazonosságuk legfontosabb alkotóelemeiben alkotmányos egyetértést szeretnének az európaiak, és alkotmányos hagyományaik alapján nem nagyon akarhatnak mást, akkor akár olyan értékeknek is, amelyek az egyes politikai eszmeáramlatok számára kulcsfontosságúak. A köztük lévő természetes konfliktusok – hiszen azok a pluralizmus lényegéből erednek – megoldását nem az az eddig uralkodó stratégia adja, hogy közös dokumentumaikból mindazt kihagyják, amit valamelyik fél nem tekint saját alapértékének. Ennek eredménye ugyanis az általánosság olyan szintje, hogy az alig mond valamit az egyszerű polgár számára. Inkább azzal kellene próbálkozni, hogy a közösen vallott értékek mellett azok is helyet kapnak, amelyeket az egyes felek a saját szempontjukból különösen fontosnak tartanak. A határ ebben az esetben ott húzódik, hogy nem törekedhetnek kizárólagosságra, azaz nem fenyegethetik a többi szabad megvallását és képviselését. Ehhez azonban nem elég megvallani őket, hanem eddigi értelmezési és alkalmazási történelmük ellentmondásaival is szembe kell nézni nyíltan és nyilvánosan.

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a modern államot politikailag nem egy, hanem mindegyik releváns politikai eszmeáramlat alkotja. Alapértékeik együtt adják az EU alapértékeit. Ott is, ahol egybecsengenek, ott is, ahol kombinálhatóak, és ami különösen fontos, ott is, ahol versengenek. Ez a verseny az európai szellemi fejlődés motorja volt, ha meg lehetett szabadítani a hatalmi erőszaktól. Ám pusztított, ha nem. Egymással szembeni erőszakelemeiktől tehát Európának meg kell szabadulnia. Mindegyik releváns eszmeáramlat kínál erre módszertani megoldást. Az Európai Unió eddigi gyakorlata mutatja, hogy a megoldások alkalmazhatóak. Ugyanakkor a kritikájuknak tartalmaznia kellene az egyetemes szempontokat.

A nemzeti sajátosságok elismerése jelenleg a közös szempontok alapján történő kritika nélküli elismerést jelenti. Tulajdonképpen azt, hogy amennyiben a liberális demokrácia minimális feltételeinek megfelel az ország, akkor a többiek nem firtatják

22 Jacques Le Goff: *Die Geburt Europas im Mittelalter*. München, Verlag C.H.Beck, 2004.

23 A kulturális pluralizmus és multikulturalizmus kapcsolatának új elképzelését kínálja Bhikhu Parekh: *Rethinking Multiculturalism*. New York, Palgrave MacMillan, 2006, 126–136. p.

nemzetfelfogását. Lehet a más nemzetiségűeket elnyomó, nacionális demokrácia, lehet ambivalens, sőt egyenesen tisztázatlan, több kényes kérdés elhallgatására épülő viszonya a huszadik század diktatúráihoz. És persze saját nemzeti nagyságának képét is megrajzolhatja mások alávetésével.²⁴ Az egykor alávetettek most az unió további tagjai, illetve leszármazottaikként polgárai is lehetnek. És teheti ezt oly módon, hogy egyszerre interpretálja nemzeti nagyságként országa sikeres hódításait, és igazságtalan elnyomásaként a maga meghódítottágát. Amivel a saját nemzeti érdekét mindenek fölé helyezi.

Ez az állapot folyamatos belső feszültséget eredményez az EU-n belül. A jelen körülmények között a felek legfeljebb hallgatnak róla, nehogy elmérgesedjen. Megszüntetni, jobban mondva meghaladni az unió mostani állapotában azonban nem lehet. Csakhogy a döntéshozatal a jelen körülmények közt lelassul, sőt néhol elakad a sokféle nemzeti érdekeknek deklarált ország- és kormánycél felsőbbrendűségének szövevényében. A következmény pedig az, hogy az EU egésze lassabban, nehezkesebben dönt mint azok az országok, amelyekkel versenyeznie kell.²⁵

A gondolkodásmód az Európai Unió előtti időszakból ered, és az unióba is átcsorgott. Meghaladásához azonban elsősorban a gondolkodásmódnak kellene megváltoznia. Nélküle az esetleges új központosított intézményrendszer is a régi értékek mentén fog működni nem gyengítve, hanem alighanem erősítve az említett ellentmondást. Ahhoz, hogy az érintett országok közösen válasszák ki az őket képviselőket, tehát hogy a másik ország polgáráról is döntsenek, ahhoz elsősorban olyan értékrendi alapokra volna szükségük, amelyekre építve ezt megtehetnék. Amelyekre építve elvárhatnák, és praktikusán is számolhatnának vele, hogy a kiválasztott személy őket, az ő sajátosságait is képviseli. Ám ehhez értéknek, nem pedig veszélyforrásnak kellene tartaniuk egymást. Akkor is, ha szomszéd országról és szomszéd nemzetéről van szó, olyanról, amelyiktől ez ideig évszázados konfliktusok és e konfliktusok mai képe választja el őket.

Ehhez azonban képessé kell válniuk arra, hogy kritikusan szemléljék a máig érő múltat, és nemcsak a másik felet, hanem ugyanúgy saját nemzetüket is benne. És fel tudják ismerni azt, ami segíti őket a fejlődésben. Mindehhez a nacionalizmus eddigi válfajainak univerzális elvekre épülő kritikájára, valamint a másik nemzeti kultúra, kultúrák ismeretére volna szükség.

Mivel Európa államainak határait csak a legkritikább esetben vonták meg a nép akaratára alapján, ezért az egyes országok vezetői és gyakran a nyilvánosság nagy része fél

²⁴ John Dunn: *Western Political Theory in the Face of the Future*. Cambridge University Press, Canto edition, 1993, 62–64. p.

²⁵ A nemzetállami érdekfelfogás erejét jól mutatja az Európai Bizottság 28 tagja. Világosan demonstrálja, hogy a tagállamok számára a közvetlen befolyásuk fontosabb, mind a bizottság lehető legjobb működéséhez szükséges szerkezet. Feltételezik, hogy a kisebb létszámú testületben a bennlévők a benn nem lévők kárára és nem a javukra döntenének. Lehetőségeket és erőforrásokat vennének és vonnának el tőlük a maguk javára. Tehát az uralmuk alá hajtják őket, még ha csak időlegesen is. Ezt pedig csak erőegyensúllyal, tehát a bizottságban való közvetlen részvétellel lehet kiegyensúlyozni.

szembenézni az ebből fakadó legfontosabb ellentmondással. Ez az ellentmondás az államhatárok rendi, tehát dinasztikus öröklés, illetve háborús, tehát katonai erőszak alapján történt megrajzolása, valamint a liberális demokrácia azon tétele között feszül, hogy az állam a nép akaratából ered. Ennek, valamint a nemzeti elválasztás mögöttes okának az eredménye az állam nemzeti homogenizálásának szándéka, nemzeti kisebbségek esetén pedig az érintett a szomszédokkal szembeni gyanakvás érzületének fenntartása.

A határok garantálását össze kellene kapcsolni az államok átalakulásával a nemzeti szabadság és egyenlőség államává, azaz nemzeti kisebbségeik nemzeti fejlődését is segítő állammá.

Uniói jogszabályok kellenének a nemzeti kisebbségekről. Ám ezek önmagukban nem segítenek. Mi az, ami magukat a kisebbségeket is mai országaikat tisztelő és becsülő polgáraivá teszi? Hiszen elődeiket gyakran nem saját akaratukból tették kisebbségekké. Mi minden kell ahhoz, hogy megbékéljelek mindazzal, amit nemzetileg megélték? Tehát anyanyelvük háttérbe szorításának, nemzeti méltóságuk megkérdőjelezésének, állampolgári mivoltuk alacsonyabb értékének, gazdasági, kulturális társadalmi életük fékezésének, csonkításának élményével.

Sőt az egészen durva meghurcolásokkal, mint a terror, a kitelepítések?

Nyilvánvalóan elégtételt kellene kapniuk. Világossá kellene tenni a többség előtt, hogy ez nem a nemzeti dicsőség, hanem a sötét múltjuk, esetleg jelenük része. Más emberek nemzeti egyenlőtlensége hasonlatos a korábbi államok által teremtett vallási és rendi egyenlőtlenségekhez. De összevethető azzal is, ha más az emberi lényegét adó jogokat szűkít, sőt megvon az állam egyesektől. Ám ezzel magukat is korlátok közé kell zárniuk. A mások elnyomására alkalmas szabályok és intézmények, az arra specializálódott személyek az ő fejlődésüket is visszafogják. A korábbi korokhoz hasonlóan ők is a nemzeti küzdelem képét kapják az együttműködésé helyett. A nemzeti büszkeségük főként mások rovására nőhet. A nemzeti teljesítmény legértékesebbje a más nemzetekkel szembeni küzdelem sikere.

Gyakran ma is ennek a példái uralják a nép döntő többségének történelempépét, és így ma is ezek válnak követendő példává. A másokkal szembeni mérce nem az ő nemzeti szabadságuk és egyenlőségük, hanem a nemzeti büszkeség és a nemzeti sértegettség állapota, valamint a nemzeti nagyság vágya.

A nacionalizmus egyik nagy előnye a korábbi szellemi állapottal szemben a magas kultúra popularizálása volt.²⁶ A popularizálást azonban összekapcsolták a nemzeti elválasztással.²⁷ Ezen túljutva lehetne megfeleltetni a csoportos sajátosságokat az egyete-

26 Ernest Gellner szerint ez a folyamat központi jelentőséggel bírt a nacionalizmusok megszületésében. Ernest Gellner: *A nacionalizmus és a komplex társadalmak kétféle kohéziós formája*. In *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1995, 199. p., Ernest Gellner: *Nations and nationalism*. Oxford, Blackwell publishers, 1993, 35–38. p.

27 A nemzeti elválasztás azt az értékrendet, eljárásmodokat és intézményrendszert jelenti, amivel a nemzetek vezetői a modern világ rohamosan bővülő emberközi kapcsolatait ellenére is el tudták választani egymástól nemzeteik tagjait.

mes emberi szabadság és egyenlőség elveinek. Itt kapcsolódhatna az ember nemzeti szabadsága az egyetemes emberi szabadsághoz.

Európa mai állapota a fokozatos lemaradás állapota a világ más nagy régiói mögött.²⁸ A nemzeti érdek pedig nem lehet a nemzeti lemaradás, a globalizáció korában különösképpen nem. A lemaradás a mások, az erősebbek befolyása alá kerülést jelenti, azaz az olyannyira hangoztatott nemzeti szuverenitást veszélyezteti.²⁹ Az egyes kis nemzetállamok valós választási lehetősége abban áll, hogy önként egyesülnek-e a nemzeti szabadság és egyenlőség elvei mentén, vagy a gyorsabban fejlődő erősebbek vonják őket lépésről lépésre saját hatalmukba.

Európa nemzeti dilemmájának lényege tehát nem az, hogy megtartják-e saját hagyományos szuverenitásukat, vagy alárendelik magukat az egyesülő Európa hatalmi struktúráinak. A hagyományos nemzeti szuverenitás ugyanis megtarthatatlan a globalizáció korában. Hanem abban áll, hogy Európa nemzeteivel összefogva meghaladják-e korproblémáikat, és új lendületet adnak a kontinens fejlődésének, vagy továbbra is életben tartják azokat az okokat, amik miatt lépésről lépésre elmaradnak a világ más részei mögött.

Európa országai ezer szállal kötődnek egymáshoz és függnek is egymástól.³⁰ Összefonódottságukban nyilvánosan és közösen be kellene ismerniük azt, amit számos adat régóta világosan jelez, nevezetesen, hogy Európa súlya tovább csökken, gyengülése tovább folytatódik a globális versenyben. Minden mélyreható változtatásnak ez az első, és egyben megkerülhetetlen lépése. Aki megteszi ezt a lépést, óriási előnybe kerül azokkal szemben, akik nem, hiszen ő a jövő reménységét kínálja, míg amazok az elmaradás folytatását.

A változtatás egyik alapkérdése a történelemben mindig úgy hangzott, hogy mit kell megőrizni, és mit nem? Ez a kérdés kemény és indulatos vitákhoz vezet. Ám, ezek már termékeny viták lehetnek, hiszen a megújulást, az eddigi állapot meghaladását tűzik ki közös céljukul. Abban végre egyetértés lesz, hogy a jelenlegi állapot immár nem kínál sikeres jövőt. És abban is, hogy sok értékeset, jövőbemutatót tartalmaz. Ez az egyetértés, ha megszületik, elég lehet ahhoz, hogy a viták a felvilágosodás nézetütközéseitől eltérően ne forduljanak erőszakba. A vita felhasználhatja azokat a tapasztalatokat, amelyeket Európa a vallási összeütközések és a felvilágosodás során gyűjtött. Valamint építhet arra a nyilvánvalóan helyes állításra, hogy a globalizáció korában egy újabb az erőforrásokat felemészítő európai összecsapás, esetleg összecsapások sora a siker reményét is elvonná a nemzetközi versenyképesség visszanyerésére. Ám ez ismét a

28 Az Európai Unió legdinamikusabb államainak növekedési üteme nem az unió egészének növekedési üteme.

29 A globalizáció kulturális kihívásait, különösképpen a homogenizálás szándékát elemzi Robert J. Holton. Robert J. Holton: *Globalization and the Nation-State*. London, Mackmillan Press, 1998. 166–172. p. Majd a szándék következményét, a kulturális polarizálódást és a hibriddét válást. Uo. 172–184. p.

30 Már az európai egyesülést szorgalmazó Winston Churchill leszögezte, hogy az egész világ a nemzetek kölcsönös függősége felé halad. Idézi Boris Johnson: *Der Churchill Faktor*. Stuttgart, Klett-Cotta, 2015, 340–341. p.

negatív argumentum, tehát a félelem érve. A félelem pedig sohasem elég a megújuláshoz.

A pozitív argumentum lényege, hogy az új fellendüléshez minden alkotó energiára szükség van. Még hozzá a maga sokféleségében. A felvilágosodás vitái nemcsak egymás elpusztításának szándékában csúcsosodtak ki, hanem az egyes eszmeáramlatok értékrendjének kombinációihoz is vezettek, amelyek újabb és újabb teret nyitottak a fejlődésnek. Ez a tapasztalat elég erős ahhoz, hogy építsen rá az Európa előtt álló időszak.

A nemzetállamok korának eddigi tapasztalatai nyomán, amit semmiképpen sem volna szabad megőrizni, az más emberek nemzeti elnyomása. A rendiség a rabszolgáltatás tulajdonképpeni végét jelentette, a polgári forradalmak mentén megszülető nemzetállamok pedig a rendi elnyomást számolták fel. Az új Európában az ember nemzeti elnyomásának kellene véget vetni. Az államok váljanak több nemzeti csoport államaivá, legyenek azok akár nemzetek akár nemzeti kisebbségek. Mindegyikük nemzeti fejlődését támogatná, nemcsak az egyikét. De többet kellene tennie ennél. Az államoknak nemcsak mindegyikük nemzeti fejlődését kellene támogatnia külön-külön, hanem együttes fejlődésüket is. És ezt az elvet alkalmaznák egymás közti viszonyukra is. Ám ehhez új módszerek és a nemzet megújított felfogása kell.

Ha a mostani folyamat tovább tart, és az európai egyesülés koncepciója globálisan versenyképtelen lesz, Európa lemarad, és ennek okán erőre kapnak régi agresszív nacionalizmusai.³¹ Ennek is globális hatása lenne. Ám ez utóbbi ismét a negatív argumentum része, tehát a félelem érve.

Sokkal fontosabb az előbbi, a pozitív argumentum, a fejlődés érve, és ami belőle következik. Ha ugyanis a kísérlet sikerrel jár, akkor mások számára is például szolgálhat. Az agresszív nacionalizmustól megszabaduló további államszövetségek is kialakulhatnak, kihívást jelentve éppen a nacionális agresszivitást ideológiájukká tevő rezsimek számára. Az egyes országok lakosai láthatnák, hogy van más út, a nemzeti fenyegetés és fenyegetettség állapota nem az egyetlen lehetőség. Megismerkedhetnek azzal a kulturális és politikai magatartással, amelyik a nemzeti sokrétűségből meríti új ötleteit, kezdeményezéseit, esetenként találmányait, szóval nem szűkíti, hanem szélesíti életlehetőségeit. Eközben pedig nem megszabadulni kíván a nemzeti kultúrája, sőt kultúrái örökségétől, hanem fejleszteni akarja, és másokat is segíteni kíván ebben. A nemzeti közeledés nem a másik elnyelését, öröksége, értékei gyengítését, elhallgatását, elfeledtetését, háttérbe szorítását, sőt asszimilálását jelenti, hanem nyílt vállalását, ápolását, fejlesztését.

Az európaiak nemzeti identitásának ebben a viszonyrendszerben a nemzeti számos elemének megtartása mellett olyanok is megjelenéne, amelyek eddig nem léteztek. Ám mindegyikük esetben elmondható, hogy a kettő hagyományos ellentétének feloldása segítené őket. Ha az otthonosság egyben más nemzeti kultúrák sajátjának vallott eredményei megismerésének az érzését is jelenthetné, akkor – az anyanyelvet és a saját világot ugyan nem pótolva – kiterjedhetne az értékes ismeretek olyan megértésé-

31 A válságok során mindig megjelenik a régi rend iránti vágy. Az Európai Unió tagállamaiban ez a folyamat megfigyelhető a tagállamok pártrendszerének változásában.

hez, amely a saját otthonosban is megjelenik. Vagy éppen fordítva, a saját nemzeti kultúra teljesítménye tűnik fel a másikban mindegyik fél számára hasznosan, szépen. Az összekapcsolódás közelebb hozna sok mindent, ami benne a sajátot is meglátva sokkal értékesebbnek tünne. A másik a magunk segítségét jelentené a hagyományos fenyegettség helyett. S nemcsak az aktuális politikai, avagy gazdasági érdekek okán, hanem mert a felek kultúrája összefonódik³² és számos alapértékükben is megegyeznek.

Ugyanakkor a nemzeti elnyomás negatív történelmét is össze kellene állítani Európában. Beleértve az utolsó időszak elképzeléseit az Európa (esetleg annak egy része) feletti nemzeti dominancia megszerzéséről, illetve Európa felhasználásáról egyik-másik nemzet nagyságának növelése, illetve helyreállítása céljából.

LÁSZLÓ ÖLLÖS

EUROPEAN IDENTITY – A SET OF QUESTIONS

Citizen´s identity in the modern states is made up of several components, not only of a single one. Therefore, the conception of European identity also must integrate several components of political mainstreams. And, behind them, there also must be different interpretations of society, as well as different images of man. The present state of Europe is a state of gradual lagging behind other regions of the world. Staying behind on national level, of course, cannot be a national interest, especially not in the age of globalization. Therefore, the real dilemma of European nations lies not in the maintenance of their traditional sovereignty or in their submission to the European Union. The real dilemma is whether they, standing together, will be able to overcome challenges of this age, or they will keep up the root causes of lagging behind.

³² Max Weber: The nation. In Hutchinson & Smith: *Nationalism*. Oxford–New York, Oxford University Press, 1994, 22. p.

A kárpátukrán sojzm megválasztása 1939 februárjában (1. rész)

ÁRPÁD POPÉLY

The election to the Carpatho-Ukrainian Soim in February 1939 (Part I.)

Keywords: Subcarpathia, Carpatho-Ukrainian Soim, elections, Ukrainian National Union, national minorities.

Kárpátalja történetének 1938 októberétől 1939 márciusáig tartó közel féléves periódusa az országész múltjának legmozgalmasabb, egyszersmind legellentmondásosabb fejezetei közé tartozik. Ekkor sikerül kivívni a tartomány Prága által két évtizeden keresztül elutasított autonómiáját és megválasztani az autonómia egyik legfontosabb attribútumát, azaz törvényhozó testületét, a kárpátukrán sojzot is. A Kárpátalján hatalomra jutó, a nemzetiszocialista Németországtól inspirált és abban támaszát látó ukranofil politikai irányzat ugyanakkor a központi hatalom meggyengülését egyúttal politikai ellenfelei félreállítására, a többpártrendszer felszámolására és a demokratikus jogrend leépítésére használta fel. Ilyen körülmények között már az autonómia és az autonóm sojzm megválasztása sem a demokrácia, hanem a totalitarizmus felé sodródó rezsim ügyét szolgálta.

1. Kárpátalja autonómiája

Kárpátalja Csehszlovákiához csatolását és az országész autonómiáját az 1919. szeptember 10-én aláírt saint-germain-en-laye-i békeszerződés kisebbségvédelmi előírásai szentesítették. E szerződésben a csehszlovák állam kötelezettséget vállalt rá, hogy „a Kárpátoktól délre lakó rutének területét” a legszélesebb körű önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg, olyan autonóm gyűlést állít fel, amely törvényhozó hatalmat fog gyakorolni a nyelvhasználat, az oktatás- és vallásügy terén, valamint a helyi közigazgatás kérdésében, s a terület tisztségviselőit e terület lakói közül választja. (Halmosy 1983, 92. p.)

A kisebbségvédelmi szerződés előírásait az 1919 novemberében kihirdetett ún. Általános szabályzat, majd Csehszlovákia 1920 februárjában elfogadott alkotmánya is megerősítette és beépítette a csehszlovák jogrendbe. A Podkarpatszka Rusz berendezkedéséről kiadott Általános szabályzat ráadásul a ruszin parlamenti választások időpontját is konkretizálta, amikor kimondta, hogy azokat legkésőbb a közös csehszlovák parlamenti képviselő-választások utáni 90 napon belül meg kell tartani. (Fedinec 2004, 58–60. p.) A csehszlovák kormány azonban a békeszerződésben és az alkotmányban is vállaltak végrehajtását, a megígért autonómia bevezetését – beleértve

ebbe a tartomány törvényhozó testületének megválasztását is – közel húsz éven keresztül halogatta. A tartomány élére e helyett Prága által kinevezett kormányzókat állított, s csupán a csehszlovák államiséget az összeomlás szélére sodró müncheni egyezmény utáni kényszerhelyzetben szánta rá magát kötelezettségei teljesítésére.

A ruszin politikai törekvések sikerét a ruszinok hagyományos identitásbeli, s ezzel összefüggő kulturális és politikai megosztottsága is hátráltatta. A ruszinság körében két alapvető politikai irányzat: a ruszin–ruszofil és az ezzel szembenálló ukranofil kristályosodott ki. Az előbbit elsősorban Sztepan Fencik (Fencik István) Autonóm Orosz Nemzeti Pártja, valamint a legbefolyásosabb kárpátaljai politikai párt, az Ivan Kurtyák által alapított, majd Andrij Bródy (Bródy András) által vezetett Autonóm Földműves Szövetség (AFSZ) képviselte. A magyarbarát politikát folytató Bródyt gyakran egy önálló, ruszin irányvonal képviselőjeként is számon tartják. A ruszofil irányzathoz állt közel a csehszlovák agrárpárt orosz frakciója Edmund Bacszinszkijjal és Pavlo Kosszejzel az élen, valamint a csehszlovák nemzeti szocialista párt Mihajlo Vaszilenko vezette kárpátaljai szekciója.

Az ukranofil irányzat vezéralakja az ungvári tanítóképző szeminárium igazgatója, Avgusztin Volosin kanonok volt, akinek keresztény néppártja ugyanakkor rendkívül csekély támogatottsággal bírt, s az 1930-as években még csak képviselettel sem rendelkezett a prágai nemzetgyűlésben. E mellett az irányvonal mellett kötelezte el magát a csehszlovák szociáldemokrata párt Julian Révai által vezetett ukrán frakciója, valamint az agrárpárt ukrán szárnya Sztepan Klocsurak vezetésével.¹

A ruszin autonomista mozgalom, részben megosztottsága, részben a ruszinság számbeli gyengesége miatt a centralista államszerkezet lebontását és az autonómia kiharcolását önmagában nem tudta véghezvinni, intenzitása és eredményessége a hasonló szudétanémet és szlovák törekvések intenzitásának és sikerének függvénye volt. Aktivizálódása 1936-ban kezdődött, majd 1938 májusában, a szudétanémet kérdés kiéleződésével párhuzamosan fokozódott. Intenzitásának csúcspontját az 1938. szeptemberi bel- és külpolitikai válság idején érte el, amikor az ukranofil Első Ukrán Központi Nemzeti Tanács és a ruszofil erőket tömörítő Központi Orosz Nemzeti Tanács, valamint az Orosz Blokk is eljuttatta Prágába a saint-germaini békeszerződésben foglaltak teljesítésére vonatkozó követeléseit. Mindkét irányzat memorandumja kiemelt helyen sürgette mind a szojmválasztás kiírását, mind pedig a Szlovákia és Kárpátalja közötti határ etnikai alapú kiigazítását, ami éppoly régi törekvése volt a ruszin politikai reprezentációnak, mint az autonómia megvalósítása.²

A kárpátaljai politikai erők számára ösztönzően hatott Szlovákia autonómiájának október 6-i kikiáltása is. A szlovák autonómiáról határozó zsolnai értekezleten Bródy vezetésével a két kárpátaljai politikai irányzat képviselői is megjelentek, akik hazatérve

1 A ruszin pártstruktúrára, ill. politikai irányzatokra I. pl. Němcová 2005, 957–964. p.; Tokar 2010, 63–79. p.; Hubený 2012, 161–167. p.; Magocsi 2016, 266–272. p.

2 Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Köztársasági Elnöki Iroda Levéltára, Prága; a továbbiakban AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky – Podkarpatská Rus (Köztársasági Elnöki Iroda – Kárpátalja, továbbiakban: KPR – PR), 14. d., inv. č. 910, PR 1408.; 15. d., inv. č. 917, sign. PR 11.

szintén tárgyalóasztalhoz ültek azzal a céllal, hogy a szlovákokhoz hasonlóan konkrét döntéseket hozzanak Kárpátalja autonómiájáról és az autonóm kormány megalakításáról. A két nemzeti tanács küldöttségének, valamint a prágai nemzetgyűlés ruszin szenátorainak és képviselőinek közös tanácskozása október 7-én délután ült össze az ungvári tartományi hivatal épületében.³

Másnap, október 8-án elfogadott közös nyilatkozatuk szerint a tanácskozás résztvevői megalakították Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsát, amely az összes ruszinlakta terület egyetlen törvényes képviselőjének nyilvánította magát. A szlovák pártokhoz hasonlóan kiálltak a Szlovák Néppárt júniusban közzétett autonómiatervezete mellett azzal, hogy ugyanazokat az autonóm jogokat kérik Kárpátalja számára, amelyeket Szlovákia is megkapott vagy a jövőben meg fog kapni. Előterjesztették a kárpátaljai autonóm kormány összetételére vonatkozó javaslatukat is, amelyben a kormányfőnek jelölt Bródy mellett Edmund Bacsinszkij, Sztepan Fencik, Julian Révai, Avgusztin Volosin és Ivan Pjescsak miniszteri kinevezését szorgalmazták.⁴ A javaslat olyan kompromisszumot tükrözött, amely eredményeként a kormányban az összes politikai irányzat, s – a kommunisták kivételével – valamennyi számottevő kárpátaljai ruszin politikai erő, sőt Pjescsak személyében még a szlovákiai ruszinok is képviseltették magukat.

A korábbi szlovák és ruszin autonómiakezdeményezéseket sorra elvető prágai kabinet a müncheni egyezmény utáni politikai válság közepette már nem volt abban a helyzetben, hogy a két országrész autonómiáját visszautasítsa. A kijelölt kárpátaljai kormánytagok és a prágai kormány képviselői közötti október 10–11-i prágai megbeszélések legproblematisabb kérdését az autonóm kormány minisztereinek száma jelentette. A ruszin küldöttek kezdetben ragaszkodtak a hat miniszteri tárcháoz, majd négygyel is megelégedtek volna, a prágai kormány azonban – tekintettel arra, hogy a Kárpátaljánál jóval nagyobb területű és népesebb Szlovákia is csupán öt miniszteri tárchat kapott – mindössze három miniszter és egy meghatalmazott miniszter kinevezésére lett volna hajlandó.⁵

Megegyezés csupán azt követően született, hogy a prágai minisztertanács két államtitkár kinevezésébe is beleegyezett. Kárpátalja Andrij Bródy által vezetett első autonóm kormányában Bacsinszkij és Révai miniszteri, Fencik – a Szlovákia és Kárpátalja közötti határtárgyalások intézésével megbízott – meghatalmazott miniszteri, Volosin és Pjescsak pedig államtitkári posztot kapott.⁶ Az október 11-én kinevezett

3 A nemzetgyűlés ruszin szenátorai Edmund Bacsinszkij és Julian Földesi, képviselői Andrij Bródy, Sztepan Fencik, Pavlo Kosszej és Julian Révai, valamint a szlovákiai ruszinokat képviselő Petro Zsidovszkij és Ivan Pjescsak voltak.

4 *Нова Свобода*, 1938. október 11. Однозгідне рішення Народних Рад, 1. p.; vö. Вереш 2004, 215. p.

5 Národní archiv České republiky, Praha (Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára, Prága; a továbbiakban NA ČR), Předsednictvo ministerské rady 1918 – 1945 (Minisztertanács Elnöksége 1918–1945; a továbbiakban PMR), 4143. d., Protokol o mimořádné schůzi ministerské rady, konané v úterý dne 11. října 1938 o 11 hod. dopoledne.

6 NA ČR, PMR, 4143. d., Protokol o mimořádné schůzi ministerské rady, konané v úterý dne 11. října 1938 o 6 hod. večer.

hatfős kormánynak így négy ruszin-ruszofil és két ukrán irányzatú tagja lett, ami megfelelt a korabeli kárpátaljai politikai erőviszonyoknak. Bródy miniszterelnöki megbízatása szintén nem tekinthető váratlannak, hiszen az általa képviselt politikai irányvonalnak végig domináns szerepe volt a két világháború közötti Kárpátalja társadalmi és politikai életében. (Pop 2005, 362. p.; Vehes–Tokar 2010, 97. p.)

A Bródy-kormány első lépései közé a Szlovákia és Kárpátalja közötti határtárgyalások megindítása tartozott. Már a kormány megalakulásának másnapján, október 12-én Szlovákiába utazott Fencik meghatalmazott miniszter, aki előbb a kelet-szlovákiai Eperjesen Pavel Gojdics görögkatolikus püspökkel és a szlovákiai ruszinság vezetőivel, majd október 14-én Pozsonyban Jozef Tiso szlovák kormányfővel tárgyalt a határ etnikai alapú módosításának lehetőségéről. Tiso azonban, aki Zsolnán még hajlandónak mutatkozott a kérdés megvitatására, ezúttal – a szlovák–magyar határtárgyalásokra hivatkozva – már elzárkózott az érdemi megbeszélésektől, azokat így későbbi időpontra halasztották. Fencik kezdeményezésére ugyanakkor október 13-án felújította tevékenységét az eperjesi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács is, ezt követően pedig a ruszinlakta kelet-szlovákiai járásokban és falvakban sorra jöttek létre a hasonló orosz nemzeti tanácsok, amelyek a következő napokban nagygyűléseken, valamint az ungvári és a pozsonyi autonóm, illetve a prágai központi kormányhoz intézett memorandumok és petíciók sokaságában követelték járasaik és falvaik Kárpátaljához csatolását.⁷

A Bródy-kormány október 18-án még egy szakértői bizottságot is létrehozott a határtárgyalásokkal kapcsolatos munkálatok levezénylésére, amely vezetését Mikola Beszkid történészre bízta. Az Eperjesen székelő bizottság ugyanakkor hamar kivívta a szlovák hatóságok nemtetszését, amelyek – nem teljesen alaptalanul – a bizottságot gyanították a kelet-szlovákiai ruszinság szeparatista megnyilvánulásai mögött. Tevékenysége így nem lehetett hosszú életű, amiben a szlovák kormány ellenérdekeltsége mellett nem elhanyagolható szerepet játszott a Bródy-kormány bukása, valamint az a tény, hogy a két autonóm tartomány közötti határ módosítása, noha arról soha nem mondott le véglegesen, az új kárpátaljai kormány számára a november 2-i első bécsi döntést követően másodrendű kérdéssé vált. (Schvarc–Pekár 2014, 161–163. p.)

Bródy bukását Magyarországgal fenntartott kapcsolata és kormánya Kárpátalja számára népszavazást követelő határozata okozta. A kárpátaljai kormány október 22–23-i ülésének második ülésnapján határozatban mondta ki, hogy a ruszinlakta terület olyan oszthatatlan autonóm egységet alkot, amely hovatartozását megváltoztatni csakis teljes egészében, az autochton lakosság népszavazása útján lehet.⁸ A népszavazás követelése egybeesett a magyar kormány szándékával, amely Kárpátalja vonatkozásában nem elégedett meg az etnikai revízióval, hanem a Németországgal szemben nagyobb mozgásteret biztosító magyar–lengyel határ létrehozására és az egész tartomány Magyarországhoz csatolására törekedett. A magyar kormány ezért, abban bízva, hogy a népszavazás Magyarország számára kedvező eredményt hoz, szintén népszavazás

7 Fencik szlovákiai ténykedésére és a szlovákiai ruszinok mozgalmára I. Ванат 1985, 30–33. p.; Pažur 1968, 18–22. p.; Švorc 2003, 360–365. p.

8 *Budapesti Hírlap*, 1938. október 27. Ruszinszko önrendelkezést és népszavazást követel, 3. p.

kiírását követelte a tartomány hovatartozásának eldöntésére. Ezt a törekvést szolgálta az a – nagy valószínűség szerint Bródy pártjának köréből származó, s a magyar sajtóban nagy visszhangot kapó⁹ – kezdeményezés is, amely során 386 ruszin község Mussolinihoz és Hitlerhez intézett táviratában kért népszavazást Kárpátalja számára. (Suško 1997, 158. p.)

Ugyanezt az álláspontot képviselte Bródy a prágai kormány október 25-i ülésén, amely a két autonóm kormány képviselőinek jelenlétében a Csehszlovákiával szemben előterjesztett magyar területi igényekre adandó válaszlól tárgyal. Amíg a szlovák kormány tagjai valamennyien, a kárpátaljai miniszterek közül pedig Bacsinszkij és Révai elfogadta a német–olasz döntőbírótságot, addig Bródy ragaszkodott a népszavazáshoz, sőt felvetette a csehszlovák–magyar és a szlovák–ruszin határrendezés kérdésének összekapcsolását is, vagyis mindkettő esetében vagy népszavazást, vagy döntőbírótságot követelt.¹⁰

A kárpátaljai népszavazás azonban elfogadhatatlan volt nemcsak Prága, hanem az ukranofil politikai irányzat és Németország számára is. Az Első Ukrán Központi Nemzeti Tanács a magyar törekvésekkel szemben a Harmadik Birodalomban támaszt kereső Volosin és Révai kezdeményezésére már október 21-én olyan kiáltványt fogalmazott meg, amely egyebek között a Németországgal való együttműködést követelte a prágai kormánytól,¹¹ október 24-i ülésén pedig bejelentette, hogy nincs kifogása a magyar etnikai területek Magyarországhoz csatolása ellen, az egész Kárpátalja hovatartozására vonatkozó népszavazást azonban elutasítja.¹² Volosin és Révai október 24-én a prágai német követséget is felkeresték, s a német diplomácia segítségét kérték Bródynak és Fenciknek a kormányból történő eltávolítása és az ukranofil irányzat hatalomra segítése érdekében. (Tilkovszky 1967, 147. p.; Zseliczky 1998, 40. p.)

Bródy eltávolítása megfelelt a Kárpátalja Magyarországhoz csatolását és a közös magyar–lengyel határt 1938 őszén még határozottan elutasító, abban – nem alaptalanul – németellenes kezdeményezést látó Németország érdekeinek is. Berlin célja az volt, hogy az autonóm Kárpátalja a Harmadik Birodalomnak ekkorra már teljesen kiszolgáltatott csehszlovák állam része maradjon, s amint azt egy október 7-i német külügyminisztériumi feljegyzés is megfogalmazta, esetleg egy német befolyás alatt álló majdani Nagy-Ukrajna kiindulási pontja lehessen. (Ádám 1968, 305. p.; Schvarc–Holák–Schriffel 2008, 72–78. p.) Az ukranofil ruszin politikusokat a német diplomácia ezt követően 1939 márciusáig abban a meggyőződésben ringatta, hogy Kárpátaljának az „ukrán Piemont” szerepét szánja a különböző országok között megosztott ukrán területek egyesítésében. A „kárpátukrán adu” azonban Berlin számára jórészt csupán

9 L. pl. *Budapesti Hírlap*, 1938. október 26. 386 ruszin község távirata Hitlerhez és Mussolinihoz, 2. p.; *Kis Újság*, 1938. október 26. Ruszin községek távirata Mussolinihoz és Hitlerhez, 1. p.

10 NA ČR, PMR, 4143. d., Protokol o schůzi ministerské rady, konané v úterý dne 25. října 1938 o 1 hod. odpoledne.

11 *Нова Свобода*, 1938. október 22. Манифест, 1. p.

12 *Нова Свобода*, 1938. október 27. Українська Центр. Народная Рада проти плебісциту за конфедерацією, 1. p.

azt a célt szolgálta, hogy nyomást gyakorolhasson általa Csehszlovákiára, valamint a Kárpátaljával szomszédos Magyarországra, Lengyelországra és Romániára.

Bródy eltávolítására a magyar titkosszolgálattal fenntartott kapcsolatát használták fel, amire nem ekkor derült fény, régóta ismert volt, de jó alkalmat szolgáltatott a népszavazást követelő politikus félreállítására. Prága október 26-án leváltotta őt miniszterelnöki tisztségéről, megfosztotta képviselői mentelmi jogától, s hazaárulás és a köztársaság védelméről szóló törvény megsértésének vádjával vizsgálati fogságba helyezte. Utódává a csehszlovák kormány először a hozzá hasonlóan a ruszofil irányzatot képviselő Petro Zsidovszkijt szánta, a prágai német követség ideiglenes ügyvivőjének közbenjárására azonban végül az ukranofil irányzat vezéralakja, a Berlin számára elfogadhatóbb Avgusztin Volosin kapott kormányfői megbízást. Prága a német „ajánlást” abban a reményben teljesítette, hogy elnyeri ezáltal Németország támogatását a csehszlovák–magyar határkérdést rendezni hivatott döntőbírói tanácskozás során. (Suško 1973, 177. p.)

Volosin háromfős kormányában a ruszofil irányzat képviselőinek többsége már nem kapott helyet. Az egyetlen – ideiglenes – kivételt Edmund Bacsinszkij jelentette, aki a kormány december 1-jei átalakításáig maradt tagja a kabinetnek. Kimaradt, illetve távozott a kormányból Pjescsak államtitkár és Fencik meghatalmazott miniszter is. Utóbbi az ungvári lengyel konzulátusra menekülve került el a letartóztatást, majd a bécsi döntés után Magyarországra távozott.

Az új kormány az előzőtől gyökeresen eltérő politikai irányvonalat követett. Hozzálatott Kárpátalja ukránosításához, s Németországra támaszkodva és annak támogatását élvezve egy tekintélyelvű ukrán államiság kiépítéséhez. Mindeközben nem elégedett meg politikai ellenfeleinek a hatalomból való kiszorításával, hanem a ruszofil, illetve ruszin politikai irányvonal teljes felszámolására, s hatalmi monopóliuma bebetonozására törekedett, amit kinevezése után nem egész egy héten belül sikeresen meg is valósított.

A politikai pártok felszámolása – Szlovákiához és a cseh országrészekhez hasonlóan – a kommunista párt betiltásával kezdődött, ami már október 24-én megtörtént.¹³ Négy nappal később, október 28-án került sor az összes többi párt, köztük az Egyesült Magyar Párt (EMP) működésének felfüggesztésére.¹⁴ A sort a Központi Orosz Nemzeti Tanács, valamint az orosz és ruszin irányultságú egyesületek és sajtótermékek október 31-i betiltása zárta,¹⁵ az egyetlen engedélyezett politikai szervezet így 1938 novemberére az Első Ukrán Központi Nemzeti Tanács maradt. Volosin rendszerének fő támaszát

13 *Нова Свобода*, 1938. október 27. І на Підкарпатті комуністична партія розвязана, 1. р. (A kommunista pártot Szlovákiában október 9-én, a cseh országrészekben október 20-án tiltották be.)

14 *Нова Свобода*, 1938. október 30. Всі політичні партії на Підкарпатті розвязані, 2. р.

15 *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. november 3. A Volosin-kormány feloszlatta a Központi Orosz Nemzeti Tanácsot (A tilalom az Orel tornászegyesületre, a Kurtyák Gárdára, a Fencik-féle Feketeingesek Nemzeti Gárdájára, Fencik *Nas Puty* és Bródy *Russzkaja Pravda* című napilapjára, valamint az AFSZ *Russzkij Vesztnik* című hetilapjára vonatkozott.)

a Dmitro Klimpus vezetésével november 9-én megalakult Kárpáti Szics félkatonai védelmi szervezet, az ún. Szics Gárda jelentette.¹⁶

Kárpátalja ukránosítását kívánták előmozdítani az első bécsi döntést követően Ungvárról Husztra költöző autonóm kormány azon rendeletei is, amelyek az ukrán nyelvet tették meg a terület államnyelvévé és iskoláinak tanítási nyelvévé, s kimondták, hogy a tartomány nevének végleges rendezéséig a Podkarpatszka Rusz megnevezés mellett a Karpatszka Ukrajna, vagyis a Kárpáti Ukrajna is használható. A november 25-én kelt államnyelvrendelet és tanítási nyelvet szabályozó rendelet,¹⁷ valamint a tartomány megnevezéséről szóló december 30-i rendelet¹⁸ alkotmányellenes döntés volt, mivel ellentmondott a Kárpátalja autonómiájáról november 22-én elfogadott alkotmánytörvénynek, amely a tartomány végleges nevének, hivatalos és tanítási nyelvének a megállapítását a megválasztandó szojm hatáskörébe utalta. A prágai kormányzat azonban, amely az idő előrehaladtával egyre kisebb befolyással rendelkezett Kárpátalján, ekkor már nem volt abban a helyzetben, hogy az alkotmányban foglaltaknak érvényt szerezhessen.

2. A választások jogi szabályozása és kiírása

A kárpátaljai politikai reprezentáció, amint azt már a szlovák pártok zsolnai értekezletén, majd pedig azt követő ungvári memorandumában is megfogalmazta, a szlovákokéval azonos alkotmánytörvényben gondolkozott. Miután a szlovák autonómiatörvény végleges változata csupán 1938. november 15-ére készült el, az azt mintának tekintő kárpátaljai törvényjavaslat kidolgozása is csak ekkor került terítékre. A kárpátaljai autonómiatörvény megszövegezése Julian Révai nevéhez fűződik, akit a prágai kormány november 16-án bízott meg az alkotmánytörvény tervezetének kidolgozásával.¹⁹

Az autonómiatörvény Révai és Jaromír Nečas cseh szociáldemokrata nemzetgyűlési képviselő által véglegesített javaslatát november 17-én terjesztették a nemzetgyűlés képviselőháza elé jóváhagyásra. Az összességében 21 képviselő által aláírt²⁰ tervezet valóban a szlovák törvényjavaslatból indult ki, attól azonban néhány pontban különbözött. A szojm megválasztását és összehívását tárgyaló V. cikkelye három pontban tért el a szlovák szabályozástól. A szlovák jogszabálytól eltérően, amely kimondta, hogy a szlovák országgyűlést a törvény kihirdetésétől számított két hónapon belül kell megvá-

16 A Szics Gárdára I. Pahirja 2014, 117–154. p.

17 Урядовий Вістник Правительства Підкарпатської Руси. 1938. december 6. Рік видання I., число 3., 22–23. p.

18 Урядовий Вістник Правительства Підкарпатської Руси. 1938. december 31. Рік видання I., число 6., 39. p.

19 NA ČR, PMR, 4144. d., Protokol o schůzi ministerské rady, konané dne 16. listopadu 1938 o 16 hod. odpoledne.

20 Figyelemre méltó, hogy Révain kívül egyetlen kárpátaljai, illetve ruszin törvényhozó sem adta nevét a tervezethez. Az aláírók – a csehszlovák néppárti Bohumil Stašek kivételével – valamennyien cseh vagy szlovák nemzetiségű szociáldemokrata képviselők voltak.

lasztani, a szojm megválasztására tizennyolc hónapos határidőt állapított meg. A mandátumok számát nem a leadott szavazatok, hanem a „népcsoportok” tagjainak számától tette függővé azzal, hogy minden egyes népcsoport 20.000 tagjára egy mandátum esik. Végül pedig, mivel a tartomány új székhelyéről Ungvár Magyarországhoz csatolását követően még nem született döntés, az autonóm kormányra bízta, hogy kijelölje a szojm első ülésének helyszínét.²¹

Az alkotmánytörvény tervezete – a szlovák tervezethez hasonlóan – a képviselőház kezdeményező és alkotmányjogi bizottsága elé került megvitatásra. Amíg az előbbi nem fűzött hozzá különösebb észrevételt, addig az alkotmányjogi bizottság november 18-i ülésén hosszas vita bontakozott ki a javaslatnak a tartomány megnevezését, valamint hivatalos nyelvét és az iskolák tanítási nyelvét szabályozó kitételeiről. A Révai által kidolgozott törvényjavaslat ugyanis a Kárpáti Ukrajnaként megnevezett tartomány hivatalos és tanítási nyelveként az ukránt jelölte meg. A képviselőház épületében ugyanakkor ruszofil elkötelezettségű kárpátaljai diákok jelentek meg, akik az alkotmányjogi bizottság ülésével egy időben az épület folyosóin nemtetszésüknek adtak hangot a tartomány tervezett új megnevezésével kapcsolatban.²² Demonstrációjuk összefüggött az orosz irányzat újbóli aktivizálódásával. A november 14-én újjászervezett Központi Orosz Nemzeti Tanács az autonómia törvényről folytatott tárgyalások napjaiban – a kárpát-orosz diákok szövetségével együtt – több memorandumot intézett a központi kormányhoz, küldöttsége pedig személyesen is megjelent Prágában, hogy elérje Volosin kormányának menesztését és Edmund Bacsinszkijjal az élen egy új autonóm kormány kinevezését. (Марочий 1994, 146. p.; Pop 2005, 373–374. p.)

Az alkotmányjogi bizottság a törvényjavaslat vitatott kitételeit végül – az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács tiltakozó távirata ellenére²³ – úgy módosította, hogy a tartomány végleges nevének, valamint hivatalos és tanítási nyelvének meghatározását a választások után összeülő szojm hatáskörébe utalta. A Podkarpatszka Rusz hivatalos név meghagyása melletti legfőbb érv az volt, hogy a nemzetközi dokumentumokban és Csehszlovákia alkotmányában is ez a megnevezés szerepelt. A szojm megválasztásával kapcsolatban egyetlen módosítás került a szövegbe, amely a választások megtartására megállapított határidőt a törvény kihirdetésétől számított tizennyolc hónapról öt hónapra csökkentette.²⁴

21 Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Praha (Cseh Köztársaság Parlamentje Képviselőházának Levéltára, a továbbiakban APS), Národní shromáždění ČSR – Poslanecká sněmovna – IV. volební období, sněmovní tisk č. 1434. Návrh poslance Juliane Révaye na vydání ústavního zákona o autonomii Karpatské Ukrajiny.

22 *Národní listy*, 1938. november 19. Parlament jedná o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1. p.; *Lidové noviny*, 1938. november 19. Ústavní a zmocňovací zákon, 2. p.

23 A táviratot közli *Нова Свобода*, 1938. november 22. Телеграма Української Народної Ради до Праги, 1. p.; vö. Делеган–Вискварко 2009, 70. p.

24 APS, Národní shromáždění ČSR – Poslanecká sněmovna – IV. volební období, sněmovní tisk č. 1434, Zpráva ústavně-právního výboru o návrhu posl. Révaye na vydání ústavního zákona o autonomii Karpatské Ukrajiny.

A nemzetgyűlés képviselőháza ilyen előzményeket követően 1938. november 19-én, szombaton déli 12 órakor ült össze, hogy – a szlovák autonómiatörvénnyel együtt – megtárgyalja és jóváhagyja a Kárpátalja autonómiájáról kidolgozott alkotmánytörvény-javaslatot. Az eljárás egyik kuriózumát az szolgáltatta, hogy az ukranofil Révai által kidolgozott jogszabályt az alkotmányjogi bizottság nevében a ruszofil irányzathoz tartozó Pavlo Kosszej orosz nyelven terjesztette elő és indokolta. Miután a képviselőház szavazattöbbséggel úgy határozott, hogy vitát sem a szlovák, sem a kárpátaljai autonómia-javaslatról nem folytat, hanem azonnal hozzálát a szavazáshoz, a jogszabályt első olvasatban 147 szavazattal 23 ellenében, második olvasatban pedig 146 szavazattal 23 ellenében szavazták meg a képviselők.²⁵ A törvényjavaslat ellen mindkét olvasatban a kommunista párt 21 képviselője, valamint két cseh törvényhozó szavazott.²⁶ Utóbbiak így tiltakoztak az ellen, hogy a képviselőket megfosztották attól a joguktól, hogy a két alkotmánytörvényről és általában a politikai helyzetről véleményt nyilváníthassanak.

Az alkotmánytörvény-javaslat a nemzetgyűlés képviselőházából a szenátus elé került, amely azt november 22-én ugyancsak vita nélkül hagyta jóvá. Az ülésen részt vevő 93 szenátorból első és második olvasatban egyaránt 79-en szavaztak a törvényjavaslat mellett. Ellenzavazat, akárcsak a szlovák autonómiatörvény esetében, ezúttal nem volt, mivel a kommunista szenátorok a szavazás előtt elhagyták az üléstermet.²⁷

Az alkotmánytörvény szerint a választásokat a törvény kihirdetésétől, azaz december 16-ától számított öt hónapon belül, vagyis 1939. május közepéig kellett megtartani.²⁸ 1939. január első felében már valószínűsíteni lehetett, hogy a választásokat legkésőbb február közepén megtartják, a választások meglepetésszerű kiírása, különösen pedig a kiírás módja mégis váratlanul érte mind a közvéleményt, mind pedig a választási részvétellel számoló ellenzéki köröket és a kárpátaljai nemzetiségeket. A választások kiírásának nyilvánosságra hozatala után ugyan a cseh sajtó még annak a reményének adott hangot, hogy a kárpátaljai választások – a szlovákiaival ellentétben – többpártiak lesznek,²⁹ reményeiben azonban csalódnia kellett. A kárpátukrán kormány a választások kiírásának meglehetősen hosszú idejű eltitkolásával, a politikai pártok ezzel egyidejű feloszlásával, az ellenzéki jelölőlisták leadásának megnehezítésével, végül pedig a mindezek ellenére leadott listák elutasításával olyan helyzetet teremtett, hogy a kormánypárton kívül senki másnak ne lehessen esélye a választásokon való indulásra.

25 *Těsнопisecká zpráva o 155. schůzi poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé v Praze v sobotu dne 19. listopadu 1938*, 10–11. p.

26 A *Venkov* című prágai napilap szerint a törvényjavaslat ellen szavazó két cseh képviselő Ladislav Rašín és František Schwarz volt (*Venkov*, 1938. november 20. Ústavní dohoda se Slováký a Podkarpát. Rusí hotova, 1. p.).

27 *Těsнопisecká zpráva o 123. schůzi senátu Národního shromáždění republiky Československé v Praze v úterý dne 22. listopadu 1938*, 5–7. p.

28 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Ročník 1938, částka 109., 1201. p.

29 L. pl. *Národní politika*, 1939. január 21. Sněmovní volby na Karpatské Ukrajině budou 12. února, 1. p.; a szlovák országgyűlés 1938. decemberi megválasztására I. Popély 2014.

Az autonóm kormány belügyminisztériuma 1939. január 12-én kelt hirdetményével február 12-ére írta ki a választásokat Kárpáti Ukrajna első szojmjába.³⁰ Miután a jelölőlistákat a csehszlovák választási törvény értelmében legkésőbb a választások előtti 21. napon, azaz jelen esetben január 22-én, déli 12 óráig kellett benyújtani az országos választási bizottság elnökének, azok leadására elméletileg tíz nap állt volna rendelkezésre. A választások kiírásának hírére azonban egy héten keresztül visszatartották, s csupán a január 19-éről 20-ára virradó éjszaka kiragasztott plakátokon hozták nyilvánosságra.³¹ A hír nyilvánosságra hozatalának anomáliái közé tartozott az is, hogy előbb (január 20-án) számolt be róla a prágai vagy akár a budapesti sajtó, mint a kormányközeli *Nova Szvoboda* című huszti napilap (január 21-én).³² A huszti kormány *Urjadovij Visztnik* című hivatalos lapjának a hirdetményt közzé tevő január 18-i számát szintén csak január 20-án kezdték terjeszteni, a választásokon indulni szándékozóknek így nem egész két napjuk maradt a jelölőlisták összeállítására, az azokat aláíró választópolgárok aláírásainak hitelesítésére és a listák leadására.

A választások kiírása és a kiírás nyilvánosságra hozatala közötti egy hetet az autonóm kormányzat ráadásul lehetséges kihívóinak félreállítására használta fel. A huszti belügyminisztérium január 16-án „a közrend és a nyugalom fenntartására”, valamint arra hivatkozva, hogy „tevékenységük a közbiztonságot fenyegeti”, feloszlatta az összes politikai pártot, amelyek működését korábban már felfüggesztették. A pártfelosztó hirdetményt az *Urjadovij Visztnik* – nem véletlenül – csupán január 20-án, a *Nova Szvoboda* pedig ráadásul január 22-én, a jelölőlisták leadására kijelölt napon tette közzé,³³ gyakorlatilag lehetetlenné téve ezzel bármilyen új párt bejegyeztetésének és választási részvételének az esélyét.

Volosinék időközben – a már jóváhagyott, de még nem közzétett választási feltételek ismeretében – hozzáláttak egy kormánypárt megszervezéséhez, s január 18-án életre hívták az Ukrán Nemzeti Egységpártot (Українське національне об'єднання, UNO),³⁴ amelynek működését január 20-án természetesen az autonóm kormány belügyminisztériuma is engedélyezte. Az erről szóló hirdetmény az *Urjadovij Visztnik* január 21-i száma mellett a *Nova Szvoboda* január 22-i számában, a pártfelosztó hirdet-

30 Урядовий Вістник Правительства Підкарпатської Русі. 1939. január 18. Рік видання II., число 2., 7. р.; vö. Делеган–Вискварко 2009, 127–128. р.

31 NA ČR, Volební soud 1920 – 1939 (Választási Bíróság 1920–1939; a továbbiakban VS), 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi.

32 Vö. pl. *Lidové noviny*, 1939. január 20. Volby na Podkarpatsku, 1. p.; *Pester Lloyd* (Abendblatt), 1939. január 20. Landtagswahlen in Karpathorufßland, 5. p.; *Nova Svoboda*, 1939. január 21. Вибори до сойму Карпатської України 12. II. 1939, 1. p.

33 Урядовий Вістник Правительства Підкарпатської Русі. 1939. január 20. Рік видання II., число 3., 9. р.; *Nova Svoboda*, 1939. január 22. Політичні партії К. України розпущені, 1. р.

34 A jelenlegi magyar nyelvű szakirodalomban a párt általában Ukrán Nemzeti Egyesület, esetleg Ukrán Nemzeti Egyesülés néven szerepel, mi azonban a korabeli magyar sajtóban és levéltári iratokban leggyakrabban előforduló Ukrán Nemzeti Egységpárt névváltozatot használjuk.

ménnyel egy időben látott napvilágot.³⁵ A választások idejére így az UNO lett az egyetlen engedélyezett, törvényesen működő párt, amely előtt nyitva állt az út a választási részvétel felé.

A kárpátaljai ukrán sajtó a pártfeloszlatast bölcs politikai lépésként értékelte, mivel hogy „Kárpáti Ukrajna politikai rendszere nem fér össze a pártokkal”. (Bereш 2004, 224. p.) A cseh és a szlovák lapok a pártok feloszlatast és a választások kiírásának módját általában nem kommentálták, s nem minősítették a történeteket a pozsonyi magyar napilapok sem. Az első bécsi döntés után Budapestre költöző *Prágai Magyar Hírlap* utódlapja, a *Felvidéki Magyar Hírlap* ezzel szemben január 21-én kritikus hangvételű írásban számolt be a választások kiírásának módjáról, ami „a szlovák kormány módszere szerint, rajtaütésszerűen” történt, s arra is felhívta a figyelmet, hogy jelölőlistát ilyen rövid idő alatt csakis a kormánypárt tud összeállítani, amelynek nyilván tudomása volt a kormányzati szándékról.³⁶ Hasonló véleményt fogalmazott meg a *Magyar Nemzet* is, amely „Volosin elrendelte a diktatúrát” című írásában mutatott rá, hogy a pártfeloszlatast célja nem más, mint az ellenzéki és a kisebbségi pártok választási részvételének a megakadályozása.³⁷

A pártok feloszlatast mindazonáltal nem csak az ellenzékét sújtotta, hanem kellemtelen helyzetbe hozta az egész kárpátaljai politikai reprezentációt, köztük a hatalom birtokosait is. A pártfeloszlato hirdetmény megszövegezésekor ugyanis elkerülte a figyelmüket az a tény, hogy a hatályos cseh-szlovák törvények értelmében a feloszlato pártok törvényhozói elveszítik a nemzetgyűlési mandátumukat. Ez pedig nemcsak az ellenzéki politikusokat érintette, hanem Julian Révai minisztert is, aki a szociáldemokrata párt nemzetgyűlési képviselője volt. A pártok feloszlatastával tehát a huszti kormányzat gyakorlatilag kizárta a prágai törvényhozásból az összes kárpátaljai szenátort és képviselőt, saját miniszterét is beleértve.

A pártfeloszlatast nemkívánatos következményeit a huszti belügyminisztérium a pártfeloszlato hirdetmény módosításával próbálta meg elkerülni. Február 1-jén olyképpen módosította a hirdetményt, hogy a pártok feloszlatast nem vonatkozik az agrárpártra, a szociáldemokrata pártra, a nemzeti szocialista pártra és a csehszlovák néppártra, vagyis azokra a pártokra, amelyek a cseh országrészekben egyrészt a Nemzeti Egység Pártjában, másrészt a Nemzeti Munkapártban egyesültek.³⁸

A feloszlato pártok törvényhozóinak mandátumáról a prágai Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság mandátumtanácsa volt hivatott dönten. A mandátumtanácsot azonban a pártfeloszlato hirdetmény módosítása már nem befolyásolta döntése meghozatalában. Február 7-i ülésén megsemmisítette az összes kárpátaljai törvényhozó

35 Урядовий Вістник Правительства Карпатської України (Підк. Руси). 1939. január 21. Пік видання II., число 4., 11. р.; Нова Свобода, 1939. január 22. Наша єдина партія – „Українське національне об'єднання”, 1. р.

36 *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 21. Volosin puccsszerűen kiírta a választásokat, 12. р.

37 *Magyar Nemzet*, 1939. január 24. Volosin elrendelte a diktatúrát, 3. р.

38 Урядовий Вістник Правительства Карпатської України (Підк. Руси). 1939. február 4. Пік видання II., число 6., 20. р.

mandátumát, mégpedig január 20-tól, vagyis a pártfelosztató hirdetmény közzétételének napjától visszamenőleg. Mindez azt jelentette, hogy összességében 5 kárpátaljai nemzetgyűlési képviselő és 3 szenátor vesztette el mandátumát. A mandátumuktól megfosztott képviselők Andrij Bródy, Sztepan Fencik, Pavlo Kosszej, Julian Révai és a cseh nemzetiségű Josef Zajíc, a mandátumuktól megfosztott szenátorok Edmund Bacsinszkij, Julian Földesi és a magyar Hokky Károly voltak.³⁹

A tárgyalás napján előbb Révai miniszter, majd Volosin kormányfő is távirattal fordult a mandátumtanácshoz, amelyben a pártfelosztatósi hirdetmény módosítására hivatkozva meggyőződésüket fejezték ki Révai mandátumának további érvényességével kapcsolatban. A mandátumtanács azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hirdetmény utólagos módosítása semmit sem változtat a mandátumok elvesztésén, mivel az a pártfelosztató hirdetmény közzétételének napján automatikusan megtörtént.⁴⁰ A mandátumtanács döntése tehát nemcsak a letartóztatásban levő Bródyt, a még 1938 őszén Magyarországra távozott és decemberben a magyar országgyűlés képviselőházának tagjává kinevezett Fenciket és Földesit, valamint a Volosin-kormány többi politikai ellenfelét érintette, hanem a huszti kormány második emberét, Révai minisztert is.

A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság mandátumtanácsának döntése súlyos következményekkel járt mind Kárpátaljára, mind pedig a huszti kormányzatra nézve. A tartomány egyrészt teljes egészében képviselő nélkül maradt a prágai nemzetgyűlésben, annak következtében pedig, hogy a hatályos cseh-szlovák törvények értelmében a felosztott pártok törvényhozói három évre elveszítik aktív és passzív választójogukat, kérdésessé vált Révai miniszter megválaszthatósága is a kárpátaljai szojmválasztás során.⁴¹

3. Az ellenzék választási részvételének megghiúsítása

Noha az autonóm kormány a pártokat felosztatta, s mindent megtett az ellenzéki jelölőlisták benyújtásnak lehetetlenné tétele érdekében, a huszti országos választási bizottsághoz összességében mégis három jelölőlista érkezett. Az első a kormánypárt listája, hivatalos megnevezése szerint az „Ukrán Nemzeti Egységpárt és a nemzetiségi csoportok listája” volt Volosin kormányfővel és Révai miniszterrel az élen. Ezen a listán kapott helyet a kárpátaljai csehek, a németek és a románok egy-egy képviselőjelöltje is.

A másik kettő az orosz-ruszin irányzatú ellenzéki politikusok jelölőlistája volt, akik a pártok felosztása következtében „Kárpátaljai Ruszinok” néven, valamint a Kárpátaljai

39 *Esti Újság*, 1939. február 9. Megfosztották mandátumuktól a kárpátaljai képviselőket és szenátorokat, 2. p. (Bródy az AFSZ, Fencik az Autonóm Orosz Nemzeti Párt, Kosszej az agrárpárt, Révai és Zajíc a szociáldemokrata párt képviselője, Bacsinszkij az agrárpárt, Földesi az AFSZ, Hokky az EMP szenátora volt.)

40 *Lidové noviny*, 1939. február 8. Podkarpatsko bez mandátů, 2. p.

41 A pártfelosztást követő jogi lépésekre I. a huszti kormány prágai képviselőjét vezető Vincent Shandor visszaemlékezését: Shandor 1997, 140–142. p.

Ruszinok Egyesülete nevében adták le listáikat. A „Kárpátaljai Ruszinok” néven benyújtott lista első két helyét Pavlo Kosszej nemzetgyűlési képviselő és Mihajlo Vaszilenko, az ellenzéki lista kezdeményezője foglalta el, hatodik helyén Edmund Bacsinszkij szenátor, az autonóm kormány volt belügyminisztere, tizedik helyén pedig Avgusztin Stefan, Ruszka Krajna egykori kormányzója, majd népbiztosa szerepelt.⁴² A Kárpátaljai Ruszinok Egyesülete nevében leadott lista vezetője Emilijan Valnyickij szolvai ügyvéd, a Kárpátorosz Jogászok Szövetségének titkára volt. A két ellenzéki lista a leadásuk körüli bonyodalmak szülte kényszerhelyzetből adódott, s ez eredményezte azt is, hogy több képviselőjelöltet, a jelöltek egynegyedét mindkét listára felvették. Ilyen volt például Pavel Cibere, a Központi Orosz Nemzeti Tanács titkára, aki a „Kárpátaljai Ruszinok” jelölőlistáján a 13., a Kárpátaljai Ruszinok Egyesületének listáján a 12. helyen szerepelt, vagy Vaszilij Velicsko, Huszt egykori polgármestere, aki az előbbi listán a 23., az utóbbin a 27. helyet foglalta el.⁴³

A hatalom az ellenzéki lista, illetve listák leadását és az ellenzék választási részvételét igyekezett mindenáron, akár erőszakos úton, törvénytelen eszközökkel is megghiúsítani. Az ellenzék a lista benyújtásához szükséges aláírásokat eredendően Szolván és környékén gyűjtötte össze. Az aláírásokat január 20-án szintén Szolván, a helyi közjegyzőnél kívánták hitelesíttetni, a közjegyző elé terjesztett listát azonban a járási választási bizottság elnöke elkobozta. Miután az eltulajdonított listát másnap sem szolgáltatták vissza, az ellenzék a „Kárpátaljai Ruszinok” nevében egy új listát állított össze, amelyhez az aláírásokat már nem Szolván, hanem a lengyel határon fekvő Alsóvereckén gyűjtötték és ugyanott hitelesítették január 21-én. Időközben a Kárpátaljai Ruszinok Egyesülete nevében, a Huszt melletti Iza lakosainak aláírásával összeállt egy másik – a korabeli sajtó által izai ortodox hívők listájának nevezett – ellenzéki lista is, amelyet azonban csupán január 22-én 11 óra 47 perckor, tehát a leadási határidő lejárta előtt 13 perccel sikerült hitelesíttetni.

Az ellenzéki listák összeállítását és leadását a huszti kormányzat egyebek között a listák aláíróinak és a listákon szereplő képviselőjelöltek őrizetbe vételével is megpróbálta megakadályozni. Őrizetbe vették többek között Avgusztin Stefant, Pavel Fedort, a Központi Orosz Nemzeti Tanács vezetőségi tagját, Mihail Bukovics velétei polgármestert, Georgij Batorij kovácsréti orvost, valamint Georgij Sztankanyinyc és Dmitrij Bilkov ortodox lelkészeket. Az őrizetbe vett képviselőjelöltek közé tartozott a „Kárpátaljai Ruszinok” listájának vezetője, Pavlo Kosszej is, akit a Szics Gárda – képviselői mentel-

42 Nem azonos az UNO listáján szereplő és képviselői mandátumot szerző, majd miniszterré kinevezett Avgusztin Stefannal.

43 NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi. (A kárpátukrán emigráns memoárirodalom egy további jelölőlistáról is megemlékezik, amelynek azonban sem a korabeli sajtóban, sem a választási bizottság iratai között nincs nyoma. Az ukrán nők szervezetének – később visszavont – jelölőlistájáról van szó, amelyet állítólag azért nyújtottak be, mivel a kormánylistán egyetlen nő sem szerepelt. Vö. Poxoxa 1949, 30–31. p.; Срепо 1965, 124. p.)

mi jogát is megsértve – házi őrizetben tartott mindaddig, amíg le nem telt a listák benyújtására megállapított határidő.⁴⁴

Miután az ellenzéki listákat mindezek ellenére sikerült összeállítani és hitelesíttetni, a huszti országos választási bizottság volt az, amely akadályokat gördített az elfogadásuk elé. A választási bizottság az UNO január 22-én 11 óra 30 perckor benyújtott jelölőlistáját természetesen elfogadta, mindössze azt a kötelezettséget róta a pártra, hogy három napon belül, azaz január 25-ig pótolja a hiányzó 6.500 koronás választási kauciót. A „Kárpátaljai Ruszinok” 11 óra 50 perckor leadott listájával szemben a szintén hiányzó választási kaució mellett már számos további kifogást emelt, s alaki hibák miatt kiegészítés céljából visszaadta azzal, hogy január 25-én déli 12 óráig pótolják a hiányosságait. A bizottság egyebek között azt kifogásolta, hogy hiányzik több képviselőjelölt nyilatkozata arról, miszerint elfogadja a jelölést, a jelölőlistát egy nem engedélyezett politikai tömörülés nevében nyújtották be, valamint hogy a lista megbízottjaként megnevezett Miloš Drbal huszti ügyvéd egy másik lista – az UNO listájának – jelöltje. A harmadik listát, a Kárpátaljai Ruszinok Egyesülete nevében leadott listát a választási bizottság azonnal elutasította, mivelhogy benyújtására 12 óra 4 perckor, vagyis négy perccel a leadási határidő letelte után került sor.⁴⁵

A „Kárpátaljai Ruszinok” jelölőlistájának kálváriája mindezzel azonban még korántsem ért véget. Amikor Alekszandr Hrabar, a lista egyik képviselőjelöltje, egyben a lista új megbízottja a kijavított listát és a 6.500 korona választási kauciót január 25-én 10 óra 15 perckor az országos választási bizottságnak helyet adó huszti kormányhivatal épületében be akarta nyújtani, az épületet őrző Szics-gárdisták és a rendőrség közösen akadályozta meg annak leadásában. A választási bizottság elnökére, Petro Kalinyukra várakozó Hrabart előbb a gárdisták tettelegesen bántalmazták, majd a helyszínre érkező rendőrök jegyzőkönyv felvétele ürügyével a rendőrségre kísérték, miközben azt sem tették lehetővé számára, hogy a nála lévő kauciót és a jelölőlistát két társának átadja. A rendőrségen kihallgatták, felvették a jegyzőkönyvet, s ott tartották déli 12 óráig. A lista benyújtására megállapított határidő lejártá után szabadon távozható, a lista és a kaució leadására azonban természetesen már nem nyílt lehetősége.⁴⁶

A választási bizottság mindezek után január 27-i ülésén azt állapította meg, hogy a választási törvény előírásait csupán az UNO teljesítette, amely pótolta a hiányzó választási kauciót, ezért csak az UNO jelölőlistáját ismeri el érvényesnek. A „Kárpátaljai Ruszinok” jelölőlistáját ugyanakkor azon a címen, hogy annak alaki hiányosságait és a

44 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 923, PR 45/39; NA ČR, VS, 26. d., inv. č. 1145, sign. V 4/39, Stížnost do voleb do sněmu Karp. Ukrajiny.

45 NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi.

46 NA ČR, VS, 26. d., inv. č. 1144, sign. V 3/39, Stížnost do voleb do sněmu v Podk. Rusi; inv. č. 1145, sign. V 4/39, Stížnost do voleb do sněmu Karp. Ukrajiny; AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 923, PR 45/39; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban: MNL OL), K 63 – 72. cs. – 1939 – 7. t. – 7/42, 873/1939. A kelet-szlovénországi ruszin képviselők tiltakozása a kárpátaljai választások ellen

választási kauciót a megállapított határidőig nem pótolták, a választási bizottság visszavontnak, egyúttal érvénytelennek nyilvánította.⁴⁷

Az ellenzéki ruszin politikusok a törvényességet megcsúfoló eljárásba természetesen nem törődtek bele, s beadványok sorában tiltakoztak jelölőlistájuk elutasítása és a velük szemben alkalmazott erőszak ellen. Petro Zsidovszkij nemzetgyűlési képviselő, Vaszil Karaman, a Központi Orosz Nemzeti Tanács elnökségi tagja, valamint Emilijan Valnyickij és Pavel Cibere képviselőjelöltek már január 24-én közös táviratban tiltakoztak Emil Hácha köztársasági elnöknel a választások kiírásának módja, valamint a jelölőlisták összeállítása és benyújtása során elkövetett visszaélések miatt.⁴⁸ A ruszin lista elutasítását követően Zsidovszkij és Pjescsak képviselők január 28-án a köztársasági elnök mellett Volosin miniszterelnökhöz is eljuttatták tiltakozásukat, amelyben a választások elhalasztását, a jelölőlisták benyújtására pedig újabb határidő kiírását követelték.⁴⁹ Hasonló távirattal fordultak február elején Ciano olasz és Ribbentrop német külügyminiszterhez is, akiktől azt kérték, hogy lépjenek közbe a prágai kormánynál a jelölőlista betiltásának visszavonása érdekében.⁵⁰ Zsidovszkij és a Központi Orosz Nemzeti Tanács február 2-i közös beadványa végül ismét a köztársasági elnököt kérte a kiírt választások elhalasztására és új választások kiírására.⁵¹

A beadványok azonban sorra elintézetlenek maradtak, csakúgy, mint Kosszej képviselő panasza, aki a prágai nemzetgyűlés képviselőházának elnökéhez intézett táviratában tiltakozott a képviselői immunitását is sértő házi őrizetbe vétele ellen.⁵² Tiltakozásával január 25-én a prágai kormány is foglalkozott, azt azonban elintézte azzal, hogy a történetek kivizsgálását a kárpátaljai miniszterekre bízta – azokra, akik a legérdekeltebbek voltak az ellenzék választási részvételének megíúsításában.⁵³

4. Az UNO jelölőlistája

Az egyetlen elfogadott jelölőlista, az „Ukrán Nemzeti Egységpárt és a nemzetiségi csoportok listájának” összetételét a választási bizottság január 27-i ülését követően hoz-

47 NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39; Протокол списаний дня 27. січня 1939 р. в канцелярії предсідника Краєвої виборчої комісії; *Нова Свобода*, 1939. január 29. Листа кандидатів „Подкарпатських русинов” відкинена, 2. р.

48 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 923, PR 32/39.

49 MNL OL, K 63 – 72. cs. – 1939 – 7. t. – 7/42, 873/1939. A keletszlovenszkoí ruszin képviselők tiltakozása a kárpátaljai választások ellen.

50 *Új Hírek*, 1939. február 12. Az eperjesi Ruszin Nemzeti Tanács tiltakozott Rómában és Berlinben, 2. p.

51 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 923, PR 45/39.

52 NA ČR, Ministerstvo spravedlnosti 1918 – 1945 (Igazságügyi Minisztérium 1918–1945; a továbbiakban: MS), 1223. d., inv. č. 771, sign. VI/19, č. 6414/1939. Zprávy stát. zastupitelství v Chustu o poměrech na Podk. Rusi.

53 NA ČR, PMR, 4146. d., Protokol o schůzi ministerské rady, konané ve středu dne 25. ledna 1939 o 5 hod. odpovedne.

ták nyilvánosságra. A lista nemcsak a huszti *Nova Szvobodában* jelent meg, hanem közzétette vagy ismertette a legtöbb cseh és szlovák napilap is.⁵⁴ A választási eljárást számos bírálattal illető és ellenszenvvel szemlélő magyarországi sajtó ugyanakkor mélyen hallgatott róla, így a lista a magyar lapok közül – közel egy hónappal a választásokat követően – egyedül az ugvári *Kárpáti Magyar Hírlapban* látott napvilágot.⁵⁵

Az Ukrán Nemzeti Egységpárt és a nemzetiségi csoportok jelölőlistájának összetétele a következő volt:⁵⁶

Dr. Avgusztin Volosin, Kárpáti Ukrajna kormányának elnöke, Huszt
 Julij Révai, Kárpáti Ukrajna minisztere, Huszt
 Dr. Mihajlo Brascsajko, közjegyző, Huszt
 Dr. Julij Brascsajko, ügyvéd, Huszt
 Ivan Hriha, földműves, Felsőverecke
 Adalbert Dovbak, lelkész, Iszka
 Dr. Mikola Dolinaj, orvos, Huszt
 Dr. Miloš Drbal, ügyvéd, Huszt
 Avgusztin Dutka, bírő, Huszt
 Ivan Ihnatko, földműves, Bilke
 Dr. Volodimir Komarinszkij, ügyvéd, Huszt
 Ivan Kacsala, vasutas, Perecseny
 Vaszil Klempus, kereskedő, Kőrösmező
 Sztepan Klocsurak, hivatalnok, Huszt
 Vaszil Lacanics, tanító, Nagyberezna
 Mikola Mandzjuk, tanító, Nagyszőlős
 Mihajlo Maruscsak, gazdálkodó, Nagybocksó
 Leonyid Romanyuk mérnök, hivatalnok, Huszt
 Grigorie Moys, esperes, Tiszafejéregyház
 Dmitro Nyimcsuk, igazgató, Huszt
 Anton Ernst Oldofredi mérnök, államtitkár-helyettes, Huszt
 Jurij Pazuhanics, tanfelügyelő, Huszt
 Ivan Pervuznik, földműves, Szerednye
 Petro Popovics, földműves, Nagylucska
 Fegyir Révai, nyomdaigazgató, Huszt
 Dr. Mikola Rizdorfer, orvos, Szolyva

54 Vö. *Нова Свобода*, 1939. január 29. Листа кандидатів Українського Національного Об'єднання і народностевих груп, 1. p.; *Národní listy*, 1939. január 29. Kdo kandiduje do sněmu Karpatské Ukrajiny, 2. p.; *Národní práce*, 1939. január 30. 32 kandidátů „Ukrajinské národní jednoty“, 2. p.; *Slovák*, 1939. január 31. Vološin vedie jednotnú kandidátku do ukrajinského snemu, 2. p.; *Slovenská pravda*, 1939. január 31. Vološin vedie kandidátku do ukrajinského snemu, 1. p.

55 *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. március 8. A ruszinszkói ukrán parlament díszes névsora..., 1. p.

56 Az ukrán nyelvű jelölőlistán a cseh, a román és a német jelölt neve és adatai cseh, román, illetve német nyelven szerepeltek.

Dr. Sztepan Roszoha, hivatalnok, Huszt
 Jurij Sztaninec, lelkész, Vajnág
 Vaszil Sobej, gazdálkodó, Irhóc
 Avgusztin Stefan, iskolaügyi minisztériumi főnök, Huszt
 Kirilo Fedeles, hitoktató, Bilke
 Mihajlo Tulik, szerkesztő, Huszt

A lista összeállítását számos vita kísérte. Vita tárgyát képezte egyebek között az, számításba vegyék-e a jelöltek egykori párthovatartozását vagy inkább a korporatív elveknek megfelelően, esetleg a számításba jöhető jelöltek érdemeinek figyelembe vételével állítsák azt össze. Az UNO vezetői abban sem tudtak megegyezni, megengedhető-e vagy sem, hogy a listán testvérpárok szerepeljenek. A párt vezetése végül úgy határozott, hogy a jelölőlista összeállítását Volosin kormányfőre bízta, aki Julian Révai segítségével el is készítette azt. Az általuk összeállított listát az UNO vezetésével még jóvá kellett volna hagyni, ettől azonban utólag eltekintettek. (Pocoxa 1949, 31–32. p.)

A jelölőlista első két helyét Volosin kormányfő és Révai miniszter foglalta el, a többi jelölt, néhány kivételtől eltekintve, az ukrán ábécé szerinti sorrendben követte egymást. A listán végül két testvérpár is helyet kapott: a Révai testvérek a lista 2. és 25., a Brascsajko testvérek a 3. és 4. helyén szerepeltek. A képviselőjelöltek listán elfoglalt helyének nem volt különösebb jelentősége, a 32 tagú szojm létszáma ugyanis előre adott volt, s nem függött a listára leadott szavazatok számától. Az ugyancsak 32 fős jelölőlistán 29-en képviselték az UNO-t, 1-1 személy pedig a cseh, a román és a német kisebbséget. Az UNO jelöltjei között, egykori párthovatartozásukat tekintve, Volosin keresztény néppártjának és Révai szociáldemokrata pártjának a képviselői domináltak, akik egyaránt tíz helyet kaptak a jelölőlistán. Rajtuk kívül heten kerültek ki az agrárpártból, s ketten képviselték az „ukrán nacionalista ifjúságot”. (Магочий 1994, 240. p.)

Ami az ukrán jelöltek vallási hovatartozását illeti, az nem felelt meg maradéktalanul a kárpátaljai ruszinság felekezeti megoszlásának. A ruszin lakosság közel egynegyedét kitevő ortodoxokat minimálisan hét hely illette volna meg a jelölőlistán, az UNO 29 jelöltje közé azonban a 24 görögkatolikus mellett mindössze 5 ortodox vallásút vettek fel.⁵⁷ A görögkatolikus dominanciát erősítette az is, hogy miközben a listán egyetlen ortodox lelkész sem szerepelt, a görögkatolikus lelkészek számára öt helyet biztosítottak.⁵⁸

A listán szereplő nemzetiségi jelöltek Miloš Drbal huszti cseh ügyvéd, Grigorie Moys tiszaféjéregyházi román görögkatolikus esperes és Anton Ernst Oldofredi, az autonóm kormány német államtitkár-helyettese voltak. Az ő listára kerülésük pontos hátterét nem ismerjük. Azt a választások kiírásáról tájékoztató cseh sajtóból tudjuk, hogy a német jelöltnak a kormánylistán indulása ekkor már eldöntött tény volt, a csehek

57 Az ortodox vallású képviselőjelöltek az UNO alelnöki tisztét is betöltő Mihajlo Tulik, valamint Mihajlo Maruscsak, Leonyid Romanyuk, Petro Popovics és Vaszil Sobej voltak. (*Karpato-ukrajinská svoboda*, 1939. február 10., Pravoslavní kandidáti, 4. p.)

58 Görögkatolikus lelkész volt már maga a listavezető Volosin kormányfő is. A lista további görögkatolikus lelkészei Adalbert Dovbak, Jurij Sztaninec, Kirilo Fedeles és a román Grigorie Moys voltak.

választási részvételének mikéntjéről pedig a kárpátaljai Cseh Nemzeti Tanács január 20-i vezetőségi ülése határozott. Az ülést a cseh sajtó úgy tárlta, hogy az a cseh jelölőlista összeállításának céljával ül össze,⁵⁹ annak döntése azonban a választási feltételek ismeretében nem lehetett egyéb, mint a felajánlott hely elfogadása a kormánylistán. A jelölőlista nyilvánosságra hozatala előtt egyes cseh lapok két cseh jelöltről is cikkeztek⁶⁰ – az állítólagos második jelölt Klement Pavloušek, a Cseh Nemzeti Tanács elnöke lett volna –, a listán azonban a csehek számára a németekhez és a románokhoz hasonlóan egy helyet biztosítottak.

5. A választási kampány

A választási kampány, csakúgy, mint a szlovákiai országgyűlési választásokat megelőző kampány, teljes egészében a totalitárius rendszerekben bevett eljárásra emlékeztetett. Legálisan kampányolni csakis a lista mellett lehetett, az esetleges ellenvélemény megfogalmazását a hatalom azonnali retorziója követte, ami több helyütt a lakosság és a karhatalmi erők, illetve a Szics Gárda közötti összetűzésekhez vezetett.

A kampány egyik jellemzője a választások tulajdonképpen népszavazásjellegének hangsúlyozása volt. Amint azt Volosin kormányfő január 22-én, a választási kampány nyitányát jelentő huszti nagygyűlésen kijelentette: a választás össznemzeti népszavazás lesz, amely megmutatja, hogy népünk továbbra is szabad, önálló életet akar élni, nem pedig Magyarországhoz tartozni.⁶¹ Hasonlóan fogalmazott a *Nova Svoboda* február 5-i vezércikke is, amely szerint a választás olyan népszavazás lesz, amely során a választók a választásokon való részvételükkel és „igen” szavazatukkal a kárpátukrán kormányt, Kárpáti Ukrajna önállóságát, valamint a csehekkel és szlovákokkal alkotott hármas föderációját fogják megerősíteni.⁶²

Az autonóm kormány és az UNO vezetősége egyaránt felhívásokban szólította fel a választókat a választásokon való minél nagyobb arányú részvétellel és a kormánylista melletti demonstrációs szavazásra. Az UNO Fegyir Révai pártelnök és Andrij Voron főtitkár által jegyzett, „Ukránok!” című felhívásának első számú mondanivalója annak nyomtatékosítása volt, hogy az „első ukrán sojzm” megválasztásával „az egész világ előtt ünnepélyesen kinyilvánítjuk népünk jogát az államisághoz”.⁶³ A kormány „Kárpáti Ukrajna minden polgárához” címzett felhívása ezzel szemben nem csak a többségi választókhoz, hanem a nemzetiségekhez is szólt. A Volosin kormányfő és Julian Révai miniszter által aláírt felhívás ugyanakkor erőteljesen szembeállította a „Kárpáti Ukrajna

59 Pl. *Národní práce*, 1939. január 21. Česká kandidátka na Podkarpatské Ukrajině, 1. p.; *Venkov*, 1939. január 21. Češi připravují kandidátní listinu pro karpatoukrajinské volby, 3. p.

60 Pl. *Lidové noviny*, 1939. január 23. Podkarpatské strany rozpuštěny, 2. p.; *Národní práce*, 1939. január 25. Dvě kandidátní listiny na Karpatské Ukrajině, 1. p.

61 *Нова Свобода*, 1939. január 24. Величне святкування 20. річниці проголошення Соборної України, 1. p.

62 *Нова Свобода*, 1939. február 5. Народе, нехай буде воля Твоя..., 1. p.

63 *Нова Свобода*, 1939. február 9. Українці! Українки!, 1. p.

építésében együttműködni szándékozó”, s a jelölőlistán felajánlott helyet elfogadó „lojális nemzeti kisebbségeket”, vagyis a cseheket, németeket és románokat a magyar kisebbséggel, amelynek a vezetői visszautasították a részvételt a kormánylistán, ami arról tanúskodik, hogy „államunkkal szemben ellenséges külföldi erők dolgoznak”.⁶⁴

A hatalom a választási kampány során igyekezett a társadalom minden rétegét megszólítani. A *Nova Svoboda* február 5-i száma például a nők választási részvételének fontosságát emelte ki, február 1-jei és 3-i száma pedig az ortodox vallásúakat igyekezett megnyerni a jelölőlista számára, cáfolva egyúttal azokat a híreszteléseket, miszerint képviselő nélkül maradnának a szojmban.⁶⁵ Az ortodox választók megnyerésére irányuló törekvések az ortodox képviselőjelöltek, valamint az ortodox lelkészek és hívők képviselőinek február 6-i huszti értekezletében csúcsosodtak ki, amelynek résztvevői közös felhívásban szólították fel „Kárpáti Ukrajna ortodox népét” az UNO jelölőlistája melletti szavazásra.⁶⁶ A választások és a választások után összeülő szojm népszerűsítését szolgálta az a sajtóban több alkalommal közzétett hír is, amely arról szólt, hogy a szojm képviselői rendes fizetés helyett csupán az ülésnapokra szóló napidíjat, valamint útiköltség-térítést fognak kapni.⁶⁷

A szlovákiai választások mintájára Kárpátalján is versenyt hirdettek a fehér zászlóért, amelyet az a község nyerhetett el, amelyben a kormánylista megszerezte a szavazatok legalább 98%-át. Az ilyen települések jogot szereztek arra, hogy a középületekre fehér zászlót függeszsenek ki annak jeléül, hogy „érettek az állami életre”. A versenyfelhívást nemcsak a sajtóban, hanem választási plakátokon is széles körben népszerűsítették.⁶⁸ A kampány részét képezték azok a sajtóhírek is, miszerint egyes községek lakossága elhatározta, hogy a választójoggal rendelkezők a vasárnapi mise után együtt mennek a választóhelyiségekbe, hogy a kormánylista ne csupán 98%-os, hanem 100%-os eredményt érjen el.⁶⁹

Az UNO vezetősége és képviselőjelöltjei a választási kampány három hete alatt rendkívül intenzív kampánytevékenységet folytattak, s naponta nagygyűlések tucatjain találkoztak a választókkal Kárpátalja szinte valamennyi településén. A választásokat egy héttel megelőző vasárnapon, február 5-én több mint félszáz választási nagygyűlést tartottak, amelyeken a választási lista csaknem valamennyi jelöltje megjelent. Julian Révai miniszter például ezen a napon három, az újdávidfalvai, a beregsárréti és a kaj-

64 *Нова Свобода*, 1939. február 8. До всіх громадян Карпатської України!, 1. р.

65 *Нова Свобода*, 1939. február 5. Мій наказ, 7. р.; *Нова Свобода*, 1939. február 1. До православного духовенства, 3. р.; *Нова Свобода*, 1939. február 3. Православних ніхто не переслідує, 2. р.

66 *Нова Свобода*, 1939. február 8. Православний народ Карпатської України!, 1. р.

67 Vö. pl. *Нова Свобода*, 1939. január 26. Ще про вибори до сойму Карпатської України, 2. р.; *Нова Свобода*, 1939. január 27. Посли нашого сойму не будуть мати платні, 2. р.

68 NA ČR, *Ukrajinské museum v Praze 1925–1948* (Prágai Ukrán Múzeum 1925–1948; a továbbiakban: UM), 11. d., inv. č. 319, *Ukrajinské národní sjednocení Chust*; vö. Botlík 2000, 222. p.

69 Pl. *Нова Свобода*, 1939. február 4. Котрі села будуть мати „білий прапор“?, 2. р.

danói, testvére, Fegyir Révai pedig a szolyvai és a szentmiklósi nagygyűlésen vett részt. A kampányból a nemzetiségi jelöltek is kivették a részüket, akik közül a cseh Miloš Drbal Técsőn és Aknaszlatinán, Anton Ernst Oldofredi a németek által lakott Felsőkerepecen, Grigorie Moys pedig a román lakosságú Alsóapsán és Faluszlatinán kampányolt.⁷⁰ A kampány intenzitása a választások közeledtével tovább fokozódott. Andrij Voronnak, az UNO főtitkárának a közlése szerint a választások előtti utolsó napra nem kevesebb, mint 64 nagygyűlés volt betervezve.⁷¹

A választási kampányt erőteljes ukrán nemzeti propaganda kísérte, amelynek az 50 milliós ukrán nemzethez tartozás hangsúlyozása mellett erőteljes magyarellenes éle is volt. Mindez nemcsak a választási beszédekben és a sajtóban érvényesült, hanem a nagy számban terjesztett rölapokon és plakátokon is. Egy Szics-gárdistát Sárkányölő Szent Györgyként ábrázoló plakát például az „Ukrajna az ukránoké!” jelszót hirdette, egy másik arra emlékeztetett, hogy húsz éve egyszer már kimondták csatlakozásukat az 50 milliós ukrán nemzethez, egy következő pedig a „Dicsőség Ukrajnának!” jelszóval zárult. A magyarellenes propaganda egyebek között a magyarországi rossz szociális helyzettel és a magyar elnyomás veszélyével riogatott. Egy, a magyarországi ruszinok nevében terjesztett rölap a kormánylista támogatását, egyúttal az „égő magyar pokolból” való felszabadításukat kérte a kárpátukránoktól. Nem kímélte a propaganda a magyarbarát ruszin politikusokat sem, köztük Andrij Bródyt és Sztepan Fenciket, akiket „magyarónokként” és magyar ügynökökként jelenített meg.⁷²

A választások előtt egy héttel terjedt el a sajtóban az a hír, hogy a szojm megválasztása során – a szlovákiai választásoktól eltérően – minden választóhelyiségben két urnát állítanak fel: az egyikbe az „igenrel”, a másikba pedig a „nemmel” szavazók dobhatják szavazataikat, vagyis a választások lényegében nyíltak lesznek.⁷³ A felröppent híreket azonban az UNO propagandaosztálya azonnal cáfolta. Az UNO nyilatkozata szerint, noha egyes községek lakossága valóban nyílt szavazást követelt, vagyis hogy a szavazólapot nyilvánosan és boríték nélkül dobhassa az urnába, a választások a törvényes előírások szerint fognak zajlani, s minden választóhelyiségben csupán egyetlen urna lesz, amelybe a választó „igen” szavazat esetén a szavazólapot tartalmazó borítékot, „nem” szavazat esetén üres borítékot dob.⁷⁴

70 *Нова Свобода*, 1939. február 1. Публічні політичні збори відбудуться дня 5. лютого 1939, 4. p.

71 *Нова Свобода*, 1939. február 17. Здорова життєздатність українського народу перемогла, 3. p.

72 NA ČR, UM, 11. d., inv. č. 319, Ukrajinské národní sjednocení Chust; MNL OL, K 28 – 18. cs. – 59. t. – 15.660/1939. Hírek a kárpátukrajnai választásokról; 15.968/1939 Bizalmas jelentés a kárpátukrajnai választás és csehszlovák csapatelhelyezések tárgyában. (A választások előtti propagandára l. még Poxoa 1949, 32–40. p.; Beresh 2004, 225–226. p.; Botlik 2000, 221–222. p.)

73 L. pl. *Új Hírek*, 1939. február 7. Kárpátalján a nyilvánosság ellenőrzésével tartják a titkos választást, 5. p.; *Národní práce* (Večerník), 1939. február 6. Dvě urny: „ano“ a „ne“, 1. p.

74 *Národní práce*, 1939. február 7. „Bílý prapor“ na Karpatské Ukrajině, 2. p.; *České slovo*, 1939. február 7. Volby na Karpatské Ukrajině přesně podle zákona, 2. p.

6. A nemzetiségek és a választások

A kárpátaljai nemzetiségek önálló választási részvételét nemcsak a jelölőlisták leadására megállapított rövid határidő hiúsította meg, hanem az autonómatörvény is, amely a mandátumok számát az egyes „népcsoportok” tagjainak számától tette függővé, kimondva, hogy mindegyik népcsoport 20.000 tagjára egy mandátum esik. Nem volt tehát vitás, hogy az ennél alacsonyabb lélekszámú kárpátaljai csehek, románok és németek csakis a kormánylistán juthatnak parlamenti mandátumhoz. A hatalom azonban a két legnagyobb lélekszámú nemzetiség, a zsidóság és a magyarság számára sem tette lehetővé az önálló választási részvételt, amelyek pedig számuknál fogva joggal igényt tarthattak volna rá, sőt a két kisebbség még a kormánylistán sem képviseltette magát.⁷⁵

A számbelileg meglehetősen gyenge – az elő bécsi döntés előtt is csupán 13,2 ezer, a határváltozást követően pedig mindössze 8,7 ezer főt számláló –, ugyanakkor a Harmadik Birodalom támogatását élvező kárpátaljai német népcsoport, jobban mondva annak Berlin által kijelölt vezetői a németység valós súlyánál jóval nagyobb befolyással rendelkeztek. A nemzetiszocialista Németország egyebek között a helyi német kisebbségre támaszkodva igyekezett növelni kárpátaljai befolyását, élére ezért már 1938 őszén olyan személyeket állított, akikben biztosítékát látta ottani érdekei érvényesülésének.

A prágai kormány által még 1938 szeptemberében betiltott Kárpáti Német Párt helyett az autonóm kormány engedélyével már december elején megalakult a Német Néptanács. Élére azonban nem az őslakos kárpátaljai németek valamely reprezentánsa állhatott, hanem a szudétanémet származású Franz Karmasin, aki a németység (és Berlin) érdekeit – Szlovákiához hasonlóan – a huszti kormányban is államtitkári minőségben képviselte. Mivel ő jobbára Pozsonyban tartózkodott, helyettesévé Berlin utasítására a szintén szudétanémet származású mérnököt, a loketi (Elbogen) születésű, a harmincas évek eleje óta Szlovákiában élő, s Kárpátaljára csupán 1938 őszén áttelepülő Anton Ernst Oldofredit nevezte ki, aki Karmasin távollétében a kormány államtitkár-helyetteseként gyakorlatilag a kárpátaljai németység első számú vezetője lett.⁷⁶

A német lakosságnak, kivételt kapva a politikai pártokat feloszlató kormányrendelet hatálya alól, a választások előtt lehetősége nyílt egy nemzetiszocialista irányultságú párt létrehozására is. Amint azt a huszti belügyminisztérium 1939. február 2-i rendelete kimondta, a német nemzetiségű lakosok, állampolgárságuktól függetlenül, nemzetiszocialista alapon szerveződő pártba tömörülhetnek és szabadon használhatják a pártjelvényeket,

75 A prágai Állami Statisztikai Hivatalnak az 1930. évi népszámlálás adatain alapuló számításai szerint az autonóm Kárpátalja első bécsi döntés utáni területén 544.759 csehszlovák állampolgársággal rendelkező lakos élt, akik közül 413.481 volt a ruszin, 65.828 a zsidó, 25.894 a magyar, 17.495 a „csehszlovák”, 8.715 pedig a német nemzetiségűek száma. A románok számát nem hozták nyilvánosságra, mivel azonban a határváltozás az ő lakóterületüket nem érintette, számuk nem sokkal térhetett el az 1930-ban kimutatott 12.641-től (*Seznam obcí a okresů republiky Česko-Slovenské, které byly připojeny k Německu, Maďarsku a Polsku 1938*, 6. p.).

76 *Prager Tagblatt*, 1938. december 4. Deutscher Volksrat in Karpathorubland, 6. p.; Oldofredire I. Balling 1991, 677. p.

köztük a horogkeresztes jelképeket is. (Делеган–Вискварко 2009, 151–152. p.; Vehes–Tokar, 2010, 105. p.) A német befolyást és az autonóm kormány németbarát elkötelezettségét erősítette a birodalmi kormány február 8-i határozata a huszti német konzulátus megnyitásáról és az Ukrán–Német Társaság ugyanazon napi létrejötté. A Szics Gárda huszti parancsnokságának épületében megalakult társaság elnökévé Fegyir Révait, az UNO elnökét, első elnökhelyettesévé pedig Oldofredi német államtitkár-helyettesét választották.⁷⁷

A jelölőlista 21. helyén szereplő Oldofredi a választási kampányból is tevékenyen kivette a részét, s a rendelkezésére álló három hét alatt igyekezett bejárni Kárpátalja összes németlakta települését. A választást megelőző héten ráadásul Kárpátaljára érkezett Karmasin államtitkár is, aki Fegyir Révaival karöltve előbb február 7-én az újtövisfalvai választási nagygyűlésen, majd másnap az Ukrán–Német Társaság alakuló ülésén tett hitet a német–kárpátukrán együttműködés mellett.⁷⁸ A Német Néptanács a választások előtt felhívással is fordult a német népcsoporthoz. A „Németek, Nemzetiszocialisták!” megszólítással kezdődő felhívás arra szólította fel a német választókat, hogy mivel az „ukrán” kormány biztosította számukra a nemzetiszocialista világnézet, valamint a német nép és vezére, Adolf Hitler melletti nyílt hitvallás szabadságát, a választásokon egységesen „igen” szavazatot adjanak le. (Balling 1991, 672. p.)

A választások kiírására a prágai és a huszti kormány feszült viszonya közepette került sor. A központi kormányzat 1938 októberében még abban a reményben nevezte ki Volosin Kárpátalja miniszterelnökévé, hogy ez a lépés a közös államiság megerősítését fogja szolgálni. A cseh hivatalnokok elbocsátása, a cseh iskolák jelentős részének bezárása és az autonóm kormány egyre erősödő németbarát orientációja miatt Prága végül mégis határozott lépésre szánta el magát, s 1939. január 16-án Lev Prchala tábornokot, a kárpátaljai cseh-szlovák haderő főparancsnokát nevezte ki a kárpátukrán kormány harmadik miniszterévé. Ez tovább növelte a két fél közötti feszültséget. Miután azonban az állam egységének megőrzésében érdekelt Prága, valamint a kárpátukrán államiság megteremtésével kísérletező Huszt a választások sikerétől egyaránt a Kárpátaljával szembeni magyar (és lengyel) aspirációk megfélemezését remélte, s ezen érdekezésségük erősebbnek bizonyult ellentéteiknél, a választások kérdésében sikerült közös nevezőre jutniuk.

Volosin kormányfő január 20-án fogadta a huszti Cseh Nemzeti Tanács küldöttségét, s a kárpátaljai csehek számára felajánlott egy helyet a kormánylistán. A Cseh Nemzeti Tanács vezetősége ezek után még aznap a Huszton élő cseh ügyvédet, a város egykori polgármesterét, Miloš Drbalt választotta képviselőjelöltté, aki a jelölőlista 8. helyét foglalhatta el. Mivel a Kárpátalján élő csehek nem a tartomány őslakosai, hanem a húszas–harmincas években oda betelepülő hivatalnokok és állami tisztviselők voltak, Drbal választási kampánya jobbára a járási székhelyekre és a városi jellegű településekre korlátozódott. Első választási nagygyűléseire meglehetősen későn, csupán egy héttel a választásokat megelőzően, február 5-én Técsőn és Aknaszlatinán került sor, a hátralevő egy hét alatt azonban bejárta Kárpátalja összes járási székhelyét. Február 8-án például Nagyszőlősen,

77 *Нова Свобода*, 1939. február 10. Німецький консулят у Хусті, 1. p.; *Нова Свобода*, 1939. február 11. Документ українсько–німецького приятельства!, 3. p.

78 *Grenzbote*, 1939. február 8. Zusammenarbeit – Gebot der Stunde, 1. p.; *Нова Свобода*, 1939. február 10. Державний секретар Кармазин у Карпатській Україні, 1. p.

Ilosván, Szentmiklóson és Szolyván találkozott a cseh választókkal, s valamennyi helyszínen az UNO listája melletti „manifesztációs” szavazásra bízta őket.⁷⁹

1. kép. A Német Néptanács választási felhívása

BA
R 57 neu - 2
DAI 1939 - 2

**Deutsche,
Nationalsozialisten!**

Am 12. Feber 1939 wird der erste Landtag der Karpathen-Ukraine gewählt. In diesem Landtag wählt die deutsche Volksgruppe durch die Abgabe des Stimmzettels auch ihren Vertreter, der auf der Einheitsliste steht. Durch 20 Jahre hat uns ein fremdes Regierungssystem daran gehindert, uns zum grossen deutschen Volk zu bekennen. Die ukrainische Regierung hat uns das freie Bekenntnis zur nationalsozialistischen Weltanschauung, zum deutschen Volk und seinem Führer Adolf Hitler zugesichert.

Wir werfen deshalb am Wahltag den Stimmzettel in die Wahlurne. Die Deutschen der Karpathen-Ukraine stimmen am 12. Feber mit **JA!**

Wir rufen Euch zu der am um
im (in der)
stattfindenden

WAHLKUNDGEBUNG.

DER DEUTSCHE VOLKSRAT.

J. A. 1939-281

⁷⁹ Venkov, 1939. február 5. Předvolební schůze, 4. p.; Národní listy, 1939. február 10. Čechové na Podkarpatské Rusi pro vládní kandidátku, 2. p.

Ugyanerre szólította fel a cseh választókat a Cseh Nemzeti Tanács és Prchala tábornok közös választási felhívása is. A *Přehledy z Karpatské Ukrajiny* című cseh nyelvű huszti hetilap első, február 6-i számának címdoldalán közzétett és választási plakátok formájában is terjesztett felhívás politikai érettségükre appellálva arra kérte a cseheket, hogy sérelmeiket félretéve az UNO és a nemzetiségi csoportok közös listájára szavazzanak. Minden egyes ellenszavazat ugyanis a közös állam ellenségeinek sikerét jelenti, az „igen” szavazatok ugyanakkor a közös államba és annak jövőjébe vetett bizalom bizonyítékai lesznek – állt a Cseh Nemzeti Tanács felhívásában.⁸⁰

A mintegy 13.000 főnyi kárpátaljai románság a bécsi döntést megelőzően még a tartomány legalacsonyabb lélekszámú nemzeti kisebbsége volt, száma azonban a határváltozást követően már meghaladta a németekét és a csehekét, így a kormánylistán helyet kapó legnagyobb népcsoport lett. A románságot képviselő Grigorie Moys tiszafejéregyházi görög katolikus esperes a lista 19. helyére kapott besorolást. A választási kampány szerves részét képezte, egyben a román választók megnyerését célozta a Román Nemzeti Tanács létrehozása, amelynek alakuló ülésére a választási kampány hajrájában, február 7-én került sor Aknaszlatinán. Az ülésen Sztepan Klocsurak, a kormányfő titkára személyében a huszti kormány is képviseltette magát. Klocsurak előbb felolvasta Avgusztin Volosin levelét, amelyben a kormányfő ígéretet tett a román kisebbség kulturális és szociális igényeinek teljesítésére, majd a kormány nevében bejelentette a román nemzeti színek viselésének és a román zászló használatának engedélyezését, amire válaszul Alexandru Marina, a Román Nemzeti Tanács elnöke a románság lojalitásáról biztosította a kárpátukrán kormányt.⁸¹ Az eseménynek rendkívül nagy teret szentelt a huszti kormánylap is, amely amellet, hogy terjedelmes tudósításban számolt be a nemzeti tanács megalakulásáról, csaknem egész oldalas beszélgetést közölt a román képviselőjelölttel, s önálló hírként hozta azt az értesülést is, miszerint az UNO jelölőlistája számíthat a román lakosság támogatására.⁸²

80 *Přehledy z Karpatské Ukrajiny*, 1939. február 6. Všichni do voleb!, 1. p.; MNL OL, K 28 – 18. cs. – 59. t. – 15.660/1939. Hírek a kárpátukrajnai választásokról (vö. Botlik 2000, 221. p.).

81 *Нова Свобода*, 1939. február 10. Историчний день румунської національної групи в Карпатській Україні, 6. p.

82 *Нова Свобода*, 1939. február 10. Розмова з о. Григорієм Мойшем, кандидатом у послы до сойму за румунську народню групу, 4. p.; *Нова Свобода*, 1939. február 10. Румуни за українською кандидаткою, 2. p.

2. kép. A Cseh Nemzeti Tanács és Prchala tábornok közös választási felhívása

ČESKÝM VOLIČŮM V KARPATSKÉ UKRAJINĚ!

V neděli 12. února budou volby do prvního karpátoukrajinského sněmu. Pro nás Čechy budou tyto volby zkouškou politické zralosti, poněvadž konají se v době plné napětí, nervosy a hořkosti.

Když si uvědomíme, že největší zájem na špatném výsledku voleb mají ti, kteří dlouhou dobu usilovali všemi prostředky o odtržení Karpatské Ukrajiny od našeho státu, kteří žádali a připravovali za tím účelem plebiscit a kteří dnes šeptanou propagandou a rozhlasem znovu chtějí vnést rozvrat do této země, musíme pochopiti, že je třeba zanechati veškeré trpkosti, vzdáti se všech svých pochybností věcných i osobních

**a všichni manifestačně hlasovati
pro oficiální kandidátku
Ukrajinského národního
sjednocení a národních skupin.**

Každá odevzdaná prázdná obálka jest úspěchem nepřátel našeho společného státu, každý hlas odevzdaný pro oficiální kandidátku jest důkazem víry v náš stát a jeho šťastnou budoucnost.

**Za Karpatskou Ukrajinu!
Za Česko-Slovenskou republiku!**

V Chustu dne 6. února 1939.

arm. gen. Lev Prchala, v. r.

Česká národní rada
v Karpatské Ukrajině.

Az összlakosság 12%-át kitevő zsidóság a tartomány legnagyobb lélekszámú kisebbsége volt, parlamenti mandátumhoz juttatását azonban számításba sem vette a hatalom. Chaim Kugelnek, a Zsidó Párt volt nemzetgyűlési képviselőjének vezetésével már 1938. december 28-án népes zsidó küldöttség látogatott Volosin miniszterelnökhöz, s lojalitásáról biztosítva a kormányt egy Zsidó Központi Hivatal létrehozásának engedélyezését kérte a kormányfőtől.⁸³ A Harmadik Birodalom támogatásában reménykedő huszti kormányzat tudatában volt annak, hogy a zsidóság igényeinek teljesítésével és esetleges parlamenti mandátumhoz juttatásával Németország jóindulatát kockáztatná, ezért parlamenti képviselőtét a kinyilvánított lojalitás ellenére sem tette lehetővé. A kárpátaljai zsidó egyesületek a választások előtt – az esetleges retorziók elkerülése érdekében – mégis a kormánylista támogatására szólították fel a zsidó választókat.⁸⁴

A zsidósághoz hasonlóan nem került fel a kormánylistára a megközelítően 6.000 főt számláló kárpátaljai szlovákság egyetlen képviselője sem. A Munkács melletti szlovák lakosságú Újklenóc küldöttsége a huszti kormányhivatalban tett 1939. január 31-i látogatása során így is a szlovák kisebbség támogatásáról biztosította az autonóm kormányt és a kormánylistát. A küldöttség ígéretet kapott egy Szlovák Nemzeti Tanács létrehozásának lehetőségére is,⁸⁵ arról azonban nincs tudomásunk, hogy ez megtörtént volna. Nem ismert annak oka sem, hogy a szlovákok miért nem kaptak képviselőt a kormánylistán, nem tartjuk azonban kizártnak, hogy ebben alacsony lélekszámuk mellett szerepet játszott a Szlovákia és Kárpátalja közötti határvíta, valamint a szlovákiai ruszinok önálló választási részvételének megakadályozása a szlovák országgyűlés 1938. decemberi megválasztása során.⁸⁶

Felhasznált irodalom

Levéltári források

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Köztársasági Elnöki Iroda Levéltára, Prága)
Kancelář prezidenta republiky – Podkarpatská Rus

Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Praha (Cseh Köztársaság Parlamentje Képviselőházának Levéltára, Prága)
Národní shromáždění ČSR – Poslanecká sněmovna

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
K 28
K 63

Národní archiv České republiky, Praha (Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára, Prága)
Ministerstvo spravedlnosti 1918 – 1945

83 *Нова Свобода*, 1939. január 1. Делегация жидівських віроісповід. громад у премоера Волошина, 3. р.

84 *Lidové noviny*, 1939. február 10. Volební agitace se vrcholí, 2. p.

85 *Lidové noviny*, 1939. február 1. Ministr Vološín nemocen, 2. p.

86 A szlovákiai ruszinok választási részvételének kérdésére I. Popély 2015.

Předsednictvo ministerské rady 1918 – 1945

Ukrajinské museum v Praze 1925 – 1948

Volební soud 1920 – 1939

Forráskiadványok

Těšnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé 1938

Těšnopisecké zprávy o schůzích senátu Národního shromáždění republiky Československé 1938

Jogforrások

Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1938

Урядовий Вісник Правительства Карпатської України (Підк. Руси) 1939

Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Руси 1938–1939

Korabeli sajtó

Budapesti Hírlap (Budapest) 1938

České slovo (Prága) 1939

Esti Újság (Pozsony) 1939

Felvidéki Magyar Hírlap (Budapest) 1939

Grenzbote (Pozsony) 1939

Kárpáti Magyar Hírlap (Ungvár) 1938

Karpato-ukrajinská svoboda (Prága) 1939

Kis Újság (Budapest) 1938

Lidové noviny (Brünn) 1938–1939

Magyar Nemzet (Budapest) 1939

Národní listy (Prága) 1938–1939

Národní politika (Prága) 1939

Národní práce (Prága) 1939

Нова Свобода (Ungvár, Huszt) 1938–1939

Pester Lloyd (Budapest) 1939

Prager Tagblatt (Prága) 1938

Přehledy z Karpatské Ukrajiny (Huszt) 1939

Slovák (Pozsony) 1939

Slovenská pravda (Pozsony) 1939

Új Hírek (Pozsony) 1939

Venkov (Prága) 1938–1939

Szakirodalom

Ádám Magda 1968. *Magyarország és a kisantant a harmincas években*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Balling, Mads Ole 1991. *Von Reval bis Bukarest. Statistisch-Biographisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1945. Band II*. København, Dokumentation Verlag.

Botlik József 2000 *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány.

Делеган, Михайло Васильович – Вискварко, Сергій Анатолійович (упоряд.) 2009. *Карпатська Україна (1938–1939). Збірник архівних документів і матеріалів*. Ужгород, Карпати.

- Fedinec Csilla 2004. *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Halmosy Dénes 1983. *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó.
- Hubený, David 2012. *Problematika Podkarpatské Rusi*. In Tóth, Andrej–Novotný, Lukáš–Stehlík, Michal: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního k státu národnostnímu?* Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy /Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol. XIII/, 128–176. p.
- Magocsi, Paul Robert 2016. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov, Universum.
- Магочий, Павло Роберт 1994. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*. Ужгород, Поличка „Карпатського краю” /No. 3–6 (18)/.
- Němcová, Markéta 2005. *Strany rusínské menšiny*. In Malíř, Jiří–Marek, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. díl: období 1861–1938*. Brno, Doplněk, 957–964. p.
- Pahirja, Olekszandr 2014. *Út a paramilitaris szervezettől a fegyveres honvédelemig: a Kárpáti Szics*. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony, Kalligram Kiadó /Regio Könyvek/, 117–154. p.
- Pažur, Štefan 1968. *O vývoji národnostných pomerov na východnom Slovensku v jesenných mesiacoch roku 1938*. *Nové obzory 10. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska*. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 13–25. p.
- Pop, Ivan 2005. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha, Libri.
- Popély Árpád 2014. *Az első szlovák országgүйlés megválasztása 1938 decemberében (1–2. rész)*. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 16. évf. 2. sz. 39–69. p.; 3. sz. 95–121. p.
- Popély Árpád 2015. *A kelet-szlovákiai ruszinok és a szlovák országgүйlés megválasztása 1938 decemberében*. In Simon Attila et al.: *Változó világban. A magyar kisebbség a harmincas évek Csehszlovákiájában. – V premenlivom svete. Maďarská menšina v Československu v tridsiatych rokoch*. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kar–Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 98–109. p.
- Росоха, Степан 1949. *Сойм Карпатської України*. Вінніпег, Культура й освіта.
- Schvarc, Michal–Holák, Martin–Schriffl, David (eds.) 2008. *„Tretia ríša” a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das „Dritte Reich” und die Entstehung des Slowakischen Staates. Dokumente I*. Bratislava, Ústav pamäti národa–SNM–Múzeum kultúry karpatských Nemcov.
- Schvarc, Michal–Pekár, Martin 2014. *Szlovákia keleti határának kérdése 1938–1939 fordulóján a kárpátaljai autonómia és Cseh-Szlovákia felbomlásának kontextusában*. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony, Kalligram Kiadó /Regio Könyvek/, 155–172. p.
- Seznam obcí a okresů republiky Česko-Slovenské, které byly připojeny k Německu, Maďarsku a Polsku 1938*. Praha, Státní úřad statistický.
- Shandor, Vincent 1997. *Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century. A Political and Legal History*. Cambridge, Ukrainian Research Institute, Harvard University.
- Suško, Ladislav 1973. *Nemécká politika voči Slovensku a Zakarpatskej Ukrajině v období od septembra roka 1938 do rozbitia Československa v marci 1939*. In *Československý časopis historický*, 21. roč. 2. č. 161–197. p.
- Suško, Ladislav 1997. *Podkarpatská Rus ako autonómna krajina pomníchovskej – druhej ČSR*. In *Česko-slovenská historická ročenka 1997*. Brno, Masarykova univerzita, 145–163. p.
- Švorc, Peter 2003. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919 – 1939)*. Prešov, Universum.

- Стерчо, Петро 1965. *Карпато-Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках*. Торонто, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка.
- Tilkovszky Loránt 1967. *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938–1941*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tokar, Marian 2010. Politikai pártok és civil szféra. In Fedinec Csilla–Vehes, Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 63–79. p.
- Ванат, Іван 1985. *Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Книга друга (вересень 1938 р. – лютий 1948 р.)*. Пряшів, Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі Відділ української літератури в Пряшеві.
- Вегеш, Микола 2004. *Карпатська Україна. Документи и факти*. Ужгород, Карпати.
- Vehes, Mikola–Tokar, Marian 2010. Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz / Kárpáti Ukrajna) kérdése a nemzetközi politikában. In Fedinec Csilla–Vehes, Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 91–107. p.
- Zseliczky Béla 1998. *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945*. Budapest, Napvilág Kiadó. /Politikatörténeti Füzetek, X./

ÁRPÁD POPÉLY

THE ELECTION TO THE CARPATHO-UKRAINIAN SOJM IN FEBRUARY 1939 (PART I.)

The study analyses the elections to the Carpatho-Ukrainian Sojm in February 1939, mainly the declaration of elections, the campaign, the minority aspects, and the results of the elections. Avgustyn Voloshyn's pro-Ukrainian government made the running of the other political forces in the elections impossible by playing the game of scheduling the elections, by banning political parties and by rejection of the opposition's list of candidates. Out of the 32 candidates on the list of the governing Ukrainian National Union (UNO), there was one representative of the German, Czech and Romanian minorities each. Representation of the Jews, the largest minority, was not even considered by the government, and the leaders of the Hungarian minority not only failed to participate on the list of candidates but they even requested Hungarian voters to reject it. All this was connected with the unfriendly relations of the Carpatho-Ukrainian government and Budapest, resp. the Hungarian minority in Subcarpathia, as well as with Hungary's efforts to seize the territory of Subcarpathia. The election campaign did not differ from the procedure proven in the totalitarian regimes. According to the official results, 92.4 per cents of the voters approved the election list of the UNO. The minorities, including the Jews, who did not want to be accused from opposing the Carpatho-Ukrainian regime, mostly also supported the check list. Most of the votes against were given by Hungarian voters.

ANGYAL BÉLA

Dokumentumok
az Országos Magyar Kisgazda
Földműves és Kisiparos Párt
és a Magyar Nemzeti Párt
történetéhez 1920–1936

Fórum Régiofejlesztési Központ – Fórum Kisebbségkutató Intézet

Kárpátok Őre és Vasturul

Egy első világháborús szobortípus újjászületése aktualizált ideológiai üzenettel

ILONA L. JUHÁSZ

Guardian of the Carpathians and Iron Turul. The Rebirth of a First World War Statue Type with an Updated Ideological Message

Keywords: revival, World War I, First World War, monuments, symbols, national myth, national legend, military romance.

Az első világháború idején Ferenc Ferdinánd egykori tengerészadjudtánsától, Theodor Hartig osztrák gróftól származott az ötlet, hogy Bécsben adománygyűjtés céljából egy fából készült szobrot állítsanak, amely segítségével adományokat gyűjthetnének a hadiárvak és hadiözvegyek részére. Az alapötletet az osztrák gróf számára a bécsi „Stock im Eisen”, egy fából készült *vastuskó* adta (Achleitner 2014). A *vastuskónak* nevezett objektum a középkorban Európa-szerte elterjedt. A nagyobb városok bizonyos pontján álló fába vagy oszlopba az ott megforduló vándormesterlegények szöveget vertek annak emlékére, hogy ott jártak.¹

Hartig gróf erre a hagyományra építve javasolta egy olyan faszobor állítását, amelybe azok verhetnek majd szöveget, akik bizonyos összegért ezeket megvásárolják, így járulva hozzá a háborús segélyalaphoz, másrészt a jótékonyágon túl az állampolgár kifejezheti büszkeségét is, hogy „a nagy időkben osztrák lehet”. A szobor, a *Vasvitéz*, amely egy páncélos középkori katonát ábrázolt (*Wehrmann in Eisen*) egy ideális hős alakjában testesítette meg a vitézséget, tehát a katonák egyben példaképüknek is tekinthették. A közelmúltban restaurált szobor ma is látható a bécsi Városházával szemben, a *Wiener Stadtplanungshaus* árkádjá alatti mélyedésben (Achleitner 2014).

A bécsi példát követve a fából készült különféle objektumok rövid időn belül elterjedtek az Osztrák–Magyar Monarchia más városaiban és a Német Birodalomban is, de például Törökországban, valamint a tengerentúl pl. Argentínában, az Amerikai Egyesület Államokban stb. is feltűntek. Az emigránsok is így gyűjtöttek pénzt a háború otthoni, európai károsultjainak.

Ezek nem voltak hagyományos értelemben vett szobrok, hanem olyan alkotások, amelyek tovább módosultak azáltal, hogy folyamatosan szöveget vertek beléjük, vagy

1 Bécsben az egykori *vastuskó* ma már egy vitrinben látható a Stock-im-Eisen-Platz 3. számú házának sarkán. Győrben a Széchenyi tér 4. sz. lakóházának sarkán ma is áll a műemléknek nyilvánított *vastuskó*, Pozsonyban pedig a városi múzeumban őrzik (vö: L. Juhász 2010a, 11. p.; L. Juhász 2010b, 26. p.)

pedig kis fémlemezok kerültek rájuk. Felavatásuk idején tehát még nem lehetett befejezett műveknek tekinteni ezeket. Az állítók elképzelése szerint akkor válnak teljessé, befejezetté, ha a szögek és lemezek, pikkelyek stb. teljesen beborítják a szobrot, vagyis azok vassá válnak. Az elnevezés miatt a mai napig eléggé széles körben tartja magát a tévhit, hogy ezek az alkotások eleve vasból készültek.

A szobrok formai szempontból nagyon változatosak voltak. Általában valamilyen katona alakját, harcászati eszközt, nemzeti szimbólumot vagy olyan alakot, esetleg konkrét személyt ábrázoltak, aki a nemzet hősi múltjára emlékeztetett. Voltak köztük azonban más objektumok is, mint például tengeralattjáró, pajzs, kapu, medve stb. A Német Birodalom fővárosában, Berlinben, egy élő személy, Paul von Hindenburg tábornok (1847–1934) hatalmas, 11 m magas és 26 tonnás alakját formázták meg és avatták fel 1915. szeptember 4-én (L. Juhász 2010a 11-13.).

Budapesten a Deák-téren 1915. szeptember 15-én került sor a nemzeti áldozatkészség szobrának, a Sidló Ferenc által megformázott Mátyás korabeli lovas szobrának felavatására.² Az akkori Magyarország területén azonban nem ez volt a legelső ilyen objektum. Pozsonyban korábban, még 1915. május 23-án leplezték le a *Vashonvéd*et a színház³ előtti téren, a Pöstyénben 1915. augusztus 20-án felavatott *Vaskorona* is megelőzte a budapesti szobrot (vö. L. Juhász 2010, 31–34. p.).⁴

Az akkori Magyarország mai Szlovákia területét képező részén az említettekén túl más városokban is állítottak ilyen objektumokat. E sorok írója – elsősorban a már említett korabeli sajtó tanulmányozása során – 2009-ben még újabb, addig ismeretlen szobrokra bukkant: kiderült, hogy a fentebb már említett pöstyéni *Vaskoronán* túl Nyitrán 1915. október 17-én *Vasturult*, Losoncon pedig 1916-ban *Vasvitézt* állítottak. Adatokra bukkantam arra vonatkozóan is, hogy 1916-ban Komáromban is felvetették egy „vashonvéd” állításának gondolatát, s a korabeli sajtó tanúsága szerint több terv is született. Többek közt Hajós Alfrédot is bevonták ebbe a mozgalomba, sőt pénzadományokat is gyűjtöttek, a szobor felavatására azonban eddigi ismereteink szerint nem került sor. Mindössze a *Komáromi Lapokban* 1918 novemberében egy képkiállítás kapcsán megjelent írás szerzője említ egy „faemlékművet”, azonban az nem derül ki, hogy konkrétan milyen szoborról lehetett szó. A komáromi „nemzeti áldozatkészség pajzsa” azonban már 1915 decemberében elkészült, de ez nem szabadtérre került, hanem a helyi katolikus plébánia épületében, a Leányegyesület boltjában helyezték el, ott lehetett megvásárolni és beverni a szögeket is (L. Juhász 2010a, 11–38. p.; L. Juhász 2010b, 26–44. p.). Trencsénben ugyancsak kezdeményezték egy szobor elkészítését, azonban a szoborállítás ott sem valósult meg. A budapesti *Nemzeti Áldozatkészség Szobrába* beverendő szögekre és lemezekre Magyarország egész terü-

2 A Kiscelli Múzeum 2016-ban elkészítette a szobor rekonstrukcióját és a Templomtéren állították ki. http://www.kiscellimuzeum.hu/megjegyzes_haborus (utolsó letöltés: 2017. május 1.)

3 A mostani Szlovák Nemzeti Színház épülete.

4 Pöstyénben eredetileg Vas-Frigyest terveztek. Erről tanúskodik az akkor éppen Pöstyénben lábadozó Finta Sándor szobrászművésznek a *Pöstyéni Újságban* Vas Frigyest Pöstyénnek címmel megjelent írása. Vö. L. Juhász 2010, 31. p.). A *Vaskorona* ötlete csak később merült fel.

letén gyűjtöttek pénzadományokat, amelyeket a budapesti szoborbizottsághoz juttattak el.

A fent említett pöstyéni, budapesti, pozsonyi, nyitrai, losonci és komáromi szobron kívül Magyarország más vidékein is állítottak ilyen objektumokat. A kutatás mai állása szerint Győrben, Sopronban (itt kettő is: egy vaságyú és egy vasvitéz),⁵ Szombathelyen, Székesfehérváron, Kolozsváron, Nagyszebenben, Aradon, Temesváron, Nagyváradon, Székelyudvarhelyen, Szegeden és Csornán is. A székesfehérvári *Vértés Vitéz* alkotója Rigele Alajos (1879–1940) pozsonyi szobrászművész volt; ez a szobor ma is jó állapotban van, restaurálva a Szent István Király Múzeum előcsarnokában áll. Brassóban Ján Koniarik (1878–1952) szlovák szobrászművész készített el egy *Vashonvédet*, azonban a felállításáról nem tudott, visszaemlékezéseiben arról ír, nem készült el a szobor, a világháború ugyanis véget ért.⁶

E szobrok nagy része művészi szempontból nem jelentett különösebb értéket, ráadásul a beléjük vert, később rozsdásodó szögek is kárt tettek bennük, annak ellenére, hogy valamilyen pavilont is emeltek föléjük. Az első világháború befejezése után a Magyarország határain túlra került területeken ezeket az új rezsim eltávolította, megsemmisítette.⁷ A pozsonyi *Vashonvéd* ledöntését egy diák versben is megörökítette.⁸ Romániában a nagyszebeni *Vasvitéz* és a temesvári *Vashonvéd* túlélte az elmúlt évtizedeket,⁹ Magyarországon pedig Szegeden és a már említett Székesfehérvárott a helyi múzeumokban megőrizték ezeket a szobrokat (L. Juhász 2010a, 2010 b), a soproni *Vashonvédet*¹⁰ és a szombathelyi *Vasvitézt* (2014-ben)¹¹ a közelmúltban restaurálták.

-
- 5 A budapesti, valamint a soproni, vagy akár a komáromi példa alapján arra következtethetünk, hogy a korabeli Magyarország egy-egy településén akár több ilyen objektum is készülhetett. Budapesten ugyanis az említett lovas szobron kívül tengeraltjárót is készítettek, Sopronban pedig *Vasvitézt* és *Vaságyút* is avattak. Nem lehet kizárni tehát, hogy további kutatások során újabb objektumok meglétéről szerezhetünk tudomást.
 - 6 <http://nzs.trnava.sk/?q=node/116> (utolsó letöltés: 2017. május 1.) A szobor modelljéről készült felvételnek köszönhetően tudható, milyen szobortervet készített Koniarik. Bár neki nem volt tudomása róla, de a szobrot 1918-ban felállították. Erről a felavatott szoborról már a román uralom alatt készült képeslap is tanúskodik, ezen azonban már mint román háborús emlékművet ábrázolják. Veres Emese-Gyöngyvér kutatásaiból tudjuk, hogy a szobor fejét átalakították, így már román katonát ábrázolt (Veres Emese-Gyöngyvér: *„Mikor Oláhország háborút izene...” A barcasági csángók kálváriája*. Budapest, Barca Kiadó, 2008, 414–415. p.)
 - 7 Az Ausztria területén emelt szobrok közül is elpusztult néhány, de Hindenburg Berlinben állított szobrát is lebontották a háború után, majd a faanyagot eltűzelték.
 - 8 A vers „Miről beszél a pozsonyi Vashonvéd” címmel jelent meg a *Turul* c. diáklap 1919/32–33. számában. Teljes szövegét (is) lásd. L. Juhász 2010a, 37. p., valamint L. Juhász 2010 b, 259. p.
 - 9 Ezt bizonyos körökben úgy magyaráznak, hogy azért, mivel a német nemzetiségű közösség állította, nem a magyar.
 - 10 <http://www.muzeum.sopron.hu/index.php/hu/2013-04-25-13-58-46/tudomanyos-hireink/694-a-soproni-muzeum-vashonvedja-az-első-világhaborus-kiallitas-egyik-kueloenlegessege-2> (utolsó letöltés: 2017. május 30.)
 - 11 <http://szombathelyi7.hu/hirportal/kultura/7460-szazados-vasvitez>, <http://www.savariamuzeum.hu/?m%C5%B1targyeset-a-savaria-muzeumban,364> (utolsó letöltés: 2017. május 30.)

1. A „vasszobrok” reneszánsza napjainkban. A jótékonyágtól a migránsok elleni védelemig

A rendszerváltást követően tájainkon a hőskultusz újjáéledésének és erősödésének lehettünk tanúi. Mind az első, mind pedig a második világháború idején felavatott, vagy pedig e háborúk emlékére később állított különféle szobrok és emlékművek iránti érdeklődés napjainkban is egyre fokozódik. 1989 óta szinte valamennyi településen felújították a világháborús emlékműveket, és sok helyen, ahol még nem volt ilyen emlékjel, újat emeltek. A különféle kulturális és egyéb rendezvények egyik program-pontjának számít ezeknek az emlékműveknek a megkoszorúzása, s gyakran tartanak ezeknél emlékmisét, istentiszteleteket, illetve ökumenikus istentiszteletek is. Szlovákia magyarlakta településein a megemlékezéseken egyre gyakrabban szerepelnek az elmúlt évtizedben létrejött harcászati csoport, az ún. ősmagyar harcművészetet ápoló Baranta-Egyesület¹² tagjai, akik saját egyenruhával is rendelkeznek. Az 1989 után megalakult különféle „hagyományőrző” és paramilitáris csoportok¹³ ugyancsak megjelentek az emlékművek avatásán, vagy az ezeknél szervezett megemlékezéseken, koszorúzásokon, és más szélsőjobb csoportosulások is előszeretettel látogatják mind a világháborús emlékműveket, mind pedig a katonai temetőket.

A továbbiakban a nemzeti áldozatkészség kategóriájába tartozó, az első világháború idején elkészült három szobor, az eredetileg Kolozsváron felállított *Kárpátok Őre*, a Nyitrán felavatott *Vas-Turul*, illetve a székelyudvarhelyi *Vasszékely* újjászületéséről szövegek. Bemutatom a *Kárpátok Őre* másolataihoz kapcsolódó rítusokat, állításuk ideológiai hátterét, s kitérek az ezeknél a szobroknál elhangzott beszédekre is, mivel segítségükkel figyelemmel kísérhetjük a szónokok által a szobrokra ruházott feladatok időbeli változásait is.

1.1. A kolozsvári Kárpátok Őre

A kolozsvári szobrot 1915. augusztus 18-án avatták fel. Ez az időpont nem volt véletlen, ugyanis Ferenc József ezen a napon született, eleve az ő születésnapjához igazították a felavatás dátumát. Elkészítésére nem írtak ki pályázatot (mint az ország területén általában máshol sem), hanem egy kolozsvári szobrászt, Szeszák Ferencet bízták meg

12 A tudománytalan elméleteken alapuló barantáról az egyesület honlapján az alábbi tájékoztatás olvasható: „Az önálló magyar harcművészeti irányzat a magyar harci testkultúra megmaradt és megőrzött elemeinek rendszerbe foglalását és továbbfejlesztését tűzte ki célul. Az anyag gyűjtése, rendszerezése, a kiképzésbe való beillesztése jelenleg is folyik. Jelenleg közel ezer tradicionális technikai megoldás alkotja a baranta alapvázát. A különböző fogások, eljárások 60%-a más harcművészetben nem fordul elő, vagy feledésbe merült. A barantát ezen elemek léte, sokrétűsége, a történeti magyar gondolkodásmódból származtatott életfilozófiája teszi igazán izgalmas, egyedülálló szellemi, lelki és fizikai alkotássá.” Bővebben: <http://baranta.gportal.hu/gindex.php?pg=1629219> (utolsó letöltés: 2017. március 10)

13 Nemzeti Őrsereg, Magyar Gárda, Új Magyar Gárda stb.

a munkával, mivel úgy gondolták, személye garancia arra, hogy megfelelő szobor készül majd, de a választásban szerepet játszott a lokálpatriotizmus is. Szeszák eleget is tett az elvárásoknak (Szabó 1994, 60–62. p.). Egy idealizált népi alakot formált meg, a határvédő székely katonáét. A székelyek már ebben az időszakban is a legigazabb magyarokként jelentek meg a korabeli általános magyar diskurzusban, elterjedt a vélekedés, miszerint ők voltak azok, akik „hősiesen védték az ezeréves határokat és a nyugatot a keleti hordák támadásától”. Az első világháború idején tehát a *Kárpátok Őre* alakja erős szimbolikus jelentéssel is bírt, a tökéletes székely katonát testesítette meg, aki ismét védi az ezeréves határokat.

1. kép. A kolozsvári Kárpátok Őre szobor egy korabeli képeslapon (archív felvétel)

A szobor fölé, hogy megóvják az időjárás viszontagságaitól, fából készült pavilont emeltek egy stilizált székely kapu formájában, amelynek elemeit gazdag faragással díszítették. Az alkotás lényegében a korabeli népi és hősi romantika minden jegyét magán viselte.

A leleplezési ünnepséggel kapcsolatban megjelent előzetesben az alábbiakat írták a szoborról:

Írtunk már arról, hogy Kolozsvárt is lesz vashonvédszobor, amely ötletes és szép eszköze lesz a hadijótékonyosság megnyilvánulásának. Lyka Döme székesfehérvári nagybirtokos ajánlotta fel a városnak, hogy a vashonvéd költségeit fedezi, a szögek beveréséből származó összes jövedelmet így a kolozsvári hősök árváinak és özvegyeinek javára fordíthatják. A szobor, Szeszák Ferenc monumentális és gyönyörű művészi alkotása teljesen elkészült már, s tegnap délelőtt Haller Gusztáv dr. polgármester elnöklete alatt értekezlet volt, amely a leleplezés programját megállapította. Eszerint augusztus 18-án tartják meg a leleplezési ünnepséget.

Bizonyos az, hogy Kolozsvár minden szépért lelkesedő közönsége örömmel karolja föl ezt a mozgalmat is, és végeredményben hatalmas összeget fog összeadni a nemes és győnyörű célra.¹⁴

Ahogy az a különféle emlékművek felavatásánál abban az időben általános gyakorlat volt, a kolozsvári avatási ünnepségen is felszólaltak a vallási felekezetek képviselői: a római katolikus, református, unitárius, lutheránus, görögkatolikus, görögkeleti lelkész és a zsidó rabbi. Az ünnepség szónokai dicsérték a királyt, s kifejezték hódolatukat iránta. A város polgármestere a következő szavakkal zárta beszédét: *„Hódolat a királynak, szeretet a népnek, csodálat a hadseregnek, tisztelet a szövetségesek iránt.”* A magyar mellett a *Gotterhalte* címen emlegetett¹⁵ osztrák himnusz is elhangzott, ami abban az időszakban megszokott gyakorlatnak számított. Ferenc József osztrák császár és magyar király jótekonysági célokra 1000 koronás adományt juttatott el a szoboravatásra, így a legelső szöveget Bethlen Ödön gróf főispán és kormánybiztos az ő nevében verte bele a szoborba.¹⁶

Az *Ellenzék* című lap leleplezési ünnepségről tudósító munkatársa írásában érzékeltette az uralkodó életetése és a szobor által sugárzott üzenet között feszülő ellentmondást.

Lehullott a szobrot eltakaró vászon, előttünk áll a Kárpátok Őre, amint fegyverére támaszkodva pihen a kemény csata után, s nyugodtan, elszántan néz újabb küzdelmek felé. Mintha őrszemül maradt volna itt, ama félistenek közül, akiknek bevonulásával hatvanhat esztendővel ezelőtt Bem apó a szemközt lévő ház erkélyéről nézte végig, de most attól kérdi, aki ellen akkor harcolt. Kit győztek le, uram királyom?¹⁷

Az *Új Idők* című lapban megjelent rövid hírből pontos leírást kapunk a szoboralakról:

...A Kárpátok őre egy honvéd népfölkelő, férfikora javában levő katona, aki a Kárpátok őrszeme, nagy juhászbandájában, hősipkával, melyen a katonasipkája ott van, szuronyos fegyverére támaszkodva, figyelve néz előre. Őrködik: tekintete nyugodtan, de szigorú vigyázattal figyel a határt. A szobrot székely-magyar motívumokkal ékesített mennyezet alá helyezték, s így a feketére festett szobor arca és két keze ércből van, mint a sötétre pácolt négyoszlopos, galambdúcos sátorféle, mely alatt áll, díszére válik a helynek, hova állították. A szoborba az első szöveget – a sipka gombrózsáját, – Bethlen Ödön gróf főispán kormánybiztos verte be a király nevében.¹⁸

A *Kárpátok Őrét* az első világháború befejezését követően a románok eltávolították a helyéről, majd később meg is semmisítették. 1940-ben, Észak-Erdély visszafoglalása

14 A király születésnapján leplezik le a kolozsvári Vashonvédet. *Újság*, 1915. augusztus 1. 3. p.

15 Az osztrák himnusz kezdő szavaiból: *Gott erhalte...*

16 A Kárpátok őre. *Új Idők*, 1915. augusztus 29.

17 A kolozsvári honvédszobor leleplezése. *Ellenzék*, 1915. augusztus 14.

18 A Kárpátok Őre. *Új Idők*, 1915. augusztus. 29.

után a Horthy Miklós által alapított Vitézi Rend Kolozsvári Zrínyi Csoportja ismét föl szeretne volna állítani. A városban elterjedt szóbeszéd szerint a szobor darabjait a lakosok hazavitték megőrzésre, így a város katonai parancsnoksága felhívással fordult a kolozsváriakhoz ezek beszolgáltatására:

1918. december havában, amikor a románok Kolozsvárra bevonultak, lerombolták a „Kárpátok Őre” szobrot. A szobor darabjait állítólag megőrzés végett magukkal vitték. Felhívjuk mindazokat, akiknél a fent nevezett szobor egyes darabjai találhatóak, hogy azokat haladéktalanul szolgáltatassák be a kolozsvári katonai parancsnoksághoz, a városháza 4. számú szobájában.¹⁹

A rendőrség által folytatott nyomozás azonban végül kiderítette, hogy a feltételezés, miszerint a szobor darabjait megőrizték, nem bizonyult valós hírnek, ugyanis azt egy román rendőr elégette:

Az államrendőrség kolozsvári főkapitánya közli, hogy a rendőrség nyomozást folytatott a világháború folyamán felállított „Kárpátok Őre” emlékszobor eltűnése tárgyában. A rendőrség megállapította, hogy a Deák Ferenc utca és a Mátyás király tér sarkán állott faemlékművet a román diákság ledöntötte, és azt a rendőrség épületébe vitte. Onnan egy Lobontiu László nevű lovasrendőr a szobrot hazavitte és elégette. Lobontiuat másfél évvel ezelőtt Bukarestbe helyezték át. Felelősségre nem vonható.²⁰

2. A Kárpátok Őre szobor újjászületése három helyen új ideológiai és aktuálpolitikai háttérrel

A közelmúltban jó másfél évtized leforgása alatt a kolozsvári szobornak három másolatát is felállították: kettőt Magyarországon (Szilvásváradon és Budakalászon), egyet pedig Romániában, a székelyföldi Csíkcsonomortánban. Az egykor karitatív célból készült faszobrok a hősi romantika jegyében, egyfajta nemzeti jelképként éledtek újjá egy egészen más ideológiai üzenettel. Az alábbiakban ezt a három objektumot mutatom be, elemezve az állítások alkalmát, a felavatási ünnepséget, a később rendezett megemlékezéseket, valamint az ünnepségeken elhangzott beszédeket, és részben az ezekhez a szobrokhoz kapcsolódó új kultuszt is.

2.1. A legelső másolat Szilvásváradon (Szalajka-völgy)

A első másolatot az ahhoz tartozó stilizált székely kapuval együtt 2002. november 17-én leplezték le Eger közelében, a szilvásvárad Szalajka-völgyben. A szobrot Harrach Péter, a Magyar Országgyűlés akkori elnöke avatta fel. Az ennél elhelyezett emléktábla

19 Jelentkezzenek a „Kárpátok őre” szobor darabjainak őrzői. *Keleti Újság*, 1940. október 15. 3. p.

20 A kolozsvári rendőrség tisztázta a „Kárpátok őre” eltűnésének részleteit. *Keleti Újság*, 1940.

tartalmazza mindazokat az információkat, amelyet az állíttató Kocsis László, az ÉPFUREÁL és a többi támogató és a szervezők fontosnak tartottak:

„KÁRPÁTOK ŐRE”
EMLÉKMŰ

EZT AZ EMLÉKMŰVET A SZESZÁK FERENC ÁLTAL KÉSZÍTETT 1915-ben KOLOZSVÁROTT FELÁLLÍTOTT ALKOTÁS

HŰ MÁSAKÉNT HOZTUK LÉTRE. AZ EREDETI EMLÉKMŰ 1918-ban ELPUSZTULT. KÁRPÁTOK ŐREI A HONFOGLALÁS KORÁBAN LEZÁRTÁK A KÁRPÁTOK HÁGÓIT, EZZEL VÉDVE A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGOT. EZT A VÉDELMI RENDSZERT ÁRPÁD FEJEDELEM ALAKÍTOTTA KI.

EZ A VÉDELMI SZIMBÓLUM VÉGIGKÍSÉRTE A MAGYARSÁGOT A TÖRTÉNELEM FOLYAMÁN ÉS EZT FOGALMAZTA MEG SZESZÁK FERENC AZ I. VILÁGHÁBORÚS KATONAI ALAKBAN. A KÁRPÁTOK ŐRE KATONAI ALAKOT TÖLGYFÁBÓL FARAGTA: HORVÁTH BÉRES JÁNOS. AZ ŐRBÓDÉ SZÉKELYMOTÍVUMÁT SIMON LÁSZLÓ VÉSTE. STATIKAI TERVEKET TÓTH-VÁSÁRHELYI

JÓZSEF KÉSZÍTETTE. SZERVEZÉSÉBEN KÖZREMŰKÖDÖTT: PÓCSIK LÁSZLÓ.

AZ EMLÉKMŰVET ÁLLÍTTATTA: KOCSIS LÁSZLÓ ÉPFUREAL KFT.

SZILVÁSVÁRADAI ÖNKORMÁNYZAT, EGRI ZOLTÁN VOLT POLGÁRMESTER

ANTALNÉ FILIPCSÉNYI KATALIN POLGÁRMESTER

EGERERDŐ ERDÉSZETI RT. PALLAG LÁSZLÓ IGAZGATÓ

KISAFÖLDI ERDŐGAZDÁLKODÁSI RT. DR. MAGOS LÁSZLÓ IGAZGATÓ

KOCSIS MIHÁLY IGAZGATÓ HELYETTES

TÁMOGATÓK VOLTAK: EUROTRADE KFT, SZŰCS ATTILA IGAZGATÓ, EUROSPED RT.

AZ EMLÉKMŰVET 2002. NOVEMBER 17-ÉN FELAVATTA:

HARRACH PÉTER AZ ORSZÁGGYŰLÉS ELNÖKE

TÖKÉS LÁSZLÓ A KIRÁLYHÁGÓ-MELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET PÜSPÖKE

SZABÓ JÓZSEF APÁT, BÉLAPÁTFALVAI APÁTSÁG

A szobor felavatásakor, valamint az évente sorra kerülő megemlékezéseken a szónokok vezérmotívuma a Kárpát-medencei magyarság összetartozásának gondolata, valamint a székelyeknek, a Kárpátok őreinek a Kárpát-medence, „az ezeréves határok”, s nem utolsósorban Nyugat-Európa védelmében betöltött szerepének hangsúlyozása.

A szobor állíttatója, Kocsis László 2015-ben egy vele készült interjúban elmondta, nem volt véletlen, hogy a szobrot 2002 novemberében leplezték le. „A balliberális kormányváltás után az emlékmű felállításának célja az volt, hogy figyelmeztessék a Kárpát-medencében élő magyarokat, hogy létezésünk és megmaradásunk feltétele a nemzeti, határokon átívelő összefogás. – Az Orbán-kormány alatt elindult egy nemzeti gondolkodásmód. A 2002-es elvesztett választás hatására viszont úgy éreztük, hogy a nemzeti érzéseket, összetartozást, az egy nemzetben való gondolkodást meg kell jelelni – mondta Kocsis László. – A Kárpátok őrében két fontos üzenet egyesült: össze kell fogunk, és meg kell védenünk magunkat minden téren, kulturális, politikai, de katonai értelemben is.”²¹

21 <http://www.demokrata.hu/cikk/europat-oriznunk-kell> (utolsó letöltés: 2017. április 6.)

2.2. A második szobor Budakalászon Trianon-emlékműként

A Kárpátok Őre következő másolatát Budakalászon állították fel, azonban itt már nem csupán utaltak és hangsúlyozták a magyarok összetartozásának gondolatát, hanem eleve Trianon-emlékműként készült. Ugyanaz a faragó készítette ezt a szobrot is, aki a szilvásváradi faragta. Lezsák Sándor országgyűlési képviselő, az Országgyűlés alelnöke, a Nemzeti Fórum elnöke, Wittner Mária és Varga István országgyűlési képviselők, valamint Tőkés László püspök közreműködésével a nemzeti összetartozás napján, 2010. június 4-én avatták fel.²² Ezúttal nem székely kapu került a szobor fölé, hanem egy stilizált turulmadarat ábrázoló, kocsányos tölgyből készült fatetőzet. Azért kocsányos tölgyből, mert az eredeti kolozsvári szobor is ilyen fából készült.²³ A szobornál elhelyezett tábla felirata:

TRIANON EMLÉKMŰ
 „A KÁRPÁTOK ŐRE”
 ÁLLÍTOTTA BUDAKALÁSZ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA A POLGÁROK ADAKOZÁSÁVAL
 A BÉKEDIKTÁTUM 90. ÉVFORDULÓJÁN 2010. JÚNIUS 4-ÉN
 A SZOBOR JELKÉPE A MAGYAR NÉPFÖLKELENEK,
 AKI EZER ÉVEN ÁT VÉDTE MAGYARORSZÁGOT.
 AZ EREDETI SZOBROT KOLOZSVÁRON ÁLLÍTOTTÁK 1915-BEN,
 AZT A BEVONULÓ ROMÁNOK 1918-BAN ELPUZTÍTOTTÁK.
 AZ EMLÉKMŰ TERVEIT SZCZUKA ATILA KÉSZÍTETTE.
 A SZOBOR ALKOTÓJA HORVÁTH-BÉRES JÁNOS

2.3. A harmadik másolat Csíksomortánban a Pozsonyi „honmentő” csata jegyében

A csíksomortáni (román neve: Soimeni) Kárpátok Őre felavatására 2013. július 5-én került sor. „A szoboravató tisztelgés a dicsőséges pozsonyi csata²⁴ 1106. évfordulója előtt” – olvasható a rendezvény meghívóján,²⁵ amelyen egyébként a Székely himnusz egyik sora is szerepel: „Ne hagyd elveszni Erdélyt, Istenünk.” A szobrot a helyi iskola udvarán állították fel, s ezt is Horváth Béres János faragta.²⁶ A másolat elkészítésének

22 A Magyar Országgyűlés 2010-ben iktatta törvénybe a nemzeti összetartozás napját, hivatalos nemzeti emléknapná nyilvánítva június 4-ét, az 1920-as trianoni békeszerződés aláírásának évfordulóját. A törvény értelmében „a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme”.

23 https://mno.hu/migr_1834/a_karpatok_ore_budakalaszon-244472 (utolsó letöltés: 2017. április 28.)

24 https://hu.wikipedia.org/wiki/Pozsonyi_csata (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

25 <http://www.csibesz.ro/wordpress/hu/2013/06/29/karpatok-ore-emlekmu-csiksomortanban/> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

26 A szobor felállításának folyamatát videofelvételen is megörökítették: <https://www.youtube.com/watch?v=dGH4kmvtSGM> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

kezdeményezője a Székely Nemzeti Tanács tagjai voltak, az ötlet pedig Gergely István helyi lakostól származik, aki 2002-ben járt a Szilvásváradon felállított *Kárpátok Őrénél*. Egy interjúban azt is elmondta, hogy akkor felvetődött a Kárpátok Őre Szövetség megalakulásának gondolata is:

Szilvásvárad-i látogatásom alkalmával felmerült, hogy a Székelyföldön is állítsuk fel az emlékmű hasonmását. Végiggondoltam, hogy melyik község polgármestere értené meg rögtön az elején, hogy mit jelent ez az emlékmű. Csíkcsomortánra gondoltam, amelyet becsületes, jó székely emberek laknak, és akik rögtön munkába állnak, ha feladatot bízunk rájuk. Ezzel az emlékművel valószínűleg nem áll meg ennek a szellemiségnek a hordozása. Tovább kell gondolnunk ezt, és máris felmerült ötletként magánbeszélgetések alkalmával, hogy létre kellene hoznunk a Kárpátok Őre Szövetséget.²⁷

„Énekszóval indult és a meghatottságtól nehezen jövő szavakkal zárult a Kárpátok Őre emlékmű csíkcsomortáni avatása. A 907-es pozsonyi csatára való megemlékezéssel egybekötött avatáson valamennyi erdélyi magyar politikai párt és történelmi felekezett szót kért és kapott, és ha az ünnepi beszédeknek hitelt adnak a pártok, az egyházak és a székely jövőt kézben tartani akarók, akkor a csomortáni ünnepséget a székely-magyar összefogás egyik alappilléreinek tekinthetjük” – olvasható az eseményről szóló egyik tudósítás bevezetőjében.²⁸ Érdemes felidézni a felavatási ünnepségen elhangzott beszédeket, mert ezek alapján érthetőbbé válik a szoborállítók célja, illetve képet kaphatunk arról is, hogy a szónokok beszédében milyen összefüggésekben jelenik meg a szobor, illetve hogyan értelmezik a pozsonyi csatát mint történelmi eseményt a *Kárpátok Őréhez* kapcsolódó diskurzus kontextusában, másrészt hogyan építik be beszédükbe az aktuálpolitikai kérdéseket. Részlet Izsák Baláznak, a Székely Nemzeti Tanács elnökének beszédéből:

Ha ránézünk a Kárpátok Őrére, a székely nemzet két alapvető tulajdonságát azonnal észre vesszük rajta: egyik a nyugalom, a másik az elszántság. A kettő együtt a rendíthetlenséget eredményezi. A szoborállítók munkáját a lendületesség és a céltudatosság jellemezte. A nyugalom, az elszántság, a lendületesség és a céltudatosság kell bennünket is jellemezzon a maihoz hasonló nehéz időkben. Nem kell félnünk, mert van bennünk elég erő ahhoz, hogy megakadályozzuk az ellenünk törő szándékokat. És megmutatjuk Románia kormányának, Európának és a nagyvilágnak, hogy nem tehetnek velünk azt, amit akarnak, és nem engedjük betagozni Székelyföldet olyan óriásrégióba, ahol a magyarság aránya kevesebb 30 százaléknál.

Borboly Csaba, az RMDSZ Csíki Területi Szervezetének elnöke arról szól, miben látja ő a szobor üzenetét a ma embere számára:

²⁷ Maroknyi székely őrt áll, mint a szikla <http://fejerszovetseg.blogspot.sk/2013/07/karpatok-ore-maroknyi-szekely-ort-all.html> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

²⁸ <http://csomortan.ro/index.php?menuID=311&event=751&id=399> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

Ennek az alkotásnak üzenete van. A Kárpátok őrzésének a feladatát kell ellátnunk, ahogyan őseink is tették. Ehhez azonban feltételekre van szükség. Az egyik feltétel az összefogás, a másik feltétel pedig egymás tisztelete. Nincsenek jó és rossz magyarok, csak jó magyar emberek vannak. Együtt kell haladnunk a közös cél felé, egymásban bízva. Nem a magyarnak kell legyőznie a magyart. A székely összefogást kell erősíteni és a gyarapodásunkat szolgálni. Nem fogunk elfogyni mi itt, a Székelyföldön, mert nekünk itt van a jövőnk. Hallatnunk kell a hangunkat, és nem szabad feladni a küzdelmet.”²⁹

A Magyar Polgári Párt Hargita megyei szervezetének elnöke beszédében említést tett a kolozsvári eredeti szoborral kapcsolatban a szögbeverésekről is, amellyel szerinte jelképesen megerősítették a katonát:

Nem számít, hogy tulipánt, fenyőfát vagy csillagot ábrázoló kalapáccsal verünk szeget a szoborba, a fontos az, hogy minél több jót szolgáló székely neve kerüljön bele az áldozatkészségről tanúskodók aranykönyvébe. Őrizzük meg határainkat, ne engedjük szó és cselekedet nélkül szétrombolni a székelyföldet! Az áldozatkészség vasszegei borítsák be a szobrunkat. [...] Csak együtt nyerhetünk csatát, és mint mindig, most is az egyszerű közembereink kell, hogy hősök legyenek!³⁰

Az Erdélyi Magyar Néppártot képviselő megyei elnök az örökös jelentőségét hangsúlyozta:

Mégiscsak boldog az a nép, amelynek ezer év után is vannak őrzői. Nem mi tehetünk arról, hogy kilopták a határt a lábunk alól, de szívünkben ugyanaz a határ húzódik meg, ami mindig is volt. Ezt a határt őrizzük ma is, akkor is, ha már csak mi hiszünk benne. Itt kezdődik és itt végződik Európa, ezért álltak itt őrt mindig, és ezért kell nekünk is őrt állnunk, akár akarjuk, akár nem, akár bevalljuk, akár nem. Az örökös nemcsak kötelesség, hanem megtiszteltetés is. Tiszteljük hát ezt az alkotást. Értünk őrködik, érte őrködünk.³¹

Patrubány Miklós, a Magyarok Világszövetségének elnöke egyebek közt kritikát fogalmazott meg a nagypolitikával szemben, mert országosan nem emlékeztek meg hivatalosan a pozsonyi csata 1100-ik évfordulójáról. Kijelentette, hogy a magyarországi és székelyföldi összefogással megalkotott emlékmű megkésetten is pótolja azt a súlyos mulasztást, amelyet a magyar állam 2007-ben követett el, amikor az Árpád nagyfejedelem vezette honalapítás óta eltelt idő legjelentősebb magyar katonai sikerének 1100. évfordulóján „elfelejtett” méltó módon megemlékezni. A szoboravató ünnepségről a Magyarok Világszövetsége honlapján megjelent tudósítás címe eleve az elmaradt megemlékezésre utal: Hat évvel megkésett megemlékezés a Pozsonyi csatáról – nem

29 <http://csomortan.ro/index.php?menuID=311&event=751&id=399> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

30 <http://csomortan.ro/index.php?menuID=311&event=751&id=399> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

31 <http://csomortan.ro/index.php?menuID=311&event=751&id=399> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

Pozsonyban, nem Budapesten – Csíksomortánban.³² Kocsis László vállalkozó, a Kárpátok Őre szobor legelső, szilvásváradi másolatának állítója meghívott vendégeként beszédében a magyarok és székelyek összetartozásra, az éberségre helyezte a hangsúlyt, s úgy vélte, hogy az eredeti szobor alkotója annak idején a kulturális védelemre is gondolt:

A magyar és a székely lelkileg és szellemileg is egymásra kellett, hogy találjon a kommunista diktatúra összedőlése után, hiszen sokáig nem beszélhettünk arról, hogy magyar testvéreink élnek a Csonka-Magyarország határain túl is, arról meg főleg nem beszélhettünk, hogy hogyan kerültek oda, amikor ők mindig is ott voltak. Azt szeretnénk, hogy összetartó, szét nem szaggatható egység legyünk. Szeszák Ferenc, a kolozsvári Kárpátok Őre alkotója a szellemi, kulturális védelemre is gondolt, amikor megfaragta a maga korában egyedülállóan számító alkotását. Nekünk is feladatunk a kultúránk őrzése, és egy pillanatra sem lankadhat a figyelmünk.³³

A felavatási ünnepségen ott voltak a paramilitáris Új Magyar Gárda Székely Szakasznak³⁴ tagjai is, akik árpádsávós zászlóval álltak díszőrséget az emlékmű mellett. Az ezt követő években azonban ezt a szerepet már a székely huszárok, illetve népviseletbe öltözött fiatalok töltötték be. A 2014-es ünnepségről megjelent tudósítással kapcsolatos internetes hozzászólásokból megtudható, hogy az Új Magyar Gárda tagjai ekkor is szerettek volna őrt állni, azonban a szervezők odébb tessékelték őket.³⁵

A stilizált székely kapu oszlopain megörökítették a készítőik és az adományozók névsorát is.

Az iskola kerítésének külső falára elhelyezett táblán a szoborral kapcsolatos legfontosabbnak tartott információk, valamint azoknak a személyeknek és intézményeknek a névsora szerepel, akik valamilyen módon szerepet vállaltak annak létrehozásában:

KÁRPÁTOK ŐRE

A Kárpátok őre egy népfőlkelő, férfikorának javában levő katona, aki a Kárpátok őrszeme, nagy juhászbundájában, katonasípkával, szuronyos fegyverére támaszkodva figyelve néz előre. Őrködik: tekintete nyugodtan, de szigorú vigyázattal figyel a határt.

A Szeszák Ferenc által készített, őrt álló honvédet ábrázoló szobrot első ízben Kolozsváron avatták fel, 1915-ben. Így kívántak tisztelegni azon székelyek előtt, akik az Árpád

32 <http://www.egipatrona.hu/mvsz/index.php/sajtoszolgalat/2013-sajtoanyaga/1312-hat-evvel-megkesett-megemlekezes-a-pozsonyi-csatarol-nem-pozsonyban-nem-budapesten-csiksomortanban> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

33 <http://csomortan.ro/index.php?menuID=311&event=751&id=399> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

34 http://ujmagyargardamozgalom.com/szekely_szakaszh (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

35 Pityiri Palkó nevű hozzászóló: „A nagy egyetértő összeborulásban még arra is szántak időt és energiát a szervezők a polgármesterükkel karöltve, hogy valamilyen, biztos nem Isteni sugallatra megpróbálják fenyegetéssel is eltávolítani a díszőrséget álló Új Magyar Gárda tagjait, az árpádsávós zászlóval” <https://szekelyhon.ro/faluszerte/a-karpatok-ore-erositse-a-hitet> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

fejedelem által kialakított védelmi rendszerben szolgáltak, melynek rendeltetése az volt, hogy megvédje a Kárpátok hágóit, szorosait a külső támadások ellen. Azonban a háború után Erdélybe bevonuló román csapatok katonái elpusztították az emlékművet.

A csíkcsonomortáni iskola udvarán álló szobrot Horváth Béres János készítette, a tornyot Székely Csaba és Török Csaba faragók, míg a talapzatot Forró Attila csíkszeredai vállalkozó.

A Csíkcsonomortánban újra felállított Kárpátok Óre emlékművet 2013. július 5-én, a Dicsőséges Pozsonyi Csata 1106. évfordulóján avatták fel.

Csíkpálfalva³⁶ Község Önkormányzata köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik hozzájárultak ahhoz, hogy a szobor méltó helyen állhasson. Köszönet Kocsis Lászlónak, és Tapodi Lászlónak az INTER-ÉPFU BUDAPEST Kft-nek, valamint munkatársaiknak, köszönet Gergely István Tisztinek, a Csonomortányért Egyesület elnökének, Csonomortáni Ernőnek, az Aracs Közbirtokosság elnökének, Gál Barnának, a Szellő Szállónak, továbbá köszönet Székely Vilmosnak és fiainak a segítségért. Külön köszönet Horváth-Béres János szobrásznak az örtony faragóinak, Székely Csabának és Török Csabának a talapzat elkészítőinek, Forró Attilának és Marosi Bélának, ugyanakkor a sepsibükszádi kőfaragóknak, a daruzásért Cegő László személyében a CONSUNIT Kft-nek, és végül köszönet a lelkes csonomortáni lakosoknak a kitartó munkájukért.³⁷

A kolozsvári szobor másolatának elkészítésekor egészen más célok motiválták az állítót, mint 1915-ben az eredeti *Kárpátok Óre* esetében az akkori kezdeményezőket. A mostani állítatók sem szólnak róla, illetve a szoborral kapcsolatban elmondott és leírt információkban sem említették, hogy azt egykor karitatív céllal emelték. Arról sem esett szó, hogy az ilyen típusú szobrok állításának szellemi atyja Theodor Hartig osztrák gróf volt, illetve hogy hasonló objektumokat Európa különböző országaiban, valamint Magyarország más városaiban is emeltek, s arra sem utalnak, miért éppen az időjárás viszontagságainak kevésbé ellenálló fából készült. A megemlékezésekről szóló tudósítások szerzői általában Szeszák Ferencnek, az eredeti szobor készítőjének tulajdonítják a szobor állításának gondolatát is. Csupán a 2017-ben Csíkcsonomortánban tartott megemlékezésen volt szó először a nemzeti áldozatkésztséget jelképező szobrok állítása történetének ismertetéséről egy tanár tolmácsolásában.

3. A nyitrai Vas-Turul

A mai Szlovákia területén 2015-ben Alsóbodokon állították fel a nemzeti áldozatkésztség kategóriájába tartozó objektum, a *nyitrai Vas-Turul* másolatát, amely noha egyelőre úgy tűnik, nem bír olyan jelentőséggel, mint a *Kárpátok Óre* szobor, s nem tudni, hogy az évek során milyen kultusz alakul ki körülötte.

A magyarok mitikus madarának szobrát, a *Vas-Turult* Nyitrán eredetileg 1915. október 17-én állították fel, s az első világháború után ugyanolyan sorsra jutott, mint a nemzeti áldozatkésztség kategóriájába tartozó szobrok nagy része. A szobor létezése hosszú ideig a feledés homályába merült, sem a helyiek, sem pedig a környékeliek, de Szabó

36 Csíkcsonomortán közigazgatásilag Csík-pálfalva nagyközség része.

37 <http://csedoa.blogspot.sk/2015/11/a-karpatok-ore-szekelyfold-keleti.html>

Dániel, a nemzeti áldozatkészség szobrainról írt legelső magyar nyelvű tanulmány szerzője sem tudott egykori meglétéről (Szabó 1994, 59–84. p.). Néhány éve az első világháború éveiben megjelent regionális lapok tanulmányozása során e sorok írója bukkan rá híradásokra ezzel a szoborral kapcsolatban, így szereve tudomást meglétéről (L. Juhász 2010a, 35. p.; L. Juhász 2010b, 24. p.). A nyitrai *Vas-Turulon* túl a fentebb már említettek (a pöstyéni *Vaskorona*, a losonci *Vasvitéz*, a komáromi vért), egykori létezéséről, valamint a Trencsénben és Komáromban tervezett hasonló, a kutatók számára addig ismeretlen elképzelésekről ugyancsak a korabeli sajtóból szerzett tudomást a szerző, majd publikált elsőként ezekről (L. Juhász 2010a; L. Juhász 2010b; L. Juhász 2014).³⁸

A nyitrai *Vas-Turul* felavatása előtt megjelent egyik hírből egyebek közt az is megtudható, hogy mint több más, ebbe a kategóriába tartozó szobor esetében, ezúttal is készült emlékkönyv a felavatási ünnepségére, amelyben a kezdeményezők nevén túl az adományozók nevét is megörökítették.

*A „Nyitrai Vasturult” október hó 17-én délelőtt 11 órakor leplezik le Nyitrán a Városház-téren, a nagy idők komolyságához és a kitűzött cél magasztos jellegéhez méltó ünnepies keretek között. Az adományozó nevére ellátott arany szeg (testületek, családok és magánosok részére) ára: 50 korona. Az adományozó nevével ellátott ezüst szeg (kizárólag egyesek részére) ára: 10 korona. Vasszeg ára: 1 korona. – Vasszeg tanulóifjúság és gyermekek részére: 20 fillér. Felülfizetéseket hálás köszönettel fogad és a „Nyitrai Vasturult” emlékkönyvében nyugtáz a rendezőség. Miután a név bevésése több időt vesz igénybe, kívánatos, hogy az ilyen szegekre szóló előjegyzések néhány nappal előbb a „Vörös Kereszt Egylet” titkárnál, dr. Szathmáry István várm. tb. főjegyzőnél jelentessenek be. A szegek megváltásából befolyó adományok a nyitramegyei illetőségű katonák özvegyeinek és árváinak támogatására fognak fordíttatni.*³⁹

A háború idején szintén általános gyakorlatnak számított e szobortípus esetében, hogy az adományozók részére számozott emléklapokat bocsátottak ki. Lényegében a 197-es sorszámú *Vas-Turul* emléklapon⁴⁰ látható rajzon és egy levelezőlapon túl fénykép nem került elő. Az 1915-ben készített emléklapra az alábbi szöveget nyomtatták:

Nyitrai Vas-Turul.

Ezen emlékművet gróf Nemes Jánosné szül. Csáky Natália grófné honleányi lelkesedése emelte Nyitrán, a megye székvárosában, azon nyitra-megyei illetőségű katonák özvegyei és árvái javára, akik az 1914 évben kiűtött nagy világháborúban a haza és a király védelmében hősi hallt haltak. – A Turul talapzatául szolgáló faoszlopot pedig a vármegye közönségének hazafias áldozatkészsége borította be szegekkel, amely szegek megváltá-

38 Mindezt azért tartottam fontosnak hangsúlyozni, mivel mind Szabó Dániel, mind pedig e sorok szerzőjének publikációit a forrás megjelölése nélkül használják, egyre több oldalról köszönnek vissza az interneten szó szerinti bekezdések, mondatok anélkül, hogy megjelölnék, honnan is származik az információ.

39 Nyitrai Vasturul. *Nyitramegyei Szemle*, 1915. október 10. 4. p.

40 <https://www.kozterkep.hu/~14540/>

sából befolyt adományok az elesett hősök özvegyeinek és árváinak gyámolítására szánt alapot gyarapították. – Az emlékmű díszének emeléséhez és az alap gyarapításához egy szeg megváltásával és beverésével a jelen emléklap tulajdonosa is hozzájárult.

Ennek hitelül szóljon jelen emléklapunk, melynek száma alatt az adakozó neve a „Nyitrai Vas-Turul” emlékkönyvében feljegyeztetik és megörökítetik.

Kelt Nyitrán, 1915-ben, a világháború második évében.

Védnök: dr. Gróf Battyhány Vilmos megyés püspök

Elnök: Craus István főispán, kormánybiztos.

Női társelnökök:

Özv. Gróf Eszterházy Jánosné

Gróf Nemes Jánosné

Craus Vincze pénztáros

Dr. Szathmáry István titkár

A felavatáson nem csupán a magyar himnusz hangzott el, hanem az osztrák és a német is. Szó van egy „oszlopos tető”-ről is, amely az időjárás viszontagságaitól védte meg a szobrot, ami egyébként megszokott tartozéka volt az ebbe a kategóriába tartozó szobroknak. A bevert szögek esetében bár „ezüst” és „arany” szegeket említenek a hírben, azonban ez nem a szögek anyagára utal, hanem arra az összegre, amiért a vasszögeket megvásárolták. A nyitrai Vasturul felavatását követően aránylag rövid időn belül 26 000 korona folyt be az eladott szögekből:

A Nyitrai Vasturul leleplezési ünnepélye f. hó 17-én folyt le díszes keretek között. A pozsonyi honvédszenekar a Himnusz, a „Gott erhalte” és a „Wacht am Rein” felemelő dallamával nyitotta meg az ünnepélyt, melynek lefolyása alatt Jeszenszky Alajos prelátus és kanonok, gróf Nemes Jánosné és dr. Thuróczy Tibor polgármester beszéltek. A polgármester a város nevében átvette az emléket gondozásba s ennek külső jele már eddig is az az oszlopos tető, mely az emlékmű fölött emelkedik és a város költségén készült. A felavatás után kezdetét vette a szegek beverése s mindjárt ez alkalommal az arany és ezüst szegek hosszú sorát vésték be a Vasturul oszlopába. A szegek megváltásából eddig 26 ezer korona folyt be.⁴¹

A 2015-i turulatvási ünnepség főszervezője az alsóbodoki Esterházy János Szülőföldjéért Egyesület volt, azonban más szervezetek, intézmények is csatlakoztak társzervezőként: a Csemadok Nyitrai Területi Választmányja, az Alsóbodoki Magyar Tannyelvű Magán-szakközépiskola, a Nyitra és Vidéke Célalap, valamint a Zoboralji Kulturális és Információs Központ és a Magyar Közösség Pártja Nyitra Járási Elnöksége. Míg 1915-ben egy védnöke volt a rendezvénynek dr. Gróf Battyhány Vilmos nyitrai megyés püspök személyében, ezúttal már kettő: egy egyházi és egy világi. Az előbbi Ďurčo Zoltán, a Nyitrai Egyházmegye püspöki helynöke, az utóbbi pedig Csáky Pál, az MKP európai parlamenti képviselője.

41 A Vasturul leleplezése. *Nyitramegyei Szemle*, 1915. október 24. 5. p.

2. kép. A nyitrai Vasturul másolata Alsóbodokon háttérben az Esterházy-keresztúttal (L. Juhász Ilona felvétele, 2017)

Az ünnepséget az alsóbodoki, népviseletben megjelent éneklőcsoport fellépése nyitotta meg, amely a Dobos Attila táncdalénekes és dalszerző⁴² által jegyzett *Magyarok világhimnuszát* adta elő, s szerepelt tárogató is. Az ünnepi beszédet Csáky Pál mondta, és a püspöki helynökkel együtt ő leplezte le a szobrot is. A megszentelését követően a résztvevők beverhették a helyszínen megvásárolt, számozott szöveget, s az 1915-ös gyakorlatot követve ők is emléklapot kaptak, valamint beírhatták nevüket az erre az alkalomra készült emlékkönyvbe is. A rendezvény végén a magyar himnusz is elhangzott.

Ami a szobrot mint objektumot illeti, másolata az 1915-ben felavatott szobornak, a turul szárnyainak fesztávolsága 2 méter. A turult tartó faoszlop kb. fél méter magas

⁴² Dobos Attila szakmáját tekintve fogorvos, ő jelentette meg a szélsőjobb eszmeiséget képviselő *Nemzetőr* c. lapot (<http://wanted2007.blogspot.sk/2007/04/27.html>). A Magyarok világhimnusz is részben már folklorizálódott, s elsősorban az ún. *nemzeti rock*ot játszó különféle zenekarok és csoportok repertoárjába is bekerült. Szövege: „Halló magyar! Hol vagy? Felelj! / Halló magyar! Hallasz? Felelj! / Bármerre vitt a sors, hív az ősi föld / Zászlója még ma is piros-fehér-zöld!

Halló magyar! Kárpát felelj! / Halló magyar! Erdély felelj! / Bármerre vitt a sors, hív az ősi föld / Szívedben megmaradsz piros-fehér-zöld!

De messze van Amerika! / Szegény magyar! Hol van „haza”? / Bármerre vitt a sors, hív az ősi föld / Véredben megmaradsz piros-fehér-zöld!” http://dalszoveg.network.hu/video/magyarok_vilaghimnusza/a_magyarok_vilaghimnusza (utolsó letöltés: 2017. május 1.)

betontalazaton áll. A talapzatra helyezett fekete márvány emléktáblán olvasható felirat szerint az elesett katonák emlékének is szánták.

VAS-TURUL
A haza védelmében
hősi halált
haltak emlékére
Nyitra 1915
Alsóbodok 2015

Az időjárás viszontagságaitól védő tető a másolat fölé nem került, s egyelőre nem lehet tudni, hogy az eredeti tető milyen lehetett, mert a korabeli sajtóhír csupán a meglétéről tesz említést, s a fennmaradt ábrázolásokon sem szerepel.

Fontos megemlíteni, hogy az *Vasturul* nem az egyetlen turulszobor a parkban. Pár hónappal korábban, március 15-én is felavatták a nyitrai Zobor hegyen 1896-ban felavatott, majd az első világháború végén lerombolt millenniumi emlékmű turuljának másolatát.⁴³ Az emlékpark egyben szoborpark is, ugyanis az említett két turulszobron kívül egy emlékfá is áll itt, amelyet a park felavatásakor lepleztek le,⁴⁴ valamint itt található Apponyi Geraldine⁴⁵ és Széchenyi István emlékműve is.⁴⁶

Ebben a parkban kapott helyet a 2012 szeptemberében felszentelt, 14 stációból/ emlékfából álló *Esterházy-keresztút*, amely Esterházy János (1901–1957)⁴⁷ csehszlová-

43 <http://felvidek.ma/2015/03/alsobodok-felroppent-a-zoborhegyi-turulmadar-a-szoboravatas-sal/> (utolsó letöltés: 2017. május 1.)

44 <http://www.sssp.sk/index.php/kronika/kronika-2015-2016/312-az-iskola-teruleten-letesített-emlekpark-avatounnepelye> (utolsó letöltés: 2017. május 1.)

45 Nyitra vidékéről származott, I. Zolu albán király felesége volt (Budapest, 1915 – Tirana, 2002). Az emlékművet születésének 100. évfordulója alkalmából emelték.

46 A különféle szoborparkok száma a Kárpát-medencében az utóbbi években jelentősen megnőtt, s továbbra is gyarapszik. Dél-Szlovákia magyarlakta tájain is több ilyen parkkal rendelkező település van, az itt található objektumok túlnyomórészt fából készültek. A szoborparkok egyik legfigyelemreméltóbb szlovákiai példája a csicsói, ahol többek közt a fából faragott hét vezér, Búvár Kund (a szobor faragója szerint Búvár Kund Csicsónál fúrta meg az ellenség hajóit), Szent István király, a magyarok nagymamája, Szent István, sámán, szélhárfa, a nyelvtörvény szobra stb. áll.

47 Esterházy János az 1938-as visszacsatolást követően Szlovákiában maradt, s vállalt politikai szerepet, az ott élő magyarokat (a Zobor-vidéki magyar falvak nem kerültek Magyarországhoz) képviselte az akkori szlovák parlamentben. A második világháború után perbe fogták és háborús bűnösneként elítélték, s a börtönben halt meg. Személye megosztja a szlovák, valamint a magyar történészeket is. A rendszerváltást követően Esterházyt nagy kultusz övezi, számos emlékjelet (szobrot, emléktáblát) állítottak emlékére, s úgy tűnik, ezek száma a jövőben még növekedni fog. Életéről és munkásságáról lásd bővebben: Molnár Imre: *Esterházy János. 1901–1957*. Dunaszerdahely, 1997; Simon Attila: *Esterházy János és a szlovákszlovák Magyar Párt – Iratok a szlovákiai magyarok történetéhez (1938–1945)* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2014.

kiai magyar mártír politikus emlékét őrzi. A domb tetején egy kápolna is épült tisztele-
tére, amelynek befejezését és felszentelését 2017 szeptemberére tervezik, s Esterházy
hamvai is ide kerülnek majd.

Az Alsóbodokon újraállított nyitrai *Vasturul*, a magyarok mitikus madara mint jelképe
a rendszerváltás óta eltelt időszakban jelentősen felértékelődött és számuk is jelentő-
sen megnövekedett a Kárpát-medencében. Mint nemzeti és politikai szimbólum egy-
aránt kapcsolódik mind a hadiromantikához, mind pedig a romantikus történelem-
szemlélethez.

Csámpai Ottó, a *Vasturul* újraállításának egyik támogatója a *Szabad Újság* című szlo-
váki magyar lapban osztotta meg az olvasókkal gondolatait a felállítandó szoborral
kapcsolatban. Írásában sajátos párhuzamokat von a szoboravatás időszaka és a jelen
közt, illetve ecseteli a szobor létrejöttének történetét. A *Kárpátok Őrének* másolatával
kapcsolatos más írásokhoz hasonlóan e szobortípus előzményeiről ő sem ejt szót, ezáltal
úgy tűnik, mintha e szobortípus állításának ötlete annak idején a magyarok körében szü-
letett volna meg. Csámpai néhány szervezetnek tulajdonítja a „mozgalom megindulását”
és sajátos történelmi-politikai gondolatokat oszt meg a szobor apropóján az olvasókkal:

*...A Nagy háború kitörésekor Nyitra lakosságának hatvan százaléka magyar nemzetiségű
volt. A többiek szlovákok, németek és zsidók. De mindannyian hungarus-tudatú, hazájuk-
at szerető emberek. Manapság a magyarok aránya nem éri el a két százalékot. A háború
második évében Magyarországon vidéki településeinken még valóban élt a magyar szellem.
Ám akkor is ugyanúgy voltak ügyes kezű manipulátorok, mint manapság. Főleg az ország
fővárosában, amely aztán megérdemelten meg is kapta a „bűnös város” jelzőt, folytonos
volt a nemzetellenes, uszító és bomlasztó propaganda. Már 1914 előtt a magyar értelmi-
ség legjobbjai, gróf Tisza István, Herczeg Ferenc, Prohászka Ottokár vagy Bangha Béla,
figyelmeztettek, hogy a budapesti sajtó kivétel nélkül, nap, mint nap gyalázza a magyarok-
kat. Lám, lám, az utolsó kettő nyitrai születésű! A háború első hónapjaiban, 1914. októ-
ber elején egyik csaknem elfeledett költőnk, Gyóni Géza írja iszonytató sorait a przemysli
lövészárokból. Ezekből is az önzetlenül, de ugyanakkor kilátástalan küzdő, megcsalt kato-
nák dühe izzik a háttérben uszítókat, mások keservéből hasznat húzókat, az uszora-
gárost fogukhoz verőket, álhazafiakat, közönyöseket ellen: „Csak egy éjszakára küldjétek el őket...
a hitetleneket s az üzérkedőket... hosszú csahos nyelvvel hazaszeretőket!”*

*[...] Ilyen légkörben, nem egész egy év elmúltával, indította meg néhány szervezet azt a
mozgalmat, amelynek célja anyagiakban is segíteni a harcúteret küzdő, életüket feláldo-
zó katonák családjait. Lényege, az áldozatkészség szobrainak felállításán keresztül, gyűj-
tést indítani az arra rászorultaknak. Bár a mai Felvidék területén Pozsonynak jutott az
elsőbbbség az ilyen jellegű szobor felállítására, Nyitra sem maradt ki ebből az eseményso-
rozatból. Hiszen a város még messze nem úgy élt a szlovák lakosság köztudatában, mint
a korai szlávok mitológizált központja...⁴⁸*

Úgy tűnik, hogy a felavatása óta eltelt időszakban a *Vasturul* nem játszott olyan szere-
pet az emlékezetkultúrában, mint a *Kárpátok Őre* szobor másolatai. Hogy ez így marad-e,
nehéz megjósolni, azonban feltételezhető, hogy az emlékparkban domináló, Esterházy

48 Csámpai Ottó: Nyitra és a Vas-Turul. Néhány gondolatfüzér az alsóbodoki Vas-Turul felavatása
kapcsán. *Szabad Újság*, 2015. október 28. 30–31. p.

János emlékére létrehozott keresztút és a közeljövőben átadandó kegyeleti kápolna meglepte hatással lesz a *Vasturul* népszerűségére is, valamint a hozzá fűződő kultusz kialakulására is. Erről néhány év elteltével többet tudunk majd.

4. A harmadik újraállított szobor: a Vasszékely

Az első világháború idején Székelyudvarhelyen egy *Vasszékely* nevű szobrot állítottak, azonban ennek talapzatára a háborúban addig elesett katonák névsora is rákerült. Az első világháború után szintén ledöntötték, majd megsemmisült, a közelmúltban újraállították, de a *Vasszékely* alakja ezúttal már nem fából, hanem bronzból készült.

Az eredeti szobrot 1917. december 18-án avatták fel, tehát több mint két évvel később, mint a nyitrai *Vasturult* és a kolozsvári *Kárpátok Őrét*. Ekkor már sok katona elesett a háborúban, ezáltal már nem csupán jótékonyági céllal létrehozott objektumról beszélhetünk, hanem egyúttal a klasszikus háborús emlékmű szerepét is betöltötte. A szobrot a 82. Székely Gyalogezredben szolgáló őrmester tervezte, és a kivitelezők is katonák voltak, akik megőrkítették a talapzatra került emléktáblákon az elesett bajtársaik nevét is. Az eredeti *Vasszékely* fölé a kolozsvári szoborhoz hasonlóan egy stilizált székely kaput állítottak. A szobrot 1919-ben távolították el, csak a talapzat maradt a helyén. A második világháború idején ez lett az országzászlós emlékmű alapja, egy kopjafát is elhelyeztek itt, azonban 1941-ben megsemmisítették, ismét csak a talapzat maradt meg. A szobor helye a veterán katonák, elsősorban a 82. Székely Gyalogezred tagjainak találkozóhelyévé vált. A rendszerváltás után a *Vasszékely* elkészítésére kiírt pályázatot Szabó János székelyudvarhelyi szobrászművész nyerte meg, akinek 2,6 méteres alkotását 2000. március 15-én avatták fel nagyszabású ünnepség keretében. Mivel a szobor ezúttal nem fából, hanem bronzból készült, már nem emeltek fölé stilizált székely kaput és más objektumot sem. Az elesettek névsorát tartalmazó táblán túl a talapzat mindegyik oldalán egy-egy kétsoros felirat olvasható:

*Gyopárt a Hargitáról hozzatok,
a székely hősök halhatatlanok/
Ojtuznál, Volhina síkjain, s ott lenn Doberdón,
ismeri az ellenség a puskausom/
A trón, s a haza védelmében vassá válik a székely,
s hős, csodás tettét hirdeti a hon, s a világ/
Magyar testvéreink, ne féljeteK,
míg napkeletnél állanak a székelyek*

Figyelemre méltó, hogy az új szoborral és annak történetével kapcsolatban megjelent írások szerzői kétségbe vonják, hogy jótékonyági céllal „pikkelyezték fel” vaslemezekkel a szobrot.⁴⁹ Napjainkban a szobornál tartják az 1956-os forradalom ünnepséget, s

⁴⁹ <http://uh.ro/itthon/muveles/18215-vasszekely-a-mindenkori-szekely-katona-jelkepe>
(utolsó letöltés: 2017. április 10.)

Vasszékely néven díjat is alapítottak a tehetséges fiatalok részére, amelyet ebből az alkalomból adnak át a díjazottaknak.⁵⁰ A március 15-i megemlékezéseket ugyancsak ennél a szobornál tartják,⁵¹ s itt emlékeznek október 6-án az aradi vértanúkra is.⁵² A csíksomortáni *Kárpátok Őréhez* hasonlóan tehát ez a szobor is fontos szerepet tölt be a helyi emlékezéskultúrában, az első világháborúban elesettekre való megemlékezésen túl más történelmi-politikai események megünneplése is kapcsolódik hozzá. Székelyudvarhely Facebook-oldalának (Névjegy: „A Székely főváros információs pontja a Facebookon!”) is a Vasszékely lett a profilképe.⁵³

5. Tévhitek terjedése

Érdeemes kitérnünk a *Kárpátok Őre* emlékművel kapcsolatos eddig megjelent s a világhálón erőteljesen terjedő tévhitekre. A Szilvásváradon felállított szoborról, az ott tartott megemlékezések közvetítésével nagyon sok téves adat terjedt el a köztudatban. Több helyen az eredeti szobor felavatásának időpontjaként nem 1915. augusztus 18-át jelölik meg, hanem május 24-ét, sőt már olyan változat is terjed, amelyben 1916-ra teszik a felavatás dátumát. Nem tudható, mennyire tulajdonítható ez csupán figyelmetlenségnek, vagy esetleg valamilyen szándékot sejthetünk.

Az alábbi szöveg a téves évszámmal a Szent György Lovagrend honlapján olvasható. Ennek a lovagrendnek egyenruhás tagjai szoktak őrséget állni a szobormásolatnál tartott megemlékezéseken:

A KÁRPÁTOK ŐREI védelmi rendszert Árpád fejedelem alakította ki a Honfoglalás korában. Ez a védelmi rendszer a Kárpátok hágóit, szorosait zárta le a kelet felől fenyegető külső katonai támadások ellen. Tekintettel arra, hogy a Kárpátok legnagyobb része az Erdélyi határvonalhoz tartozott, így a Kárpátok Őrei-nek többsége székelyekből tevődött össze. Amíg ezt a védelmi rendszert fenntartotta a magyar királyság, addig a Kárpátok keleti oldaláról az idegen hatalmak sikeres támadást nem tudtak ellenünk vezetni.

A I. világháború kitörése után sokan úgy érezték, hogy szükség van a magyarság összefogására és olyan biztos védelmi rendszerre, mint amilyen a Honfoglaláskor működött. Ezt ismerte fel Szeszák Ferenc szobrász is, aki 1916-ban elkészítette a KÁRPÁTOK ŐRE emlékművet, melyet Kolozsvár főterén állítottak fel. A Kárpátok Őrét Szeszák Ferenc aktualizálva az I. világháborút katona-alakban fogalmazta meg. 1918-ban a Kolozsvárra bevonuló román csapatok ezt az emlékművet felgyújtották és elpusztították. Ezután következett be Trianon, mely a magyarság szétszórását és hazánk feldarabolását eredményezte. Az azóta eltelt idő mindenben igazolta Szeszák Ferenc megérzését és ma is aktuális üzenetét. Ezért hoztuk létre korabeli megmaradt dokumentumok, tervrajzok,

50 <https://hargitanepe.eu/vasszekely-dijak-a-forradalom-evfordulojan/> (utolsó letöltés: 2017. április 10.)

51 <http://uh.ro/itthon/kozelet/5545-marcus-15-et-unnepli-szekelyudvarhely> (utolsó letöltés: 2017. április 10.)

52 <https://szekelyhon.ro/aktualis/udvarhelyszek/a-vasszekelynel-emlekeztek-a-vertanukra> (utolsó letöltés: 2017. április 10.)

53 <https://www.facebook.com/udvarhely/?fref=ts>

képeslapok alapján Szeszák Ferenc eredeti művének hű megisméltésével Szilvásváradon a Szalajka-völgyében ezt az emlékművet, melyet 2002. november 17-én Harrach Péter az Országgyűlés alelnöke avatott fel, Tőkés László református püspök áldott meg és Szabó József bélapátfalvai apát szentelt fel. Az emlékműnek biztonságot és méltó helyet az akkori Szilvásvárad Polgármesteri Hivatal polgármestere Egri Zoltán biztosította. Az emlékmű felállításának célja, hogy figyelmeztessük a Kárpát medencében élő magyarokat, hogy létezésünk és megmaradásunk feltétele az összefogás, az állandó védelmünk biztosítása és érdekeink megalkuvás nélküli képviselete.⁵⁴

Az egyik szlovákiai magyar hírportálon olvasható szöveg egyike azoknak a különböző helyeken megtalálható egymástól átvett alapszövegek részben módosított változatainak, amelyben a szobor felavatásának dátumaként tévesen május 23-a szerepel:

A honfoglalás időszakában Árpád fejedelem egy éber katonai védelmi rendszert hozott létre. Éjjel-nappal strázsáló őrökkel zárta le a Kárpátok hágóit. Az akkori sorsfordító időkben ezzel is védte a Kárpát-medencei magyarságot. Amíg ez a védelmi rendszer működött, őseinket nem tudták megtámadni. Köszönhetően a Kárpátok Óreinek. Az ő emléküket megőrkítendő avatták fel első ízben 1915. május 23-án Kolozsvárott Szeszák Ferenc „Kárpátok Óre” emlékművét, melyet számos nemzeti hagyományainkat megőrkítő relikviáinkkal együtt 1918-ban elpusztítottak a háború után az Erdélybe bevonuló román csapatok katonái.⁵⁵

Az internetes hírportálok és más oldalakon is megemlítik, hogy a romániai rendszerváltás után felvetődött a szobor másolatának felállítása Kolozsváron:

A romániai rendszerváltás után a magyar kisebbség újra fel szerette volna állítani Kolozsvárott ezt az emlékművet, de ez politikai okokból nem sikerült. Így került Horváth Béres János szobrász és Tóth Vásárhelyi József építész alkotása Szilvásváradra, a Szalajka-völgybe. Az új szobrot 2002. november 17-én avatták föl. A korabeli dokumentumok alapján elkészült emlékmű felállításának célja, hogy felhívja a Kárpát medencében élő magyarok figyelmét az összefogásra, és érdekeink megalkuvás nélküli képviseletére.”⁵⁶

Ezen az állításon túl azonban semmi konkrét utalás nem szerepel a kezdeményezés időpontját illetően, de más konkrét információ sem tudható meg az állítólagos felállítási kísérletről. Kutatásaim során magam sem találtam ezt az állítást alátámasztó adatot. Az egyik romániai magyar hírportálon megjelent írás szerzője is kétségbe vonja a kolozsvári kezdeményezés tényét, és egyebek közt az alábbiakat írja ezzel kapcsolatban: „...ami azt az állítást illeti, hogy »a romániai rendszerváltás után a magyar kisebbség újra fel szerette volna állítani Kolozsvárott ezt az emlékművet, de ez politikai okok

54 <http://www.szentgyorgylovagrend.eu/index.php?page=147> (utolsó letöltés: 2017. április 19.)

55 <http://felvidek.ma/2015/09/karpatok-ore-megemlekezes-szilvasvaradon-a-karpat-medencei-magyarsag-megmaradasaert/> (utolsó letöltés: 2017. február 10.)

56 <http://felvidek.ma/2015/09/karpatok-ore-megemlekezes-szilvasvaradon-a-karpat-medencei-magyarsag-megmaradasaert/> (utolsó letöltés: 2017. február 10.)

ből nem sikerült«, úgy hisszük, nyugodtan tekinthetjük városi legendának, mert ilyen kezdeményezésről soha nem hallottunk. Talán nem kockáztatunk sokat, ha határozottan kijelentjük: épeszű magyar kolozsvári polgárnak efféle botor ötlete se '90-ben, se '91-ben, se '93-ban, de még azt követően sem nem volt.⁵⁷

A szerző idézi a *Magyar Nemzet*ben a budakalászi *Kárpátok Őre* felavatásáról megjelent hírben szereplő állítást is, miszerint: „A rendszerváltás után a kolozsvári lokálpatrióták mindent elkövettek, hogy a kocsányos tölgyből faragott mű másolatát felállíthassák, a román hatóságokkal szemben azonban tehetetlenek bizonyultak.”⁵⁸ Feltételezhetjük, hogy az állítólagos kolozsvári kezdeményezésnek a cáfolata nem fogja már megállítani a széles körben elterjedt legendát, s valószínűleg az eredeti szobor születésének körülményeivel kapcsolatos állítások, illetve a felavatás megváltoztatott időpontja még inkább terjedni fog a szövegek kritikátlan átvétele során, elsősorban az interneten.

A Wikipédia e szoborra vonatkozó szócikke⁵⁹ is tele van egyrészt pontatlan információkkal, másrészt logikátlan összeállításról van szó, számtalan lehetőséget ad a félreértelmezésre, amit azonban ennek ellenére bizonyára számosan vettek át és vesznek majd át a jövőben is.

6. A Kárpátok Őre különféle megjelenési formái

A *Kárpátok Őre* szimbolikus alakja napjainkra már különféle műfajokban, illetve elnevezésekben is megjelent. A Kormorán együttes *Kárpátok őrei* című dala a szilvásváradai szobor felavatására született, az azóta eltelt időszakban más előadók repertoárjába is bekerült, többek közt az egykor Szlovákiából Magyarországra áttelepült Szvorák Katalin népdalénekes *Szép országom* című albumán is szerepel.⁶⁰ A Kormorán együttes dalának szövege:

*Szép országom, szép szerelmem, istenek tüze falat ér.
Útjára indult el a táltos, jeleket kapott jelekért.
Gondolataink gondolatban, mélységekben szakadék.
Árnyékod az árnyékomban, istenek tüze falat ér.
Induljatok, Kárpátok őrei! Eképpen szóla Árpád,
Induljatok, őrizzétek országunk határát!
Induljatok, szárnyaljatok sólyomként a széllel!
Ne várjatok, induljatok együtt most a fényvel!*

57 <http://www.maszol.ro/index.php/nemzetpolitikai-lapszemle/53418-egy-het-magyarsagpolitikai-irasaibol-szeptember-16-22> (utolsó letöltés: 2017. február 10.)

58 <http://www.maszol.ro/index.php/nemzetpolitikai-lapszemle/53418-egy-het-magyarsagpolitikai-irasaibol-szeptember-16-22> (utolsó letöltés: 2017. február 10.)

59 https://hu.wikipedia.org/wiki/Kárpátok_őre (utolsó letöltés: 2017. február 10.)

60 https://www.youtube.com/watch?v=rGTVevY_p-0&list=PLk4Dh1NvziHG4CsF2PTOV-ywIhxFKYuhn&index=5 (utolsó letöltés: 2017. június 12.)

Refr.:

Hét szűz, hét világ,
Hét tűz, hét világ,
Hét út, hét lépcső,
Hét kezdő, hét végző,
Hét szív, hét vallomás,
Hét áldás, hét áldomás,
Hét nappal, hét éjszaka,
Hét vezér és egy haza.

*Ha éjszakánként különöset, nagyon furcsát álmodsz,
Látod őket a hegytetőkön, jobban, mint a látnok.
Velünk élnek, bennünk élnek, valóság az álmod.
Velünk élnek, bennünk élnek, valóság az álmod.*

Refr.: Hét szűz, hét világ...⁶¹

Ne várjatok, induljatok együtt most a fénnnyel!

A Búacson, Karkó Henriett vezetésével alakult Felvidéki Rocksínház 2010-ben ünnepelte fennállásának 10 éves jubileumát, s az ebből az alkalomból készített stúdióalbumuk is a *Kárpátok őrei* címet viseli,⁶² és a Kormorán együttes dala is szerepel rajta. A Felvidéki Rocksínház tagjai 2010-ben felléptek a Szilvásváradon a *Kárpátok Őre* szobornál rendezett ünnepségen, amelyről az egyik szlovákiai magyar hírportál is tudósított, s az írás szerzője az *Kárpátok Őrére* is vonatkoztatva fogalmazta meg az említett rocksínház küldetését:

A Felvidéki Rocksínház ennek a védelmi rendszernek fontos üzenetét és a Kárpátok őreinek ma időszerű feladatát látja missziójában. Ma a Kárpát-medencében élő magyarokat nem a fegyverek és a katonai védelmi hálók eszközével, hanem a nyelvünk, zenénk, a történelmünk során átörökített hagyományaink és értékeink ápolásával, illetve őrzésével tudjuk megvédeni.

A Felvidéki Rocksínház ezért is terjesztette ki védelmi hálóját Felvidéken kívül Erdélyre, Vajdaságra, Őrvidékre és a „csonkaországra”, ahonnan ma már a társulat az énekeseit és tánckarait a mai Kárpát-öröket jegyezheti. Tehát jubileumi albumuk nem véletlenül kapta a Kárpátok őrei címet, melynek névadó dalát Karkó Heni énekli, aki tíz évvel ezelőtt pontosan ilyenek álmodta meg a társulatot. Ez a dal hangzott el elsőként a szobornál tartott emlékülünepségen, külön megtiszteltetéssel, a szerző Szűts István [a Kárpátok őrei című dalt szerző Kormorán együttes billentyűse] jelenlétében.⁶³

61 <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/44621/kormoran/karpatok-orei-zeneszoveg.html> (utolsó letöltés: 2017. június 12.)

62 https://www.youtube.com/watch?v=5jp_OuGDxGE (utolsó letöltés: 2017. május 2.)

63 <http://felvidek.ma/2010/09/tisztelges-a-karpatok-ore-elott/> (utolsó letöltés: 2017. június 12.) A Kárpátok Őre c. dal Karkó Henriett előadásában: <https://www.youtube.com/watch?v=pOTwSaiZss4> (utolsó letöltés: 2017. június 12.)

A *Kárpátok őre* címmel más dalok is születtek, mint például a *Nemzeti hang* nevű formáció szöveg és dallam szempontjából is eléggé bugyutának mondható szerzeménye.⁶⁴

Levente Miklós csíkszeredai műkedvelő versíró és fafaragó a csíkcsomortáni szobor felavatására *Kárpátok őre* címmel verset írt, amelynek utolsó versszaka szerepel a 2017-es megemlékezés meghívóján is:

*A Kárpátok valódi őre számunkra a fenséges Isten leszen
Ki hitünk által megtart továbbra is itt az ősi szülőföldön
Ha van kitartás, akarat, vigyáz ránk a Kárpátok őre
Hogy visszakerüljön minden a maga jogos helyére.*⁶⁵

Kárpátok Őre címmel 2003 áprilisában egy folyóiratot is indítottak, amely a budapesti *Kárpátok Őre* Lap- és KvK Kft. kiadásában jelent meg.⁶⁶ A budapesti Országos Széchényi Könyvtár honlapján olvasható információk szerint „a magyar értékek folyóirata”-ként határozta meg magát.⁶⁷

Egy kötet is napvilágot látott *A Kárpátok őrei* címmel Babucs Zoltán hadtörténésztől, amely *A székely vitézség ezer éve* alcímet viseli,⁶⁸ címlapján pedig a székelyudvarhelyi Vasszékely szobra látható. A kötet szemléletmódja jól illeszkedik a kiadó – Kárpátia Stúdió – profiljába, amely egyebek között az alábbiakban határozza meg küldetését:

*Értékelvű ismeretterjesztés, kutatás, hagyományörzés professzionális színvonalon – kiadóként ez a Kárpátia Stúdió küldetése. A fő célkitűzésünk, hogy megismertessük az olvasóközönséggel a magyar és a kelet-közép-európai nemzetek elfeledett történelmét, felhívjuk a figyelmet a marxista történetírás máig ható torzításaira. A hazai történelmi témájú kiadványokat olvasva, a médiában megszólaló történeteket hallgatva sokan joggal megkérdőjelezhették egyes események, személyek bemutatását az elmúlt két évtizedben is. A történelmet – az irodalom és a filozófia mellett – a nemzeti identitás egyik legfontosabb pillérének tartjuk, meggyőződésünk szerint egészséges történelemszemlélet nélkül nincs magyar öntudat.*⁶⁹

A *Kárpátok Őre* motívum egy pár éve létrehozott magyarországi állami intézmény, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet honlapján⁷⁰ is megjelent, azonban itt továbbgondolták,

64 https://www.youtube.com/watch?v=8yUr8nG_91c (utolsó letöltés: 2017. június 12.)

65 A szerző a pozsonyi csatáról is írt verset, mindkettő megtalálható a csíkcsomortáni *Kárpátok őre* Facebook-oldalán: <https://www.facebook.com/karpatokore/posts/571662159642938> (utolsó letöltés: 2017. június 12.) A verseket lásd a Mellékletben.

66 <http://ceginformacio.creditreform.hu/cr9311084271> (utolsó letöltés: 2017. június 12.)

67 <http://epa.oszk.hu/01900/01928/00048/> (utolsó letöltés: 2017. június 12.)

68 https://bookline.sk/product/home.action?_v=_&id=122651&type=22 (utolsó letöltés: 2017. június 2.)

69 <http://karpatiastudio.hu/kuldetes/> (utolsó letöltés: 2017. június 12.)

70 <http://www.nski.hu/> (utolsó letöltés: 2017. június 12.)

aktualizálták a témát. *Kárpátok őrei* helyett, már a *Kárpát-haza őreiről* van szó, akik konkrét, e címre érdemesnek ítélt személyek. A bevezető néhány mondatból azok a gondolatok is visszaköszönek, amelyek az interneten a *Kárpátok Őre* szobrot bemutató szövegek különféle variánsaiban is olvashatóak, azonban itt nem Árpád, hanem István király szerepel:

A Kárpát-haza őrei.

Szent István törvényei szerint, földjén szívesen látták a jóakarátú vendégeket. Ámde a betörő seregek ellen védeni kellett az országot. Ezt a feladatot látták el akkoriban a lófő széke-lyek, akik éjjel-nappal strázsáló örökként vigyázták a Kárpátok hágóit, az akkori sorsfordító időkben ezzel védve a Kárpát-medencei magyarságot. Ők voltak a Kárpátok őrei.

Ma már nincs szükség fegyveres őrokra az ezeréves határainkon, de magyarságtudatunk izzó parazsának életben tartása a mai napig is mindennél előrébb való. Ma is élnek közöttünk olyan identitásukban rendíthetetlen, rendkívüli és közösségépítő munkásságukkal a magyarság nemzeti jövőjét előrelendítő emberek, akik ugyanezt a szerepet töltik be a jelenben. Ők a KÁRPÁT-HAZA ŐREI.

A honlapon közzétették a Nemzetstratégiai Kutatóintézet által 2015-ben és 2016-ban a *Kárpát-haza őreinek* minősített emberek névsorát, méltatva a díjazott személyek munkásságát is, amivel ezt a címet kiérdemelték.⁷¹

A *Kárpátok Őre* motívum nagy népszerűségnek örvend a különféle szélsőjobboldali szervezetek körében is. Az egyik szélsőjobboldali félkatonai szervezet, a Hunmagyar Vérszövetség mozgalmat alapított *Kárpát Haza Őrei Mozgalom* néven, amely honlapján az alábbi címkéssel határozza meg magát: „anticionista, gyarmat, izrael, kufárok, kárpát haza őrei mozgalom, magyarország, terrorizmus zsidó, zsidó világkongresszus, állam.”⁷² Részlet a honlapjukon 2013-ban közzétett országos toborzó szövegéből:

Magyar Hazafi! Elegend van már a tétlenkedésből? Tennél valamit, de egyedül nem megy? Hajlandó vagy áldozatot hozni családodért, nemzetedért? Szeretnél egy független és viszályoktól mentes, tette kész, fiatal közösség tagja lenni? Állj közénk! Nem ígérjük, hogy velünk egyik napról a másikra mind egy szálig le fogod győzni a nemzet ellenségeit, mindennapi életünk megnyomorítóit, hazánk felvásárlóit, de hiszünk benne, hogy folyamatos, kemény fizikai, szellemi, lelki felkészüléssel igenis fel lehet venni a harcot ezek ellen. Amit elvárunk: káros szenvedélyektől mentes életvitel, nemzeti történelmünk, hagyományaink alapvető ismerete, átlagon felüli kondíció, Kárpát-medencei lakhely. Amit nyújtani tudunk: családias közösség, kemény edzések, vér és verejték, értékes előadások, táborok, bajtársi segítség 24 órában, családi napok, tüntetések, veradás, segítségnyújtás katasztrófa helyzetben. Ami a munkánkkal jár: hatósági telefonlehallgatások, e-mail megfigyelések, szabálysértési bírságok, könnygáz, munkahelyi „figyelmeztetések” stb. Vállalod ezeket is? Itt a helyed!⁷³

71 <http://www.nski.hu/20160707a-karpat-haza-orei.html> (utolsó letöltés: 2017. június 12.)

72 http://ujmagyarverszovetseg.network.hu/blog/uj_magyar_verszovetseg_klub_hirei/a-karpat-haza-orei-mozgalom-orszagos-toborzaja-magyar-hazafi (utolsó letöltés: 2017. július 26.)

73 http://ujmagyarverszovetseg.network.hu/blog/uj_magyar_verszovetseg_klub_hirei/a-karpat-haza-orei-mozgalom-orszagos-toborzaja-magyar-hazafi (utolsó letöltés: 2017. július 26.)

Mindhárom újraállított *Kárpátok Őrének* Facebook-oldala is van, ahol megosztják az ünnepségek meghívóit, beszámolókat, fényképeket stb.⁷⁴

7. Rítusok és kapcsolódó program a *Kárpátok Őre* három másolatánál

A fentiekben a csíkcsonomortáni szobor avatási ünnepségével s az ott elhangzó néhány beszédre már részben kitértünk. A három másolatnál rendezett ünnepségek és rítusok széles körű elemzésére e helyen egyrészt nincs mód, másrészt egy ilyen analízis sokkal alaposabb kutatást igényelne. A rendelkezésünkre álló adatok alapján azonban nagy vonalakban felvázolhatóak bizonyos egyezések és eltérések, illetve bizonyos tendenciák is. Valamennyi szobornál rendezett megemlékezés programját a hangsúlyosan hazafias és aktuálpolitikai gondolatokat közvetítő beszédek, műsorszámok (dalok, versek) jellemzik, továbbá a koszorúzás is része valamennyi megemlékezésnek. Wass Albert versei is közkedveltek, Szilvásváradon például egyebek közt egy 9 éves kislány szavalta egyik versét, de elhangzott már József Attila: „Nem, nem, soha!” című verse is.⁷⁵

A keresztény egyházak képviselői állandó résztvevőnek számítanak, valamennyi szobrot megáldották/felszentelték. Csíkcsonomortánban az a hagyomány alakult ki, hogy a megemlékezésen az egyház képviselői is szólnak a jelenlevőkhöz, majd megáldják mind őket, mind pedig a rendezvényt. A szilvásváradai és a budakalászi szobor felavatásán részt vettek a magyarországi jobboldali politikai elit (Fidesz, Kereszténydemokrata Néppárt) parlamenti képviselői, vezető tisztségviselői is, azonban Csíkcsonomortánban nem. Az ünnepségeken megjelentek a különféle paramilitáris csoportok, mint például a Magyar Gárda, majd Új Magyar Gárda tagjai is árpádsávos zászlóval, azonban önként vállalt szerepükről, hogy őrök álljanak a szobor mellett, Csíkcsonomortánban a rendezők elutasítása miatt később le kellett mondaniuk.

A szobor szilvásváradai első másolatánál tartott megemlékezéseken állandó vendégnek számítanak a magyarországi vezető politikusok, de kizárólag a Fidesz és KDNP (Kereszténydemokrata Néppárt) soraiból. A határon túli magyar politikai pártok közül a jelenlegi magyarországi kormánypártokkal intenzív kapcsolatot ápoló pártok képviselői (elsősorban elnökei) vesznek részt és tartanak beszédet. Csíkcsonomortánban a helyi és más romániai pártpolitikusok dominálnak szónokként, de gyakran szerepelnek a baráti települések polgármesterei is. Többször tartott beszédet az első szilvásváradai szobor-másolat állításának kezdeményezője, Kocsis László, de a szobor készítője, Horváth Béres János is szólt a jelenlevőkhöz.

A budakalászi szobornál többek között a pszeudotudományos tanok egyik ismert közvetítője, Varga Tibor jogtörténész is mondott már beszédet,⁷⁶ de pl. a *Nemzeti Érzelmű Motorosok* egyik tagja is. A nemzeti rockot játszó zenekarok is gyakori szereplői mind a budakalászi, mind pedig a szilvásváradai szobornál tartott rendezvényeknek,⁷⁷ Csíkcsonomortánban pedig a fúvószenekar működik közre a megemlékezéseken.

74 <https://www.facebook.com/karpatokore/?fref=ts>

75 <https://www.youtube.com/watch?v=Q7xWwmi5za4> (utolsó letöltés: 2017. április 10.)

76 https://www.youtube.com/watch?v=EvM8nw8_qFk (utolsó letöltés: 2017. május 2.)

77 <https://www.youtube.com/watch?v=kYyvUhh0rKw> (utolsó letöltés: 2017. június 20.)

A szilvásváradai megemlékezéseken szinte mindig fellép a magyarországi Kormorán együttes, amely *Kárpátok Őrei* címmel egy dalt is írt erre az alkalomra. Határon túlról Szilvásváradra elsősorban Szlovákiából érkeznek szereplők, mint például a Felvidéki Rocksínház tagjai, de szerepeltek már a komáromi (Magyarország) Magyar Lovas Színház társulatának tagjai is. A hazafias versek természetesen ugyancsak elmaradhatatlan részei a programoknak. Az énekszámok a magyar történelem egyes mozzanataihoz, elsősorban a honfoglaláshoz kötődnek, de operária is elhangzott a Bánk bánból, többek között a Kormorán együttes szlovákiai tagjának, Vadkerti Imrének az előadásában. A szilvásváradai ünnepek állandó közreműködőinek számítanak a Szent György Lovagrend tagjai, akik a szobor két oldalán őrséget állnak. A Szózatot és a magyar Himnuszon túl a Székely himnusz eléneklésére is sor kerül. Csíksomortánban a régi magyar himnuszt, a Boldogasszony anyánkat is eléneklük a résztvevők.

A szónokok vezérmotívuma a Kárpát-medence magyarsága összetartozásának, illetve székelyek és magyarok a Kárpátok és Európa és a kereszténység védelmében betöltött szerepének hangsúlyozása. Az elhangzott beszédek aktuálpolitikai üzeneteiben egyre markánsabban jelenik meg a 2010 óta hatalmon levő magyar kormány által képviselt politikai diskurzus. A megemlékezések szereplői és résztvevői egy része „magyaros” öltözetet visel, a szónokok zsinóros, sujtásos (*Bocskai*) fekete kabátban, vagy mellényben, fehér ingben és fekete nadrágban, a nők egy része pedig stilizált magyaros ruhákban jelenik meg.⁷⁸ Ezek az öltözetek más rendezvényeken is egyre hangsúlyosabban tűnnek fel határon innen és túl. Csíksomortánban a programban szereplő fiatalok népviseletben, „székely ruhában” jelennek meg. A rendezvényekről készült különféle felvételek alapján a népviseletbe öltözött csoportok, illetve magánszemélyek száma itt sokkal magasabbnak tűnik, mint a másik két szobornál rendezett megemlékezéseknél. Az egyenruhás hagyományörzők itt a huszárok, akik lóháton ülve is részt vettek már a megemlékezéseken, őrt állva a szobor mellett.

Csíksomortánban a szereplők elsősorban helyiek, de minden évben érkeznek vendégcsoportok, vendégszereplők más településekről is. A gyerekek és az ifjúság szerepeltetése elsősorban Csíksomortánban dominál (a konferanszié mindig székely népviseletbe öltözött fiatal lány) itt a magyar zászlón túl a székely zászló is fontos attribútumnak számít, mint ahogy a másik két másolatnál rendezett ünnepeken is. A Magyar Gárda félkatonai szervezet erdélyi képviselői árpádsávós zászlókkal és egyenruhában jelentek meg.⁷⁹ A szobrokat az évente megrendezett ünnepekre rendszeresen feldíszítik a magyar és a székely zászlóval, amelyeket a stilizált székely kapu két oldalára tűznek ki. A szónokok beszédének elsődleges vezérmotívuma Csíksomortánban a „dicső honmentő pozsonyi csata” jelentőségének méltatása, de az aktuálpolitikai kér-

78 Ezeket az öltözeteket egyre könnyebb beszerezni, ugyanis aránylag sok helyen kaphatóak, sőt már interneten is rendelhetőek. Lásd pl.: <http://www.szabosag.com/pages/category.php?id=5> (utolsó letöltés: 2017. május 10.)

79 <http://csikorszag.blogspot.sk/2013/07/csiksomortan-karpatok-ore-emlekmu.html> (utolsó letöltés: 2017. április 28.)
http://csikorszag.blogspot.sk/2013/07/csiksomortan-karpatok-ore-emlekmu_8.html (utolsó letöltés: 2017. április 28.)

dések is mindig szóba kerülnek, mint például a székely autonómia kérdése, a magyarok önállóságának és nemzeti és keresztény értékeinek védelme a globalizációval és az Európai Unió és a nyugat magyarok elleni vélt támadásaival szemben, valamint a magyarság összetartozásának gondolata és az igazságtalan trianoni döntés.

Valamennyi szobornál a megemlékezés részét képezi a koszorúzás, vagy virágok elhelyezése, Dunakeszin azonban kalászkodat is szoktak tenni a szobor tövébe.

8. A Kárpátok Őre feladatainak változásai és az aktuálpolitika a megemlékezéseken elhangzott beszédekben

Ahogy más emlékműveknél elmondott beszédek, a *Kárpátok Őre* szobornál elhangzott szónoklatok is visszatükrözik az adott év magyar vonatkozású aktuálpolitikai eseményeit, minden évben az aktuális „összmagyar” politikai irányvonalat követik. Mivel a leggazdagabb anyag a szilvásváradai és a csíkcsonortáni szoborral kapcsolatban áll rendelkezésünkre, elsősorban az ezeknél elmondott beszédekkel, a különböző hírportálokon közzétett anyag (hírek, videofelvételek) segítségével érzékeltetjük, hogyan jelenik meg ezekben az éppen aktuális társadalmi diskurzus.

A szónokok beszédeiben a szobor felállítása óta eltelt időszakban a *Kárpátok Őrének* funkciója és feladata módosult, mindig más hangsúlyt kapott ennek a szimbolikus alaknak a küldetése. Természetesen komplex elemzést csak akkor nyújthatnánk, ha valamennyi elhangzott beszéd szövege rendelkezésünkre állna, azonban ennek hiányában be kellett érünk csupán az elérhető szövegekkel. Ezek ugyanakkor elégségesnek bizonyulnak az aktuálpolitikai témák megjelenésének illusztrálására.

A szilvásváradai szobornál rendezett ünnepségek vezérfonala kezdetben a Kárpát-medencében élő magyarok összetartozásának gondolata volt, erre azonban a későbbiekben folyamatosan ráépültek az újabb aktuálpolitikai üzenetek is. Ugyanez mondható el Csíkcsonortán esetében, azzal a különbséggel, hogy a pozsonyi csata jelentőségének méltatása ott sosem marad el.

Szilvásváradon 2004-ben az autonómia és a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás volt a fő téma.⁸⁰ Az eseményről csak a Kárpátalja hírportálon találtunk beszámolót, ebben azonban összefoglalták a szónokok által elmondott legfontosabbnak tartott gondolatokat, kiemelve a magyarországi vendég beszédéből azt a részt, mely szerint a Kárpátok Őréhez hasonlóan a „bukott bolsevizmus szörnyszülötteinek” nemzetellenes tevékenységétől is meg kell megvédeni a nemzetet.

„...Nem lehet magyar integráció, nemzeti egységesülés szabadság nélkül” – mondta Szilágyi Zsolt, az EMNT⁸¹ alelnöke a bükki Szalajka-völgyben álló Kárpátok Őre szobor előtt tartott, a Fidesz Gazdatagozata és az Egri Végvár Polgári Körök által szervezett ünnepségen.

80 https://hu.wikipedia.org/wiki/2004-es_magyarországi_népszavazás (utolsó letöltés: 2017. május 10.)

81 Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács.

A szétszakítottság szétfejlődést jelent, meglazulnak a nemzet egyes tagjai között a kötelek, nem lesznek közös célok – hangsúlyozta Duray Miklós, a szlovákiai MKP⁸² ügyvezető alelnöke. A Kárpátok Óre emlékmű is arra figyelmeztet, hogy a nemzetet nemcsak akkor kell megvédenünk, amikor fegyverekkel fenyegetik, hanem még inkább szükséges, „amikor a nemzet kilenc részre van szakítva”.

„Ha autonómiánk lesz, ha kettős állampolgárságunk lesz, akkor mondhatjuk el, hogy a trianoni trauma oldódóban van, és a nemzet mindennap, minden évben egységesebbé válik” – jelentette ki Ágoston András, a VMDP⁸³ elnöke.

Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke végvárakhoz hasonlította a határon túli magyar közösségeket. Közöttük a legszorongatottabbnak a kárpátaljai magyarságot nevezte, hiszen vizumot kell váltaniuk ahhoz, hogy az anyaországba látogassanak – mondta.

Faludi Sándor, a Fidesz Gazdatagozatának elnöke hangsúlyozta: a Kárpátok őreihez hasonlóan meg kell védeni Magyarországot, „mert napjaink közéletében jól látható, hogy a bukott bolsevizmus szörnyszülötteinek sötét, sátáni arnyai a kimúlás kínjaitól vergődve rúgják, csikarják, harapdálják a nemzet szent testét”.⁸⁴

A 2010-es megemlékezés témája valószínűleg a trianoni döntés évfordulója, valamint a magyar kormány által a határon túli magyarok részére megszavazott kettős állampolgárság kérdése lehetett. Sajnos, az ebben az évben elhangzott beszédek egyike sem áll rendelkezésünkre. A szilvásvárad rendezvény meghívójában szereplő program szerint Kubatov Gábor Fidesz-pártigazgató és országgyűlési képviselő mondta az ünnepi köszöntőt, s a határon túli magyarok politikai képviselői is tartottak beszédeket, mégpedig Tőkés László (európai parlamenti képviselő és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács elnöke), Szilágyi Zsolt (az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács alelnöke), Duray Miklós (Felvidék), Ágoston András (a Vajdasági Magyar Demokrata Párt elnöke), valamint Kovács Miklós, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke.

Duray Miklós szlovákiai magyar politikus 2013-ban a Kárpát-haza újratemetésének fontosságára építette beszédét, s ebben jelölte meg a Kárpátok Óre aktuális feladatát is. Nehezen értelmezhető azonban az a mondata, mely szerint a „nyugat-európai nemzetállam szemlélet a fasizmus előképe és utözöngéje.” A beszéd néhány fontosabb részlete:

Amióta hazavesztés kórbán szenvedünk, fogékonyabbak vagyunk a nemzetbetegségre is. Ebben a ragályos bajban közülünk sokan elmúlnak, szertevesznek, vagy az anyag megmaradásának elve szerint máshol, más alakban tűnnek fel. Ez az átlényegülés főleg azokra jellemző, akikben nem lakozik elegendő lelki és szellemi ellenanyag.

A kórnak van ellenszere, ami csak akkor hatásos, ha idejekorán adjuk be. A legjobb, ha már a fogantatás előtt benne találhatik a majdani szülőkben. Később, a közösségi összefogással szervezett védőháló valamelyest segíthet, mint járványok idején a védőoltás – cseppenként adagolhatják vissza a vérbe a védelmet nyújtó hatóanyagot. Ha ez idejekorán megtörténik, még a tömeges élve temetések előtti időben, talán hatásos is lehet. A

82 Magyar Koalíció Pártja, Szlovákia.

83 Vajdasági Magyar Demokrata Párt, Szerbia.

84 <http://www.karpataljalap.net/?q=2004/10/22/az-autonomiaert-es-kettos-allampolgarsagert> (utolsó letöltés: 2017. május 1.)

korra az a jellemző, hogy akin elhatalmasodik, nem tudatosítja, mert a lelken és a szellemen át hat, fájdalommentesen.

[...] A Kárpátok Őre, egy újkori, sőt újromantikus jelkép, ugyanakkor egyértelmű vissza-utalás a nagyon korai időkre. [...] Lehet, hogy nem tudatosítjuk, de a Kárpát-haza egy koraközépkori valóság. Eredendően nem Magyarországot jelenti, hanem a végső letelepedés területét, azt a területet ahol eleink, rokonaink is éltek, már az utolsó bevonuláskor is. A Kárpát-haza esetenként többes jelentést is hordoz. Többet jelent, mint a történelmi Magyarországot és annak állami területét, még ha a kettő a mi lelkünkben, a magyarok lelkében majdnem azonos és egyes korszakok történelmi-földrajzi térképén ugyanazt jelentette. A Kárpát-medence, amiben megtestesül a Kárpát-haza, maga a természettudományi misztikum.

[...]

Ez a Kárpát-haza a 19. század második felében lassan megszűnt működni. Hamarabb jutott csődbe az eszmeisége, mint a területét működtető állam, mert nem tudtunk a területével közösségteremtően úgy gazdálkodni, hogy minden itt lakó Kárpát-hazának tekintesse. A gypűk már régen nem léteztek, a hágók őrei levonultak a völgyi kocsmákba hitellel inni. Szabaddá lettek az ellenség számára a korábban őrzött utak.

[...] Ez a Kárpát-medence már csak a múholdról nézve a régi. A fizikai állapota 1920 után romlott le. Lelkileg és szellemileg sokkal korábban indult el a romlás útján [...] Lesz-e ismét Kárpát-haza, amit őrizni kell? Ez a nagy kérdés. A Kárpátok Őreinek most már nem a hágókat kell strázsálniuk, ez úgyszólván fölösleges lenne, hiszen az „ellenség” (a szerves egységet megbontók hada) betört és mérgezett, összezavarta a fejünket, kellően egymás ellen uszított bennünket – magyarokat és nem magyarokat. Most a síkon, a völgyekben és a hegyoldalokon kell járőrözniük, hogy a szembenálló érdekek ne tegyék élethetetlen területté a Medencét.

[...] Ezért át kell lépni a térségünket, a valamikori Kárpát-hazát szétszabdalo új államhatárok korlátait. Tudatosítanunk kell, hogy a nyugat-európai nemzetállam szemlélet a fasizmus előképe és utözöngéje. A Kárpát-medence földrajzi, vízrajzi állapota a példaértékű kiindulási pont egy más szemlélet kialakítására. A térséget lakó népek, nemzetek társi, társnemzeti kapcsolatának a kiépítésére.

A Kárpátok Őreinek immár van új feladatuk – a Kárpát-haza újratereemtése.⁸⁵

Duray Miklós 2014-ben a „Kárpát-haza újratereemtése” kapcsán már újabb, tőle megszokott sajátos gondolatokat fogalmazott meg. Mondanivalóját átszövi az Európai Unió, a globalizmus és az általa deviánsnak minősítettek kritikája, valamint Magyarország politikájának pozitív értékelése. Az Európai Unió felbomlását a közeljövőben elkerülhetetlennek ítélte meg. Beszédének másik fő vezérmotívuma az Ukrajna és Oroszország közötti konfliktus, s a véleménye szerint az ebből adódó lehetségesnek tűnő területi változások, s ezek elképzelhető hatása a trianoni békeszerződés által kijelölt határokra. Lényegében egy új határrendezés lehetőségét feltételezi a magyarok számára is. A Kárpátok Őreinek szerepét tehát ezúttal is elsősorban a Kárpát-haza újratereemtésének feladatában látja:

85 <http://duray.sk/2013/09/karpatok-re-szilvasvaradi-szobranal/> (utolsó letöltés: 2017. március 2.)

Egy évvel ezelőtt, 2013. szeptember 14-én ezen a helyen elmondott beszédemet azzal a mondatlal zártam: a Kárpátok Őreinek immár van új feladata – a Kárpát-haza újratemetése.

[...] Ma ez az üzenet, a 21. század második évtizedében új, de lehet, hogy az eredendőhöz sokkal közelebb álló, átvitt értelmű tartalmat nyert, ami arra biztathat mindannyiunkat: korunknak megfelelően kell újra teremteni a Kárpát-hazát.

[...] A második világháborút követő években, amikor a felvidéki magyarokat jogfosztottak nyilvánították az akkori Csehszlovákiában, Fábry Zoltán az Európa eszmében találta meg az egyetlen erkölcsi fogódzót, noha akkor ő úgy érezte, nincs már Kárpát-haza [...] Szerencse, hogy nem érte meg a lisszaboni szerződést, az Európai Unió alkotmányának nevezett szövegszerkezetet, a mozgásszerűlt tornamutatványára emlékeztető szellemi torzulatot, amiből tudatosan kimaradt a quedlinburgi egyezés szelleme, ami a keresztény értékrendű Európa első, sokszáz évig hatályos és máig legsúlyosabb egyezménye volt. Ennek a szerződésnek egyik fontos biztosítékát az akkori Európa keleti felében az éppen alakuló magyar állam jelentette, aminek hét évtizeddel korábbi elődje, még Árpád fejedelem vezérlete alatt éppen az akkori Európa egyesült hadseregét verte tönkre a hainburgi Barna-hegy alatt zajló pozsonyi csatában, keresztülhúzva ezzel az „Európa-idegen” magyarság megsemmisítésére tett első, de nem utolsó nagy kísérletet. [...] A Kárpát-haza sajátos szellemi értéket is hordoz. Az erőszakot itt általában a behozatal erősítette, nem a helyi források. A helyi deviánsok is a behozatalra támaszkodtak. Hol nyugatira, hol keletre – a bosevizmusra, a fasizmusra, legújabban a világot gyarmatosító globalizmusra. Mégis igaz, hogy a Kárpát-haza a Köztes Európa?

Lehet, hogy ez a valóság, de akkor miért csodálkozunk azon, hogy a mai világválságban Magyarország más megoldást keres, mint a többiek? A behozatalra támaszkodó deviánsok ezt a másságot gúnyosan unortodoxiának nevezik, noha a másság tiszteletét hangoztatják, ami nem jelent mást, mint a bevált hagyományoknak és a helyi értékeknek a viszszaerősítését, beleértve a keresztény értékrend lerombolását is.

Európa nyugati fele és keleti fele eddigi válságait csak erőszakkal tudta megoldani a német–francia ellentét második világháború utáni feloldásának kivételével. A magyar kultúrkörre nem jellemző az erőszak.

[...] Mit jelent Ukrajna? Határmenti terület, vég, végek, perem a jelentése. A jelenlegi Ukrajna egy sohasem volt ország. Akárcsak Csehszlovákia vagy Jugoszlávia volt. Ez utóbbi kettő mára megszűnt, de jogutódjainak külső határai követik a versailles-i vonalakat, ami azt jelenti, hogy a győztesek 1919–1920-ban elfogadott hatalmi egyezménye még most is érvényben van. Ukrajna keleti határvonalára ez nem vonatkozik. A nyugatira azonban érvényes, mert azt a versailles-i szellemben megfogalmazott párizsi békeszerződés állapította meg. A mai ukrán–oros, vagy Nyugat és Oroszország közötti ellentét tehát erről is szól. [...] A válságkorszaknak ebben a szakaszában nekünk egyetlen személyi és nemzeti érdekeltségünk van: az ungi, beregi, ugoicsai, máramarosi magyarok valahol Vereckén innen lesznek-e a Kárpátok őrei, vagy ismét elviszik őket a Don folyó mentére (Don-ecke-be), idegen érdekek védelmében?

[...] Európa gondjai ismét a köztes területeket terhelik, a nyugatiak közben sétálnak. Ezért látszik elkerülhetetlennek az oly nagy reményekkel létrehozott, huszonnyolc országot egybefogó Európai Unió kettő vagy három részre szakadása, ami nem szétszakadást jelent, hanem eltérő érdekeket és gazdasági elképzeléseket és ezek valóra váltását, mint hét-száz évvel korábban a pénzért áru piaci kereskedelem és az árucserre kereskedelmi fel-fogás közötti különbség volt.

Ne felejtjük: az ukrainai konfliktus mérvadó lehet, akárhogy is végződik: a keleti részek Oroszországhoz való csatlakozásával, önállósulásával vagy sajátos területi jogállással. Különleges ízt ad ennek, hogy éppen most döntenek népszavazással Skócia önállósulásáról és a Katalánok is elszakadni készülődnek Spanyolországtól. Jugoszlávia és

Csehszlovákia megszűnése, valamint a Szovjetunió felbomlása óta ez a harmadik, de nem az utolsó hulláma Európa átalakulásának. Ez fokozatosan ássa alá a sok szenvedést okozó versailles-i állampolitikai rendszert, ami a Kárpátok Óreinek jelentősen növeli feladatát a Kárpát-haza újratemetésében.⁸⁶

A 2015-ben tartott megemlékezéseken mindhárom szobornál elmondott beszédekben megjelenik a migránskérdés. A szilvásvárad szobor állíttatója az egyik magyarországi hírportálnak a Kárpátok Óre jelképes üzenetével kapcsolatban az alábbiakat nyilatkozta:

...Ma az üzenet még erősebb, hiszen támadás, migrációs támadás ért bennünket: ha nem védjük meg magunkat, elsöpörnek. Az a szerencsénk, hogy az Orbán-kormány előre gondolkodott, és fontos lépéseket tett ez ügyben, de ez még nem elég. Olyan védelemre volna szükség, hogy ne csak fegyvertelen migránsokkal szemben tudjunk eredményesek lenni, hanem ha kell, fegyveres támadással szemben is. Látnunk kell, hogy soha nem lehet a nemzet védelméről, annak szükségszerűségéről lemondani. Ne higgyük, hogy errefelé soha nem lesz ilyen probléma, hogy mindig béke lesz.⁸⁷

Az előző évekhez hasonlóan a 2015-ös megemlékezésen is jelen voltak Szilvásváradon a határon túli magyar politikusok, valamint Csíkcsomortán székely település képviselői, az ottani Kárpátok Óre szobor felállításának kezdeményezői és kivitelezői is. Ágoston András, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt alapítója ezúttal távolmaradt „a Vajdaságot érintő migránsáradat miatt”. Szilvásvárad polgármestere elmondta, hogy a Vajdaságban „szó szerint küzdenek az értékeikért, védik az otthonaikat. A Kárpátok óre szellemisége „most éppen a Vajdaságban a legaktuálisabb. Ágoston András üdvözlő mindenkit, s kérte, értsük meg, hogy most szó szerint harcban állnak” – olvasható a Demokrata hírportál tudósításában, ahol összefoglalták a többi politikus által elmondott beszédek lényegét is.

Szilágyi Zsolt, az Erdélyi Magyar Néppárt elnöke a magyaroknak és Magyarországnak Európa és a kereszténység védelmében betöltött szerepét emelte ki, s egyben Nyugat-Európának is üzent: „Brüsszel nem érti, hogy Magyarország a magyarságot, a keresztény Európát, őseink múltját, fáradozását, véráldozatát akarja védeni. Mi, magyarok, itt a Kárpát-medencében vállaljuk, hogy őrizzük a Kárpátokat, bármilyen mozaikszerűen szórt is bennünket szét Trianon. A Kárpátok óre ma már nemcsak a magyarokat, hanem Európát is őrzi – ezt üzenjük Bécsnek, Berlinnek és Brüsszelnek is. Adja Isten, hogy tíz év múlva is elmondhassuk, a Kárpátok óre mi vagyunk.”

Kovács Miklós kárpátaljai magyar politikus a globalizmus bírálásán túl a katona és az egyenruhás embereknek az „ázsiai hordák” megállításában betöltött pótolhatatlan szerepére helyezte a hangsúlyt: „Egy nagyon szép emlékműnél állunk, mely szemet gyönyörködtetően hirdeti a hazáért helytálló katona dicsőségét. Akik itt vagyunk, valamennyien érzékeljük ezt. De az igazi kérdés az, hogy akik nincsenek itt, az átlag magya-

⁸⁶ <http://duray.sk/2014/09/a-karpatok-re-szilvasvaradi-szobranal/> (utolsó letöltés: 2017. május 1.)

⁸⁷ <http://www.demokrata.hu/cikk/europat-oriznunk-kell> (utolsó letöltés: 2017. március 10.)

rok, a magyar nép vajon értékeli-e ugyanezt? [...] A globalizmustól fertőzött átlag magyar úgy érzi, amikor ránéz: nekem ez a formanyelv nem mond semmit. A jelenlegi válságos időknek viszont már látható a pozitív hozadéka, ami bizakodásra adhat okot. Ha most, a napokban kérdeznénk meg az átlag magyart, értik-e azt, mi múlik az egyenruhás ember helytállásán, akkor most valamivel jobban értenék. És kevesebben kezdenének el gúnyolódni, lazaskodni, amikor a rendőrök épp az ázsiai hordát próbálják megállítani Magyarország határán. Néha a valóság gondoskodik arról, hogy füleket tisztítson és szemeket nyisson fel...⁸⁸

A Kárpátok Őrének fő feladatát 2015-ben tehát Európa határainak s a kereszténység védelmében látták, a Kárpátok Őrének szerepét szerintük ezúttal Magyarország tölti be azáltal, hogy megvédi Európát a migránsoktól.

2016-ban ugyancsak a migránsok képezték a beszédek vezérfonalát, azonban ezúttal elsősorban a Magyarország számára az Európai Unió által megszabott kötelező kvóta elleni népszavazásra helyeződött a fő hangsúly.⁸⁹ A szilvásváradai rendezvényre a határon túli politikusok közül ezúttal Duray Miklós nem tudott elmenni, azonban levélben köszöntötte a résztvevőket.⁹⁰

Az Erdélyi Magyar Néppárt honlapján a rendezvényről megjelent beszámoló címe is beszédes: „Október 2-án mi magunk legyünk a Kárpátok őrzői!” A mondatot a párt elnöke, Szilágyi Zsolt által Szilvásváradon elmondott beszédéből emelték ki, amellyel kapcsolatban még az alábbiak olvashatóak:

A megemlékezésen Szilágyi Zsolt hangsúlyozta: a rendszerváltás után talán még soha nem volt annyira aktuális a Kárpátok Őre emlékmű jelentése, mint napjainkban, amikor Európa és az egész Kárpát-medence komoly kihívásokkal néz szembe. „A Kárpátok Őre immár nem csak Kolozsvárra és a kolozsvári magyarokra kell vigyázzon, nem csak az erdélyi és Kárpát-medencei magyarságot kell óvja, hanem egész Európát. Amit a törökök, majd később a kommunisták sem voltak képesek elvenni tőlünk, azt úgy tűnik, a liberális demokrácia jegyében, Európa most meg kívánja tenni: nemzeti értékeinktől, jövőbe nyúló akarunktól akar megfosztani minket” – mondta a Néppárt elnöke, utalva az Európai Unió és Brüsszel migrációs válságra adott válaszára. Szilágyi Zsolt hangsúlyozta: az európai politikai elitnek el kell fogadnia, hogy a magyar közösségnek 50 év kommunizmus után is van önálló véleménye, akaratja és nemzeti tartása. A közelgő magyarországi népszavazás kapcsán Szilágyi elmondta: Erdélyben is arra buzdítják a magyar állampolgárokat, hogy vegyenek részt az október 2-i voksoláson. „Ez a népszavazás többről szól, mint bármely más magyar belpolitikai kérdés. Szavazatunkkal üzenhetünk a világnak, s kinyilváníthatjuk, hogy milyen Európában szeretnénk élni. Legyünk mi magunk a Kárpátok őrzői!” – mondta Szilágyi.⁹¹

88 <http://www.demokrata.hu/cikk/europat-oriznunk-kell> (utolsó letöltés: 2017. május 10.)

89 https://hu.wikipedia.org/wiki/2016-os_magyarországi_népszavazás (utolsó letöltés: 2017. május 10.)

90 <http://www.neppart.eu/szilagyizsolt-oktober-2-an-mi-magunk-legyunk-a-karpatok-orzoi.html> (utolsó letöltés: 2017. május 10.)

91 <http://www.neppart.eu/szilagyizsolt-oktober-2-an-mi-magunk-legyunk-a-karpatok-orzoi.html> (utolsó letöltés: 2017. május 10.)

Ágoston András, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt alapítója is kihangsúlyozta, hogy „a népszavazás nem egyszerűen Magyarországot, de az egész térséget érinti, éppen ezért a szavazóképes vajdasági magyarok is részt fognak venni és nemmel fognak szavazni a kötelező betelepítésekről szóló népszavazáson”.⁹² Tehát ezúttal a Kárpátok őrzői azok a magyarok lesznek határon innen és túl, akik szavazatukkal nemet mondanak a menekültek befogadására, ezáltal védve meg Magyarországot.

A szilvásváradai és érintőlegesen a csíkcsomortáni megemlékezéseken is többször szó esett az igazságtalan trianoni döntésről, azonban a budakalászi megemlékezéseknek mindig ez volt a központi témája, de emellett itt is szóba került a magyarok Európa és a kereszténység védelmében betöltött szerepe. A 2015-ben beszédet tartó Varga Tibor jogtörténész⁹³ eléggé sajátos eszmefuttatásának néhány részlete, amit a trianoni döntés kapcsán fontosnak tartott elmondani:

...Ez az ország fel volt ajánlva a szűzanyának, ezt nagyon jól tudjuk... nagyon szépen le van írva, hogy a halála pillanatában Szent István felemelte a kezét az ég felé és a szemét, felajánlotta Magyarországot és benne élő népeket is. Ettől a pillanattól kezdve a Kárpát-medence egy arasszal közelebb volt a mennyországhoz, mint bármely pontja a földnek. Tehát, aki szétdarabolta Magyarországot, az a Szűzanyát sértette meg. [...] Magyarországot védte meg Európát, azt az Európát, amely hálátlan volt velünk szemben [...] Mindent elkövettek, hogy a magyarság ne létezzen. [...] s ha ezt kibírta ez a nemzet, akkor életre van ítélve. [...] Ha volt valaha, vagy követtek el emberiség elleni bűnt, vagy közösség elleni bűnt, akkor talán Hiroshima és Nagaszaki mellett a magyarság ellen követtek el bűnt. És ez történelmi tény, ha tetszik, ha nem. S erre én azt mondom [...], miután nekünk van igazunk [...], magyarnak lenni filozófia, s magyarnak lenni annyit jelent, hogy jónak lenni, s miután mi jók vagyunk, az nem lehet, hogy a rossz győzedelmeskedjen egész időszak alatt. Tehát a helyzet az, hogy ha nem mi győzedelmeskedünk, akkor az unokám, az ükunokám, szépunokám, de győzedelmeskedni fog! Ehhez egyetlenegy kell, hogy legyünk konok magyarok. Ez az egyik, mert magyarnak lenni azt jelenti, hogy az igen igen, a nem pedig nem, tehát minden egyéb a sátánnal való cimborálást jelenti...”⁹⁴

A Dunakesziben elhangzott beszédek általában a trianoni döntéshez kapcsolódó tévhitekre és mítoszokra, városi legendákra épülnek. A 2017-es megemlékezésen beszédet tartó Székita Motorosok tagja szerint „azzal zsarolták [a nagyhatalmak – a szerző megjegyzése] többek között az ő általuk békeszerződésnek csúfolt diktátum aláíróit, hogy akkor engedik csak szabadon a hadifoglyokat, ha ratifikálják a békeszerződést”.⁹⁵

A csíkcsomortáni szobor felavatásán elhangzott beszédek egy részéről a szobor bemutatása kapcsán a fentiekben már szóltunk, azonban a kép teljessé tétele érdeké-

92 Azok a határain túl élő magyarok, akik felvették a magyar állampolgárságot, szavazati joggal rendelkeznének Magyarországon is.

93 Varga Tibor jogtörténész a pszeidotudományos tanok egyik képviselője, előadásait elsősorban a szent koronáról tartja. Szlovákiában is tartott előadásokat, Komáromban egyebek között előadás-sorozatokat tartott a szent koronáról, de más témáról is, 2015-ben például *Szent István intelmei és a migránsok* címmel.

94 https://www.youtube.com/watch?v=EvM8nw8_qFk (utolsó letöltés: 2017. március 10.)

95 <https://www.youtube.com/watch?v=kYyvUhhOrKw> (utolsó letöltés: 2017. július 25.)

ben a későbbi szónoklatokon túl néhány felavatáskor elmondott beszéd idézését ebben az alfejezetben is fontosnak tartjuk.

2013-ban a szobor leleplezésekor elmondott beszédekben elsősorban a pozsonyi csata jelentőségét hangsúlyozták, a megemlékezések időpontját eleve a pozsonyi csata évfordulójának időpontjához igazították. Egyebek közt e rendezvények meghívóin is az „Emlékezünk a honmegtartó pozsonyi csatára”⁹⁶ mottó olvasható. Ferencz Csaba, a község polgármestere más szónokokkal egyetemben úgy beszélt erről a történelmi eseményről, mint az első magyar honvédő háborúról:

A mai napon azért gyűltünk össze, hogy közösen állítsunk emléket annak a több mint egy évezredes akaratnak, amely egybetartott minket itt a Kárpát-medence ölelő karjaiban. Azért vagyunk itt, hogy egy olyan nagy csatánkról emlékezzük meg mi magyarok, melyre büszkék vagyunk, melyet a feledés homályába próbálnak száműzni előlünk. Mert mi is történt akkor 907-ben? Az akkori Nyugat-Európa, a frank birodalom fogott össze és teljes haderejét latba vetve tett kísérletet a Kárpát-medencei magyarság megsemmisítésére, fizikai felszámolására. A június 4. és 7. között zajló pozsonyi csatában Árpád vezérértével az egységes vezetés alatt harcoló magyar hadsereg történelmi győzelmet aratott. Győztek, mert a Kárpát-haza szent földjét, a magyar nemzet szabadságát és eljövendő békés építő munkáját védték. Azt tartják, hogy a honfoglalás ezzel a sorsdöntő csatával fejeződött be, egyben ez volt az első honvédő háború.⁹⁷

Gubcsi Lajos⁹⁸ magyarországi vendég eléggé sajátos módon idézte fel beszédében a pozsonyi csata történetét:

...Még meg sem melegítettük otthonunkat, még el sem foglaltuk helyünket, amikor úgy döntöttek rólunk, tőlünk függetlenül, hogy nincs itt a helyünk, sőt nincs helyünk sehol se. Még csak néhány év telt el a honfoglalás percei, Verecke óta, még éppen csak birtokunkba vettük a mai Felvidéket és a Dunántúlt, amikor úgy gondolták, hogy nekünk itt nincs helyünk és Nyugat-Európa, a mai Nyugat-Európa egyesített hadai rontottak ránk. Király, hercegek, érsekek, püspökök, apátok, grófok, egész Nyugat-Európa, mert hogy fegyverbe volt fogható. Úgy gondolták, hogy ez az ő földjük, Pannónia az övéké, mert az volt, korábban. Úgy gondolták, hogy ez az idegen barbár nép megsemmisíthető egyetlen nagy kardcsapással. Nekünk rontottak tehát és június végétől a magyar nép, a magyar törzsek vezetői észlelték, hogy jön a veszély. Hangsúlyoznám e napokat, hiszen összesen csak néhány nap állt a haza megmentésére. Egy Kárpát-medencei méretű, 1000 kilométeres átmérőjű, máshol 800 kilométeres átmérőjű körben néhány nap alatt az akkori kor, az akkori technika, az akkori szervezethez vagy szervezetlenség keretei között. Hiszen június 28-án észlelték először, hogy a mai Béctől nyugatra a Duna két partján nagy erők közelednek felénk. Rohantak a futárok a törzsekhez délre, keletre, nyugatra, északra, hogy fegyverbe hívják egymást. Hiszen a korabeli magyar állam nem lehetett állam, nem

96 <http://csomortan.ro/index.php?menuID=311&event=751&id=399> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

97 <https://www.youtube.com/watch?v=ezTsJAATgdg> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

98 http://www.amm-gubcsi.hu/rovat/8/gubcsi_lajos_eletrajza-a_mm (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

lehetett egység. Éppen csak megszállták a Kárpát-medencét, egy-egy törzs egy-egy nagy területet. A mai Délvidéket, a mai Erdélyt, a mai Északkelet-Magyarországot, a mai Felvidéket, a mai Alföldet, a mai Dunántúlt. Hogy milyen lehetett ez a nép, hogy milyen lehet ma is, arra legyen itt példaképpen, hogy mi történt itt néhány nap alatt. Néhány nap alatt sok száz kilométeres távolságról érkeztek meg csapatok egy helyszínre, mégpedig az akkori felfogás szerint lehetőleg a határon feltartani őket, nem beengedni pusztítani, megállítani a gyepűknél.⁹⁹

Csikcsomortánban a március 15-i megemlékezéseket és minden más fontosabb ünnepséget ennél a szobornál tartanak, a polgármester 2015-ben tartott beszédében meg is említette, hogy ez lett a falu központi tere.¹⁰⁰

A 2015-ben elhangzott beszédek számos témát érintettek. A szónokok foglalkoztak a magyar összetartozás és az autonómia kérdésével, a magyar népesség csökkenésével, a gyermekvállalás kérdésével, de felmerült az Európába érkező migránsok kapcsán a határvédelem fontossága is. Ráduly Róbert Kálmán, Csíkszereda egykori polgármestere a Kárpát-medencei magyarok számának csökkenése és a kivándorlás kapcsán gyermekvállalás és a „csemetenevelés fontosságáról is beszélt. „A facsemeték a szó legszorosabb értelmében is fontosak, de még fontosabbak ezek a fiatalok, merthogy a mai önboldogulást és egyéni boldogulást kereső világban, amikor a jelen számít és a holnapnál nem látunk tovább, ez az egyedüli olyan lény a környezetünkben, a saját gyerekünk, amely arra kész, hogy azért a jövő évre, a tíz év múlva is, a következő generációra is gondoljunk.” Erős kritikával illette Klaus Werneg Johannist,¹⁰¹ Románia elnökét, szemére vetve, hogy meg se próbált gyereket örökbe fogadni, „ha már a Jóisten nem adott neki”. Szerinte az elnök „abortuszt követett el akkor, amikor dönteni kellett, hogy az ő pillanatnyi érdeke a fontosabb, mint a jövő”.¹⁰²

Bíró Zsoltnak, Magyar Polgári Párt elnöke beszédének vezérmotívuma az autonómia kérdése volt: „Kemény fából faragták a Kárpátok őrét, kemény fából, akár a székelty, de a legkeményebb fát is kikezdi az idő, aztán jöhet az állagmegóvás, a múzeumban való konzerválás. Nem ilyen sorsot képzelünk el gyerekeinknek, unokáinknak. Nem rezervátumra vágunk, nem akkor akarunk autonómiát, amikor annak már nincs tétje. Az autonómiát addig kell elérnünk, míg életképes közösségként állunk a Kárpát-kanyarban, a magyarság legkeletibb bástyájaként a Kárpát-hazában.”¹⁰³

Sándor Krisztina, az erdélyi Magyar Nemzeti Tanács ügyvezető elnöke beszédében érintette a migráció kérdését is, rámutatva, hogy a *Kárpátok Őrének* az üzenete idősze-

99 <https://www.youtube.com/watch?v=eZTsJAATgdg> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

100 Daczó Dénes: Békeidőben folytatott harc. <http://hargitanepe.eu/bekeidoben-folytatott-harc/> (utolsó letöltés: 2017. május 10.)

101 Klaus Werneg Johannist 2014-től a Keresztény-Liberális Párt elnöke, 2014 decemberétől Románia köztársasági elnöke. Bővebben lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/Klaus_Johannis#Rom.C3.A1nia_eln.C3.B6ke (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

102 Daczó Dénes: Békeidőben folytatott harc. <https://hargitanepe.eu/bekeidoben-folytatott-harc/> (utolsó letöltés: 2017. április 20.)

103 Uo.

rűbb, mint gondolnánk, a határok védelme az elmúlt hetekben a legfontosabb feladattá vált: „A határokat mindig meg kellett őrizni. 1108 évvel ezelőtt Pozsonynál, közel 100 évvel ezelőtt Kolozsváron, és meg kell védeni ma is, holnapután is.”¹⁰⁴

Ráduly Róbert Kálmán a 2016-os megemlékezésen elsősorban az elnyomásról beszélt, véleménye szerint a magyarság őrlődik, s a közösség megfélemlítése zajlik Romániában. Mezey János, Gyergyószentmiklós volt polgármestere a pozsonyi csatával kapcsolatban a szerinte idegen érdeket szolgáló történetírásról fejtette ki véleményét, s negatív értelemben szólt a liberalizmusról és a globalizmusról:

*Bár a pozsonyi csata a magyar honfoglalás sorsdöntő befejező eseménye volt, akár a magyar történelem első honvédő háborúja nevet is viselhetné, mégis, mint történelmi eseményt sokáig nem értékelte kellően az idegen érdekeket kiszolgáló történetírás. [...] Hiszem, hogy a nemzeti érzelem nem fog csupán a sportteljesítmények eredményeire, szorítkozni, hanem áttöri a liberális globalista gátakat és a magyar név újra szép és méltó régi nagy híréhez, és hiszem, amit ránk kentek a századok, képes lesz lemosni a gyalázatot.*¹⁰⁵

Tőke Ervin, az Erdélyi Magyar Néppárt csíkszéki elnöke az ellenség elleni védekezés szükségessége kapcsán megemlítette, hogy „ez az emlékmű azt a biztos pontot, azt a biztos vonalat jelzi, amit Árpád apánk ránk hagyott, egy éber katonai rendszert, ami lezárta a hágókat”. Akkor tudták, ki az ellenség, kire kell lőni, azonban ezzel szemben véleménye szerint „...manapság az ellenség bent van. Manapság a látható és láthatatlan ellenséget is le kell verni ahhoz, hogy egyszerűen megmaradjunk. Vajon képesek vagyunk-e most felismerni, hogy ki a látható és ki a láthatatlan ellenség? Vagy tehetetlenül nézzük, ahogy az évszázados oszlopok magukba roskadnak, a ránk hagyott örökség leég, és nem tudjuk, hogy mit kell tenni, mivel kéne közbelépni.”¹⁰⁶ Arról, azonban nem szólt, hogy kik alkotják a belső ellenséget. A csíkcsmortáni megemlékezéseken a fent idézett Mezey Jánoshoz hasonlóan a szónokok szinte mindig megemlítik, hogy a történetírás elhallgatta a pozsonyi csata jelentőségét, valamint kihangsúlyozzák, hogy az ellenség ki akarta irtani a magyarokat. 2016-ban a konferanszié is ezekkel a szavakkal nyitotta meg a rendezvényt:

*...1109 évvel ezelőtt Pozsonynál őseink dicsőséges győzelmet arattak a magyarok ellen törő, az őket kiirtani akaró ellenség felett. Akkor így szólt a parancs: „Decretum ...Ugros eliminandos esse”, vagyis elrendeljük, hogy a magyarok kiirtassanak. 907-ben szükség volt az őrt álló és küzdő katonára. A nemzet összefogott és győzött. Ma e győzelem előtt tisztelgünk és örvendünk, hogy ez az emlékmű már három éve Csomortán ékessége, ami továbbra is hirdeti az összefogás, a figyelem és az örökös fontosságát.*¹⁰⁷

104 Uo.

105 <http://www.csomortan.ro/index.php?menuID=257&event=1188&id=257> (utolsó letöltés: 2017. június 2.)

106 <http://www.csomortan.ro/index.php?menuID=257&event=1188&id=257> (utolsó letöltés: 2017. június 2.)

107 2017-ben ugyanezekkel a szavakkal nyitotta meg a konferanszié az ünnepséget, csupán az évforduló évét aktualizálta. <http://www.csomortan.ro/index.php?menuID=311&event=1270&id=399> (utolsó letöltés: 2017. június 26.)

A pozsonyi csata kapcsán nagyon sok tévhit került be a köztudatba, és az internetnek köszönhetően rohamosan terjed egyre tovább. Ezek az ünnepségek szónokainak beszédében is folyamatosan megjelennek, mint például a magyarok ellen törő több százezres többszörös katonai túlerő hadsereg mítosza, vagy pedig az az állítás, miszerint a pozsonyi csata tananyag a West Point Akadémián.¹⁰⁸ A tévhitok terjesztéséhez tehát a csíkcsmortáni megemlékezések szónokai nem kis szerepet játszanak, s nem csupán a rendezvényen részt vevők körében, hanem az interneten is, hiszen a rendezvényekről számos helyen jelenik meg tudósítás, illetve megtekinthetőek az ezekről készült videofelvételek is.¹⁰⁹

Trianonnal kapcsolatban ugyanezt mondhatjuk el, elsősorban a budakalászi megemlékezésekkel, beszédekkel kapcsolatban. Ahogy erről e fejezetben fentebb már említettük, a szónokok egyrészt műkedvelő történészek, vagy pedig a pszédotudományos történelemszemlélet képviselői. Valamennyi szobor kapcsán elmondható tehát, hogy az ezeknél beszédet mondó szónokok által elmondottak jelentősen hozzájárulnak a történelmi tévhitok terjedéséhez.

Forró Albert történelemtanár volt az első, aki 2017-ben a pozsonyi csata 1100. évfordulójára rendezett csíkcsmortáni ünnepségen részletesen szólt a nemzeti áldozatkészség szobortípus történetéről és eredeti funkciójáról, így az eredeti kolozsvári szobor teljes történetével is ekkor ismerkedtek meg a résztvevők. A két másik szobornál tudomásunk szerint ez még nem történt meg. A pozsonyi csatával kapcsolatban azonban 2017-ben egyrészt a megszokott romantikus klisék hangzottak el, s az egyik szónok az akkori eseményeknek még inkább kiszínezett, s részben még módosított variációját mondta el a jelenlévőknek. Ebben az évben a polgármester idézett Levente Miklós műkedvelő költő 2013-ban írt *Kárpátok őre* című verséből, a fentebb említett történelemtanár pedig a Kormorán együttes *Kárpátok őrei* című szerzeményének első soraival nyitotta beszédét. Az egyik szónok „Isten éltesse Magyarországot. Hajrá Magyarország, hajrá Székelyföld” szavakkal zárta beszédét.¹¹⁰

108 <http://tudatbazis.hu/hisz-sztori/a-907-es-pozsonyi-csata-tananyag-a-west-point-akademian>, http://tenyleg.com/index.php?action=recordView&type=places&category_id=3534&id=329365 (utolsó letöltés: 2017. június 2.)

109 Nagyon sok cáfolat is megjelenik a világhálón, azonban ezekkel a közkezdvelt mítoszokkal szemben kevésbé tűnnek eredményeseknek. Lásd pl.: <http://www.urbanlegends.hu/2013/07/tevhitek-a-magyar-kalandozasokrol/>, vagy http://tenyleg.com/index.php?action=recordView&type=places&category_id=3534&id=329362, a seregek létszámára vonatkozóan: http://tenyleg.com/index.php?action=recordView&type=places&category_id=3534&id=329778 (utolsó letöltés: 2017. június 2.)

110 <http://www.csomortan.ro/index.php?menuID=311&event=1270&id=399> (utolsó letöltés: 2017. június 26.)

9. Összegzés

Hogy Csíksomortánban éppen a pozsonyi csatára való emlékezés lett a vezérmotívum, kapcsolódik ahhoz a törekvéshez, amelynek célja ennek az „eltitkolt” történelmi eseménynek a minél szélesebb körben való megismertetése, s nem utolsósorban annak hangsúlyozása, hogy a magyarok győztes csatákat is vívtak. A Kárpát-medencében az utóbbi években egyre több helyen emlékeznek meg erről az eseményről mint a magyar történelem legnagyobb „honmentő” győzelméről, az „első honvédő háborúról”, és az ebből az alkalomból állított különféle emlékművek száma is növekvő tendenciát mutat (pl. Gödöllőn, Kiskunhalason, Zalaegerszegen stb.).¹¹¹ A szélsőjobboldali szervezetek körében is évről évre nagyobb hangsúllyal jelenik meg az „eltitkolt” pozsonyi csata megünneplése, ami a budapesti Hősök terén 2012-ben első alkalommal tartott megemlékezésben¹¹² csúcspontot ért el, s amely azóta rendszeressé vált. A rendezvényen többek közt felvonulnak a különféle paramilitáris szervezetek, csoportok is.¹¹³ A pozsonyi csata, a „magyarok megsemmisítésére törekvő” nyugati hadak támadása jól illeszthető az Európa Unió elleni aktuális diskurzusba, s párhuzamot lehet vonni az akkor „a magyarokra törő” Nyugat, és napjainkban az EU, valamint az Amerikai Egyesült Államok ún. magyarellenes politikája között. A szónokok éppen ezeket a toposzokat hangsúlyozzák ki előszeretettel beszédükben, s a jelenlegi magyar kormánnyal szemben megfogalmazott minden kritikát magyarok elleni támadásként értelmezik.

A pozsonyi csata ünneplése kapcsán az évek során egyre erőteljesebben jelennek meg a különféle pszeudotudományos elméletek is, a pogány és a keresztény szakrális elemek bizarr keveredése, egy elképzelt ún. nemzetvallás prezentálása, amely folyamatosan újabb elemekkel egészül ki. Az igazságtalan trianoni határok kritikája is állandó témája a megemlékezéseknek. Eléggé furcsán hat a keresztény birodalmak ellen harcoló pogány Attila és a hunok kapcsán a kereszténység éppen Attila általi megőrzésének hangsúlyozása. A budapesti megemlékezések, a sámánok, betyárok, cifraszűrt viselő pásztorok és más, többek közt a különféle harcászati csoportok öltözetében, ostorukat csattogtatva felvonulók,¹¹⁴ valamint a műsor programja, s az ott elhangzott beszédek megérdemelnének egy alapos szemiotikai elemzést. A szónokok a pozsonyi csata kapcsán mindig nagy hangsúlyt fektetnek az „eltitkolt”, „igaz magyar történelem” megismerésének fontosságára, amit az önjelölt szakértők szerint a gonosz hatalmak

111 https://www.youtube.com/watch?v=ys0wXry_Zck, https://www.youtube.com/watch?v=v9o_VowtXUM, <https://www.youtube.com/watch?v=H5Ve0qcoXvg>, <https://www.youtube.com/watch?v=wrDOP3oZlFw> (utolsó letöltés: 2017. március 10.)

112 <https://www.youtube.com/watch?v=AfOKgqVvz6M> (utolsó letöltés: 2017. március 10.)

113 <https://www.youtube.com/watch?v=8TBe4YkaS1U>, <https://www.youtube.com/watch?v=1YmKENPkHoM>, <https://www.youtube.com/watch?v=o-1hD8zpv2w>, <https://www.youtube.com/watch?v=1kKjQajnRmw>, <https://www.youtube.com/watch?v=RNSUJqTI-bg> (utolsó letöltés: 2017. március 10.)

114 <https://www.youtube.com/watch?v=tVRaUrCGOYY> (utolsó letöltés: 2017. július 25.)

és az azt kiszolgáló nemzetáruló magyarok, elsősorban a történészek miatt nem ismerhettek meg eddig a magyarok.

Az egykor jótékonyági célból állított, s nem mellesleg katonai propagandát szolgáló *Kárpátok Őre* újraállított másolatai napjainkban is a politikai propaganda eszközeinek tekinthetők, hiszen az ezeknél szervezett ünnepeken elmondott beszédek kezdettől fogva a jobboldali, s nem utolsósorban a hivatalos magyarországi kormánypolitikát, párt-ideológiát és célokat tükrözik vissza. A *Kárpátok Őrének* másolatai egyúttal a nemzeti összetartozás eszméjét szolgáló objektumok is, az ezeknél tartott megemlékezések fórumává váltak annak a több mint százéves diskurzusnak is, mely szerint a magyarok a *Kárpátok Őréhez* hasonlóan védik nem csupán Magyarország ezeréves határát, hanem Európát is, ezzel mintegy igazolva a magyar kormány által a déli határon azzal a céllal létesített kerítést, hogy megakadályozza a migránsok belépését az országba, azaz megvédje az országot az az európai keresztény kultúrát elpusztítani szándékozó idegenektől. A szobrok a nemzeti és a hadi romantika jegyében születtek újjá, s az ünnepek szónokai is elsősorban a történelmi eseményeket és a magyarok küldetését romantikusan értelmező gondolatiságot képviselik. Bizonyos értelemben a történelmi emlékezet kisajátításáról is beszélhetünk, hiszen a nemzeti áldozatkészség szobrok csoportjába tartozó objektumok állítása nem magyar kezdeményezésből született, s nem csak Magyarországon állítottak ilyeneket, a szobor körül kialakult, s annak történetét méltató aktuális diskurzus azonban már nem ezt közvetíti. Az utóbbi évek történései, s legfőképpen az Európába érkező migránsok számának nagymértékű megnövekedése következtében lényegében ma is a propaganda eszközei, hiszen a határok őrzése a magyar kormány egyik elsődleges politikai céljává vált: a *Kárpátok Őrének*, vagyis a magyar nemzetnek, Magyarországnak ismét van valós feladata: a migránsok elleni védelem. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy állításuk óta mindhárom másolat szerepe jelentősen felértékelődött. A *Kárpátok Őre* mint jelkép tökéletesen illeszkedik a jelenlegi magyarországi kormánypolitika eszköztárába, médiuma lett a magyarságnak Európa, a Nyugat védelmében betöltött történelmi szerepének közvetítésére. A megemlékezők interpretálása szerint a *Kárpátok Őre*, a *Kárpátok Őrei* napjainkban lényegében azonosak a nemzetükért és a kereszténységért aggódó s azt védő magyarsággal.

Irodalom

- Achleitner, Gunda (Hrsg.) 2014. Der Wehrmann in Eisen. Nagel für den guten Zweck. Wien, Verlag Bibliothek der Provinz.
- L. Juhász Ilona 2005. „*Fába róva, földbe ütvé...*” A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. /Interethnica, 8./
- L. Juhász Ilona 2007. A háború jelei. *Acta Ethnologica Danubiana. A komáromi Etnológiai Központ Évkönyve* 8–9. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 79–132. p.
- L. Juhász Ilona 2008. Die Zeichen des Krieges. *Acta Ethnographica Hungarica*, 53/1, 23–41. p.
- L. Juhász Ilona 2010a. Vaskatona, vaskorona, vasturul. A nemzeti áldozatkészség szobrai az első világháborúban. *Acta Ethnologica Danubiana. A komáromi Etnológiai Központ Évkönyve* 12. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 11–38. p.

- L. Juhász Ilona 2010b. *Neveitek e márványlapon... A háború jelei*. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet /Jelek a térben, 3./
- L. Juhász Ilona 2014. A nemzeti áldozatkészség szobrai. *Új Szó*, 67, 2014. július 19. 19. p. (Szalon 8, 2014/28)
- L. Juhász, Ilona 2016. Od charity k irendentizmu? Zmena funkcie jedného typu objektov z prvej svetovej vojny. *Strážca Karpát v 21. storočí*. In *Lidé a města ve velkých válkách. Pohled etnologa (antropologa) / Społeczeństwo miasta w kontekście I i II wojny światowej. Spojrzenie antropologa*. Blanka Soukupová–Róza Godula-Węclawowicz–Grażyna Ewa Karpińska a kol. Praha, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2016. 113–125. p. /Urbánní studie, 10./
- Loidl, Tristan 2004. *Andenken aus Eiserner Zeit. Patriotische Abzeichen der österreichisch-ungarischen Monarchie 1914–1918*. Viena, Verlag Militaria.
- Szabó Dániel 1994. A nemzeti áldozatkészség szobra (Avagy fából vaskatona). *Budapesti Negyed*, 2/1, 59–84. p.

ILONA L. JUHÁSZ

GUARDIAN OF THE CARPATHIANS AND IRON TURUL. THE REBIRTH OF A FIRST WORLD WAR STATUE TYPE WITH AN UPDATED IDEOLOGICAL MESSAGE

During World War I, there was an initiative starting in Vienna to set up a wooden statue for charitable purposes, for which people could buy nails or sheet irons for different sums, and the money thus collected was used to support war orphans, war widows, disabled veterans etc. The Austrian example was followed on the territory of Hungary too, and, among others, in Kolozsvár there was set up a statue named “Guardian of the Carpathians”, and the “Iron Turul” in Nyitra. After the war these statues were removed by the new power and were forgotten by the public as well. However, over the last few years we can witness a kind of rebirth of the statues: they have been remade – the Guardian of the Carpathians even in several (3) copies – on the basis of utterly different ideological considerations, and set up elsewhere than at their original place. The very first copy of the Guardian of the Carpathians in Hungary (in Szilvásvárad) gained a new function as a symbol of national cohesion, the second one, in Dunakeszi, as a Trianon memorial, while the third one, located in Szeklerland, Romania (in Csíkcsomortán), commemorates the Battle of Pozsony. The Iron Turul of Nyitra was set up again in Alsóbodok, a village situated in the Zobor Region, Slovakia. This study examines these new statues, explores the old and new myths and rituals they are associated with, and looks into the message etc. they transmit.

Melléklet

Levente Miklós:
A Kárpátok őre

A Kárpátok őre visszakerült végre a helyére
A Csiki havasok bérceinek vigyázó tövébe.
Szilvásvárad után Csomortánban áll most őrt
Vigyázza a magyar hazát, mely azóta megtört.

Az első nagy háborúban állították Kolozsvárt
De nemsokára a betörő románoknak útjában állt
Eltüntették, felrobbantották gyalázón faszobrát
Elfoglalva egész Erdélyt, a régi magyar hazát.

Őrt álló magyar katona, juhász szűrbe, subába
A Kárpátok határbércseit rendületlenül vigyázza
A pásztorbot helyét sajnós fegyver veszi már át
Mert védeni kell a magyar haza ezeréves határát.

A székely határőrök becsülettel védik is azt
De a belső széthúzás ország szakadást támaszt
Most már csak a szülőföld határát, ha még védi
Mert ezt is már újabban végső veszély fenyegeti

Kárpátok őre, ki kell állni magas határhegyre!
Ne engedni be az ellenséget ide a szülőföldre!
Mert elveszik azt is akárcsak a magyar hazánk!
Őrt kell állnunk mindannyinknak a maga módján!

Fegyverrel, politikával nem tudtuk megvédeni a hazát
Más megoldást kell keresni, hatékonyat, továbbra hát
Belakni és kultúránkkal fenntartani távlatilag is azt
Mely idehaza, jövőt is ígér, megélhetést, itt maraszt.

A Kárpátok valódi őre számunkra a fenséges Isten léssen
Ki hitünk által megtart továbbra is itt az ősi szülőföldön
Ha van kitartás, akarat, vigyáz ránk a Kárpátok őre
Hogy visszakerüljön minden a maga jogos helyére.

A Pozsonyi csata

A Pozsony-i csata ezerszázhat éves dicső emléke
Kevésbé ismert sajnos a magyar történelemben
Pedig nemzeti létünk, fennmaradásunk függött tőle
Hogy megmaradunk-e itt Európa kellős-közepébe

A féltékeny Nyugat szövetkezett ellenünk akkor is
Kiirtani akarja a magyart Európában végleg, gyökeres
Százezer katonával tör ránk pusztítón Pozsonynál
De a harmadnyi magyar csapat neki bátran ellenáll

Árpád honalapító atyánk bátor, példás vezetése alatt
Összefog a magyar nép s lesz egy nemzet, egy akarat
Bár odavesz a nagy csatában Árpád s négy harcos fia
De győzelemre viszi népét, megvetve lábát idehaza

Megszilárdítja vele a fenyegetett magyar Kárpát hazát
Nem támadják már annak népét nyugatról sem határát
Majd másfél évszázadig nem is próbálkoznak még vele
Az élethez való jogát ezzel e hazában bátran megvédte

Azután még sokan próbálkoztak sajnos, hasonlóan
De ezerszáz év óta a magyar haza ma is még megvan
Bár sok áldozattal, csonkítva is, de él még a nemzet
Reméljük, újabb évezredekbe majd az még elvezet

A Pozsony-i csata mérföldkő s egyben példakép
Hogy védheti meg a hazát egy harcos, bátor nép
Büszkék lehetünk egykori honalapító hős őseinkre
Méltóak legyünk hozzáuk mi is most s az eljövendőbe

Forrás: <https://www.facebook.com/karpatokore/posts/571662159642938>

Simon Attila – Tóth László

KIS LÉPÉSEK NAGY POLITIKUSA

Szent-Ivány József, a politikus és művelődésszervező

A Nagytárkányi népköltési gyűjtemény keletkezése¹

(Lázár Péter és a Folklore Fellows egeri gyűjtése, 1913–1914)

ARNOLD TÓTH

The Formation of the Collection of Folk Poetry of Nagytárkány
(The Collection of Péter Lázár and the Folklore Fellows in Eger, 1913–1914)

Keywords: folk poetry, Bodrogköz, Folklore Fellows, Eger, source publication, manuscript collection, text folklore.

Nagytárkány monográfiája 2006-ban jelent meg, a Fórum Kisebbségkutató Intézet kiadásában. Tizennyolc szerző tizenhat tanulmányban írta meg a község településtörténetének, társadalomtörténetének és néprajzának fontos fejezeteit. (Viga 2006.) A kutatócsoport munkája során kézbe került az 1913–1914-ben keletkezett *Nagytárkányi népköltési gyűjtemény*, Lázár Péter római katolikus teológus kéziratos gyűjtése. A több mint 300 oldalas, kiválóan olvasható és szépen szerkesztett, gazdag kézirat teljes terjedelemben való, önálló megjelentetését a szerkesztő és a kiadó egy II. kötetben tervezte, amit a monográfia címében feltüntetett I-es szám is jelez. A sors úgy hozta, hogy több mint egy évtizedet kellett várni erre a pillanatra, jelen kötettel megvalósul ez a rég eltervezett forráskiadás.²

A kézirat a budapesti Néprajzi Múzeumban található, az Etnológiai Archívumban, EA 440 leltári számon, az úgynevezett *Folklore Fellows-gyűjtések* egyik darabjaként. Létezése a kutatás számára régóta ismert, korábban egy-egy népköltészeti műfaj, egy-egy témakör feldolgozása során bizonyos részleteket publikáltak is belőle, legtöbbit a jeles napi szokások kapcsán Sz. Tóth Judit, de teljes kiadására most először kerül sor. (Sz. Tóth 2006, 383–430. p.; Balogh 2015, 11–56. p.) Szerzője Lázár Péter (1893–1942) nagytárkányi születésű római katolikus pap, aki Egerben végzős gimnazista és elsőéves papnövendék korában készítette a gyűjteményt, két országos pályázati felhívás keretében. Az első felhívásra beadott munkájával díjat nyert, a második körben ezért már felkérést kapott a gyűjtemény folytatására a szervezőktől. A két részből álló,

-
- 1 A hamarosan megjelenő *Nagytárkány II.* – Lázár Péter: *Nagytárkányi népköltési gyűjtemény (1913–1914)* könyv bevezető tanulmánya.
 - 2 Köszönettel tartozunk Liszka Józsefnek és Viga Gyulának a szervező munkáért és a türelméért, Drucker Anikónak a szövegek begépeléséért és Granasztói Péternek az eredeti kézirat digitalizálásáért.

összesen 303 oldalas kézirat több mint 500 folklórszöveget tartalmaz, széles körű műfaji összetételben: népdalok (szerelmi és katonadalok), népballadák, alkalmi köszöntőversek, gyermekjátékok, szokásleírások és szokásszövegek, néphitszövegek és adatok, találós kérdések találhatók benne. A gyűjtemény kb. 90%-át Nagytárkányban gyűjtötte Lázár Péter. A maradék 10%-ot kitevő mintegy 50–60 szöveg a gyűjtésbe bekapcsolódó családtagjai és diáktársai révén további öt településről származik: Keresztespüspöki (ma Mezőkeresztes, Borsod megye), Eger és Parád (Heves megye), Ajak (Szabolcs megye) és Vásárosnamény (Bereg megye).

A szerző, Lázár Péter diákkori sikerei ellenére a népköltési gyűjtőmunkát nem folytatta, pontosabban felnőttkori életrajzában már nincs nyoma a 18 éves korában kibontakozó néprajzi érdeklődésnek. Életútja egy klasszikus papi karrier, az egri főegyházmege területén élt és szolgált egyházmegyes plébánosként több településen, 48 évesen tragikus hirtelenséggel bekövetkezett haláláig.

Lázár Péter 1893. február 8-án született Nagytárkányban.³ 1911-ben jelentkezett Egerbe, ahol július 1-én felvételt nyert a Ciszterci Főgimnázium VII. osztályába mint egyházmegyes papnövendék.⁴ (A teológiai főiskolát megelőzően a katolikus gimnázium két utolsó, VII–VIII. évfolyama volt az előkészítő időszak a kispapok számára.) A gimnáziumban nem volt a legjobb tanuló, érettségén például javítóvizsgára kötelezték.⁵ Ennek ellenére 1913 őszétől a teológián folytatta tanulmányait. 1917-ben szentelték fel, újmisésként első szolgálati helye a Heves megyei Erdőkövesd volt.⁶ Néhány év múlva áthelyezték, 1921-ben már a szintén Heves megyei Bodony községben volt segédlelkész. A plébánossal és a helyi tanítóval közösen katolikus olvasókört szerveztek, ennek keretében az ifjúsági egyesület vezetője Lázár Péter volt.⁷ Itt sem sokáig tevékenykedett, 1922. szeptember 20-án az érsek áthelyezte Jász-Nagykun-Szolnok megyébe, Kunszentmártonba, szintén segédlelkésznek.⁸ Felelős szerkesztője volt a *Kunszentmártoni Katolikus Tudósító* néhány évfolyamának.⁹ Ezt követően Miskolcra kerülhetett hitoktatónak, de ezt csak az *Eger* című napilap híradásából tudjuk, ahol az 1929. április 19-i hírekben ezt olvassuk: „Szmrecsányi Lajos egri érsek kegyúri kijelölés alapján Tiszalök község plébánosává Lázár Péter miskolci r. k. hittanárt nevezte ki.”¹⁰ Hogy bizonyosan róla van szó, azt megerősíti a Ciszter Főgimnázium Értesítője, ahol a húszéves érettségi találkozón Lázár Pétert 1933-ban tiszalöki plébánosként említik.¹¹ Innen került át 1936-ban utolsó állomáshely-

3 *Értesítő*, 1913, 87. p.

4 *Eger*, 1911. 53. évf. 3. sz. (1911. július 5.)

5 *Értesítő*, 1913, 87. p.

6 *Egri Újság*, 24. évf. 54. sz. 4. p. (1917. február 23.)

7 *Egri Újság*, 28. évf. 145. sz. 4. p. (1921. június 29.)

8 *Egri Népujság*, 39. évf. 213. sz. 3. p. (1922. szeptember 20.)

9 *Magyar Katolikus Lexikon*, Kunszentmártoni Katolikus Tudósító szócikk. <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kunszentm%C3%A1rtoni%20Katolikus%20Tud%C3%B3s%C3%ADt%C3%B3.html> (letöltés: 2017. június 10.)

10 *Eger*, 40. évf. 40. sz. 3. p. (1929. április 20.)

11 *Értesítő*, 1933, 65.p.

ére, Tiszafüredre,¹² az elhunyt Wéber János plébános helyére. Itt hét évet töltött, és a legemlékezetesebb tevékenysége az elődje által megkezdett templomfelújítás és -bővítés befejezése volt. A felújított templom szentelésére 1940 novemberében került sor.¹³ Tiszafüreden intenzív közösségi életet teremtett, aktívan bekapcsolódott különböző közösségi feladatokba, előadásokat, kultúresteket szervezett.¹⁴ Tagja lett a Katolikus Népszövetség Heves megyei választmányának,¹⁵ és az egyházi ranglétrán is elindult föfelé. 1937-ben érseki tanácsos lett,¹⁶ 1939-ben a tiszántúli egyházkerület esperese és tanfelügyelője.¹⁷ Egy felívelő életpálya tört derékba hirtelen halálával, amelyről így adott hírt az *Eger* című napilap: „Váratlanul elhunyt a tiszafüredi esperes. Részvétellel értesültünk, hogy Lázár Péter érseki tanácsos, tiszafüredi esperes-plébános, január 23-án, 48 éves korában, váratlanul elhunyt. A kiváló lelkipásztor korai halálát szívszélhűdés okozta.”¹⁸ Heves vármegye főjegyzője, Dr. Szabó Gyula így emlékezett meg róla: „A törvényhatóság az elmúlt hó folyamán ismét szegényebb lett egy áldozatos és minden nemes célért önzetlen kitartással munkálkodó lélekkel. Január 23-án ugyanis elhunyt Lázár Péter érseki tanácsos, esperes, tiszafüredi plébános. Bár aránylag rövid időt töltött a vármegye területén,¹⁹ az is elegendő volt neki arra, hogy a tiszántúli részekben a felekezetek közötti béke jegyében sok maradandó s közérdekű intézmény létesítésével tegye felejthetlenné emlékét, amit kegyelettel fogunk megőrizni.”²⁰

A magyar néprajz tudománytörténete *Folklore Fellows-gyűjtéseknek* (rövidítve FF- vagy FFC-gyűjtések) nevezi azt a hatalmas kéziratos anyagot, amely 1912–1917 között keletkezett, egy jól szervezett országos önkéntes gyűjtőmozgalom keretében. Ezt a több száz füzetből álló, 150 ezer oldalra becsült kéziratos anyagot (Diószegi 1972, 148. p.) főként vidéki középiskolák és főiskolák diákjai, tanárai gyűjtötték, legnagyobb része a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában, kisebb része szétszórva az egykor részt vevő iskolák saját gyűjteményeiben található. A kéziratok feldolgozása és a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatában való közzététele már a gyűjtések elindulásának idején is cél volt, de az 1. világháború miatt csak a *Nagyszalontai gyűjtés* jelent meg 1924-ben. (Szendrey 1924.) Az azóta eltelt időben néhány tematikus válogatás és két jelentős önálló kötet látott napvilágot a forrásanyagból, jelen kiadványunk is ezek sorába illeszthető. (Banó 1983, 36–50. p.; Verebélyi 1998; Szalay–Rudasné 2001; Tóth 2005, 45–65. p.; Balogh 2015, 11–56. p.)

12 Magyar Katolikus Lexikon, Tiszafüred szócikk.

<http://lexikon.katolikus.hu/T/Tiszaf%C3%BCred.html> (letöltés: 2017. június 10.)

13 *Eger*, 51. évf. 173. sz. 4. p. (1940. november 2.)

14 *Eger*, 48. évf. 190. sz. 4. p. (1937. november 28.)

15 *Eger*, 49. évf. 144. sz. 2. p. (1938. szeptember 11.)

16 *Eger*, 48. évf. 143. sz. 2. p. (1937. augusztus 20.)

17 *Eger*, 50. évf. 135. sz. 5. p. (1939. augusztus 27.)

18 *Eger*, 53. évf. 14. sz. 5. p. (1942. január 24.)

19 Valójában 25 aktív évéből 13-at Hevesben, 8-at más megyében töltött. Itt valószínűleg csak a közéleti szempontból is számon tartott utolsó hét tiszafüredi évére gondolt a megemlékező.

20 *Eger*, 53. évf. 27. sz. 1. p. (1942. február 16.)

A Folklore Fellows (FF, németül *Folkloristischer Vorscherbund*, franciául *Fédération des Folkloristes*, dánul *Folkeminde Forskere*) a folklór gyűjtésére létrehozott nemzetközi szövetség, 1907-ben alakult meg Finnországban. Az alapítók, Karle Krohn helsingfori egyetemi tanár, Orlík Axel koppenhágai egyetemi tanár és Carl von Sydow svéd folklorista nem kisebb célt tűztek maguk elé, mint: „a kutatók számára az egyes országok népköltési (folklorisztikus) anyagát hozzáférhetővé tenni s ennek érdekében a meglévő nyomtatott és kézirati gyűjtemények és elszórt közlemények lehetőleg teljes lajstromait elkészíteni és valamely nemzetközi nyelven kiadni.” (Katona 1908, 374. p.) Az alapítók Magyarországra a Néprajzi Társaságnak is elküldték az alapító iratokat és az alapszabályt. Ezt a felhívást a társaságban Katona Lajos ismertette. A választmányi ülésen a vezetőség állást foglalt a csatlakozás mellett, azonban az FF „magyar osztálya” csak három évvel később, 1911. november 29-én alakult meg, 23 folklorista részvételével. Elnöknek Sebestyén Gyulát választották, aki lendületes szervezőmunkába kezdett, és az északi „kultúrnépek”, a finnek és a dánok példáját követve országos népköltési gyűjtőmozgalmat hirdetett. (Sebestyén 1912, 193–199. p.)

Sebestyén Gyula a közép- és főiskolás diákságot kívánta mozgósítani a gyűjtés céljaira. A diákokkal és a vidéki értelmiséggel való együttműködésnek, gyűjtőhálózatok kialakításának a 19. században is voltak már szép példái. Az első magyar népköltési gyűjtemény, Erdélyi János *Népdalok és mondák* három kötetének az anyaga, vagy Kriza János *Vadrózsák* című gyűjteménye is hasonló módon, önkéntes gyűjtők sokaságának munkája révén gyűlt össze. Az FF magyar osztálya úgy gondolta, hogy a nagy múltú vidéki kollégiumokban rendelkezésre áll egy megfelelően képzett tanári gárda, akik a gyűjtést meg tudják szervezni, és az iskolák vonzáskörzetéből, nagyobb részben a környező falvakból származó diákságnak pedig megvannak a közvetlen kapcsolatai az adatközlők felé.

Találkozott ez az elképzelés a Magyar Néprajzi Társaság alapszabályában is rögzített tudomány-népszerűsítő törekvésekkel. Sebestyén Gyula a társaság 1912. január 31-i választmányi ülésén javasolta, hogy „a néprajz iránti érdeklődés fölébresztése és fokozása” érdekében a Magyar Néprajzi Társaság 1912-től kezdve tartson vidéki vándorgyűléseket. A választmány elfogadta Sebestyén Gyula indítványát, és az első vidéki vándorgyűlés helyszínéül Sárospatakat jelölte meg. (Tóth 2005, 57–60. p.) 1912-ben Sárospatakon és Egerben, 1913-ban Pápán, Kecskeméten és Szegeden, 1914-ben Pécsen rendeztek vándorgyűléseket. Ezek egyszerre szolgálták a Néprajzi Társaság és az FF céljait: a néprajz ügyét vidéken népszerűsítették, új kutatók megismerésére, új tagok felvételére nyílt lehetőség. A vándorgyűlések helyszínéül szolgáló iskolákban pedig vidéki gyűjtőszövetségeket szerveztek, és az FF meghirdetett pályázataival elindították a népköltési gyűjtőmunkát. 1915-ig 11 település (Sárospatak, Eger, Győr, Csongrád, Pápa, Nagyszalonta, Csáktornya, Kassa, Kaposvár, Komárom, Kisújszállás) 25 közép- és felsőfokú iskolájának diáksága 149 pályaművet küldött be ezekre a felhívásokra. (Bán 1915, 337. p.)

Egerben 1912. június 2-án került sor az ifjúsági gyűjtőszövetség megalakítására, és a pályázatok meghirdetésére. A szervezők nevében Sebestyén Gyula így emlékezett az eseményre: „A sárospataki első vidéki szövetség megalakításának sikere bennünket arra bátorított, hogy utána nyomban hozzáfogtunk egy második szövetség alakításának előmunkálataihoz. Ennek helyéül Egert szemeltük ki, a Mátra és Bükk vidékének erőtlő

duzzadó iskola-városát. Vállalkozásunk hathatós támogatására itt nyomban megnyertük Kassuba Domokos főigazgatót s vele a ciszt. főgimnázium egész tanári karát. Ennek köszönhető, hogy már június 2-án megtarthattuk második alakuló gyűlésünket és kihirdethettük gyűjtésre buzdító ifjúsági pályakérdéseinket.”

A Ciszterci Főgimnázium tornatermébe szervezett gyűlést a helyi sajtó előzetesen meghirdette, néhány nappal az esemény előtt közzétették a programot, és toborozták a hallgatóságot. Öt intézmény: a gimnázium mellett az állami főreáliskola, az érseki szeminárium (teológia), a jogakadémia és a tanítóképző főiskola diáksága és tanárai is részt vettek rajta.²¹ A történekről később beszámolt az *Eger* című napilap és az *Ethnographia* is,²² itt most a házigazda Ciszter Főgimnázium értesítőjét idézzük: „Szalay Imre miniszteri tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, mint a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, megnyitó beszédében általánosságban, Sebestyén Gyula dr. a F. F. magyarországi elnöke pedig részletesebben ismertette a nagyfontosságú tudományos mozgalmat, melynek zászlaja alá akarják sorakoztatni a magyar ifjúságot. Ezután intézetünk igazgatója megalakulnak jelentette ki az egri gyűjtőszövetséget, melynek bizottságába a főgimnázium tanári karából Madarász Flóris dr. és Kürti Menyhért dr. tanárok választottak be. Ezután Bán Aladár dr. a F. F. magyarországi titkára tájékoztató előadást tartott a gyűjtés módjáról, Horger Antal dr. fővárosi tanár pedig a tájnyelv hangtani lejegyzésének módozatait ismertette. Majd Madarász Flóris dr. tanár kihirdette a Kisfaludy Társaság, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Néprajzi Társaság és egyes magánfelek által a gyűjtők számára kitűzött pályadíjakat, s végül Demkó György dr. rektor-kanonok lelkes szavai zárták be a gyűlést. Bibornok Érsek Urunk magas érdeklődésének azzal adta jelét, hogy Dutkay Pál apátkanonok által képviseltette magát, a főkáptalant pedig Foltin János kanonok, egervári prépost képviselte. A hallgató közönség soraiban jelen volt városunk büszkesége, Gárdonyi Géza jeles írók is.”²³

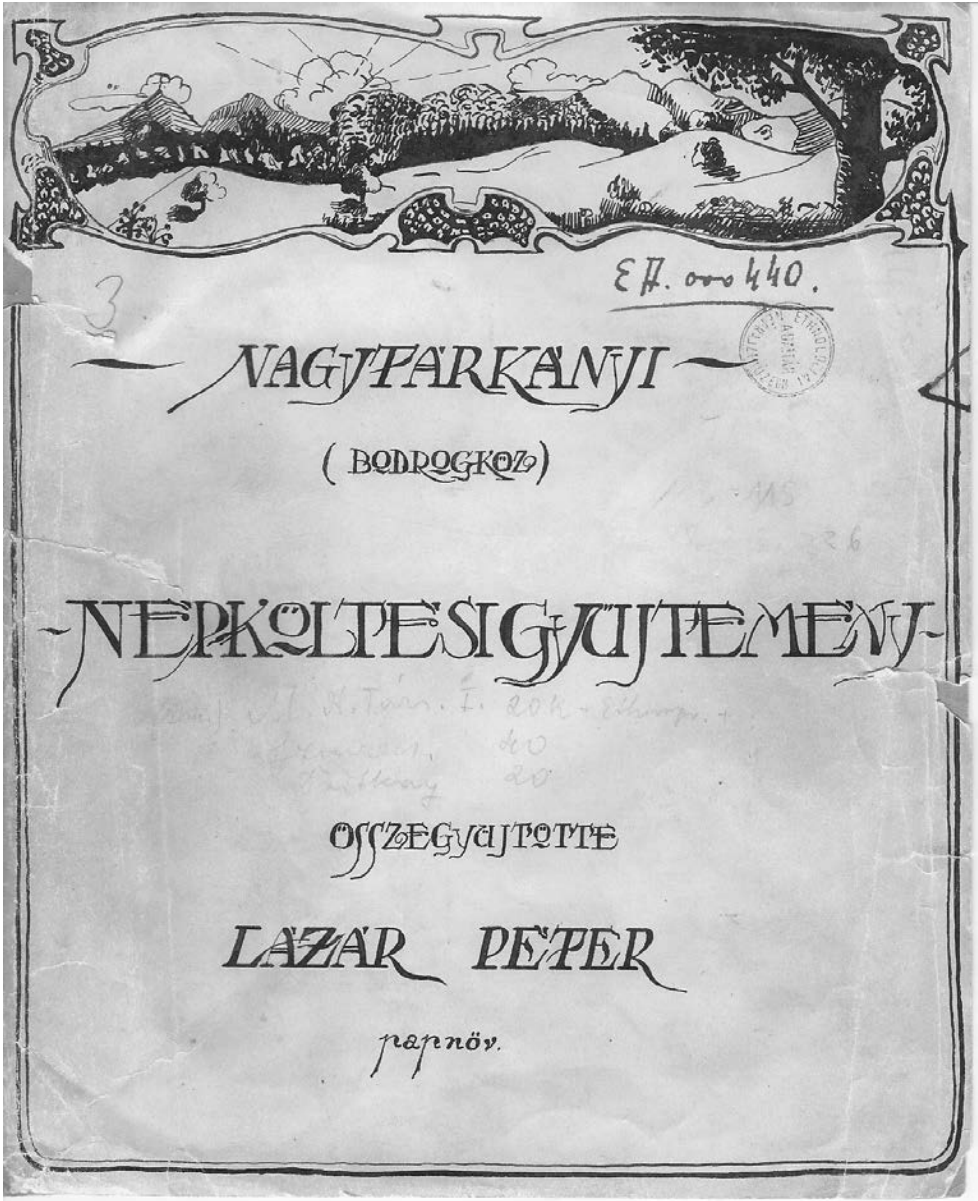
A pályázatok jutalmazására nyolc díjtételt tűztek ki a szervezők. Eredetileg a nyári szünet idejére állt volna rendelkezésre a feladat teljesítésére, de a határidőt a tanév végéig meghosszabbították Sárospatakon és Egerben is, hogy a karácsonyi és húsvéti szünetben is dolgozhassanak a gyűjtők. A munka kereteit, egységes szempontjait Sebestyén Gyula és Bán Aladár egy részletes gyűjtési útmutatóban foglalták össze. (Sebestyén–Bán 1912, 200–213. p.) Ezt a vándorgyűlésen Bán Aladár előadásban ismertette, a diákoknak füzet formájában kiosztották, és néhány nap múlva az *Eger* című hetilap is közölt belőle egy összefoglalót.²⁴ A *Tájékoztató* a mozgalom általános céljainak ismertetését követően a gyűjtés módjára vonatkozóan ad eligazítást. Kiemeli, hogy mindenki egy falu, lehetőleg saját szülőfaluja szájhagyományát igyekezzék összegyűjteni, és a tágabb vidékre csak ez után terjeszkedjék a gyűjtő figyelme. Hangsúlyt fektet a betű szerinti lejegyzésre, a tájnyelvi adatok fontosságára. Felhívja a figyelmet a változatok

21 *Eger*, 35. évf. 43. sz. 3. p. (1912. május 29.)

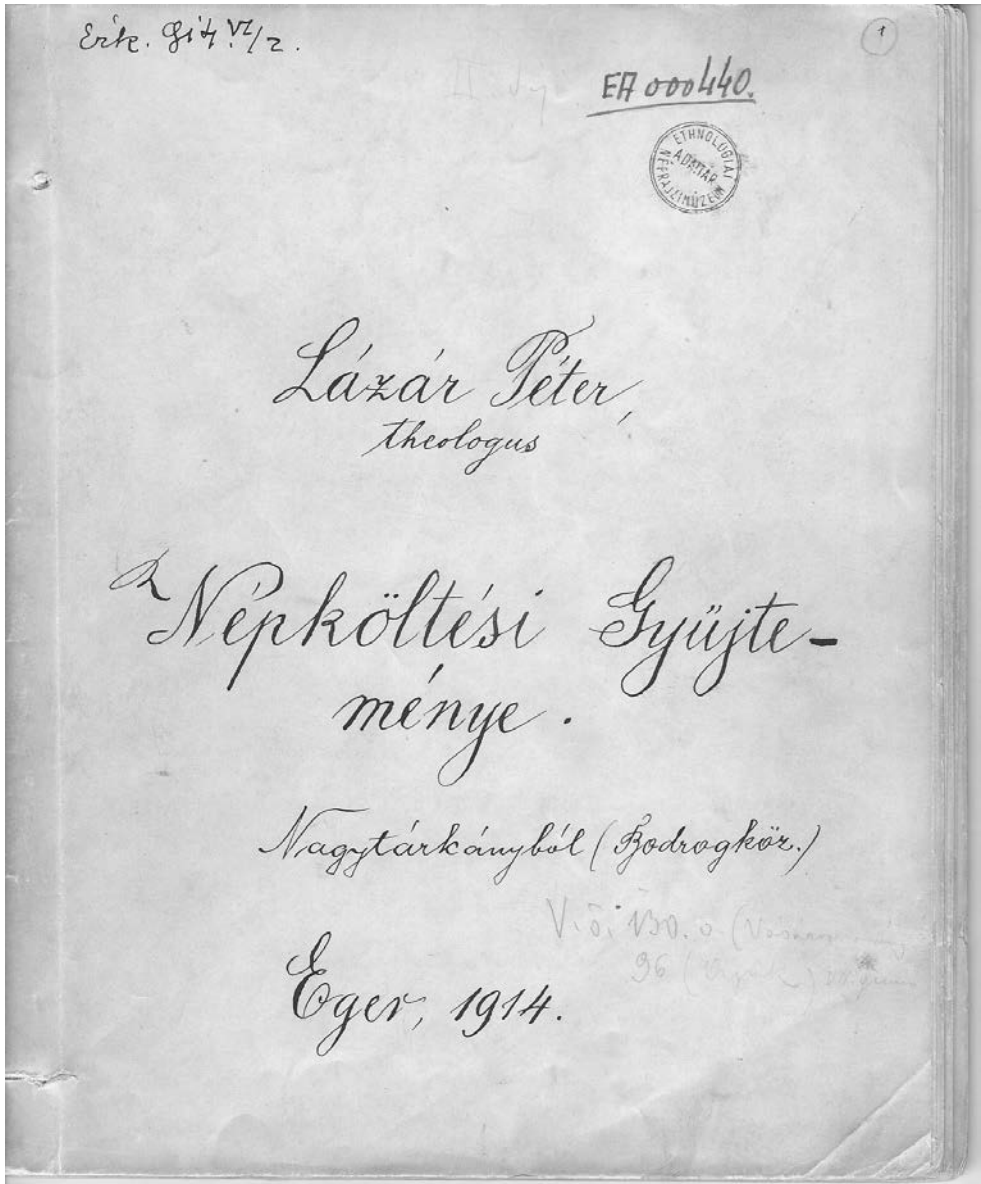
22 *Eger*, 35. évf. 45. sz. 2. p. (1912. június 5.); Sebestyén 1912, 198–199. p.

23 *Értesítő*, 1912, 111–112. p.

24 *Eger*, 35. évf. 46. sz. 2. p. (1912. június 8.)

rögzítésére, és óvja a gyűjtőket a fogyatékos vagy irodalmi befolyást sejtető szövegek leírásától. Külön foglalkozik a népdalok gyűjtésével, ismertetve a szájhagyományban működő törvényszerűségeket a különböző témájú versszakok összefűzéséről. „Ilyen esetekben a gyűjtő hivatása, hogy többszöri meghallgatás és több irányú puhatolózás után a versszakok összetartozóságát megállapítsa.” Részletesen közli a rögzítendő adatokat, a gyűjtésre használt papír méretét, a kottázás módját, a Nemzeti Múzeum

néprajzi osztályától kölcsönözhető fonográfok használatát. A Tájékoztató III. fejezete a tulajdonképpeni kérdőív, az alábbi tematikai csoportosításban:

- A) Népköltés, népnyelv, népzene
- 1. Misztériumok és alakoskodó játékok
- 2. Balladák és rokonneműek

3. Dalok
4. Verses levelek
5. Találós mesék
6. Ráolvasások
7. Mesék
8. Legendák
9. Mondák
10. Közmondások, szólások, gyökeres mondások
11. Tájnyelvi emlékek
12. Népzene
13. Fényképezés, rajzolás
14. Kézirati és ponyvairódmalmi emlékek

B) Néphit és babonás szokások

1. Születés, gyermekkor
2. Legény és leány
3. Házasság
4. A családi élet
5. Élelmezés
6. Lakás és ruházat
7. Foglalkozások
8. Egészség és betegség
9. Halál
10. Táltoskodás
11. Jeles napok
12. Állat- és növényvilág
13. Elemek
14. Az ég és a levegőég
15. Mithikus lények

A Tájékoztató a *népköltészet* és a *néphit* gyűjtőfogalma alá rendelve – a tánc és a népi vallásosság kivételével – a folklór szinte minden tartományát felöleli, de a bevezetőben kiemeli a balladák, népdalok, helyi mondák, eltűnőben lévő tündérmesék, állatmesék gyűjtésének fontosságát.

A vándorgyűlés egri helyszínén elért közönségsikert, a nagy lelkesedéssel meginduló gyűjtést az egri érsek, Samassa József támogató hozzáállása is elősegítette. Ő 1912 nyarán már súlyos beteg volt, a ciszterek tornatermébe személyesen nem ment el, küldött útján képviseltette magát. Az egyházi vezetők elkötelezettségét jelzi, hogy helyettese és utódja, Szmracsányi Lajos érsek anyagilag is támogatta a gyűjtőmunkát egy pályadíj felajánlásával, és 1912. augusztus 3-án az egyházmegyei hírlevélben minden plébánia számára megküldte a pályakérdéseket, a *Tájékoztató* füzet igény szerinti szét-

küldésére pedig felajánlotta az egri érseki iroda szolgálatait.²⁵ Valószínűleg ennek a közreműködésnek is szerepe volt abban, hogy egy év múlva országosan már tízezer példány kiosztásáról adott hírt az FF Magyar Osztálya.²⁶

1913 júniusában megtörtént az első pályázat értékelése és a díjkiosztás. A diákok közül a papnövendékek voltak a legaktívabbak: „az érseki szeminárium hallgatóinak gyűjtése a másik négy tanintézet igen értékes gyűjtéseinek összegét háromszorosan felülmúlta.”²⁷ A Ciszterci Főgimnázium VIII. osztályába járó seminaristák kapták a legtöbb elismerést: Rubovszky Ferenc öt díjat, Répási István és Lázár Péter négy-négy díjat nyertek, a kisebb tanulók közül pedig Székely László három pályadíjat kapott. A többi díjazott sorából ők négyen kiemelkedtek azzal, hogy az egyik szervező testület, a Kisfaludy Társaság felkérte őket a gyűjtés folytatására a következő tanévben. Egyúttal meghirdették az 1913. évi pályakérdéseket és díjakat is.²⁸ A második pályázati kör hasonló sikert hozott, 1914. júniusában nyolc diák kapott díjazást a különböző kategóriákban.²⁹ Az ekkor meghirdetett harmadik év volt az utolsó az egri gyűjtések történetében. Az 1912–1915 közötti időszakban összesen 28 pályamunka készült, a teljes országos termés mintegy 25%-a, ezzel az egri gyűjtőszövetség a második helyen állt a sárospataki mögött. (Bán 1915, 337. p.)

Lázár Péter két gyűjteménye az FFC-gyűjtések közül a legjobb munkák közé tartozik. Mind terjedelmében (500-nál több folklórszöveg, 300 oldalon), mind műfaji változatosságában kiemelkedő, gazdag keresztmetszetet ad Nagytárkány 1. világháború előtti éveinek élő szöveggyűjteményéről. A szerző igyekezett a *Tájékoztató* útmutatását követve minél nagyobb mennyiségű és minél sokrétűbb anyagot összegyűjteni. „A *Tájékoztató* szerint jelezni kell, mit kitől hallottam” – kezdi a bevezetőt az 1913-as kéziratban. Az első füzet esetében csak a nyári szünet egy részében (1912 nyarán, a június eleji meghirdetést követően) tudott gyűjteni, a karácsonyi és a húsvéti szünetben nem mehetett haza. Így az idő rövidsége miatt nem sokat járt adatközlőknél, helyette két forrásra támaszkodott. Saját emlékezetéből jegyezte le az anyag egy részét, más részeit pedig öccse gyűjtötte össze a számára, aki a téli szünetben is otthon lehetett. Az 1914-es kézirat bevezetője már sokkal szűkszavúbb: „részben magam gyűjtöttem, részben atyám és öcsém írták össze, amit ők maguk is tudtak.” A gyűjteményben az adatközlők megnevezésével nem találkozunk, pedig a *Tájékoztató* erre külön felhívja a figyelmet: „A néphagyomány gazdátlan költői és néprajzi érdekű emlékeit mindig a nép egyszerű fiainak ajkáról és mindig betűszerinti hűséggel jegyezzük le. [...] A lejegyzett adalék alatt megjelölendő a kelt, a diktáló neve és kora, faluja és vármegyéje, valamint az imént jelzett vallomás erre érdemes tartalma. Vidékről szakadt halászoknál, pásztorok-

25 Samassa érsek és a Folklore Fellows. *Ethnographia*, 24, (1913) 126–127. p.

26 Az országos gyűjtés „*Tájékoztató*” cz. füzetének első tízezer példánya. *Ethnographia*, 24, (1913) 373. p.

27 Az egri gyűjtés eredménye. *Ethnographia*, 24, (1913) 251–252. p.

28 *Értesítő*, 1913, 105–106. p.

29 *Értesítő*, 1914, 364–365. p.

nál, cselédeknel, munkásoknál s egyéb bevándorlóknál megemlíthendő az illetők származási helye is.” (Sebestyén–Bán 1912, 201–202. p.) A gyűjteményből azonban nem derül ki pontosan, hogy mely szövegek kítől származnak.

Az eredetiség, hitelesség kérdése ugyanakkor Lázár Pétert is foglalkoztatta. Mivel az anyag egy részét családtagjaitól kapta, ezek kapcsán meg kellett fogalmaznia, hogy mit tekint eredetinek: azt, amit saját maga is ismert, hallott. Az öccse gyűjtéséből ezért nem közölt mindent, „hanem csakis azokat, amiket én magam is eléggé ismerek, vagy amiket legalább hallottam már vagy egyszer népünk ajkáról, s így remélhettem, hogy azt valóban ismerik és dalolják is. Aminek eredetiségéről pedig még nem vagyok biztos, azon dalt *-gal jelöltem meg”. Odafigyelt arra, hogy lehetőleg valóban nagytárhányi anyagot gyűjtsön. A széles körben elterjedt új stílusú népdalok esetében figyelembe vette, hogy azokat valóban ismeri és használja-e a közösség, vagy csak egy-két ember repertoárjához tartoznak: „Kétkedésem azon egy pár dalban onnan származik, hogy az öcsém több dalt katonaviselt legények után írt le, s ezek bizonyára azt is lediktálták tárhányi nőta gyanánt, amit szolgálatuk ideje alatt máshol tanultak.”

A gyűjteményben néhány helyen előfordul, hogy egy-egy versszak vagy kétsoros refrén többször is lejegyzésre került. Ez azért is lehet, mert a folklórban a népdalok (főleg az új stílusú szerelmi dalok) esetében a szöveg és a dallam kapcsolata rugalmas. Az énekesek szabadon alkalmazzák a szöveget a dallamhoz, vagy fordítva; és ugyanígy szabadon kapcsolódnak egymáshoz az önálló négysoros strófák. Lázár Péter is érzékelte, hogy a népdalok „alapegysége” a versszak, ezért a szövegek többsége önálló sor számon, külön alkotásként került nála lejegyzésre. A szövegek alkalmi vagy tartós összekapcsolódására, a kontamináció jelenségére is felfigyelt, a húsvéti köszöntőversek kapcsán: „Úgy hiszem, ez két versből keletkezett, de nem tudtam olyanra akadni, aki külön mindkét verset jól el tudta volna mondani, s így én is egynek veszem.”

Bár csak egy helyen említi, valószínűleg többször is használt népi kéziratos gyűjteményeket a munka során. „A betlehemi játékot a játszók szövegéből másoltam” – írja a bevezetőben. A húsvéti köszöntőknél megjegyzi, hogy a régi szövegeket apjától kapta, másutt „régibb töredék” jelzővel illet egy dalszöveget. Az ajaki lakodalmi szokások leírásánál feltehető, hogy az anyagot számára elküldő „VII-es gimnazista” diáktársa kéziratos vőfélykönyvből másolta a vőfélyverseket. A *Tájékoztató* a népi kéziratok és „a vásári ponyva régi nyomtatott termékei” fontosságára külön felhívta a gyűjtők figyelmét. (Sebestyén–Bán 1912, 206. p.)

A gyűjtemény műfaji összetétele változatos. A népszokások közül a karácsonyi ünnepkör van túlsúlyban, két teljes betlehemes játék (egy nagytárhányi és egy ajaki) mellett a csillagozás és a kántálás, karácsonyi köszöntés leírását, szövegeit tartalmazza. A húsvéti ünnepkör kapcsán locsolóversek, húsvéti köszöntőversek és a pünkösdi „pendiázás” szokásleírása olvashatók.³⁰ A 2006-os Nagytárhány-monográfiában Sz. Tóth Judit részletesen feldolgozta ezeket a szövegeket, későbbi párhuzamaik és változataik összehasonlító anyagával és a betlehemes játék szereplőinek jelmezes fotóival

30 A köszöntőversek műfajához lásd Viga 1996, 239–266. p.

együtt.³¹ Az emberi élet fordulói közül egyedül a lakodalom jelenik meg a gyűjteményben, szokásleírással és vőfélyversekkel, lakodalmi dalokkal. Gazdag a gyermekfolklor anyag, a játékleírások és énekes-táncos körjátékok szövegei mellett kiolvasókat és csúfolókat is találunk. A kispikái prózaműfajok közül a találós kérdések szerepelnek. A néphit adatok a hiedelmek széles körét felölelik, közöttük számos archaikus (pl. boszorkányhittel kapcsolatos) adat található. Külön kiemeli a szerző az időjárással kapcsolatos jóslásokat.³² A népköltészet prózai műfajai: a mese és a monda hiányoznak, néhány eredetmagyarázó Krisztus-legenda szerepel csupán a gyűjteményben.

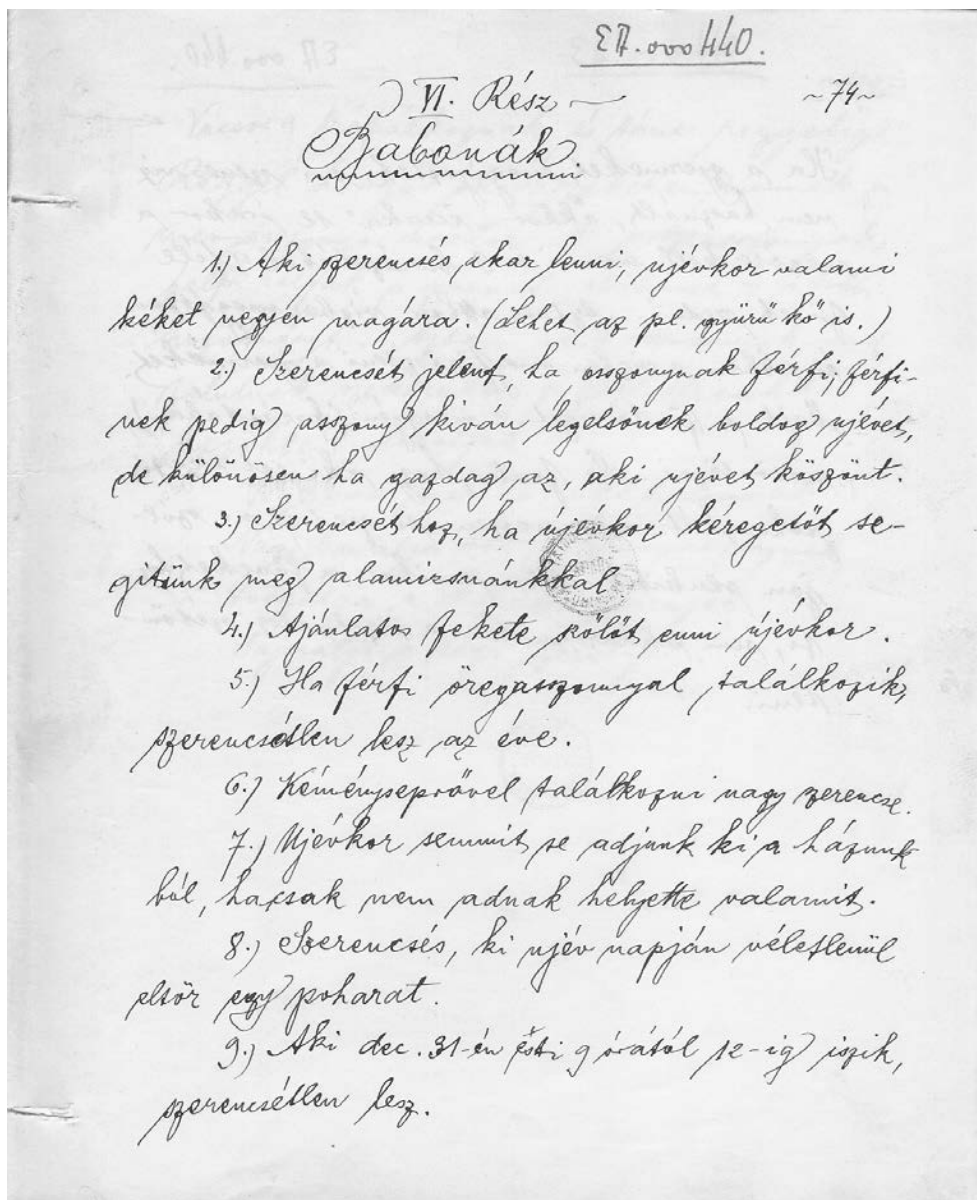
A legerősebb, mintegy 75%-ot kitevő rész a lírai népköltészet, a népdalok köre. Két nagy tartalmi-tematikai csoportban, szerelmi dalok és katonadalok szerepelnek a legnagyobb számban a gyűjteményben, minden településről. Többségük új stílusú népdal, de előfordulnak archaikusabb, régi stílusú szövegek is. A balladák szintén új stílusúak, betyárballadák és ponyvaballadák. A *Cséplőgéphe esett lány* (Farkas Julcsa) balladája két változatban is szerepel. A kézirat az FF-gyűjtésekre jellemző módon szinte csak szöveggyűjtemény, lekottázott dallam mindössze három van benne. Lázár Péter valószínűleg nem tudott kottázni, mert a lejegyzést a nagytárkányi tanító segítségével készítette. (Név szerint nem említi, de valószínűleg Branna József római katolikus kántortanító lehetett a segítőtje. [Fehér 2006, 250. p.]) Nagy hangsúlyt fektetett Lázár Péter a betű szerinti lejegyzésre, amihez fonetikai jeleket is használt, és ezeket mindkét kézirat bevezetőjében részletesen magyarázza. Hozzáteszi, hogy a saját kútfőből lejegyzett, és a saját maga gyűjtötte szövegek esetében tudta ezt alkalmazni, az apja és öccse által leírt szövegek esetében nem. Röviden bemutatja a nagytárkányi tájnyelv általa észlelt jellegzetességeit, a népdalok előadásmódját, és a lejegyzés során alkalmazott saját megoldásait.³³ Ezekben igyekezett a *Tájékoztató* útmutatása szerint eljárni, azzal a különbséggel, hogy a diftongusokat nem jelölte. „A tájnyelv hangtani lejegyzésében a diftongus (é, °é, °ö, °ö, °ó, °ó, vagy °i, °ü stb.), továbbá a zárt ë, hosszú â, ê (vagy ā, ē) pontosan jelzendő. Viszont éberem ügyelni kell, hogy a nem ejtett hangok (pl. vót, ezzê, mié’ – volt, ezzel, miért – stb.) elmaradjanak.” (Sebestyén-Bán 1912, 206. p.)

A kézirat sajtó alá rendezése során az első feladat az EA 440-es anyag oldalszámozásának kiigazítása volt. A forrás két részletben keletkezett, 1913-ban és 1914-ben. Mivel a szerző és a gyűjtés helye azonos, a két pályamű egy leltári számon, egy dokumentumként került beletárolásra a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába. Valami oknál fogva a későbbi, 1914-es füzet került előre (valószínűleg azért, mert annak szépen rajzolt címlapja van), ezért a folytatólagos múzeumi oldalszámozás nem követi a gyűjtemény valós, eredeti sorrendjét. Ebben a kötetben a sorrendet a keletkezés szerinti időrendbe visszaállítva, az eredeti kéziratok különállóságát érzékeltetve, azokat

31 Sz. Tóth 2006, 383–430. p. A bodrogi közeli betlehemes játékokhoz lásd még Viga 1996, 219–232. p.

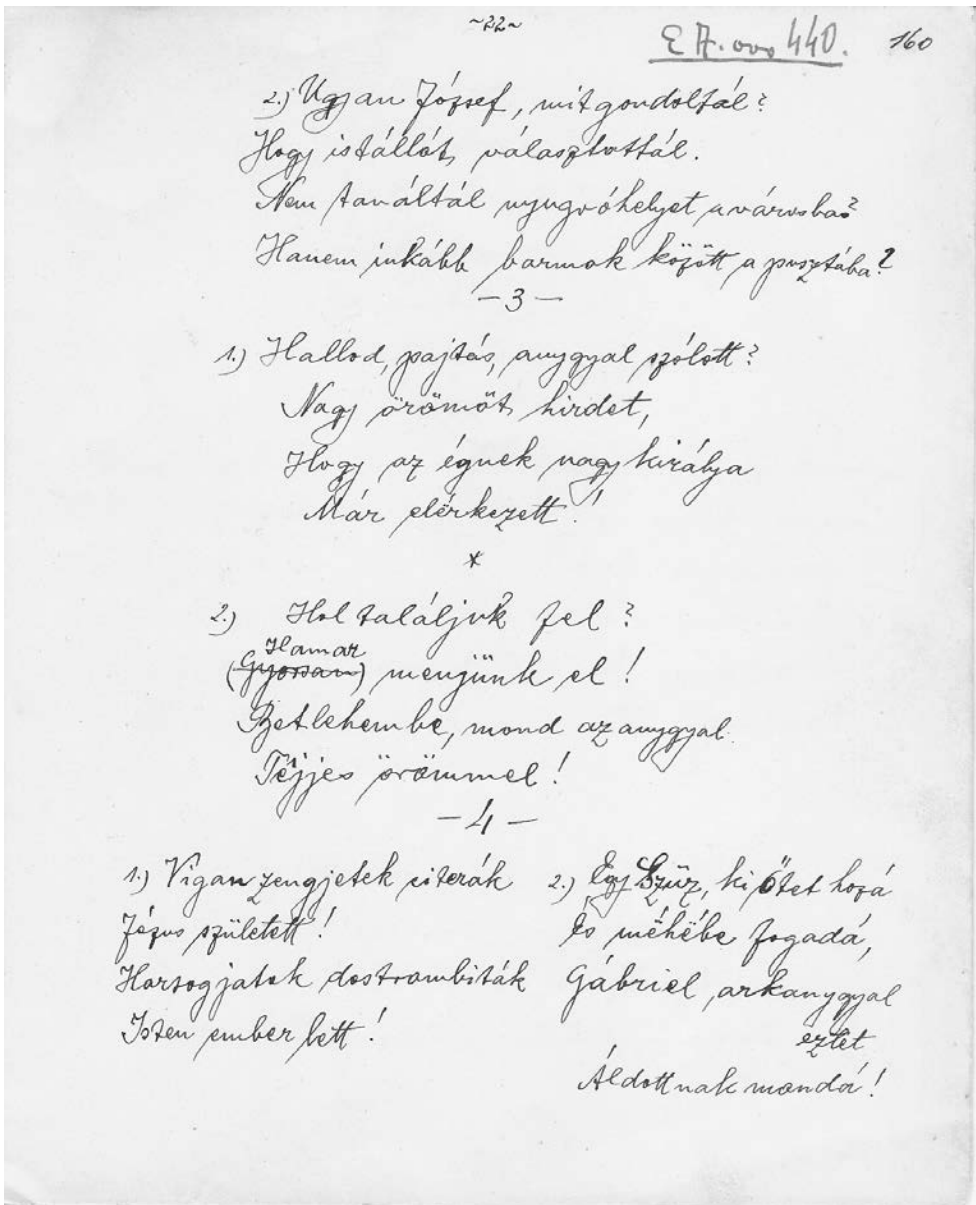
32 A néphit adatokhoz lásd Viga 1996, 267–300. p.; Sz. Tóth 2006, 417–424. p.; L. Juhász 2006, 431–476. p.

33 A népnyelvi jellegzetességekhez lásd Mizser 2006, 229–242. p.

évszámokkal egyértelműen megjelölve, két nagy egységben közöljük a szövegeket, 1913-as gyűjtés és 1914-es gyűjtés címen.

A feldolgozás során felmerült egy másik lehetőség is: az anyag teljes átrendezése, és műfajonkénti, azon belül pedig tartalmi-tematikai vagy szövegtípusok szerinti csoportosítása. Ennek előnye lehetett volna, hogy egy-egy műfaj szövegei nem maradnak szétszórva, hanem egy csokorba kerültek volna. Számos gyakorlati ok mellett azonban elméleti megfontolások is azt erősítették, hogy minél inkább ragaszkodjunk az eredeti

gyűjtemény precízen rendezett és jól kereshető. A feldolgozás során azonban gondot okozott az, hogy a szövegek sorszámozása minden fejezet esetében 1-es számmal előlről kezdődik, így sok az azonos, ismétlődő sorszám. Gond volt az is, hogy az egyes fejezeteken belül az alfejezeteket is római számok jelölik, amelyek helyenként ismétlődnek, vagyis pl. III/2-es szöveg több is volt az anyagban. Ezt a nehézséget úgy hidaltuk át, hogy minden szöveg egy új egyedi azonosítót, arab sorszámot kapott 1-től 508-ig.

Ezzel együtt a hitelesség és beazonosíthatóság érdekében minden adatot megtartottunk a szövegek eredeti pozíciójával kapcsolatban így:

- Új, egyedi sorszám félkövér számmal, a szöveg előtt balra fent: **196.**
- A kéziratban viselt eredeti sorszám alatta zárójelben: (34.)
- A kézirat eredeti oldalszámozása jobbra a lapszélén: 120.
- A múzeumi leltározáskor adott másodlagos oldalszám mellette zárójelben: (258)

196.

(34.)

120. (258)

A tárkányi bíró kapujába,
Lehullott az akácfa virága.
Felszedné azt sok jó édesanya,
Csak a fia katona ne vóna!

A szövegek közlés módját az eredeti kézirathoz képest némileg megváltoztattuk. Szöveghű, de nem teljesen betűhív, részben modernizált átiratot készítettünk, két okból. Egyrészt ennek a kötetnek fontos célja a használhatóság, olvashatóság, közérthetőség. Elsősorban nem a folklorista vagy nyelvész szakemberek, hanem a szélesebb olvasóközönség, főleg a bodroghöziek számára készült, ezért több megoldásban a mai helyesíráshoz igazítottuk a szöveget. Másrészt Lázár Péter gyűjtése korántsem egységes és következetes: hol alkalmazott fonetikus jeleket, hol nem. Ugyanazokat a szavakat több helyütt másképpen írta. A más településekről gyűjtött anyag esetében az élő nyelvet nem ismerte, mert kéziratokból átvett szövegekkel dolgozott. Ezért a mai helyesírás szerint javítottuk a hosszú-rövid magánhangzók (pl. vasut – vasút), a kettős mássalhangzók (pl. ucca – utca) a ly-j írásmód (pl. lány – jány) és az egybe- és különírás (pl. honvédbaka – honvéd baka) használatát, amelyek nyelvjárási sajátosságokat kevésbé érzékeltetnek, ám olvasás közben zavaróak lehetnek. Szintén a mai elveknek megfelelően alkalmaztuk a központozást és az írásjeleket. A verses szövegek esetében minden sort nagybetűvel kezdtünk, és a sorok végére írásjeleket tettünk (kivéve az egyértelműen áthajló sorokat, amelyek a folklórban igen ritkák). Megtartottuk azonban Lázár Péter fonetikus jeleit, a számítógépes szövegszerkesztő program adta mozgástérben maradvá (ê, ë, ē, ā, â, ô karakterekkel). Szintén meghagytuk a kiejtésben is érzékelhető írásmódokat (pl. vót, főd, zöd, gyönnek, éccaka, ötözik, fejjér, magátúl stb.). Megítélésünk szerint így létrejött egy jól olvasható, de a nyelvjárási sajátosságokat is érzékeltető szövegyűjtemény. Ugyanakkor továbbra is előfordulnak benne következetlenségek, mert nem volt cél a teljes egységesítés: nem „egyenestítettük ki” Lázár Péter egyenetlenségeit, de nem is „tájszólásítottuk” vissza mesterségesen az eredetileg is modern átiratban leírt részeket.

A kétrészes gyűjtemény egységes szerkezetbe foglalásával, az egyedi sorszámok kiosztásával együtt természetesen az eredeti kézirat sorkezdetmutatóit is át kellett alakítanunk. Ennek során részben követtük Lázár Péter megoldását, aki csak a népdalokat és a balladákat szerepeltette a mutatóban, a többi műfajt nem, vagy csak hiányosan. Itt kiegészítettük ezt minden verses, strofikus szöveggel: a népdalok és a balladák

mellett az ünnepi köszöntők (karácsonyi, húsvéti, névnap) és a gyermekjáték szövegek (gyermekdalok, kiolvasók) is szerepelnek. Kihagytuk a mutatóból azonban azokat, amelyek nem önálló sorszámmon, hanem egy összefüggő szokásleírás részeként szerepelnek a szövegben (a betlehemes játékok és más népszokások verses szövegeit, a vőfélyverseket és bizonyos gyermekjáték szövegeket).

Bízunk abban, hogy ez a régóta várt forráskiadás nem csak a néprajz tudománytörténete és a szövegfolklór iránt érdeklődő szakemberek, hanem a Bodroghköz néprajzi kutatói, helytörténészei számára is hasznos kiadvány lesz. És reméljük, hogy a szövegek kiadásával hozzájárulunk a hagyományörzés értékmentő tevékenységéhez, segítjük a pedagógusok munkáját, és erősítjük a nagytárkányiakban a szülőfalu értékeinek megbecsülését.

Irodalom

- Balogh Pál Géza 2015. A karácsonyi ünnepkör szokásköltészete a Folklore Fellows magyar gyűjtéseiben. In Mohay Tamás (szerk.): *Belépő. Egyetemi dolgozatok az ELTE BTK Néprajzi Intézetéből*. Budapest, ELTE BTK Néprajzi Intézet, 11–56. p.
- Bán Aladár 1915. Jelentés a F. F. Magyar Osztályának eddigi gyűjtéseiről. *Ethnographia*, 26, 336–339. p.
- Banó István 1983. Szövegváltozatok egy népdalgyűjteményben. *Ethnographia*, 94, 36–50. p.
- Diószegi Vilmos 1972. *Sebestyén Gyula*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fehér József 2006. A művelődés évszázadai. Régi irodalmi hagyományok. In Viga Gyula (szerk.): *Nagyvárkony I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 243–272. p. /Lokális és regionális monográfiák, 5./
- Szendrey Zsigmond 1924. *Nagyszalontai gyűjtés*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság. /Magyar Népköltési Gyűjtemény, XIV./

Értesítő

- 1912 A ciszterci rend egri kath. főgimnáziumának értesítője az 1911/1912-es tanévről. Eger
- 1913 A ciszterci rend egri kath. főgimnáziumának értesítője az 1912/1913-as tanévről. Eger
- 1914 A ciszterci rend egri kath. főgimnáziumának értesítője az 1913/1914-es tanévről. Eger
- 1933 A ciszterci rend egri kath. főgimnáziumának értesítője az 1932/1933-as tanévről. Eger
- Eger c. hetilap*, 34. évf. 53. sz. (1911. július 5.)
35. évf. 43. sz. (1912. május 29.)
35. évf. 45. sz. (1912. június 5.)
- Egri Újság*, majd *Egri Népujság*, majd *Eger c. napilap*
24. évf. 54. sz. (1917. február 23.)
28. évf. 145. sz. (1921. június 29.)
39. évf. 213. sz. (1922. szeptember 20.)
40. évf. 40. sz. (1929. április 20.)
51. évf. 173. sz. (1940. november 2.)
48. évf. 190. sz. (1937. november 28.)
49. évf. 144. sz. (1938. szeptember 11.)
48. évf. 143. sz. (1937. augusztus 20.)
50. évf. 135. sz. (1939. augusztus 27.)
53. évf. 14. sz. (1942. január 24.)
53. évf. 27. sz. 1. (1942. február 16.)

- L. Juhász Ilona 2006. A halállal, halottakkal kapcsolatos hiedelmek és temetkezési szokások. In Viga Gyula (szerk.): *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 431–476. p. /Lokális és regionális monográfiák, 5./
- Katona Lajos 1908. Nemzetközi folklorista szövetség („FF”). *Ethnographia*, 19, 374–375. p. Magyar Katolikus Lexikon online <http://lexikon.katolikus.hu>
- Mizser Lajos 2006. A község nyelvi jellemzői. In Viga Gyula (szerk.): *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 229–242. p. /Lokális és regionális monográfiák, 5./
- Sebestyén Gyula 1912. A magyar néphagyomány emlékeinek országos gyűjtéséről. *Ethnographia*, 23, 193–199. p.
- Sebestyén Gyula–Bán Aladár 1912. Tájékoztató a Folklore Fellows Magyar Osztályának országos gyűjtéséhez. *Ethnographia*, 23, 200–213. p.
- Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta 2001. *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*. Budapest, Balassi Kiadó–Magyar Néprajzi Társaság. /Magyar Népköltési Gyűjtemény, XV./
- Tóth Arnold 2005. Harsányi István és a Folklore Fellows sárospataki gyűjtése (1913–1917). In Gulyás Judit–Tóth Arnold (szerk.): *Mindenes Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, 45–65. p. /Artes Populares, 22./
- Sz. Tóth Judit 2006. Jeles napi szokások és hiedelmek. In Viga Gyula (szerk.): *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 383–430. p. /Lokális és regionális monográfiák, 5./
- Verebélyi Kincső (szerk.) 1998. *Néphit szövegek*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság. /Magyar Népköltési Gyűjtemény, XIX.)
- Viga Gyula 1996. *Hármas határon. Tanulmányok a Bodroghköz változó népi kultúrájáról*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum. /Officina Musei, 4./
- Viga Gyula (szerk.) 2006. *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet. /Lokális és regionális monográfiák, 5./

ARNOLD TÓTH

THE FORMATION OF THE COLLECTION OF FOLK POETRY OF NAGYTÁRKÁNY. (THE COLLECTION OF PÉTER LÁZÁR AND THE FOLKLORE FELLOWS IN EGER, 1913–1914)

Roman Catholic priest Péter Lázár (1893–1942), as a student, in the years 1913 and 1914 carried out a collection of folk poetry in his native village of Nagytárkány. The framework of this activity had been provided by a national programme lasting several years. The collection starting in 1912 was organized by the Hungarian Ethnographical Society and the Hungarian Department of Folklore Fellows among secondary school and university students. The winning project of Péter Lázár has been preserved in an excellent condition in two handwritten booklets of 301 pages, and can be found in the Ethnological Archives of the Museum of Ethnography in Budapest. The beautiful handwritten, orderly collection classified according to theme and genre, contains folk songs, ballades, description of customs and folk beliefs, as well as texts of children’s folklore. In addition to materials of Nagytárkány, the manuscript has included texts from further municipalities too, such as from Keresztespüspöki, Eger, Parád, Ajak and Vásárosnamény. The publication entitled Nagytárkányi népköltési gyűjtemény (English: A Collection of Folk Poetry of Nagytárkány) is an equivalent critical

edition of the entire manuscript. The introductory study presents the story of the collection and the biography of Péter Lázár. The collection of more than 500 texts complemented by notes and first line index helps to preserve text tradition, and contributes to further comparative research.

Schnitzer Ármin és Pap Gábor barátsága – Schnitzer emlékiratainak tükrében

MIHÁLY RISZOVANNIJ

The Friendship of Ármin Schnitzer and Gábor Pap in the Light of Schnitzer's Memoirs

Keywords: Komárom, Ármin Schnitzer, Gábor Pap, Christian-Jewish dialogue, local history, autobiographical recollections.

Prof. Dr. Schweitzer József főrabbi emlékére

A vallásközi párbeszéd széles spektrumán különleges helyet foglalnak el a személyes kapcsolatok, barátságok az egyes egyházak és vallási közösségek képviselői között. A felvidéki magyar művelődéstörténetben ilyen Schnitzer Ármin neológ főrabbi és Pap Gábor református püspök több mint száz évvel ezelőtti, de jelentőségében, sőt: felemelő szépségében máig tanulságos barátsága. Dolgozatom e kapcsolatot elemzi egy sajátos forrás, Schnitzer Ármin nemrégiben megjelent visszaemlékezései alapján. Az eredetileg 1904-ben Bécsben német nyelven kiadott „emlékirat” (*Jüdische Kulturbilder – Aus meinem Leben*) majd egy évszázadig lappangott, mígnem a kései utódok, a mai Komáromi Zsidó Hitközség felkutatta és rögtön két fordításban, szlovákul és magyarul is megjelentette *Zsidó kultúrképek – Az életemből* címmel, 2015-ben.¹ Ez a visszaemlékezés részletesen tárgyalja a rabbi és a püspök barátságát – az előbbi szemszögéből. E szubjektív, de autentikus forrás segítségével szeretném feleleveníteni ezt a baráti kapcsolatot, gazdagon idézve Schnitzer – immáron mindenki számára magyarul is elérhető – visszaemlékezéseiből. A tanulmány másik apropója, hogy a fordítás előkészületeivel párhuzamosan rendezték meg 2014. november 27-én a Selye János Egyetem és a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház közös szervezésében *A református és zsidó kapcsolatok a magyar kultúrában* című konferenciát az egyetem Református Teológiai Karán. Ezen a szervezők felkérésére, a készülő fordítás kapcsán elevenítettem fel a két egyházi vezető kapcsolatát. A tanulmány felépítése a következő: először Schnitzer Ármin és Pap Gábor életét idézem fel a szakirodalom tükrében, majd kapcsolatuk történetét rekonstruálom a visszaemlékezések alapján.

1 Schnitzer Ármin: *Zsidó kultúrképek – Az életemből*. Fordította és a jegyzeteket készítette: Riszovannij Mihály. Komárno, Komáromi Zsidó Hitközség, 2015. Az idézeteknél megadott oldalszámok e kiadásra vonatkoznak.

A dolgozat megírásánál felhasználtam a keresztény-zsidó párbeszéd hosszú évtizedeken át aktív alakítójának, a mind zsidó, mind keresztény oldalról méltán nagy tiszteletnek örvendő Schweitzer József főrabbinak egy korábbi írását a témáról (Schweitzer 1983), mely a *Confessio* 1983-as évfolyamában jelent meg, s mely szintén idéz az – akkor még csak német eredetiben fellelhető – visszaemlékezésekből. Az említett konferenciára 2014 novemberében került sor – azóta sajnos Schweitzer József, *rabénu u morénu*, rabbink és tanítónk elhunyt. Írásomat az ő emlékének ajánlom.

Schnitzer Ármin útja a jesiváktól a komáromi rabbiszékig

Schnitzer Ármin, a későbbi komáromi főrabbi Hunfalván született 1836. december 8-án, és 1914-ben hunyt el szolgálatának helyszínén, Komáromban. Éppen annak az „aranykornak” – vagy inkább aranyknak vélt és hitt kornak – a végén (pontosabban, a vég kezdetén), melyet a hozzá hasonló tudós rabbik lelkes és lelkesítő működése, alkotó közéleti tevékenysége jellemzett. Annak a kornak a végén, mely magyarok és zsidók együttélésének, a magyar zsidók vagy magyarrá váló zsidók polgárosodásának és emancipálódásának² – történelmi léptékkal mérve – oly rövid ideje volt. Schnitzernek megadatott, hogy mindezeket megélje, de az élete során legalább jogilag megvalósult magyar zsidó emancipáció leépülését, pláne lerombolását és tragikus végét már nem kellett végignéznie.

Jiddis nyelvű családban nőtt fel, serdülőként élte meg az 1848–49-es szabadságharcot (melyről lelkes, de kissé groteszk képet fest visszaemlékezéseiben), majd 13 éves korától különféle jesivákban tanult: először Leipnikben fél évig, majd Nikolsburgban, ahol *Samson Raphael Hirschnek*, a németországi modern ortodoxia vezéregyéniségének, későbbi frankfurti rabbinak lett a tanítványa. Schnitzer vallási nézeteinek, szemléletének, vallásjogi felfogásának megértéséhez fontos röviden megvilágítani azt a környezetet, a 19. századi jesivák világát, amelyben felnőtt.³ A *jesiva* szót (mely szó szerint leginkább „[együtt]ülést” jelent) sokszor – kissé túlinterpertálva – „teológiai főiskolának” fordítják, mondván, onnan kerülnek ki a rabbik. Mások, így Schnitzer is az *Életképekben*, „talmudiskolának” (*Talmudschule*) fordítják, ami már közelebb visz a valósághoz. Ő maga így ír a jesivákról:

A régi (...) jesiva egykoron a zsidó szellem és a zsidó népi erő fellegvárai voltak. Iskolák, melyekből „jó eszű” és erős lelkű, nagy tanítómesterek nőttek ki, akik mindenkor acélkemény meggyőzőerővel és erős hitttel fényltek előttünk az élet sötétjében, hogy zsidóságunkat nemcsak a mi javunkra, hanem az egész emberiség javára fenntartsák. (15. p.)

A klasszikus jesiva – nem számítjuk ide a mai, ún. „modern ortodox”, a világi ismertek felé nyitott intézményeket – még csak nem is a *zsidó tudományok* főiskolája volt. Tanrendje nem tartalmazott olyan, a teológjákról, illetve a későbbi rabbiszemináriumokból ismert tantárgyakat, mint (összehasonlító) irodalomtörténet, filozófia, zsidó történelem vagy pláne bibliai régészet. Még bibliai tanulmányok sem szerepeltek a tanrendben,

² Lásd e folyamat leírását Bacher Vilmos rabbi, rabbiképzői rektor kapcsán Vajda 2014, 19–22. p.

³ A morvaországi zsidóság korabeli világáról lásd Miller 2011.

hiszen a Zsidó Bibliát, de különösen a Tórát, Mózes öt könyvét, nemhogy a jesiva tanulói, a 14 év feletti *bócherek* (ifjak), hanem már a kisgyerekek is tanulták, sőt mondhatjuk, megtanulták a zsidó elemiben, a *chéderben* – ahol Schnitzer apja is tanítóként dolgozott.

A világi témák, tudományok, különösen a zsidóság eszmevilágának, irodalmának korabeli tudományos – azaz összehasonlító, történeti – szemlélete idegen volt a jesiváktól, sőt egyenesen tiltottnak számított. A tanulás középpontjában a Talmud és a hálákhikus (vallásjogi) irodalom állt, a *kommentárok kommentárjainak kommentálása*. Előadások (*siúr*), egyéni olvasmányok, s legfőképpen a *chávrutá*, a páros tanulás jelentették a tanulási formákat. Utóbbi során gyakorolták a felépítésében logikus, megjelenésében heves, elkötelezett, de mégis szabályozott vita és érvelés módszerét. A sokéves tanulás a zsidó vallási műveltséget szolgálta, minden zsidó férfi számára nyitott volt, a legjobbakat pedig felkészítette jövőbeli vallásjogi döntések meghozatalára – a hagyományos értelemben vett rabbiságra. Ezt az elismert rabbik aláírásával ellátott levél, a *szmichá* igazolta (eredetileg „kézrátétel”), de használatos a *hátará* (engedély) kifejezés is (Schnitzernél is ezt olvassuk majd).

A 19. századi zsidó vallási reform vezéregyéniségei, leginkább a németországi Abraham Geiger egy zsidó teológiai kar és ehhez kapcsolódó rendszeres teológiai tanulmányok létrehozását szorgalmazták, mint a rabbiképzés formáját és keretét.⁴ Tudományosan megalapozott, a zsidóság perspektívájából művelt diszciplínákkal – Biblia, rabbinikus irodalom, irodalomtörténet, filozófia, történelem, régiségtan (*Altertumskunde*) –, kitekintéssel az európai művelődéstörténetre. Ezek a karok az eredeti elképzelés szerint az egyetemekhez kapcsolódtak volna, de ehelyett – részben az egyetemek ellenállása miatt – létrejöttek az önálló rabbiszemináriumok: Breslauban 1854-ben, Berlinben 1872-ben, majd Budapesten 1877-ben (a breslaui „leányintézményeként”) a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet, mai Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem elődje.⁵ Ezeket a szintén akkoriban kialakuló, intézményesülő ortodox irányzat – különösen a magyarországi – élesen ellenezte: nemcsak tartalmukat, a tudományos alapokat és a haladó zsidóság tanait, hanem formájukat, magát a szemináriumi létformát is.

Az ortodoxián belül egy kicsi, korát megelőző csoport a szigorú vallásjogon nem változtató, de a modern tudást tisztelő és elismerő, ennek követelményeinek megfelelő intézmény létrehozására törekedett. Ennek eredményeként hozta létre 1851-ben Kismartonban az ortodox rabbiszemináriumot (eredetileg jesivaként) *Esriel Hildesheimer* ortodox, de doktorált rabbi. 1869-ben azonban Berlinbe költözött, mert nem bírta elviselni a „bezárkózó ortodoxia” atmoszféráját és támadásait.⁶ A hazai ortodoxia még a vallásjogot nem érintő modern ortodox szemléletet és annak szemináriumát sem fogadta el.

Talán még nagyobb hírt szerzett magának írásaival és tevékenységével *Samson Raphael Hirsch*, a németországi modern ortodoxia atyja, akiről Schnitzer, visszaemlékezve nála töltött tanulóéveire, így ír:

4 A rabbiszerep történeti változásairól és folyamatos kihívásairól lásd Homolka 2012.

5 A budapesti rabbiképzőről és társintézményeiről számos tanulmány szól, lásd Schweitzer et al. 1999; Vajda 2010, 333 p.; Vajda 2013, 259–266. p.; Biró 2013, 215 p.

6 A kezdeményezésről és kiteljesedéséről, a berlini rabbiszemináriumról lásd Gantner 1999.

Ezt az illusztris széket [a nikolsburgi rabbiszéket] most egy klasszikus műveltségű, minden konzervatívizmusa mellett igencsak modern, glaszé-kesztyűt viselő férfi foglalta el, aki már ünnepelt nevet szerzett magának a zsidó irodalom területén. A „Choreb”, a „Gondolatok Izrael kötelességeiről” szerzője, aki felvette a harcot Geiger, Holdheim, Aub, a zsidó vallási reform úttörői ellen, aki azonban minden művét német nyelven írta. (57. p.)

A különbségek természetesen a jól és azonnal észrevehető külsőségekben, a mindennapi viselkedésben is érezhetőek voltak:

Ha [elődje] R. Mordecháj Beneth magas, tiszteletet parancsoló alakja hosszú selyemkaftánban, magas prémkalappal a fején, szolgálóitól és tanítványától kísérvé az utcát róttta, a lányok és asszonyok szégyellősen elhúzódtak. Addig Samson Raphael Hirsch főrabbi rövidre nyírt körszakállal, rövid, modern szalonkabátban naponta kijárt sétálni és udvariasan emelgette kalapját minden neki köszönő férfi – és nő előtt.

Amíg Beneth rabbi betöltve ötvenedik életévét különvált feleségétől, akivel zavartalan egyetértésben élt, hogy egész életét kizárólag a Tórának, az askzétikus vallásosságnak, és különösen a Kabbala tanulmányozásának szentelje, Hirsch rabbi állandó kísérője mindennapi sétái során a felesége volt – amit legalábbis nagyon furcsának tartottak. Csoda-e, hogy a közösség öregjei elgondolkodva csóválták a fejüket egy ilyen „Landruw” [a Landesrabbiner jiddises alakja] felett, és Morvaország rabbijai, akik mind a régi gárdához tartoztak, csak ózkdodva vetették magukat e főrabbi fennhatósága alá? (57. p.)

A német nyelv és a világi (német nyelvű) irodalom iránt lelkesedő, Schillert olvasó (és öt évtizedekkel később is idéző) Schnitzerre nagy hatást tett Hirsch mind tanítóként, mind szónokként:

Aki látta a szószéken e férfiút átszellemült arcával, nagy, lángoló szemével, aki hallotta őt, amint hatalmas szava egyszer a zengő villámhoz volt hasonlatos, ahogy meg akarta hajlítani az emberi gőgöt és büszkeséget, egyszer súlyos „kalapácshoz, mely sziklát tör össze”, amint a keményszívűséget és az önzést ostorozta, máskor pedig finom, dallamos, lágy volt, mint az égi szférák hárfahangja, amikor a vallási megnyugvás csillapító balsamját csepegtette a sors által megnyomorítottak vérző sebeibe, aki látta, miként villant meg a szeme, hogyan emelkedett büszkén alakja, amikor Izrael történetéről, prófétáiról és költőiről, bölcseiről és tanítóiról, hőseiről és mártírjairól, harcairól és győzelmeiről mesélt, hogyan szellemült át arca, amikor vallásos, féltő tisztelettel a jog és az egyetlen, tiszta istenhit végső győzelmét hirdette a jövőben, az elmondhatta: valóban, varázslat honol e szónokfejedelem ajkán. Annak el kellett ismernie, hogy Isten kegyelmes iránta, kinek ajkát az ékesszólás angyala avatta csókjával, aki elmondhatta magáról, mint Jesája próféta: „Isten szelleme nyugszik rajtam, mert Isten kiválasztott, hogy hirdessem az üdvösséget” (64. p.)

Hirsch munkásságát azonban az európai zsidó történetírás elsősorban nem nikolsburgi főrabbiaként, hanem a frankfurti modern ortodox közösség megalapítójaként jegyzi.⁷ Ezt a lépést, a Frankfurtba költözést Schnitzer is említi visszaemlékezéseiben, hisz egyfajta „személyes csapásként” élte meg ifjú korában:

Ekkor, mint derült égből a villám, súlyos csapás ért minket, lelkes tanítványokat. Egy nap futótűzként terjedt a hitközségben, hogy a főrabbi benyújtotta lemondását és

⁷ Hirsch életéről, működéséről, de különösen „tapasztalati világáról” a modernitásban lásd Tasch 2011.

Frankfurt am Mainba megy, egy kis frakcióhoz, mely az ottani hitközségből vált ki. Senki sem akarta ezt elhinni: „Nem fogja feladni a kontinens első rabbiságát, Morvaország és Szilézia tartományi rabbijának pozícióját, egy valódi hercegséget? S mindezt miért? Valamiért, ami még csak nem is hitközség?” Így mondta mindenki, de mégis igaz lett, megváltoztathatatlan tény – a főbbi döntése megmásíthatatlan volt. (67. p.)

A nikolsburgi jesiva mellett Schnitzer az ottani gimnáziumban is tanult, később Gyöngyösre került, s nemsokára feleségül vette a szegény, de jámbor és nagy tiszteletnek örvendő Mendel Kirz lányát. Családjáról nem ír a visszaemlékezésekben! 1858-ban Liptószentmiklóásra érkezik, apósával folyamatosan tanul s három év múlva megszerzi a rabbioklevelet. Tanulságos történet, melyet így ír le:

A három „kosztos év” a végéhez közeledett, s szembesültem azzal a komoly kérdéssel, amit Jákob atyánk is feltett magának: „Mikor fogok valamit tenni a házamért?” Mindenekelőtt meg kellett szereznem a hátorot, a rabbidiplomát („engedélyt”), ami feljogosít a rabbi hivatal gyakorlására. Nagyravágásban nem is akartam megelégedni egyetlenegy hátoroval, többet akartam belőlük, mégpedig elismert rabbinikus tekintélyektől. Így apósom útravalóul írt néhány sort, melyekben egyszerűen és szerényen, amilyen volt, igazolta, hogy házában három éven keresztül, vele együtt – nem nála – tanultam, és nem tértem el a „hálákhá (vallásjog) négy oszlopától”.

Az első diplomát a hunfalvi, a másodikat a gyöngyösi rabbtól kaptam, de törekvésem magasabb célt tűzött ki: Magyarország legmagasabb rabbinikus tekintélyétől, a pozsonyi rabbtól, a Kszáv-Szofertől akartam jóváhagyást nyerni.⁸ Ismerte apósomat és engem is, mert egy évvel azelőtt felkerestük őt Sziác fűrdőjében, ahol kúrálta magát. Az apósom olyan mély benyomást tett a rabbira, hogy búcsúzásakor arra kérte: „Reb Mendel emlékezzék meg róla imáiban”, s utána hetente több levél is érkezett tőle, sok-sok ív tele Tórával [tanítással]. Az egyik levélben azt írta, hogy a váltóláz, ami amúgy naponta ebben az órában elfogja, a levélírás közben kimaradt, „mert – írta – a Tóra gyógyulást hoz.”

A pozsonyi rabbi magas, impozáns alak volt, s bár magas tisztének tudata minden mozdulatában jelen volt s olyan méltósággal lépett fel, mely mindenkivel érzékeltette, hogy a „Presborgi Ruv” [a pozsonyi rabbi] előtt áll, mégis jólelkű volt, lényének alapvonása pedig a tiszta jószívűség. Beszédéből áradt a szellem, minden szavában eszesség, s némelyiknél nem lehetett nem észrevenni, hogy nagy erőfeszítés árán szerezte meg.

Apósom ajánlólevelével felszerelve indultam útnak Pozsonyba. Ott megtudtam, hogy a rabbi ebben az évben is Sziácban van, így odautaztam. (135–136. p.)

A pozsonyi rabbinál tett látogatás leírása azért is érdekes forrás, mert nemcsak a „bezárkózó ortodoxia” képviselőjét hozza emberközelbe, de betekintést ad a magabiztos valláspolitikai harcos mögötti ember személyes vívódásba is.

Nagyon kedvesen fogadott, mégis elhallgattam előle utazásom okát, hiszen tapintatlanság lett volna a gyógyhelyén, ahol gyógyulást és nyugalmat kívánt, kéréssel zavar-

8 Abraham Samuel Benjamin Szoferről van szó (1815–1871), a pozsonyi jesivaalapító, Chatam Sofer fiáról, a korabeli ortodox irányzat vezető egyéniségéről. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/rabbi-abraham-samuel-benjamin-sofer>

ni. Megmutattam a dokumentumaimat, átolvasta és megjegyezte: „Mindez igen szép, de ez a néhány sor az apósától többet ér, mint a legszebb haturok. Amióta megláttam őt, nem megy ki a fejemből. Olyan ember, aki minden oldalról kerek, sehol sem sarkos” (vagyis sehol nem lehet rajta fogást találni). Nem tudom, sejtette-e, mi vezetett hozzá, de olyan kedves volt, hogy meghívott, maradjak vele néhány napig. E váratlan, számomra nagy megtiszteltetést jelentő meghívást természetesen készségesen elfogadtam.

Élvezetes, ma is felejthetetlen napok voltak ezek. A rabbi fiával laktam, a mostani pozsonyi rabbival, aki akkoriban 18-19 éves lehetett, de már kiváló talmudista, hihetetlenül nagy tudásszomjival. Nem volt rest és felkért, „mondjak neki Tórát”, s csak másnap, amikor a rabbi visszatért ugyanarra a témára, vettem észre, hogy lakószobájában, amit a mienktől csak egy vékony fal választott el, figyelmesen hallgatott minket. Onnan kezdve óvatosabb voltam a „Tórám” kiválasztásával. (136. p.)

A rabbi hosszú sétákat tett az erdőben. Ezekre elkísértem, és ott, az erdő csendes magányában olyan közlékeny lett, hogy életének legintimebb részleteit is megosztotta velem, olyanokat, amikről talán a saját gyerekei sem szerezhettek tudomást. „Nagyon sajnálom, hogy nem tanultam meg németül” – német alatt a profán tudást értette, általában – és amikor meglepődve felnéztem, magyarázatképpen hozzátette: „Ha megtanultam volna 'németül', akkor a németiség nem jutott volna olyan messzire.” Azt akarta ezzel mondani, hogy ugyanazokkal a fegyverekkel hatékonyan küzdött volna vallási haladással. (138. p.)

A látogatás persze sikerrel járt, erről Schnitzer így ír:

Ott-tartózkodásom ötödik napján elmentem a rabbihoz, hogy elbúcsúzzak és azt mondtam neki: „Van nálam egy levél az apósomtól a Rebbéhez, benne egy kérés, melynek teljesítését Pozsonyban reméltem. De mivel nem illik visszavinnem a levelet apósomnak, most átadom, de a saját kérésemtől elállok. Most pedig, ezer köszönet mindenért.” El akartam menni, de ő felbontotta a levelet, ránézett a dátumra és megjegyezte: „Ígaz, akkor még otthon voltam. De maradjon még legalább holnapig.” Maradtam, és ezen a napon olyan témákról beszéltem vele, amik a rabbik speciális tudásához tartoznak. Másnap reggel egy lepecsételt borítékot adott az apósomnak címezve, melyben az oly annyira vágyott engedély, a pozsonyi rabbi hatoroja volt. (138–139. p.)

Írásaiból kitűnik, hogy Schnitzer, aki később közösségének döntése nyomán magyarországi neológ főrabbi lett és írásaiban sokszor beszél negatívan a hazai ortodoxiáról, annak bezárkózó ideológiájáról, igazán a Hirsch-féle modern ortodoxia légkörében érezte jól magát. Ebben a közegben kapta a legerősebb szellemi, intellektuális benyomásokat nevelkedése, alakuló világszemlélete során. Nem volt tehát nyitott a radikális vallási reformok iránt, maximum a kisebb, főleg liturgiai változásokat támogatta, ami egyébként a magyarországi neológia nagy részére is jellemző volt.⁹ Schweitzer József így ír róla: „A főrabbit a zsidó vallásgyakorlat tekintetében a konzervativizmus, de politikai, közéleti tevékenységében a szabadelvűség jellemzi.” (Schweitzer 1983, 101. p.)

9 Lásd Biró 2012 és Biró 2016, 130 p.

Schnitzer komáromi évei

Schnitzer 1861-től több mint ötven évig, haláláig Komáromban működött főrabbiaként. 1862. május 7-én lépett hivatalba. Közéleti érdemei közé sorolható, hogy 1866-ban kieszközölte több magyar vádlott felmentését a haditörvényszéknél, 1867-ben pedig a vármegyénél az ő kezdeményezésére szüntették meg a zsidókra oly megalázó esküformulát, a *more judaico*t. Erről így ír emlékirataiban:

Egyik nap meghívást kaptam a városi magisztrátustól, hogy jelenjek meg a hivatalban és eskessek fel valakit. Akkoriban Magyarországon a bíróság még nem vált szét a közigazgatástól, az igazgatási hivatal a megyében és a városban 1873-ig ellátta a bírászkodást is. És ha egy zsidónak esküt kellett tenni, rabbit hívtak, hogy emlékeztesse őt az eskü szentségéről és elmondja előtte azt az esküszöveget, amit még Verbőczy fogalmazott meg 1514-ben. Ez volt a more judaico, amely sárga foltként bélyegezte meg a zsidókat a legújabb időkig.

A rabbi általában a metszőt küldte ennek a formalitásnak az elintézésére. Én azonban magam mentem. Kértem az eskü szövegét, ami így hangzott: „Én, N. N. zsidó esküszöm... és ha bűnös vagyok, nyeljen el a föld, ahogy Dátánt és Abirámot is elnyelte, és ha bűnös vagyok, lepjen el kiütés, ahogy Naamant ellepte” – és egy egész sor hajmeresztő átok és szitok.

Amikor ezt a borzalmas formulát olvastam, a mélységesen megsértett zsidó szív kiáltása akart kitörni belőlem, de beláttam, hogy meg kell őriznem hidegvéremet és a bíróhoz fordultam: „Mondják meg nekem, uraim, melyik Neumannt kell itt érteni?”²⁰ Ismerek itt egy faárus Neumannt, egy kávéházas Neumannt, egy szabó Neumannt és még sok egyéb Neumannt – ezek közül melyik volt az?” Az urak nevettek. „Hát igen, ezt nem tudjuk magának megmondani.” (Egyik sem volt a Bibliában járatos) „Nos, amíg nem tudom, melyik Neumannról van szó, nem tudom előmondani ezt az esküszöveget.”

A magyar ember nem pedáns és nyitott a szabadelvű gondolatok felé, így akkor és azután minden alkalommal azt az esküformulát mondtam el az eskütevő előtt, amit magam alkottam meg, és ami az általánossal azonos hangzású. (154. p.)

Sokkal radikálisabban és kevésbé humoros eszközökkel szüntette meg Schnitzer öt évvel később a megyénél a *more judaico*t.

1867 októbere volt, amikor ülésezett a katonai és a civil hivatal vegyes bizottsága, így számos tábornok és magas rangú törzstiszt, valamint megyei méltóság gyűlt össze a teremben. Egy, a megye tulajdonában lévő telket kellett a rajta lévő faépítményekkel együtt az államkincstárnak megvennie, hogy kibővíthessék az erődítmény körzetét. Értékbecslés céljából több szakértőt meghívtak, köztük egy zsidót, mégpedig az első budapesti építésifa-üzlet főnökét, Karl Neuschlosst. A keresztény felekezeti szakértőket Ordódy Pál alispán, a későbbi mezőgazdasági miniszter eskette fel. Neuschloss elé nekem kellett lépnem, kezemben a Bibliával, hogy feleskessem.

Akkor elfogott annak a szégyenletes megkülönböztetésnek az egész nyomorúsága, amely bennünket, zsidókat évezredek óta megbélyegez, és izgalomtól remegő ajkakkal a következőt mondtam az egybegyűlteknél:

10 Schnitzer élénken írja le a kreatív szójátékot, mely az azonos hangzású neveken alapul: Neumann – Naaman.

„Uraim! Még sosem éreztem át olyan fájdalmasan a felekezeteimet ért megaláztatást és megkülönböztetést, mint most. Látják, minden úriember letette az esküt anélkül, hogy egy egyházi ember állott volna mellette. És azt az embert, akinek teljes bizalmukat szentelték, kisebbségnek gondolják és feltételezik, hogy csak akkor tesz igaz esküt, ha mellette áll a lelki gondozója? Nem egy mindannyiunk Istene? Akkor hát, alispán úr! Ennél az egy Istennél eskesse fel Neuschloss urat, és meg vagyok győződve, hogy ő egyedül, a figyelmeztetésem nélkül is átérzi majd az eskü szentségét.”

Zúgó Éljen- és Bravo-kiáltások követték szavaimat, melyeknek hosszantartó sikerük lett.

Ez a tiltakozás nem járt hátrány nélkül számomra. Nem jelentéktelen mellékjövodelemtől estem el, hisz minden esküvételnél két gulden járt nekem, de ezt a veszteséget kárpótolta bennem az a tudat, hogy legalább egy megyében leromboltam a felekezeti előítéletek kényszer-építményének egyik bástyáját, és én voltam az első, aki ezt a gyalázatot lemosta népéről Magyarországon. (155. p.)

Schnitzer fontos tényezője volt Komárom város törvényhatóságának. Később az Országos Rabbiegyesület elnöke és a XII. községkerület alelnöke lett. A Magyar Zsidó Lexikon Schnitzer munkásságáról így ír: „Számos cikke jelent meg különböző lapokban, hitszónoklatait és alkalmi beszédeit magyar és német nyelven adta ki. Emlékezéseit *Zsidó Kultúrképek* c. alatt írta meg (1904). További munkái még: *Eine Rabbinerwahl*; *Der Traum im jüdischen Schrifttum*.” (Magyar Zsidó Lexikon 1929, 774. p.)

Pap Gábor püspök életéről

Pap Gábor életét részletesen tárgyalja Farkas Béla szakdolgozata (Farkas 2006), melyen ez az összefoglalás is alapul.¹¹

Pap Gábor 1827. szeptember 10-én született Vilonyán. Édesapja Pap István, előbb vilonyai, később vámosi lelkész, egyházmegyei főesperes, édesanyja Oláh Klára. Az elemi iskola alsó öt évfolyamát Vámoson végezte, utána Pápára került. Pápai tanuló korában 1845 és 1846-ban az ifjúság írott lapját, a *Koszorút*, 1847-ben a *Vándort* szerkesztette. Ottani tanulmányai befejeztével 1847 őszén Bécsbe ment, ahol magánnevelőként dolgozott Huszár József báró fia mellett. Az *Életképek* című lapban jelennek meg tudósításai, lelkesen számol be a bécsi forradalomról, majd az áprilisban érkező, Kossuth vezette magyar küldöttség fogadtatásáról. Októberben ismét részese az újabb bécsi forradalomnak. Tevékenysége nyomán a keresettek listájára is felkerül, ezért „inasruhában” kénytelen menekülni.

Hazatér, önkéntesnek jelentkezik, novemberben belép a honvédek közé. Guyon, majd a magyar szabadságharc végéig Kmetty György hadtestében szolgál. A bukás után elfogják, kiszabadulása után folyamatos megfigyelés alatt áll egészen lelkésszé avatásáig. Lelkészi tevékenységének állomásai: 1851-ben Balatonudvariban időközi lelkész; rendes lelkészi hivatalt viselt Arácson 1852 márciusától 1854. novemberig, Balatonudvariban 1858 júliusáig, Litéren 1864 júniusáig, majd Vörösberényben és

¹¹ Az életrajzi alapadatok megtalálhatók továbbá Szinyei József *Magyar írók élete és munkái* c. kézikönyvben.

Vilonyán. „1859-ben élénk részt vett a protestánsok jogait megtámadó pátens elleni mozgalomban, melynek a veszprémi egyházmegyében egyik vezére volt – írja Szinnyei –, de munkás része volt a Veszprém-vármegyei honvédegylet megalapításában is, melynek jegyzője s később elnöke lett.” 1868-ban választják meg az egyházmegye esperesévé. 1873. május 13-án a dunántúli helvét hitvallású egyházkerület főjegyzőjének, 1874. június 1-én pedig szuperintendensének választotta. Szeptember 20-án foglalta el püspöki székét Komáromban, ahol 1878-tól volt lelkész. Szuperintendensként az esperesként megkezdett ügyeket magasabb szinten tudta képviselni. Püspökként a főrendiház tagja, „annak ülésein, különösen a polgári házassági s egyházpolitikai viták és szavazásokban buzgón részt vett”, olvasható szintén Szinnyeinél. Kiállt az 1868-as vallásügyi törvény mellett – ez mintegy megelőlegezi kiállását a híres 1895-ös szavazáson, melyről még lesz szó. 1895. november 2-án hunyt el Komáromban, temetésekor a sajtóján kívül más egyházak képviselői is nagy számban búcsúztak tőle.

A két egyházi barátság

Schweitzer József így fogalmazott e barátságról: „A püspök országgyűlési képviselő, főrendi házi tag a kor politikai és teológiai liberalizmusának egyik jellegzetes megismerője. Személyes vonzalommal párosult közéleti nézetazonosság kovácsolta erőssé, megbonthatatlaná barátságukat.” (Schweitzer 1983, 101. p.). Pap Gábor így írt Schnitzer Árminhoz egyik újívi üdvözlésében: „A közügyek terén sokszor találkoztunk egy és azon szent ügynek, az emberiség szent ügyének védelmezésében”. E sorok keletkezési dátumát Schweitzer József – mivel a forrást kiadó periodika sem nevezi meg – az 1892–95 közötti időszakra, a püspök életének utolsó éveire teszi.

Nézzük meg néhány kiemelkedő tettet, hiszen elsősorban Pap Gábor nemes cselekedeteiről van szó a zsidóság érdekében, gesztusairól a zsidóság irányában, melyekről Schnitzer emlékirataiban kiemelten szól. Elsőként a püspök fellépéséről az antiszemitizmus ellen:

A tisztaeszlelő vérvád idején – írja Schnitzer –, amikor még intelligens emberek is hittek a vérvádban (élükön a hírhedt Molnár Jánossal, akkori városi pappal, ma a „Néppárt” vezetőjével), Pap Gábor, a nemes református püspök – kinek emléke áldott marad – nagyon sokat tett polgártársaink kedélyének megnyugtatóására. Egész idő alatt – ahogy azt velem közölte – „minden vasárnap délután bibliatanulmányt tartott Eszter könyvéről, hogy közössége Hámán példáján megtanulja, mily végzet éri azokat, akik gyűlölik és üldözik a zsidókat”. (179. p.)

Egy másik eset is, néhány évvel később, a püspök emberszeretetéről, az üldözöttek melletti fellépéséről tanúskodik. Olyan esetben, amikor nem közeli ismerőseiről, még csak nem is a magyarországi zsidókról volt szó.

1891-ben az egész civilizált világot rémület és megvetés fogta el ama szívszorító szenvedés és elviselhetetlenül borzalmas üldöztetés láttán, ami Oroszországban érte a zsidókat. Ezeket üldözték el házukból és udvarukból, ki a nagyvilágba, kezükben a vándorlás koldusbotjával. Ekkor feltámadt bennem a gondolat, hogy e szerencsétlenek számára zajló gyűjtés különösen sikeres lenne, ha egy nagy keresztény egyházi intézet felhívást az ügyben. A jó Pap püspökünkre gondoltam. De nem akartam közvetlenül hozzá fordulni, mert drága, odaadó barátom volt, és tudtam, hogy kérésre rögtön

írásztalhoz ülne, hogy megírja a kért felhívást. Hisz amikor 1887-ben huszonöt éves szolgálati évfordulómat ünnepeltem, s ő egy nappal korábban, egy egyházi ülés miatt Budapesten tartózkodott, Tisza Kálmán miniszterelnök és főtanácsos kérésére, miszerint maradjon még egy napot, mert nagyon sürgető egyházi ügyeket kellene elintézni, azt válaszolta: Nem, Excellenciád! Holnap ünnepli évfordulóját „a mi rabbink”, otthon kell lennem. (179. p.)

Semmiképpen sem akartam tehát nyomást gyakorolni rá – folytatja Schnitzer –, még barátságunk okán sem. Amit tesz, azt tegye spontán módon, jól átgondolva. Ezért közös barátunkon keresztül – Tuba János komáromi főjegyzőről van szó, írja Schweitzer József Csohány János kutatásaira támaszkodva – tájékoztattam őt a dologról, anélkül, hogy szóba került volna a nevem. Már másnap elküldte nekem felhívását „Komárom város emberségesen érző polgáraihoz” címmel, egy írás kíséretében, melyben ez állt: „Most vendégeim vannak, és tényleg nem volt időm arra, hogy átnézzem. Javítsa ki és változtasson rajta esetleg, saját belátása szerint.” Majdnem a felét ki kellett húznom, mert még nekem is túl soknak tűnt. Csak egy passzust szeretnék kiemelni:

„Emberként fájdalmas érzéssel gondolok arra a rettenetes szenvedésre, amelybe embertársaik az orosz zsidókat, saját polgártársaikat taszították. Keresztényként szégyenpír ég arcomon, amikor arra gondolok, hogy akik kereszténynek nevezik magukat, ily embertelenül és a szeretetet parancsoló keresztény tanítással ellenkezve járnak el egy olyan vallás híveivel szemben, melynek talaján állt a kereszténység bölcsője, mely vallásra mi is, mint az isteni kinyilatkoztatás alapján állóra tekintünk, és amellyel kapcsolatban a Megváltó kijelentette, hogy nem azért jött el, hogy törvényeit eltörölje, hanem azért, hogy megerősítse.” A felhívás „egy itteni lapban” (a Komáromi Lapokban) jelent meg, ő (a püspök) pedig 20 guldennel megkezdte a gyűjtést. Gondoskodtam róla, hogy ezt a felhívást, „az igazi keresztény tolerancia eme oklevelét” mindenhol terjeszszék.” (180. p.)

Schweitzer József írásában magyarországi németnyelvű sajtó szerepel mint a terjesztés fóruma. Érdekes lenne tudni, tényleg kihagyta-e Schnitzer (és miért) a magyar nyelvű sajtót? Nem bízott benne? Félt a negatív hatástól, s 30 év múlva diszkréten hallgatott róla? A világ minden lapja – folytatja Schnitzer – sokszorosította és felmagasztaló vezércikkeket közölt. Neki azonban, a jó püspöknek, el kellett viselnie az erőteljes támadásokat és még saját lelkesgyermekének rosszállását is. Amerikából az ottani klerikusoktól érkeztek nevére a mocskos pamfletek. (180. p.)

Ez azonban nem akadályozta meg őt abban, hogy néptársaink egyenjogúságáért a szó szoros értelmében az életét áldozza – fogalmaz Schnitzer. Miről is van szó? Talán Pap Gábor legjelentősebb történelmi tetteről a vallási emancipáció terén: döntő jelentéről a zsidó vallás recepciójáról tartott felsőházi szavazás során.

Ismét Csohány Jánost idézi Schweitzer József, amikor megemlíti, hogy országgyűlési képviselőként Pap Gábor már az 1875–78-as ciklusban javaslatot tett a képviselőházban a zsidó vallás egyenlősítésére. A kérdés hosszú éveken át foglalkoztatta a közvéleményt. A magyar református egyház 1892–95 között erőteljesen támogatta a zsidó vallás recepciójának ügyét (lásd még Csohány 1996). S most ismét Schnitzert idézem, aki megindító részletgazdagsággal idézi fel az eseményeket a kor felfokozott politikai hangulatában:

1895 októberében a felsőházban kellett tárgyalni a zsidó vallás – a képviselőházban már elfogadott – recepciójáról. Az arisztokrácia gátlástalan agitációt indított a tör-

vény ellen, Bécsből külhoni mágnások egész serege érkezett, akik mindeddig sosem gyakorolták a törvényhozás jogát, és a törvénytervezet elfogadása igencsak kétségesé vált. Ekkor a püspök, mint a felsőház tagja, zsidó orvosa kifejezett tiltása ellenére felkelt betegágyából, és Budapestre utazott. Itt a barátai, akiket nyugtalanított szenvedő kinézete, felszólították, hogy azonnal utazzon haza. Ő azonban nem tárgított, és valóban csak neki volt köszönhető, hogy a tervezetet elfogadták. Szavazategyenlőség volt (107-107), így az elnöknek kellett döntenie – s ő a törvény mellett szavazott. Ha nem lett volna ott a püspök, a tervezetet egy szavazattal elvetették volna. A jó püspök halálos betegen érkezett haza, és néhány nappal később kilehelte nemes lelkét. „Áldott legyen a jámbor ember emléke”. (181. p.)

S ezzel az „emléklappal” zárja Schnitzer visszaemlékezését barátságukról. A visszaemlékezést, melyet, idézem: egy püspöknek, egy valóban „jó pásztornak” ajánl hű barátságul és kegyelettel.

E szép barátság emléke nem halványult el teljesen: a keresztény-zsidó párbeszéd apropóján többször felidéztek,¹² s a Pap Gábor emlékére – halálának 120. évfordulója alkalmából, 2015 novemberében – rendezett komáromi kiállításnak is témája volt a két egyházi személyiség kapcsolata.¹³ Kapcsolatuk története immáron az egyik fél részletes leírásában a nagyközönség számára is hozzáférhető és olvasható, s példával szolgálhat a kései utódok számára is.

Irodalom

- Biró Tamás 2012. „A szívnek van két rekesze”. Interjú Schweitzer József professzorról a neológjáról. In Koltai Kornélia (szerk.): A szívnek van két rekesze. Tanulmánykötet Prof. Dr. Schweitzer József tiszteletére, 90. születésnapja alkalmából. Budapest, L' Harmattan–Magyar Hebraisztikai Társaság, 9–28. p.
- Biró Tamás 2013. „Szeminárium és bibliakritika: Elzász Bernát és a Rabbiképző Teológiai Egylete az Egyenlőség hasábjain.” In Babits Antal (ed.): *Papírhíd, az egyetemes kultúra szolgálatában*. Scheiber Sándor születésének 100. évfordulójára. Budapest, Logos Kiadó, 211–258. p.
- Biró Tamás 2016. „Egy befejezetlen beszélgetés tanulságai”. In Peremiczky Szilvia, et al. (szerk.): *Schweitzer József emlékezete: A halálának első évfordulóján rendezett tudományos konferencia köszöntőbeszédei és előadásai*. Budapest, MAZSIHISZ 128–157. p.
- Csohány János 1996. A református sajtó a zsidó emancipációért. *Szombat*, 1996/1.
- Farkas Béla 2006. *Pap Gábor élete*. Szakdolgozat. Eszterházy Károly Főiskola. <http://www.vilonya.eu/vilonya/sites/default/files/file/download/Pap-Gabor-elete.pdf>
- Gantner Brigitta 1999. „A hit: tudás. A berlini rabbiszemináriumról.” In Schweitzer József et. al. (szerk.) *A tanítás az élet kapuja. Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából*. Budapest, Universitas. 137–145. p.

12 Schweitzer József tanulmánya mellett a mai felvidéki közbeszédből kiemelendő L. Juhász Ilona írása (L. Juhász 2009)

13 Komárom, Limes Galéria, 2015. november 13. – 2015. december 31. http://www.refdunantul.hu/data/gallery/1697/pic_pap-gabor-emlekkiallitas-meghivo.jpg

- Homolka, Walter 2012. *Der moderne Rabbiner. Ein Rollenbild im Wandel*. Berlin, Hentrich & Hentrich.
- L. Juhász Ilona 2009. A keresztény-zsidó párbeszéd fontossága. Pap Gábor református püspök és Schnitzer Ármin főrabbi példamutató barátsága. *Új Szó*, 2009. november 21., 14. p.
- Magyar Zsidó Lexikon 1929. Szerk.: Ujvári Péter. Budapest. <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/>
- Miller, Michael L. 2011. *Rabbis and Revolution. The Jews of Moravia in the Age of Emancipation*. Stanford, Stanford University Press.
- Schnitzer Ármin 2015. *Zsidó kultúrképek – Az életemből*. (Fordította és a jegyzeteket írta Riszovannij Mihály) Komárno, Komáromi Zsidó Hitközség.
- Schweitzer Gábor 2015. Gondolatok Schnitzer Árminról a „Jüdische Kulturbilder” – „Zsidó kultúrképek” című visszaemlékezése kapcsán. In Schnitzer Ármin: *Zsidó kultúrképek – Az életemből*. Komárno, Komáromi Zsidó Hitközség, 3–14. p.
- Schweitzer József 1983. „A hazai református-zsidó dialógus előfutárai. Pap Gábor dunántúli református püspök és Schnitzer Ármin komáromi főrabbi.” *Confessio*, VII./1 101–102. p.
- Schweitzer József et al. (szerk.) 1999. *A tanítás az élet kapuja. Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából*. Budapest, Universitas Kiadó–Országos Főrabbi Hivatal.
- Tasch, Roland 2011. *Samson Raphael Hirsch: Jüdische Erfahrungswelten im historischen Kontext*. Berlin, de Gruyter.
- Vajda Károly 2010. Az isteni kinyilatkoztatás problémája. In Hubai Péter és Majsai Tamás (szerk.): *A te könyvedbe mind ezek béirattattak. Szümpozion a Bibliáról*. Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola, 327–342. p.
- Vajda Károly 2013. A zsidóság tudományának zunzi koncepciója a fiatal Scheiber Sándor írásértelmezésében. In Babits Antal (szerk.): *Papírhíd az egyetemes kultúra szolgálatában*. Budapest, Logos. 259–273. p.
- Vajda Károly 2014. Identitäts- und Wissenschaftskonzept des konservativen Judentums im Ungarn der späten Donaumonarchie erläutert am Beispiel von Wilhelm Bacher. <https://www.andrassyuni.eu/pubfile/de-76-35-di-wp-vajda-final.pdf>

MIHÁLY RISZOVANNIJ

THE FRIENDSHIP OF ÁRMIN SCHNITZER AND GÁBOR PAP IN THE LIGHT OF SCHNITZER'S MEMOIRS

My paper, based on the memoirs of Ármin Schnitzer—recently published in Hungarian as well—presents the relationship and friendship of two 19th century churchmen bound to Komárom: Neolog rabbi Ármin Schnitzer, and Bishop of the Reformed Church Gábor Pap. The original German-language recollections were published in Vienna in 1904 (*Jüdische Kulturbilder. Aus meinem Leben*) in the genre „scenes of life”, typical of its time. Then, almost one hundred years later, in 2015, the Jewish Community in Komárno published the memoirs again, in the local Hungarian and Slovak. In the first part of the paper, based on the above mentioned reminiscences, I present the career of Ármin Schnitzer, in particular as regards his self-reflection on the Jewish communities of Hungary standing “between two worlds” in the times of emancipation and modernization. After this I analyse the chapters of the book devoted to the friendship of the two churchmen.

A kisebbségi magyar szövetkezeti központok kérdése a két világháború közötti Csehszlovákiában¹

ISTVÁN GAUCSÍK

The Question of the Cooperative Centres of the Hungarian Minority in Czechoslovakia between the Two World Wars

Keywords: nation state, economy, cooperative policy, cooperative centres.

A két világháború közötti sérelmi jellegű csehszlovákiai magyar szövetkezeti publicisztikában, de főleg a magyarországi szövetkezetpolitikai értékelésekben eluralkodott az a nézet, hogy az etnikai alapú magyar szövetkezeti központok alapítása a cseh és szlovák szövetkezeti elit falanxába ütközött. Ez igaz, de a kérdéskör mindenféleképpen árnyalható és cseppet sem fekete-fehér optikán keresztül tanulmányozható.

A kisebbségi magyar szövetkezeti rendszer fejlődésének problémáját döntően az határozta meg, hogy a rendszer kevésbé differenciálódott, innovatív jellegű típusok csak elenyésző mértékben jöttek benne létre. A fogyasztási, hitel-, mezőgazdasági és ipari szövetkezetek esetében, a többség magyarságpolitikájának következtében, nem alakulhatott önigazgató magyar szövetkezeti központ, amely a magyar pénzüzetek felé a tőkeátvitelt és a különböző kölcsönügyleteket bonyolította volna le, a szakmai tanácsadást és revíziót végezte volna, illetve a mezőgazdaságban, az iparban és a kereskedelemben alapító tevékenységet vállalt volna.

A kisebbségi magyar szövetkezeti központok létrehozására tett kísérletek azonban mindjárt a hatalomváltást követő, kaotikus években kimutathatók (optimális esetben a Hangya, szlovákiai vagyonának átmentése érdekében, ilyeneket is támogatott volna). A Központi Szövetkezet (KSZ, Ústredné družstvo) válsága, kezdetben kiépítetlen szervezete a cseh politikai támogatás ellenére gyorsan életre hívta a szlovákiai szövetkezeti rendszer egésze reformjának a gondolatát, sőt a KSZ a szlovák agrár- és katolikus pártpolitikai csatározások tárgyává vált.

A Hangya figyelemmel kísérte a szlovákiai nemzetiségi hangoltságú központalapítási törekvéseket, melyek a KSZ-t elvileg gyengíthették, és a decentralizációt erősíthették volna.

1 A tanulmány a következő kutatási program keretében készült: Historický ústav SAV – APVV-14-0644 Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elit na Slovensku v 19. a 20. storočí.

A Hangya információi szerint nemzetiségi alapon különültek volna el a szövetkezeti központok. Egy magyar szövetkezeti központ felállítása bizonytalan volt, míg Turócszentmártonban szlovák alakult volna, és még egy rutén központ gondolata merült fel.²

A tervezett magyar szövetkezeti központ minden bizonnyal a Szent-Ivány József által forszírozott, komoly kisebbségi magyar politikai hátszelet élvező Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezetek Szövetsége volt. Annak ellenére, hogy nemzetiségi alakulatnak számított, a szövetkezeti szféra hatalomváltást követő válságára adott reakciónak is tekinthető. Vándor Károly, a nagyszombati kirendeltség vezetője – aki a Hangya képviselőjében részt vett a szövetség 1920. december 10–11-i ótátrafüredi kongresszusán a patinás Grand Hotelban – beszámolójában a következőképpen szólt a szervezet céljairól: „Irányítást adni a szövetkezeteknek, terjeszteni a szövetkezeti mozgalmat, kapcsolatot létesíteni az elszigetelten sínylődő szövetkezetek között, és kapcsolatot találni a szlovenszkói és a világ szövetkezeti piacán.”³

Szent-Ivány a kongresszusra meghívta a szudétanémetek régi múltra visszatekintő és nagy befolyású gazdasági szervezetének, a szudétanémet identitás⁴ egyik támogatójának, a prágai székhelyű Csehországi Német Mezőgazdasági Szövetkezetek Központi Szövetségének (Zentral-Verband der deutschen landwirtschaftlichen Böhmen) az elnökét, Josef Mayert.⁵ A kongresszus előtt, december 9-én bizalmas megbeszélésre került sor Mayer, Szent-Ivány és mások között. Vándor külön másfél órás tárgyalást folytatott vele.

A beszélgetés során kiderült, hogy Mayer tájékozott volt a Hangya háború utáni helyzetéről. (Előtte jelezte, hogy a háború alatt, amikor egy katonai transzport tagjaként hosszabban Sárospatakon időzött, megismerkedett a sárospataki szövetkezet vezetőivel. A sárospatakiak a szövetkezet „örökös” díszelnökévé választották.) Mayer szerint a szlovákiai szövetkezeti rendszer működési zavarainak kizárólagos felelőse a 210-es számú törvény, illetve azok megalkotói. Úgy nyilatkozott, hogy „[A]z állami felügyeletnek nem szabad a szövetkezetek fölött uralkodni, nem szabad azok függetlenségét és önállóságát korlátozni, hanem ellenkezőleg, azon kell lenni, hogy a szövetkezetek szabadon terjeszkedhessenek és minden külső behatástól menten teljesíthessék hivatásukat”.⁶

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Z 795, 27. cs. 95. t. Pro memoria a magyar szövetkezeti központok és a csehek által megszállott területeken lévő szövetkezetek közötti kapcsolat rendezése tárgyában.

3 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Jelentés a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezetek Szövetségének megalakításáról (1920. december 22.).

4 Több mint 70 csehországi német társadalmi, kulturális és gazdasági szervezet – köztük a szóban forgó szövetkezeti központ – hozta létre a nemzeti önségélyt felkaroló Sudetendeutsche Volkshilfe nevű ernyőszervezetet 1934-ben. Balcarová 2013, 305. p.

5 Mayer, Josef (1877–1938) politikai tapasztalatot a tartományi országgyűlésben szerzett 1908–1913 között. A birodalmi országgyűlésben 1910-től politizált az államfordulatig. A német agrárpárti tömörüléshez tartozott. Csehszlovákiában 1920–1925 között a német agrárpárt, a Bund der Landwirte parlamenti képviselője volt.

6 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Jelentés a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezetek Szövetségének megalakításáról (1920. december 22.).

Mayer, „a szövetkezeti nagyvezér” – aki Vándorra mély benyomást tett – a szövetkezeti törvény módosításához megígérte a német agrárok szavazatait. Szent-Iványék törvényjavaslatát „a politikai tényezők kölcsönös tisztázása mellett” támogatták volna a prágai parlamentben.

Vándor az értekezleten magyarul és németül tartott előadásában a Hangya szlovákiai vesszőfutásának az okait és következményeit világította meg. Kiemelte a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalását, mely „a szlovenszkoí szövetkezeti téren sajnálatosan tapasztaltakat nemzetközi sérelem tárgyává teszi”.⁷ A Szlovenszkoí és Ruszinszkoí Szövetkezetek Szövetségének létrehozását üdvözlölte.

Szent-Ivány terjesztette elő a határozati javaslatot, mely a következő sarkpontokat tartalmazta: 1. A szövetség megalakítását, 2. Előkészítő bizottság felállítását 12 taggal, mely a szervezet alapjait lerakja, és a KSZ-szel megkezdheti a tárgyalásokat, 3. Javaslat kidolgozását a 210-es törvény megszüntetésére és új törvény megfogalmazására, 4. Javaslattételt az új szövetkezeti törvény hatályba lépéséig a KSZ alapszabályának és üzemvitelének a megváltoztatására, hogy az önkéntes belépésekre lehetőséget nyújtson. Ezeket azonban a szövetség külön megtárgyalja, 5. A szövetség a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségébe tagul kívánt belépni.

Vándor rákérdezett Szent-Iválynál, hogy a politikai akció esetleges sikere esetén hogyan tervezi megoldani a szövetkezetek áruellátását és felülről történő ellenőrzését, de kitérő választ kapott: „alakuljon a helyzet bármiképp is [...] a szövetkezeti életbe feltétlenül beleplántálja a Hangya szellemét”.⁸ A Hangya-hivatalnok ugyanakkor józan mértéktartással fogadta a kezdeményezést, hiszen a csehszlovák államnak jóvá kellett hagynia a szövetség alapszabályait. A tulajdonképpeni irányelvek csak utána váltak volna láthatóvá.⁹

7 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Jelentés a Szlovenszkoí és Ruszinszkoí Szövetkezetek Szövetségének megalakításáról (1920. december 22.).

8 Uo.

9 Uo. Az értekezleten 76 szövetkezeti megbízott vett részt. A dokumentum a következőket, minden bizonnyal csak a fontosabb személyeket sorolja fel: Szent-Ivány József (Beje), Kovács Kálmán (Szent-Ivány titkára), Josef Mayer (Cheb), dr. Pattantyús Ábrahám Márton (Trencsén megye tiszteletbeli főorvosa, Illava), dr. Szirányi Dezső (ügyvéd, földbirtokos, Csetnek), Nitsch Artúr (földbirtokos, Kakaslovníc), Bresztovszky József (a Nyitra Megyei Gazdasági Egyesület titkára, Nyitra), Gál István (a Gömör-Nógrád Megyei Gazdasági Egyesület szerkesztő-titkára, Rimaszombat), Perényi László (plébános, Pelsőc), Csapos Géza (plébános, Nagylég), Hefty Gyula Andor (tanár, a Karpathenpost szerkesztője, Késmárk), dr. Oláh Zoltán (városi tisztviselő, Kassa), Antóny Pál (földbirtokos, Kövi), Gurszky József (vállalkozó, Kassa), Molitor Viktor (gyári cégvezető, Kassa), Bartal Dezső (tanár, Özörény), Nagy Ferenc (a Központi Szövetkezet tisztviselője, Pozsony), Kravjánszky József (gépész, Korompa), Luk Rezső (földműves, Szögyén), Palcsik Jenő (kántortanító, Perény), Heskó Rezső (tanár, Késmárk), Glatz János (kisbirtokos, Kakaslovníc), Glatz Samu (kisbirtokos, Kakaslovníc), Lauff Ede (kisbirtokos, Kakaslovníc), Fekete István (építész, Losonc), Vándor Károly (a Hangya nagyszombati kirendeltségének vezetője, Nagyszombat). Az, hogy ott volt Nitsch és még két német nevű Kakaslovnícról, arra utal, hogy a Szepesi Német Párt már itt is együtt lép fel a magyarokkal.

A nagyszombati kirendeltség azonban nem várhatott az optimális politikai konstelációra. Gazdasági súlya és hálózata eleve megelőlegezték, hogy a szlovák gazdasági szervezetek üzleti partnerként tekintsenek rá.¹⁰

A nagyszombati kirendeltség konkrét szlovák ajánlatot kapott 1921 augusztusában a helyi Szlovák Nagyban Felvásárló Társaságtól (Slovenská veľkonáknupná spoločnosť) fúzió tárgyában. A szlovák szervezet mögött a tőkeerős, számos fúziót lebonyolító, expanzióra berendezkedő, nagyszombati székhelyű Gazdasági Bank (Hospodárska banka) állt.¹¹ A Hangya vezetősége nem ismerte a vállalatot, ezért Vándortól kértek információkat és utasították őt, hogy Szent-Ivány József véleményét is kérje ki.¹²

Vándor pozitív jelentést küldött az 1919 novemberében alakult, egy morva tisztviselő, Vencel Podaný által vezetett „tót színezetű”, de politikamentes társaságról. Az igazgatóságban és a felügyelőbizottságban nagyszombati és környékbeli kereskedők foglaltak helyet. A társaság „különösen a szövetkezetek felé gravitál”, ezért – a KSZ helyi fiókjával szemben – olcsóbban adja áruit. Vándor szerint a Hangya számára azonban azért is érdekes volt a vállalkozás, mert szövetkezeteket alapíthatott.

Már régóta foglalkoztatta Vándort egy érdekközösség kialakításának gondolata. Erről a tervéről és a felvásárló társaság vezetőjével, Podanýval, Bruckmayer Géza helyi fűszerkereskedővel és igazgatósági taggal és a Gazdasági Bank igazgatójával, Ludovít Kraiccal¹³ folytatott puhatolózó tárgyalásról tájékoztatta a Hangya igazgatóságát.

Az igencsak merész szlovák elképzelés a Hangya szlovákiai szövetkezeteinek átvételével és pénzügyi támogatásával számolt, tekintet nélkül arra, hogy a szövetkezetek csatlakoztak-e a KSZ-hez vagy sem. A felvásárló társaság biztosította volna az áruellátást, nagyszombati raktárát kirendeltséggé fejlesztette volna, és a rekompenzációs üzleteket a Hangyával bonyolította volna le. Ezenkívül segítette volna a Hangya csehszlovákiai ipari és kereskedelmi üzleteit. A társaság az évi nyereségéből kölcsönösen elfogadott kulcs alapján részesedést is nyújtott volna. Hozzájárult volna, hogy a Hangya egy-egy politikailag nem exponált tagot delegáljon az igazgatóságába és a felügyelőbizottságba.

A szlovák javaslat tehát gazdasági és kereskedelmi előnyök kölcsönös biztosításáról szólt.

Vándor borítékolta Szent-Ivány véleményét: „Miután teljesen tájékoztatva vagyok a szlovenszkói általános helyzetről és a viszonyokról, és igen jól ismerem Szent-Ivány Józsefnek a múltban követett politikáját, már előre sejtem az adandó választ, amely aligha fogja helyeselni a felmerült terv megvalósítását. Félő ugyanis, hogy Szent-Ivány József azon a nézeten lesz, hogy mi ezzel a lépéssel a szövetkezeteket kivétel nélkül

10 A nagyszombati kirendeltséggel és a Hangya terveivel részletesen foglalkoztam egyik előző tanulmányomban. Gaucsík 2015, 3–25. p.

11 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. A Slovenská veľkonáknupná spoločnosť levele a Hangyának (1921. augusztus 25.).

12 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. A Hangya főtítkárságának levele Vándor Károlynak (1921. szeptember 3.).

13 Ludovít Kraic szintén nagyszombati volt. Először főkönyvelő, majd igazgatósági tag lett a pénzügyintézetben. *Národné noviny*, 1918. szeptember 5. 3. p.

elcsehesítjük, holott – mint azt már jeleztem – itten szigorúan körülhatárolandó elvek alapján, úgy a magyar, mint a német és tót szövetkezeteknek minden elnyomatástól ment felsegítéséről volna szó, amihez a Hangya az erkölcsi támogatást adja.”¹⁴

A nyereségből való részesedés, tekintettel a csehszlovák korona stabilitására és jó árfolyamára csábítónak tűnt. Ellenben Vándor egy komoly akadályt nem titkolt el. A magyar szövetkezetek és a Hangya ellensége, Karol Medvecký a Gazdasági Bank igazgatóságában ült, és a fúziót minden bizonnyal megtorpedózta volna. Ludovit Kraic úgy nyilatkozott, hogy a Szlovák Nagyban Felvásárló Társaságban komoly részesedéssel bír a pénzintézet, és ez ellen Medvecký nem tehet semmit.

Vándor szerint a tárgyalások nem árthattak a Hangyának, mert az államfordulattól eltelt három év után végre a szövetkezetek helyzete javulhatott volna. Felmerült a szlovák cégben tőkerészesedés megvásárlása is, de a csehszlovákiai Hangya-vagyon sorának bizonytalansága miatt nem volt érdemes befektetéseket eszközölni.¹⁵

A Vándor-féle terv több problémát vetett fel. Első látásra lukratív üzletnek tűnt, és a tőkeérdekeltség biztosíthatta volna a Hangya jelenlétét a szövetkezeti szférában. Ez a jelenlét azonban sokkal szűkebb mezsgyén mozgott volna, mivel a szövetkezeti hálózatot a szlovák központ irányította volna. A Gazdasági Bank Medvecký nevével fémjelzett magyarellenes beállítottsága pedig a hosszú távú hitelezést veszélyeztette. A Hangya 1921-ben még mindig a nagyszombati érdekeltségen keresztül és a szlovákiai szövetkezetekkel szembeni vagyoni követeléseinek útján maradhatott gazdasági tényező Szlovákiában. Ezt az adut a vezetőség nem adhatta ki a kezéből. A kisebbségi magyar politika szemében pedig a partikuláris érdekeket követő háttéralku egy konjunkturális célokkal alapított szlovák vállalkozással a Hangya számára dehonesztáló következményekkel járt volna. A budapesti Hangya-vezetőség pozíciófeladása az államközi gazdasági tárgyalások keretein belüli érdekvédelmét gyengíthette. A források fényében nyilvánvaló, hogy az együttműködésre nem került sor.

A déli régiókban az Országos Központi Hitelszövetkezet és a Hangya hálózatainak felbomlásával a kisebbségi magyar regionális szövetkezeti központok alapításának terve merült fel. A kisebbségi szövetkezeti kezdeményezések természetesen kapcsolódtak a magyar politikához, annak is főleg a kisgazdapárti-nemzeti vonulatához.

A Gazdák Országos Hitelszövetkezetének gondolata a kisebbségi gazdasági érdekvédelem egyik legjelentősebb intézményében, a Szent-Ivány József politikai támogatását élvező és Fodor Jenő¹⁶ szakmai irányítása alatt működő Gömör-Nógrád Megyei

14 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Vándor Károly jelentése a Hangyának (1921. szeptember 15.). 15 Uo.

16 Fodor Jenő (1882–?) földbirtokos, politikus, publicista, gazdasági szakember. 1903-ban az Arad Vármegyei Gazdasági Egyesület segédtitkára, 1906-ban a Gömör-Kishont Vármegyei Gazdasági Egyesület titkára. Az államfordulat után megszervezte a kisgazdapárt gömöri szervezetét, szerkesztette a párt lapját, a *Barázdát*. A *Magyar Gazda* felelős szerkesztője. 1925 után a Magyar Nemzeti Párt mezőgazdasági szakosztályát vezette, amely a gazdák szakképzésével foglalkozott, s a párt alelnöke volt. Szent-Ivány József közeli munkatársa, a Sajó-völgyi Gazdasági Egyesület alapítója, a szlovákiai magyar gazdasági szervezetépítés legkonceptuálisabb személyisége. Tevékenyen részt vett a Dél-szlovákiai Gazdasági Egyesületek

Gazdasági Egyesületben merült fel az 1921. augusztus 5–6-án tartott tornaljai és rimaszombati értekezleteken.¹⁷ A hitelszövetkezetet 1921. augusztus 30-án alapították Rimaszombatban.

A különutas magyar szövetkezetsszervezés azonban a KSZ rosszállását váltotta ki, amely gömői és nógrádi pozícióinak elvesztésétől, különösképpen a hitelszövetkezetek elvesztésétől tartott. A KSZ az irányába megfogalmazott magyar kritikát elutasította. A szövetkezetek etnikai elkülönülését – főleg magyar tekintetben – dezintegratívnak tekintette, de az általa hangoztatott „nemzetek feletti” szövetkezeti központ nimbusza agyaglábakon állt. A KSZ a szervezeti, nemzetiségi és anyagi problémák leküzdéséről biztosította a régió magyarságát: „Ha szűkek is még a keretek s vannak is kívánni valók, az ok[ok] nem az elnökségben, hanem részben az anyagi, részben a szellemi erők hiányában található, másrészt pedig abban, hogy a jog és önérdék ellenére Slovensko népei külön-külön csoportokba tömörülve törekednek azonos cél felé. Az anyagi és szellemi hiányok elhárításában vállvetve küzd az Ustr. Druzstvo és a földművelésügyi minisztérium, s éppen az utóbbi leküzdésében egymás után alkalmazzák a jobb magyar erőket, és pedig olyan tiszta magyar tisztviselőket, kik alig-alig tudnak szlovákkul, s kiknek mindegyike magyar nemzetiséget diktált be törzskönyvébe.”¹⁸

A KSZ állásfoglalása azonban nem tántorította el az alapítókat. Alapítói, bár nyíltan nem fogalmazhatták meg az oktrojált 210-es szövetkezeti törvény szerint, de régiók feletti magyar hitelszövetkezeti központnak tartották: „Főpénztárunk Rimaszombatban lesz elhelyezve, ezenkívül mindenütt, ahol a megfelelő érdeklődést megtaláljuk, az egyes gócpontokon fiókokat állítunk. A községekben, ha annak szüksége fennforog, ügynökségeket létesítünk, azonkívül kirendeltségek, megbízottak, üzletszerzők lesznek az ország minden részében, akik a nagyközönség rendelkezésére fognak állani. Szervezetünket annyira ki kell építenünk, hogy jóformán mindenki a maga falujában, sőt a saját házában intézhesse el a hitelszövetkezettel való dolgát, és még sem állítunk önálló kis szövetkezeteket, nehogy a széttagoltságból származó hibáink meglegyenek. Mi nem sok kis szövetkezetet akarunk állítani, ezt a 210-es csehszlovák törvény sem engedi meg nekünk, de egyetlen nagy és erős hitelintézetet, amelyik mégis mindenütt ott van, ahol segíteni kell.”¹⁹

A hitelszövetkezet olcsó hitel nyújtásával és a forgótőke biztosításával a gazdákat és iparosokat karolta fel. A szövetkezet támogatására szövegezett felhívásban található szlogen, „a pénznek hatalma rendelkezésünkre nem áll” a terménykereskedelem kritikájáról szól. A hiteleket a mezőgazdasági és ipari üzemek fenntartásának elősegítésére, termények, áruk, állatok vásárlására, kézi zálogra és váltókra nyújtották. A szövet-

Szövetségének létrehozásában, amely 1937-ben a többi regionális gazdasági egyesületet tömörítette. Az első bécsi döntés után az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke, az Országos Földhitelintézet igazgatósági tagja.

17 *Gazdasági Szemle*, 1921. augusztus 15. 4. p.

18 *Gazdasági Szemle*, 1921. augusztus 15. 4. p.

19 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. A „Gazdák Országos Hitelszövetkezetének” rövid ismertetése, Felhívás!

kezet mezőgazdasági és ipari üzemek létesítését, földbérletek és árubeszerzések megszervezését, illetve értékesítését is célul tűzte ki. Váltók visszleszámításával is foglalkozott volna. Egy üzletrész értékét 200 csehszlovák koronában határozták meg. A hitel-szövetkezet politikamentességét hangsúlyozta. A tagsági bázis kiépítése érdekében a szlovák és német gazdákat is belépésre buzdította.²⁰

Az alapítók névsora jelezte, hogy a szövetkezet igyekezett túllépni a gömöri és nógrádi régió, és az Ipoly, Garam és Zsitva menti vidékeken, tágabban Dél-Szlovákiában is működni kíván.²¹

A Gazdák Országos Hitelszövetkezetének állami elismeréséről nem állnak rendelkezésünkre források, de a Gömör-Nógrád Megyei Gazdasági Egyesület elleni állami fellépés és a későbbi betiltás, majd per²² fényében kicsi a valószínűsége, hogy a KSZ konkurensként alapszabályait jóváhagyták volna.

Az 1920-as évek elején politikai nyomásgyakorlással tervezett magyar szövetkezeti központok tervei merültek fel. A csehszlovák állam ezeket nem engedélyezte; a KSZ, valamint a cseh és szlovák agrárok pozícióját kívánta megerősíteni. A kisebbségi magyar fogyasztási szövetkezeteket összefogó mozgalom centralizációja, a Hanza Szövetkezeti Áruközpont (HSZÁ) 1925-ös megszületése egyszerre tekinthető szerencsés gazdasági-kereskedelmi konstellációnak és a korábbi – a KSZ-szel együttműködést szorgalmazó – tervek beérésének.

A Nagy Ferenc²³ nevével fémjelzett dél-szlovákiai központalapítás első kezdeménye, egyben a legfontosabb stratégiai célok megfogalmazása még 1923-hoz kötődik. Nagy 1923. február 10-én küldte el 17 Galánta-környéki szövetkezetnek egy központ tervét.²⁴ A legfontosabb mozgatórugó az volt, hogy a KSZ megszüntette érsekújvári kirendeltségét. A körzet szövetkezetei nem támogatták vásárlásaikkal kellőképpen a kirendeltséget, és nagymértékben vettek fel hiteleket a központnál, így a kirendeltség pénzügyi mérlege mindig passzív volt.²⁵

20 Ez az irányvonal Szent-Ivány József nevéhez fűződött, aki tisztában volt vele, hogy Magyarország gazdaságilag csak korlátozott módon segítheti a felvidéki magyarságot. Szerinte „a tót vagy cseh gazdasági élet erősségeiből merítsünk, mindig nyitva hagyva az ajtót arra, hogyha a szakításra alkalmas pillanat elérkezik, az mi rajtunk álljon.” MNL OL, K 437, 11. cs. 10. t. A felvidéki magyarság gazdasági megszervezése.

21 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Alapítási tervezet és aláírási felhívás.

22 *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. április 20. 3. p. Részletesebben kifejtve Gaucsik 2008, 24–27. p.

23 Nagy Ferenc (1896–?) a Központi Szövetkezet ellenőre, a Hanza szövetkezet létrehozásának fő kezdeményezője, a szervezet vezérigazgatója (1935-ig ügyvezető igazgató, majd főigazgató), a *Hanza Szövetkezeti Újság* főszerkesztője volt. 1945 utáni sorsáról nincsenek adataink. Távollétében, 1946-ban „kollaboráns” tevékenységéért és a szlovák nemzet ellen elkövetett „bűnökért” a népbíróság hét év szabadságvesztésre, teljes vagyonefelkobzásra ítélte, és 15 évre elveszítette állampolgári jogait. Büntetése felét fogházban, másik felét munkatáborban kellett volna letöltenie.

24 *Gazdasági Szemle*, 1923. május 1. 92. p.

25 *Gazdasági Szemle*, 1923. május 15. 101. p.

Az üzletrészjegyzés 1923 nyarán kezdődhetett. A Károly Alajos²⁶ vezette Szenci Fogyasztási Szövetkezet 5 ezer csehszlovák koronával „kívánt hozzájárulni a Galántán alakítandó Nagyban bevásárló és értékesítő szövetkezet” alaptőkéjéhez.²⁷

Az alapítás azonban nem valósult meg. Vagy a megfelelő kezdőtőke és a magyar fogyasztási szövetkezetek támogatása hiányzott, vagy a KSZ átalakuló struktúrájába még nem illett bele egy a dél-szlovákiai áru piacot lefedő, éppenséggel magyar jellegű szövetkezeti központ. A KSZ ekkor még az érsekújvári kirendeltség tevékenységének ideiglenes felfüggesztésével és újrászervezésével számolt.²⁸

A HSZÁ végül 1925. június 19-én alakult meg Galántán, a KSZ hozzájárulásával. Túlnyomórészt 35 mátyusföldi és csallóközi fogyasztási szövetkezet és 19 fizikai tag (plébánosok, tanítók, gazdák, szövetkezeti üzletvezetők) hozta létre, akik 147 100 csehszlovák korona üzletrészt képviseltek.²⁹

Nagy Ferenc előadásában a következőképpen indokolta a HSZÁ létjogosultságát: „A megalakítandó központi áruszövetkezet nem tesz nagyhangú ígéretek, hanem cselekedni és produkálni akar; és ha az érdekeltek mindnyájan melléje állnak és mellette kitartanak, akkor a jó eredmény biztosra vehető. Az áruközpont célja a falusi népgazdasági felemelése, a jólét előmozdítása. A politikát teljesen kizárni akarják a szövetkezetből, annyival is inkább, mert gazdasági érdekeink megvédésére az egyetlen eszköz a gazdasági szervezkedés. Közös érdekeink lévén össze kell tartanunk és egymást támogatnunk kell erkölcsileg és anyagilag egyaránt. A tisztességes kereskedelem alapelvei szerint erkölcsi alapra kívánjuk helyezni szövetkezeti áruközpontunkat. Az alakulási körülmények kedvezők: megvan a szövetkezeti hálózat, megvan az elsőrendű vásárlóközönség, csak fel kell állítani a bevásárlási központot. Ha milliókat költünk meddő politikára, akkor gazdasági megerősödésünk céljaira még inkább áldozhatunk. Ne feledjük és legyünk annak tudatában, hogy az alakítandó áruközpont feltétlenül szükséges; enélkül a fogyasztási szövetkezetek meg nem állhatnak. Jó gyermekei kívánunk lenni a Központi Szövetkezetnek, mint voltak a fogyasztási szövetkezetek azelőtt a Hangyának. Ha édes gyermekéül fogadja a központ a szövetkezeti áruközpontot, akkor nem fog benne csalatkozni: hasznára lesz neki is, és az országnak is.”³⁰

26 Károly Alajos (1864–1942) az észak-olaszországi Vigonovo városában született. A teológiát a bécsi Pázmáneumban végezte, 1887-ben szentelték pappá, Udvardon, majd 1888-ban Léván működött, 1892-ben Pozsonyban volt káplán. 1896-ban az Esztergom melletti Kirvára helyezték, 1899-től Szensz plébánosa, 1907-től esperes. A szenci gazdakört 1902-ben, a hitelszövetkezetet 1905-ben, a szenci fogyasztási szövetkezetet 1910-ben hozta létre. 1925-ben „illojális és irredenta” magatartása miatt a csehszlovák hatóságok megfosztották plébániájától, s azt csak 1937-ben kapta vissza. 1939-ben esztergomi kanonok. A Hanza szövetkezeti mozgalom 1923-as szenci előkészítő találkozásának egyik fő szervezője. A szenci szövetkezetek történetére Gaucsík 2013, 195–212. p.

27 *Gazdasági Szemle*, 1923. július 1. 127. p.

28 *Gazdasági Szemle*, 1923. május 15. 101. p.

29 Slovenský národný archív, Ústredné družstvo, Hanza Szövetkezeti Központ Galántán, 1424. d. Szám nélküli irat. Közölve: Gaucsík 2008, 88–96. p.

30 Uo.

Megválasztották a 12 tagú vezetőséget, melyet két-két hivatalnok és plébános, három-három tanító és földműves, egy tanfelügyelő és egy ügyvéd alkotott.³¹ A 24 tagú felügyelőbizottságban tizenkét tanító, három-három földbirtokos, földműves és jegyző, két plébános és egy orvos foglalt helyet.³² Az elnök Kuthy Géza lett.

A HSZÁ az optimista elvárásokkal ellentétben azonban korlátozott jogkörökkel rendelkezett. A KSZ képviselője, Anton Vosátko³³ nyilvánvalóvá tette, hogy az adminisztratív ügyeket, az ellenőrzést és a szervezési feladatokat továbbra is a KSZ tartja kezében, ellenben erkölcsi segítséget, tanácsadást, adó- és illetékkezdvezményeket ígért. A KSZ-szel szembeni adminisztratív és pénzügyi függőség tehát megmaradt. A HSZÁ azonban saját struktúrák kiépítésébe kezdett, amit a KSZ nem akadályozott, illetve kénytelen volt tolerálni. A HSZÁ és a KSZ között csupán a gazdasági válság idején, 1934-ben került sor vitákra az együttműködés módjairól (új kereskedelmi feltételek; pénzfelesleg, óvadékok elhelyezése).³⁴

A Hanza vezérkara 1928-tól valósította meg a fejlesztéseket (malom és gabonarak-tár építése, saját termelés elindítása), a szervezeti átalakítást (áru- és gabonaosztály, mezőgazdasági osztály, ipari üzemek) és a jelentős piacbővítést. Az utóbbi a Dél-Szlovákiában is fontos terményfelvásárló szerepet játszó Fogyasztási Szövetkezetek Beszerző Központjával (Nákupná ústredňa potravnych družstiev, NUPOD) való szoros együttműködést jelentette, és kilépést a csehországi piacra, ahol a HSZÁ terményeit (tojás, méz és egyéb áruk) a prágai Verband, Ein-, Verkaufs- und Produktionsgenossenschaft für Erwerbs und Wirtschaftsvereinigungen vette át és árulta.³⁵

A Hanza Hitelszövetkezet, melynek elnöke szintén Kuthy Géza volt, létrehozása 1930-ban a HSZÁ egyik legsikeresebb vállalkozásának bizonyult. Lehetővé tette a Hanza tagszövetkezetek általi befizetéseket, az áruforgalom és a beruházások finanszí-

31 Az igazgatóság tagjai: Gustáv Hyža (galántai járási főnök), Várady Béla (plébános, Nemeskosút), Miklós Árpád (földműves, Nagymácséd), Boócz Imre (tanító, Kismácséd), Nagy Ferenc (tanító, Jóka), Stark Sándor (tanító, Alsószeli), Gašparik Ignác (tanfelügyelő, Galánta), Oberhoffer Ignác (nyugalmazott főjegyző, Somorja), dr. Hegyi Jenő (esperesplébános, Alsónyárasd), Lovas István (földműves, Hidaskürt), Hlavaty János (földműves, Vágsellye), dr. Kuthy Géza (ügyvéd, Galánta). Uo.

32 A felügyelőbizottság összetétele: Schuster György (földbirtokos, Csallóközcsütörtök), Nagy Antal (tanító, Nagylég), Hantos Ádám (tanító, Nagymagyar), Csiba Mihály (tanító, Vajka), Pongrácz Pál (földbirtokos, Nagyszarva), Németh Imre (földbirtokos, Tárnok), Nagy István (tanító, Szenc), Rédl István (tanító, Fél), Jurka József (plébános, Bajta), Meszes Ferenc (nyugalmazott jegyző, Szőgyén), Huszár Ferenc (nyugalmazott jegyző, Hidaskürt), Korentsy Rezső (tanító, Kürt), Pollák Kálmán (tanító, Galánta), Janisch Alajos (tanító, Vágkirályfa), Kelecsényi N. (tanító, Csata), Varga Márk (földműves, Pered), Hujsza Ágoston (plébános, Ábrahám), Józsi Alajos (tanító, Nemeskosút), Petrovics Gyula (földműves, Kosút), Nagy Alajos (földműves, Diószeg), Krisztinus J. (tanító, Tallós), dr. Stéger Kálmán (orvos, Felsőszeli), Egyházi István (jegyző, Alsószeli), Uhlyárik Gusztáv (tanító, Nemeskosút). Uo.

33 Vosátko, Anton (1867–1960) sárfői tanító, iskolaigazgató, a helyi fogyasztási szövetkezet alapítója. A KSZ igazgatósági tagja.

34 Štátny archív Nitra – pracovisko Šaľa, Úverové družstvo v Jahodnej, 2. d. 934/109.

35 *Hanza Szövetkezeti Újság*, 1935. június 15. 1–6. p.; uo. 1937. július 1. 1–7. p.

rozására pedig kölcsönöket nyújtott. Betétei az 1930-i 295 ezer koronáról 1938-ra 9,8 millió koronára emelkedtek. A folyósított kölcsönök 1938-ra 10 millió koronát értek el.³⁶

Tíz év elteltével, 1936-ban eljött a mérlegkészítés és az új feladatok megfogalmazásának ideje. Nagy Ferenc több pozitívumot állapított meg: a központ tisztviselőinek elkötelezettségét, a kialakult szövetkezeti szolidaritást, a sikeres kereskedelmi tevékenységet, az autófuvározás és az ellenőri rendszer alulról történő kiépítését. A mezőgazdasági terményértékesítést kellett még fejleszteniük. A HSZA a tagszövetkezetek feletti ellenőrzési joggal 1934-től rendelkezett, miközben a pozsonyi központ revíziós előjoga továbbra is fennmaradt.³⁷

A szövetkezeti tagok száma 1937-ben elérte a 40 ezret, ami 30 ezer olyan családot jelentett, amelyek szükségleteiket szövetkezeti úton fedezték. Mindezzel az áruelosztás rendszerében megjelenő fogyasztási szövetkezetek alacsonyabb szinten tartották az árakat, és elősegítették a háztartások megtakarításainak megőrzését. Az alkalmazottak száma 1938-ban elérte a 200 főt.³⁸

A szövetkezeti tisztviselők professzionalizálódására, továbbképzésére, a szövetkezeti propaganda erősítésére szintén hangsúlyt fektettek. A HSZÁ pótolhatatlan kulturális és szociálpolitikai feladatokat vállalt fel a kisebbségi magyar társadalomban (*Hanza Szövetkezeti Újság*, *Hanza Szövetkezeti Naptár*, népfőiskola, könyvkiadás).³⁹

A Pozsonytól az Ipoly mentéig terjeszkedő HSZÁ-hoz 1938-ban 211 fogyasztási szövetkezet tartozott, melyek közül kiemelkedett az alsószeli, diószegi, galántai, naszvadi, udvardi és vágsellyei.⁴⁰ A központ szilárd pozíciókkal rendelkezett, decentralizált és kisebbségi magyar identitású szövetkezeti hálózatot tartott fenn.

Az első bécsi döntést követően a HSZÁ-t nem lehetett háttérbe szorítani az újraformálódó magyarországi szövetkezeti rendszerben. Ez a Hangyával való együttműködés új kereteinek keresését, de a feszültségek növekedését is jelentette.

Irodalom

- Balcarová, Jitka 2013. „Jeden za všechny, všichni za jednoho!” *Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity”*. Praha, Karolinum.
- Gaucsík István 2008. *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918–1938*. Pozsony, Kalligram.
- Gaucsík István 2013. A szenci szövetkezetek története (1905–1948). In Strešňák Gábor (szerk.): *Szenc – Egy város évszázadai*. Szenc, Mesto Senec, 195–212. p.
- Pukkai László 1994. *A Hanza Szövetkezeti Áruközpont Galánta*. Pozsony/Bratislava, Madách-Posonium.
- Vavrik Ferenc 1993. *A felvidéki Hanza és tagszövetkezeteinek története*. h. n., Sajtó Coop.

36 Vavrik 1993, 53. p.

37 Nagy Ferenc a HSZÁ teljes önállóságáról nem is íratott, annak akadályait nem is elemezte. *Szövetkezeti Naptár 1936*, 47–48. p.

38 *Hanza Szövetkezeti Újság*, 1937. január 15. 1. p.

39 Pukkai 1994, 108–116. p.

40 MNL OL, Z 1396, 5. cs. 80. t. A Hanza Áruközpont (Galánta) kötelékébe tartozó szövetkezetek.

ISTVÁN GAUCSÍK

THE QUESTION OF THE COOPERATIVE CENTRES OF THE HUNGARIAN MINORITY IN CZECHOSLOVAKIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

This study explores the building of ethnic-based centres within the Czechoslovak cooperative system between the two world wars, with special regard to the Slovakian conditions. The author focuses on Hungarian initiatives of establishing cooperative centres in the early 1920s, and the loss of position of the Hangya Consumption Cooperative of Budapest. The organizations in question can be interpreted as a response to the centralizing policies of the Slovak Ústredné družstvo (Central Cooperative). The new cooperative centres were set up—or attempts receiving assistance of the political opposition in Hungary have been made to set them up—on a regional basis, especially in the Gemer and Novohrad regions, such as the Association of the Slovakian and Ruthenian Cooperatives (Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezetek Szövetsége), and the Provincial Credit Cooperative of Farmers (Gazdák Országos Hitelszövetkezete). The most successful cooperative network of the Hungarians in Slovakia, the Hanza Goods Centre (Hanza Szövetkezeti Áruközpont) based in Galanta, was established in 1925. Its foundation can be regarded both as a lucky economic-commercial constellation, and, at the same time, as a compromise with the Central Cooperative, which had eventually been a functioning project until 1938.

LISZKA JÓZSEF

HATÁRVIDÉKEK

Határok és határtalanságok
az összehasonlító folklorisztika
és etnológia szempontjából

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Komárom – Somorja

ANIKÓ KÁZMÉR

Evaluation of the Correctness of Some Verb Forms

Keywords: language correctness, language cultivation, language ideology, verbal prefixes.

Bevezetés

Az igekötők „helyes” használata, a „fölsleges”, a „felcserélt” vagy a „hiányzó” igekötők gyakran megjelennek a nyelvi témájú beszélgetésekben. Dolgozatomban két ritkábban tárgyalt nyelvhelyességi kérdést, a logikátlanak nevezett igekötős igéket és az első személyre vonatkozó *oda* igekötő használatát, valamint az ezekre vonatkozó nyelvművelői és laikus vélekedéseket mutatom be. A nyelvművelők véleményét a nyelvművelői kiadványok és újságcikkek alapján, a laikusokét pedig internetes hozzászólásokon keresztül ismertetem.

1. A „logikátlan” igekötős igék

A NyKk. az igekötők használatának nyelvhelyességi kérdésein belül megkülönbözteti a logikátlanul kapcsolódó igekötők esetét (NyKk. I. 1980–1985, 985. p.). A leírás szerint olyan igék tartoznak ebbe a csoportba, amelyek jelentését az „igekötő ellentétesre változtatja”. A kézikönyv példaként a *felolt*, *kicsuk*, *kizár*, *szétragad* igéket sorolja fel, de az egyes igekötők szócikkeiben további példákat is megemlítenek, pl.: *kiköt* 'kiold'. A NymKsz.² szintén elkülöníti a logikátlanul használt igekötők kategóriáját és ugyanazokat a példákat közli, mint a NyKk. (NymKsz.² 2005, 316. p.).

A grammatikák a vizsgált igékkel az igekötők szóképző szerepe kapcsán foglalkoznak. Szili Katalin szerint akkor beszélhetünk képzett igekötős igékről, amikor „az igekötő az adott jelentésben nélkülözhetetlen kelléke a szónak, és a származékszó jelentése nem vezethető le az alapszóból, illetve az alapszó nem létezik” (Szili 2000, 61. p.). A leírás alapján a képzett igék közé sorolhatók a *felolt*, *kicsuk* stb. alakok is. Az igekötők ilyen jellegű használata a fosztóképzők funkciójához áll a legközelebb, mivel az igék alapjelentést ellentétesre fordítják. Pl. *lebecsül*, *elhasonul*, *kigöngyöl* (Laczkó 2006, 299. p.). Simonyi Zsigmond számos olyan igét sorol fel, amelyek az igekötőkkel ellentétes jelentést vettek fel, pl. *kikapcsol*, *leakaszt*, *kibújik*, *fölfed*, *lefegyverez*, *kibogoz*. Közülük kiemeli a *bogoz* igét, mivel az alapige az igekötő nélküli használatában is megtartotta a 'csomót kiold' jelentését. Simonyi szerint a felsorolt igék egy része német és latin igék mintájára alakult ki (Simonyi 1916). Hasonló szóalkotás az angol nyelvben is létezik. Különböző prefixumokkal számos ige antonimáját létre lehet hozni, pl. *pack-*

unpack. Az angol *uncompress* hatására keletkezhetett az informatika nyelvében használt *kitömörít* ige. Pl.

A letöltött programot *kitömörít*ed egy mappába, majd a *setup.exe* fájlt elindítva kezdheted meg a telepítést.

A nyelvészeti tanulmányok közül a gyerekek nyelvi fejlődését bemutató munkák is tárgyalják a „logikátlan” igekötős igéket. Pléh Csaba két írásából kiderül, hogy a *Csukd ki az ajtót!*, *Beássa a gödröt.*, *Öltöztessél le!*, *Hunyd ki a szemed!* szerkezetek a gyermeknyelvben a magyar nyelv ún. szatellita jellegének a túláltalánosításával jönnek létre. A szatellita jelleg azt jelenti, hogy a magyar az irányokat többnyire igekötőkkel, ragokkal, névutókkal fejezi ki, viszont néhány ritka esetben az igék is hordozhatnak irányjelentést. A gyerekek néha ellentétes irányú igekötőt kapcsolnak ezekhez az igékhez, ami hibás alakokat eredményezhet (Pléh 2007, Pléh 2006). A tárgyas *kihuny* és a *beás* ’betakar’ a mai nyelvhasználatban valóban hibának számít, de az internetes találatok azt mutatják, a *leöltöztet* és a *kicsuk* igealakok léteznek. Pl.

Egy óvodáskorú gyermek már képes fel- és leöltözni, persze ehhez sok türelem és motiváció szükséges.¹

a zár be és kicsukása a kód beadásával történik (a kód hossza 3–10 számjegy), a kicsukás után a zár készen áll egy másik felhasználó részére, aki becsukja a zárat másik tetszőleges kóddal

Úgy tűnik tehát, igény van arra, hogy az igék antonimáját az igetöből meg lehessen alkotni, ezért az igék és igekötők ellentétes irányjelentése nem mindig zárja ki a kapcsolódásuk lehetőségét.

A „logikátlan” igekötős igék nyelv művelői megítélése

A tárgyalt igealakokat a nyelv művelők régóta elítélik, de a *logikátlan* jelzőt a korábbi írásokban még nem használták. Például a *kizár*, *kidug* igékről 1920-ban azt írják, hogy „az ajtót csak bezárni (és kinyitni), az üveget pedig csak bedugni (és a dugót belőle kihúzni) lehet”.² A logikátlannak nevezett szóalakok ma sem elfogadottak a köznyelvben: a *kicsuk*, *szétragad* nem szerepel az Éksz.²-ban, a *felolt*, a *kiköt* és a *kizár* igét pedig a pongyola nyelvhasználat elemeként tartja számon az Éksz.².

A mai nyelv művelői tanácsokban használt *logikátlan* minősítés a nyelvi logizmus működésére vezethető vissza. Ennek az ideológiának a követői a logikusságot fontos nyelvi értéknek tartják, nem veszik figyelembe, hogy a természetes emberi nyelveket nem tudatosan hozták létre, és elvárják, hogy minden nyelvi forma megfeleljen a grammatikákban leírt szabályoknak (Nádasdy 2001). A „logikátlanság” okán ezeket az igéket „pongyolának”, „helytelennek” tartják. A NyKk. egy másik szócikkét megvizsgálva viszont rájöhethetünk arra, hogy nem a „logikátlanság” a helytelenítésüknek legfőbb oka.

1 Az internetről vett példamondatokat és hozzászólásokat eredeti helyesírással közlöm.

2 Kenedi Géza 1920. Nyelvkétségek. *Magyar Nyelv*. 16: 94–96. [http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/tanulmanyok/mny-nyr/kenedy_geza1920b.pdf] – 2017. január 30.

Az igekötők funkcióinak ismertetésekor a NyKk. leírja, hogy az igekötő képes az ige jelentését a visszájára fordítani, például az *elszokik*, *visszafejlődik*, *félresikerül*, *kiszéret* igék esetében (NyKk. I. 1980–1985, 982. p.). Vagyis az igekötőknek azt a tulajdonságát, amely alapján a „logikátlan” igekős igéket elmarasztalják, ebben a szócikkben természetesnek tekintik. Mivel a helytelennek bélyegzett igék nyelvi és logikai szempontból sem különböznek az *elszokik*, *visszafejlődik* stb. igéktől, ezért azt kell feltételeznünk, hogy kirekesztésükben a logicizmus mellett más okok is szerepet játszanak.

A NyKk. szerzői a vitás nyelvi jelenségek megítélésükor hét szempontot vesznek figyelembe. Az egyik közülük a szükségesség szempontja, vagyis az, hogy a kérdéses szó új fogalmat, új jelentésárnyalatot fejez-e ki (NyKk. I. 1980–1985, 18. p.). A nyelvi necesszizmus szempontjából a *felolt* csoportjába sorolt igék „feleslegesnek” mondhatók. Denotatív jelentésük megegyezik a szinonimáik (*felkapcsol*, *kinyit* stb.) jelentésével. Egy újságcikk éppen erre alapozza az ítéletét:

A pongyolább nyelvhasználatban még ma is gyakori (...) kicsuk, kizár (kinyit jelentésben), kiszabályoz, kirészletez, stb. visszaszorítását is elő kell segítenünk, mert sem jelentésbeli, sem stílusárnyalati többleteit nem jelentenek számunkra.³

A *visszafejlődik*, a *félresikerül* stb. igék viszont olyan fogalmakat jelölnek, amelyeket egyébként csak körülírással lehet megnevezni, ezért hiánypótlónak tekinthetők. Bizonyára ez a tény is hozzájárult ahhoz, hogy ezeket a „logikátlanságuk” ellenére sem helytelenítik, vagyis a necesszizmus nagyon erősen hat a nyelvvédők és a laikusok gondolkodására is. A képzett igék Dési szerint is a tömörítés céljával jönnek létre. Dési példái közül a legújabb a *kiilleszkedik*, amelynek a tartalma valóban csak körülírással adható vissza, pl. *kiszorul a társadalomból, a társadalom peremére kerül* (Dési 2003). Emellett azt is láthatjuk, hogy a képzett igekötős igék nem mindig fejeznek ki új tartalmakat (pl. *felolt*, *felhajol*, *kitemet*, *kifagy* 'kiolvad'), viszont növelik a nyelvi változatosságot.

Ahhoz, hogy jobban megérthessem a „logikátlan” igekötő-használat megbélyegzése mögötti okokat, megvizsgáltam, hogyan vélekedik a két nyelv művelői kiadvány a szintén logikátlannak nevezhető *felmerül*, *kiköt* és *kitakar* igék „helyességéről”.

A *felmerül* esetében a NyKk. elismeri, hogy „valóban van a szóban némi logikátlanság” de azt is elmondja, hogy „a nyelv nem mindig logikus”. A kézikönyv szerint bátran használhatjuk, már csak azért is, mert „íróink, költőink is élnek vele” (NyKk. I. 1980–1985, 611. p.). Az, hogy a szépirodalmi nyelvszokás felülírja a „logikátlanság” problémáját, azt bizonyítja, hogy a *felmerül* esetében a logikusságot nem veszik figyelembe. Ennek az lehet az oka, hogy a társadalom művelt rétegébe tartozó írók, költők által használt formákat az elitizmus és a belletrizmus jegyében eredendően helyesnek tartják (Lanstyák 2017). Egy másik szócikkben szintén a védelmükbe veszik a *felmerül* igét, de itt már racionálisabban próbálják magyarázni az elfogadását. Azt írják: „nyilvánvaló, hogy a *felmerülés*-t a logika ellenére szemléletesnek érezzük: aki vizet mer, annak az edényt először meg kell merítenie a vízben, majd – fölfelé irányuló mozgással – ki kell onnan emelnie” (NyKk. I. 1980–1985, 606. p.).

3 Dr. Bakos József 1990. Mai igekötő-használatunk csapdáiról. Heves Megyei Hírlap 1/199, 12. [https://library.hungaricana.hu/hu/view/HevesMegyeiNepujzag_1990_11/?pg=235&layout=s]

A *kiköt* igéről egymásnak ellentmondó megállapításokat közöl a NyKk. A *ki* igekötőről szóló szócikkében azt írja, hogy a „*kiköt* olyan logikátlanosság, amelyet a nyelvhasználat már régen szentesített”, a „*kiköt*” szócikkében viszont azt állítja, hogy logikátlan és helytelen (NyKk. I. 1980–1985, 1198., 1205. p.). A NymKsz.² szerint a *kiköt* 'kiold' jelentésben való használata pongyola (NymKsz.² 2005, 376. p.). Ezek az eltérő ítéletek azt támasztják alá, hogy a nyelvhelyességi szabályokat nagyon következetlenül alkalmazzák, és egy-egy szó helytelenítése mögött több rejtett ok is állhat. Az első idézet azt érzékelteti, hogy a „logikátlanosság” csak az új nyelvi fejleményeknél feltétele az elfogadásnak, tehát a *kiköt* esetében a logicizmus a konzervativizmus ideológiájával párosul. A „szentesített” alakokra, vagyis a nyelvszokásra való hivatkozásban pedig a nyelvi elitizmus húzódnak meg, mivelhogy nyelvszokáson a nyelvművelők többnyire a művelt réteg nyelvhasználatát értik (Lanstyák 2011).

A *kitakar* 'leveszi a takarót' jelentésű ige jó példa arra, hogy az igekötővel képzett igék annyira rögzülhetnek a szókészletben, hogy az ige és az igekötő jelentése közti ellentétet a beszélők egyes esetekben nem is észlelik. A NyKk. még fontosnak tartotta elmondani, hogy a *kitakar* igét elfogadják, mert a nyelvhasználat szentesítette (NyKk. I. 1980–1985, 1198. p.), de a NymKsz.²-ban már nincs ilyen utalás a szó eredeti jelentésére. Az új 'eltakar' jelentéséről viszont a következőket írják:

feltehetőleg az *eltakar*, *letakar* és a *kitöröl*, *kihúz* igék keveredésével alakult ki. Mivel azonban nem jelent mást, mint fenti szinonimái, igényes stílusú szövegben, pl. újságcikkben lehetőleg ne éljünk vele, ne terjesszük! (NymKsz.² 2005, 380. p.)

A mai beszélők szintén a 'leveszi a takarót' jelentést fogadják el természetesnek, és ezzel szemben az újat szabálytalannak, logikátlanak érzik. Pl.

Nagyon zavarja a fülemet és logikai érzékemet az egyre inkább elterjedő „*kitakar*” kifejezés.

Ha a beszélők és a nyelvművelők következetesen ragaszkodnának a „logikai helyességhez”, a két jelentés közül az újabbat támogatnák, mivel az a *takar* alapige jelentésével is nagyobb összhangban van. Az új jelentéssel szembeni reakciók és az eredeti jelentés teljes elfogadása viszont azt mutatják, hogy ezek megítélésében leginkább a keletkezésük sorrendje számít. Így a *kitakar* új jelentésének a megítélése is csak bizonyos idő elteltével változhat meg. Jelenleg a helytelenítésében az originalizmus, a konzervativizmus és a purizmus dominál.

Kiderült tehát, hogy a logikátlanosság vádja csak addig akadályozza egyes igék elfogadást, amíg azok újszerűen hatnak, amíg nem terjednek el a műveltebb réteg nyelvhasználatában, és amíg nem kerülnek be az irodalmi alkotásokba. Éppen ezért a logikátlan igekötő-használat megkülönböztetése teljesen indokolatlannak tűnik.

A *felolt* ige nyelvművelői megítélése

Az internetezők körében a „logikátlan” igekötős igék közül a *felolt* a legvitatottabb, ezért ennek a használatát és megítélését vizsgáltam meg alaposabban.

A *felolt* kialakulásáról és elterjedéséről nincsenek biztos adataim. Kontra szerint már a 1980-as években kellőképpen gyakori volt ahhoz, hogy bekerülhessen a szótárba, mégis

kimaradt az Éksz. első kiadásából. Ennek Kontra szerint csak nyelvhelyességi okai lehettek (Kontra 1982). A Történeti korpusz nem ad rá találatot, bizonyára korábban sem volt az írott norma része, viszont feltételezem, hogy a *felolt* régóta élő igealak. Ugyanis megfigyeltem, hogy az igekötő hatására kezd megváltozni az alapige jelentése. A Google kereső találatai azt mutatják, hogy a beszélők a 'felkapcsol' értelmet már nem csak az igekötős ige-
nek tulajdonítják, hanem az alapige egy önálló jelentésének tartják. Ebben az új jelentés-
ében nemcsak a *fel*, hanem akár a *vissza* igekötő is járulhat az igehez. Pl.

Esetleg egy cerkaelemmel működő led lámpás? ... Nincs sok fénye de párna alá jó lehet ha éjjel valamit megnéznél és nem szeretnél villanyt oltani...⁴

Hajnali negyed három. Halkan becsukom magam mögött a hálószoba ajtaját. Lámpát sem oltok.⁵

Semmi pánik biztosan kiment az áram vissza akartam oltani a villanyt már a kapcsolón volt a kezem amikor egy hideg kéz rátette a kezét az enyémmre.⁶

A Simonyi által bemutatott *bogoz* ige bizonyítja, hogy ilyen jelentésmódosulásra már korábban is volt példa a nyelvben. Ha a jelentésváltozás a *felolt* esetében is végbe-
megy, nem lesz logikai akadálya a szó elfogadásának.

A jelentésváltozásról és a *felolt* jelenlegi használatáról nem tájékoztat sem a NymKsz.², sem a NyKk., minden helyzetben inkább a szinonimáit javasolják. Hasonlóan jár el a nyelvi tanácsadással foglalkozó e-nyelv.hu oldal is.⁷ Jobbnak látják a *felgyújt*, *meggyújt*, *felkapcsol* szinonimák használatát.

A NyKk. szerint a logikátlanság mellett a *felolt* ellen szól az is, hogy a *felgyújt* és az *elolt* keveredésével alakult ki. Mivel „az igeik ellentétes jelentése zavart okoz”, ezért a használatát helytelennek, pongyolának minősíti (NyKk. I. 1980–1985, 606., 985. p.). A NymKsz.² is hasonlóan jellemzi a *felolt* igét. Szerinte is a *felgyújt* és a *leolt* egymásra hatásával jött létre, azonkívül értelemzavaró és ezért kerülendő (NymKsz.² 2005, 218. p.). Mindkét nyelveművelői kiadvány egyetért abban, hogy a szó értelmezése gondot okozhat a beszélők számára. Simonyi példáiából látható, hogy a szókészletben nem elhanyagolható az ellentétező igekötőkkel képzett igeik száma. Ezek nem okoznak kommunikációs nehézséget, sőt többségükben a mai beszélő számára már fel sem tűnik az ellentét. Ezért úgy gondolom, téves az az állítás, hogy a *felolt* ige félreérthető, hiszen ha valóban az volna, egy beszélőközösségben sem használnák. Ráadásul az értelemzavaró vádat minden olyan szóval szemben fel lehetne hozni, amelyek jelentése nem következtethető ki az egyes morfémák ismerete alapján (pl. *becsap valakit*).

A NyKk. és NymKsz.² leírása is a szó feltételezett kialakulásának a módjával magyarázza a *felolt* helytelenségét. A *keveredés* szó a legtöbb nyelvhelyességi ítéletben negatív színezetű, és a *felolt* esetében is azt sugallják vele, hogy az adott szóalak egy hibás folyamat eredményeképpen jött létre. A *feloltnak* az ilyen alapú elmarasztalása a nyelvi

4 <http://magyarprepperforum.net/>

5 <http://uj szo.com/>

6 https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1683970918485963&id=1523868144496242

7 <http://www.e-nyelv.hu/2014-02-13/feloltja-a-villanyt>

homogenizmusra és a nyelvi lapszizmusra vezethető vissza. A homogenizmus képviselői elítélik a különböző nyelvből származó alakok vegyülését (*beinvesztál*) és a nyelven belüli formák egymásra hatását is (*leáraz*). A lapszizmus a tévesztések által keletkezett formákat helyteleníti a többi szóalkotási móddal szemben (Lanstyák 2017). Az azonban kérdéses, hogy valóban keveredés hozza-e létre ezeket az igéket. Az igekötők ellentétező funkcióját figyelembe véve a *felolt* nem keveredés, hanem szabályos szóalkotási mód eredménye.

A NymKsz.² készítői azt is fontosnak tartják közölni, hogy a *felolt* az alacsonyabb szintű beszélt nyelvben alakult ki. Ezzel a megállapításukkal is valószínűleg arra szeretnék ösztönözni a nyelvhasználókat, hogy kerüljék ezt a formát. Grétsy ugyanezt sokkal nyíltabban fogalmazza meg, szerinte a *felolt* „az alacsonyabb szintű beszédben, a pongyola nyelvhasználatban nemegyszer hallható, de a csak kicsit is igényes nyelvhasználatban nem illik bele”.⁸

Összefoglalva: a nyelvművelői álláspont szerint a *felolt* mindenképpen helytelen és kifogásolható igealak, és ezt leginkább logicista és homogenista érvekkel próbálják igazolni.

A felolt ige az internetezők metanyelvi szövegeiben

A laikusok véleményét internetes fórumok metanyelvi hozzászólásain keresztül térképeztem fel. A *felolt* „helyességén” több nyelvi és nem nyelvi kérdésekre irányuló fórumon is vitatkoznak.⁹ A fórumozók egy része csupán tudomásul veszi az eltérést az általa ismert formák és a *felolt* között, de nem fogalmaz meg ítéletet a szóval kapcsolatban. Az ilyen toleráns véleménynyilvánításokból nagyon keveset találtam az interneten.

a barátnóm lezárja a tv-t, én kikapcsolom, én feloltom a villanyt, ő felkapcsolja

A legtöbben értékelik is a *felolt* formát, és gyakran annak használóit is. A szó „helyességének” megítélésekor a laikus nyelvhasználók is hasonló szempontokat vesznek figyelembe, mint a nyelvművelők. Ítéleteiket a szó eredetére, logikusságára és szabályosságára vonatkozó véleményeik befolyásolják. Az igekötők szóképző szerepére egyáltalán nem találunk utalást a laikusok szövegeiben. Nem derül ki, hogy milyen tudással rendelkeznek az igekötők funkcióját illetően. Az viszont látható, hogy a *felolt*ot nyelvtanilag is hibás képződménynek tartják.

A *felolt* eredetével kapcsolatban kétfajta elképzelés él a beszélők között. Többen is megneveznek különböző tájegységeket, ahol használatos ez a forma, vagyis a nyelvjáráásokban keresik a *felolt* gyökerét. Ezekben a hozzászólásokban jelennek meg leginkább a laikusok érzései és személyes tapasztalatai. Azok, akikben a *felolt* a nagyszüleit és azok nyelvhasználatát idézi fel, elfogadóbbak ezzel a formával szemben.

8 Grétsy László 2003. Oltsd fel a villanyt? [http://mno.hu/migr/oltsd-fel-a-villanyt-733618] – 2017. január 10.

9 Az általam összegyűjtött hozzászólások több mint harminc különböző oldalról származnak. A források nagy száma miatt ezeket itt sem sorolom fel.

Én meg kiskoromban borsodi voltam, na ott is más tájszavak voltak. Például itt meg azért röhögnek ki, ha azt mondom, h feloltom a lámpát, mert én meg így szoktam meg, még nagyim is így mondja... Aki hibának tartja ezeket az a saját tudatlanságáról ad képet... Szia, az "oltsd fel" nem hiba, hanem tájnyelvi/nyelvjárási változat is, a szüelim – Tolna megyeiek – ezt használják nagyjából mindig.

Akadnak, akik úgy gondolják, hogy a nyelvjárási jellege miatt nem minden közlőhelyzetben megfelelő a *felolt* használata. Érdekes például az, ahogyan az *Így érzem Magam – Mikor aludnék, és feloltják a villanyt* szövegű képre reagálnak a hozzászólók.¹⁰ Szerintük még egy ilyen informális felületen sem megengedett a nyelvjárási formák tartott használata. Az erre vonatkozó hozzászólások:

Attól, hogy tájegységenként egy-egy igét másképp használunk, még nem írja felül a köznapit, elfogadott nyelvet.

Nekem nincs bajom a tájszólással, de azért az echte magyarban kéne posztolgatni...

Szombathelyen "beteszem" az ajtót, de egy postban még is csak hülyén nézne ki...

A fenti idézetek egyébként kivételnek számítanak az általam összegyűjtött szövegek között. Ugyanis a hozzászólások többsége beszédhelyzettől függetlenül ítéli el a *felolt* használatát. A helyesség viszonylagosságát csak kevesen ismerik vagy tudják megfogalmazni.

Egy tanulságos esetben megmutatkozik a nyelv művelői tevékenység ártalmas hatása is. Az egyik hozzászóló a saját anyanyelv változata helyességét kérdőjelezi meg. Szerinte a *felolt* használata nemcsak kerülendő, hanem szégyellni való viselkedés is. A szerző platonista és standardista gondolkodásról árulkodik, hogy nem ismeri el a nem standard formák létezését.

Sajnos én is tanultam pár értelmetlen kifejezést a szüleimtől, majd később jöttem rá, hogy nem léteznek ilyen szavak, mondatok! Pl. olcsd fel a vilanyt, ne hazudgálj, kirafinált, ruhástúl, türülkőző stb. Szóval ultra gáz a mai világban ilyen szavakat használni, főleg munkahelyen!

A szerző valószínűleg egy másik nyelvi közösségbe (munkahelyre, iskolába) kerülve jött rá, hogy addig „helytelenül” beszélt. Ez a reakció visszavezethető arra, hogy gyerekként nem tanulta meg elkülöníteni a saját nyelv változatának és a köznyelvnek a használati lehetőségeit.

A szó eredetét illetően nem mindenki köti a *felolt* alakot a területi nyelv változatokhoz. Sokak szerint a szó forrása a műveletlenek „helytelen” nyelv használata. Két kommentelő ezt így fogalmazza meg:

A feloltják a villanyt meg nem tájszólás hanem tirtpákság.

Na de ne mondjatok, hogy egy ponton tul nem hangzik valami tul suttyonak. Mar olyan igenytelen ertelemben. Szerintem van kulonbseg egy jopofa nyelvi lelemeny es pl. a "feloltani" a lampat kozott.

¹⁰ <http://www.demotivalo.net/view/69705>

A *felolt* eredete mellett a szó érthetősége, logikája is foglalkoztatja a beszélőket. A fórum-bejegyzések arról árulkodnak, hogy a beszélőkben van egyfajta igyekezet a szabályok követésre, ezért kifogásolják a *felolt* formát. Úgy gondolják, hogy a *felolt* megsért valamilyen nyelvtani vagy logikai szabályt. Ezt az aggodalmukat erősíti a nyelv művelői álláspont is, így nem meglepő, hogy az ilyen logicista hozzászólásból van a legtöbb. Pl.

nyugaton fordítva van a villanykapcsoló billenése, ott simán van értelme feloltani a lámpát. A dolgokat eloltani, kioltani lehet, de a feloltást egyszerűen nem tudom értelmezni. Oltani mindig azt jelenti, „elzárni, megszüntetni” (lásd tüzet olt). Tehát a FELoltani a villany gyakorlatilag értelmezhetetlen :)

Az esetleges jelentésváltozás csak nagyon kevés esetben fogalmazódik meg. Pl.

„Itt nem az „olt” eredeti jelentése számít. Feloltom a lámpát. Teljesen helyes. Azt jelenti, hogy felkapcsolom.”

A logikusságot hiányoló megnyilatkozások gyakran hivatkoznak a *gyújt* igéire. Szerintük a *felolt* ige azért sem nem lehet helyes, mivel a *gyújt* igéhez sem kapcsolódhat a *le* igekötő.

Feloltják a villanyt? Ez olyan mintha azt mondanád, hogy a tűzoltók legyújtották a tüzet... Engem jobban zavar ha a lámpát *feloltják*. Ilyen alapon lehetne *legyújtani* is. de a józan paraszti ész azt mondatja velünk, hogy dolgokat eloltani, esetleg leoltani lehet, feloltani nem...

A *legyújt* hiánya viszont nem zárja ki a *felolt* létezését, mivel *olt* alapjelentésének a változása nincs összefüggésben a *gyújt* ige használatával. Persze a *legyújt* alak létrejöttének a lehetősége megvan a nyelvben, és az sem zárható ki, hogy kialakul egyszer az 'elolt' jelentése.

Az összegyűjtött véleménynyilvánításokból az is kiderül, hogy a laikusok nyelvfelfogása nagyon különbözik a nyelvészekétől. A nyelvészek azt vallják, hogy az egyes beszélőközösségekben elterjedt formákat az adott közösségben feltétel nélkül el kell fogadni. A beszélők viszont ezt még gyakran nem tekintik megfelelő indoknak ahhoz, hogy a *felolt* formát helyeseljék, sőt szerintük egy elterjedt nyelvi alak is lehet „helytelen”.

Amit sokan használnak, az még nem biztos, hogy jó is. A feloltom nem az. A „feloltom a villanyt” olyan, mintha vízzel szítanának a tüzet. És mennyien mondják így! Belegondolt bármelyikük is? És ez szerintem nem keckevedés részemről, hanem egy rossz berögződés sokak részéről. Nem?

2. Az ide-oda igekötők váltakozása

Bizonyos igékhez kapcsolódva a nyelv művelők megkülönböztetik az *oda* „helyes” és „helytelen” használatát. A leginkább vitatott az *ad* ige és az *oda* igekötő kapcsolódása. A nyelv művelők szerint az *idead* csak első személyre vonatkozhat: *idead nekem/nekünk*, az *odaad* pedig csak a második és a harmadik személyre: *odaad neked/nek/nektek/nekik*. A gyakorlatban azonban az *odaad* használata az első személyre is kiterjed, és váltakozva fordul elő az *ide* igekötős alakokkal. Pl.

Csak egy autó maradhat nálad, a többit légszíves add ide, délután, ha jövök érted, elhozom őket.

Szegény ember ne add oda nekem, hiszen neked sincs és tudom, hogy te is éhes vagy!

Az *ide-oda* igekötők ilyen váltakozását más igéken is megfigyelhetjük. Pl. *ideítél-odaítél*, *ideaajándékoz-odaajándékoz*.

Nagyon-nagyon jól esett, hogy püspök atya gondolt rám és odaítélték nekem ezt a nagyon szép kitüntetést.

Én nagyon-nagyon nagyra értékelem ezt a mai napot, nagyra értékelem persze 1999-et, amikor ezt már ideítélték...

HA esetleg tudnátok egyet odaajándékozni nekünk, akkor kérünk Titeket, hogy jelezzétek ezt nekünk.

az emberek többsége pedig nemhogy pénzt kért volna a hulladékért, inkább szívesen ideaajándékozta nekem, örülve, hogy megszabadulhat tőle.

A váltakozás valószínűleg nyelvjárási eredetű, dunántúli jelenségként már 1887-ben regisztrálták, mátyusföldi használatát pedig 1891-ben írták le, ekkor még értékítélet nélkül (Csapodi 1887, Zolnai 1891). Annak, hogy miért választják a beszélők az *oda* igekötőt az *ide* helyett, több oka is lehet. A pragmatika azzal magyarázza, hogy az *ide-oda* igekötők mutató névmási határozószókból jöttek létre, ezért deiktikus elemekként viselkednek. A deiktikus elemeket nem mindig a beszélő szempontjából értelmezzük. Használhatjuk őket úgy is „hogy a deiktikus centrumot a beszédszituáció más résztvevőjére” visszük át (Tátrai 2000). A beszélők az *add oda nekem* utasítás megfogalmazásakor is valószínűleg a címzett szerepébe helyezkednek. Ezt a jelenséget deiktikus kivetítésnek nevezik. Tátrai megállapítja, hogy az *add oda* olyan deiktikus kivetítés, amely „a magyar nyelv bizonyos területi változataiban, főleg a nyugati országországban meglehetősen konvencionális megoldásnak számít” (Tátrai 2010, 17. p.).

A nyelvjárási hatás mellett az igekötő-használatot az *oda* igekötő nagyobb gyakorisága is befolyásolhatja. Az Éksz.²-ban 125 *oda* igekötős és csak 22 *ide* igekötős szóalak szerepel. Ez annak köszönhető, hogy az *oda* igekötőnek nem csak távolodást jelölő szerepe van, pl. *odavan valakiért*. Elképzelhető, hogy az *idead-odaad* igékben a nyelvhasználók már nem tartják fontosnak feltüntetni az átadás irányát, ezért az igekötő feladata már csak a befejezettség megjelölése. Erre pedig a nyelvhasználók az igekötőpár produktívabb tagját választják.

Az *oda* igekötő mellett szólhat az is, hogy általa a beszélő nem önmagára irányítja a figyelmet, hanem arra a személyre, aki a cselekvést végrehajtja. Ennek fontos szerepe lehet akkor, ha a beszélő udvariasnak, alázatosnak szeretne tűnni. Szembetűnő például az *odaajándékoz nekünk* gyakorisága vallási témájú szövegekben, amelyekben szintén ilyen céllal szerepelhet. Pl.

Jézus Krisztusban Isten emberré lett, hogy önmagát odaajándékozta nekünk.

és valódi bõjt az, amikor van bátorságunk önmagunkat odaadni az Úrnak, hogy azután Ő odaajándékozta önmagét nekünk

Az ifivezetõm 20 éves, házasság, és rengeteg fiatalra volt hatással köztük rám is, ha Isten odaajándékozta a feleséget nekünk minek vessük el?

Az első személyre vonatkozó oda igekötő használatának nyelvűvelői megítélése

A nyelvűvelői írások közül a kérdéses igealakra tett legkorábbi utalást a *Vasárnapi Új Szó Nyelvűvelés* című rovatában találtam, 1970-ből.¹¹ Csáky Károly, a cikk írója arra az általános nyelvtani szabályra hivatkozik, miszerint „a magas hangrendű mutató jellegű határozószók közelre, a mély hangrendűek pedig távolra mutatnak”. A NyKk. és minden későbbi előíró célzatú írás is erre alapozza az intelmeit.

Az *ide* határozószó, ill. igekötő a beszélőkhöz, a beszélés helyéhez való közeledést, közeledést, ill. velük való szoros kapcsolatot fejez ki. (...) Szemléletkeveredés, ill. a gyakoribb használat folytán némely ige mellett pongyola beszédben – részben táji hatásra is – az *oda* igekötő váltja fel: már rég *odaígérte* a könyvet, mégsem kaptam meg tőle; Add már *oda* azt kést! (helyesebbek *ide* igekötővel) (NyKk. I. 1980–1985, 963. p.).

A NyKk. elismeri annak a három fő tényezőnek a meglétét, amelyek előidézhetik ennek a szabálynak a megsértését, és ezek ellenére minősíti pongyolának az *odaad* használatát. A „szemléletkeveredés” szóval feltehetőleg a pragmatikából ismert deiktikus kivevítésre utalnak, a szócikkből viszont hiányzik ennek a jelenségnek a bemutatása. A NyKk. által használt megnevezés negatív töltete azt a benyomást kelti a beszélőben, hogy a nézőpont-áthelyezés elítélendő jelenség.

A NyKk. egy másik helyen, az „*oda-ide*” igekötők szócikkében is foglalkozik az *odaad* igével:

Az *oda* határozószó, ill. igekötő (...) tágabb körű jelentéshasználata folytán jóval több kapcsolatot alkot igékkel, mint ellenpárja, az *ide*. Ezért gyakran ennek a helyébe telepszik, például az *odaad*, *odaígér* igének a beszélő személyére vonatkozó hibás használatában. (NyKk. II. 1980–1985: 415)

A „helyébe telepszik” megfogalmazással azt közlik az olvasóval, hogy az *oda* igekötő teljesen indokolatlanul jelenik meg a kifogásolt szerkezetekben. Az ilyen leírások ellenszenvet és félelmet ébreszthetnek a beszélőkben, akik aztán úgy gondolhatják, hogy az *oda* használatával veszélyeztetik az *ide* igekötő megmaradását. Erről tanúskodnak azok a hozzászólók is, akik szerint az *ide* igekötő egyre ritkábban fordul elő a nyelvhasználatban:

Nagyon zavaró – legalábbis engem zavar – az *ide*- és az *oda*- igekötők helytelen használata. Jobban mondván az „*ide*” teljes kiszorulása sokak beszédében.
Az „*add ide*” szóösszetétel szinte eltűnt, pedig szükség lenne rá, mert az irányt határozza meg.

Az *ide* igekötő eltűnésével kapcsolatos aggodalmak teljesen alaptalanok. Az *oda* ugyanis nem minden esetben veheti át az *ide* szerepét. Azokban az igékben, amelyek-

¹¹ Csáky Károly 1970. Alapvető nyelvi ismeretek hiánya beszédünkben. *Vasárnapi Új Szó* 3/44 [https://library.hungaricana.hu/hu/view/UjSzo_1970_11/?pg=11&layout=s] – 2017. április 10.

ben fontos a cselekvés irányának a jelölése, továbbra is elkülönül a kettő használata: *idelép-odalép, idenéz-odanéz* stb.

A NymKsz.² külön szócikkben tárgyalja az *idead-odaad* igéket. Az *odaad* *nekem* szerkezet használatát úgy mutatja be, mint ha az elsősorban gyereknyelvi sajátosság lenne, tudomást sem véve a kérdéses forma elterjedtségéről. Ez a leírás azért félrevezető, mert a jelenség már régóta nem csupán a gyerekek nyelvében jelenik meg. A megfogalmazás ellenére a nyelvművelők biztosan tudják, hogy az *add oda* a felnőttek körében is használatos, mivel gyereknyelvi tévesztésekkel kapcsolatban nem szoktak helyességi tanácsokat adni.

A beszélő felé irányuló mozgást az *ide* igekötős igével fejezzük ki: *add ide az újságot!* Ha viszont 3. személy felé irányul a cselekvés, az *add oda!* forma a helyes: *add oda (neki v. nekik) az újságot!* Gyermek beszédében gyakori, hogy – a gyakran hallott *add oda!* felszólítás hatására – akkor is ezt az alakot használják, amikor saját maguknak kérnek vmit: *add oda a labdát, a mackót!* Helyesen: *add ide (nekem) a labdát, a mackót!* (NymKsz.² 2005, 307. p.)

A NymKsz.² szerzőinek az az elmélete sem tűnik megalapozottnak, miszerint a gyerekek többször találkoznak az *add oda* alakkal, és ezért használják ezt a formát. Ha a szülők hagyományos módon használják az igekötőket, akkor az *ide* igekötős kifejezések ugyanúgy a szókészletük részévé válnak.

A két nyelvhelyességi kiadvány egyik legnagyobb hibája, hogy azt feltételezik, az *ide-oda* határozószókra érvényes szabályok az ezekből származó igekötőkre is vonatkoznak. Az igekötőknek viszont az irányjelölésen túl más funkcióik is vannak, amelyek befolyásolják a használatukat.

A *Magyar nyelvhasználati szótár* megítélése sem sokban különbözik a korábbi kiadványokétól. Előrelépés, hogy elkülöníti a gyermeknyelvi előfordulásokat a felnőttek nyelvhasználatától. Ugyanakkor a beszélt nyelvi *add oda* *nekem* szerintük is logikátlan és helytelen (MNySz. 2007, 101. p.).

A hivatalos nyelvművelői kiadványok mellett más folyóiratokban, helyi újságokban is találtam az *odaad* használatára vonatkozó cikkeket. Az *Édes Anyanyelvünk* egyik írása a NyKk.-höz hasonlóan azt érzékelteti, hogy az *oda* használata teljesen céltalan, sőt általa gyengül a kifejezésmód pontossága is.¹²

Az *ide* és az *oda* határozószó változatlan formában igekötőként is működik. Ha az *itt* és az *ott* határozószót senki sem téveszti össze, vajon miért tévesztik össze az *ide* és az *oda* igekötőt? (...) Bármennyire elterjedt is ez a tévesztés, nem hagyhatjuk jóvá, mert rendszerhiba. Nem mondhatunk le a pontosságról, a megkülönböztetés lehetőségéről!

Azzal, hogy a szerző azt állítja, a beszélők összetévesztik az igekötőket, a beszélők anyanyelvtudását vonja kétségbe. Az elképzelés háttérében a nyelvi kompetencionizmus állhat, miszerint „közvetlen kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák

12 Buvári Márta 2016. Szálkák. *Édes Anyanyelvünk* 38/3, 8. [http://anyanyelvapolo.hu/edes-anyanyelvunk-pdf/ea-2016-XXXVIII-3.pdf] – 2017. április 10.

használata és a beszélők nyelvtudása között” (Lanstyák 2017). A beszélők nyelvtudását megkérdőjelező vélemények a laikusok körében is elterjedtek.

Itt Pécsen, minden alkalommal “add oda nekem” Nem értik az ide és oda szavak távol-ságot jelző szerepét.

miért használják még a TV-ben is úgy, hogy ADD ODA NEKEM, ez olyan számomra mintha a magyarok nem tudnák értelmezni a magyar szót vagy nincs igazam?

A cikkben használt „*elterjedt tévesztés*” szókapcsolat nyelvészeti értelemben ellentmondást hordoz. A *tévesztés* szó ugyanis egyszeri botlást jelöl. Az a szerkezet, amelyik már *elterjedt*, nem nevezhető *tévesztésnek*. Úgy tűnik, az *odaad* „helyességének” a megállapítása-kor a nyelvi rendszernek való megfelelés fontosabb szempont, mint az *elterjedtség*.

A cikk szerzője nem pusztán a véleményét mondja el az *ide-oda* „helyes” alkalmazásáról, az olvasókat is arra bátorítja, hogy utasítsák el a kifogásolt használatot. Bizonyára hisz abban, hogy hatást gyakorolhat a beszélők attitűdjére és általa az igekötő-használatukra is. A közeledés-távolodás megkülönböztetése viszont csak azért szűnhet meg néhány ige esetében, mert a beszélők nem igényelik ezeknek a jelentésmozzanatoknak az elkülönítését. Ezért nincs is értelme erőltetni az *ide* igekötő használatát.

A cikkben a nyelvtani helyesség mellett megjelenik a kommunikáció pontosságát hangsúlyozó indoklás is. A szerző a pontos kifejezésmód feletti aggodalmait az egzaktizmus ideológiájára vezethetők vissza. Ennek a képviselői úgy gondolják, hogy „a denotáció szempontjából pontosabb, egyértelműbb, félreérthetetlen nyelvi forma eredendően helyesebb, mint az, amely kevésbé pontosan, elnagyoltan, homályosan, félreérthetően utal a denotátumra” (Lanstyák 2017). A pontosság a beszélők szerint is érték, csakhogy a pontosság nem objektíven meghatározható tulajdonság. Akik ismerik és használják a kifogásolt alakokat, azok nem találják őket pontatlannak vagy félreérthetőnek. Pl.

Így Vas megyében használják, használjuk ezt a kifejezést, nálunk az “add oda” nem furcsa, és nem okoz félreértést.

Én is baranyai vagyok. Nekünk az *idead* is logikus, de az *odaad* is. És ez nem azért van, mert nem értjük az *ide-oda* mutatószót

Az első személyre vonatkozó oda igekötő az internetezők metanyelvi szövegeiben

Az internetes hozzászólások gyűjtése során kiderült, hogy az *odaad nekem* azok közé a nyelvi jelenségek közé tartozik, amelyeket széles körben helytelenítenek. Több mint hatvan különböző oldalon találtam metanyelvi reakciókat a kérdéses igealakokra vonatkozóan. Ezek megbélyegzése az iskolai oktatásnak köszönhetően terjedt el és folyamatosan terjed ma is. Szerepel iskolásoknak készült nyelvhelyességi versenyek feladatlapjain és felvételi feladatok között is.¹³ Ezekben a gyerekeknek a szövegekörnye-

¹³ http://klett.hu/download/magyar_felv_fel_2.pdf - 2017. április 15.; <http://www.>

zet figyelembe vétele nélkül kell kijavítaniuk az *add oda nekem* szerkezet igekötőjét. Az iskolai oktatás ezzel azt az elképzelést közvetíti, hogy az említett nyelvi forma minden esetben javításra szorul. Szabó Tamás Péter interjújából kiderül, hogy a gyerekek már kilencévesen is tudják, hogy „úgy kéne mondani, hogy add ide” (Szabó–Mátyus 2014, 220. p.). A gyerekek által így elsajátított helyes–helytelen kategorizáció a legtöbb ember későbbi gondolkodásában is jelen van. A fórumozók megnyilvánulásai is azt mutatják, hogy a beszélők felnőttként is követik a preskriptív szabályokat. Hozzászólásaikban többnyire ugyanazokat az ideológiákat lehet felfedezni, mint a nyelvművelők szövegeiben. Néhányukban viszont a nyelvi ismeretterjesztés pozitív hatásait is megfigyelhetjük. Nádasdy Ádám 2003-ban írt egy cikket a *jövők–megyek* igék használatáról. Az *add oda* példáját ugyan nem említi meg, de a cikknek köszönhetően a deiktikus kivetítés fogalma bekerült a laikusok metanyelvi diskurzusaiba. A beszélők egy része éppen ezért fogadja el az *add oda* változó létezését is.

Amikor azt mondd valakinek, hogy “add oda”, az ő nézőpontjába helyezkedsz. Éppen olyan, mint amikor csengetnek nálad, és te kikiabálsz, hogy “Jövök!” Pedig nem jössz, hanem mész, ugye.

A beszélőkben kialakult ellenszenvet azonban sokszor még a tudományos érvelés sem tudja megingatni.

Az *add ide* a helyes és ennyi. Az ilyen értelmetlen magyarázatokat, hogy a másik szemszögéből beszélek, azok adják, akik nem tudnak helyesen magyarul.

Meg lehet magyarázni, de szerintem is helytelen. Ez olyan, mint ha azt mondanánk valakinek, hogy gyere oda (hozzám).

Egy-egy ilyen hozzászólás nem a beszélők véleményét, hanem az előítéleteiket tükrözi, amelyeket nem ők alkottak meg, hanem valószínűleg készen vettek át a környezetüktől. Az ilyen reakciók a nyelvoktatás jellegére is visszavezethetők. A tanulók többnyire leíró jellegű szabályokkal ismerkednek meg, viszont keveset tanulnak a nyelv gyakorlati működéséről. Ezért könnyebben azonosulnak azzal a leegyszerűsített szabállyal, hogy az *ide* a közeledést, az *oda* a távolodást jelöli, mint azzal, hogy a beszédhelyzetben nézőpont-áthelyeződés történhet, vagy azzal, hogy megváltozhat az igekötők funkciója.

Az *idead* mellett érvelők nem csak a szabályosságára, hanem a logikusságára is hivatkoznak. Az *add oda nekem* létezése is a bizonyítéka, hogy a szavak jelentése nem mindig következik logikusan a szóelemek jelentéséből, ezért ezt nem is lehet a „helyesség” kritériuma.

Mivel te eléggé közel vagy magadhoz ezért logikusan úgy a helyes, hogy *ide* (nekem). Ha viszont magadtól elmutatsz (távolra), akkor logikusan úgy következik, hogy *oda* (neki).

A beszélői reakciók további jellemző vonása, hogy az *odaad–idead* igéket a *jön–megy, hoz–visz* igékkel állítják párhuzamba.

Másik gyönyörűség: "add oda (mármint nekem) a ceruzát!" Kíváncsi vagyok, aki így mondja, a kutyáját hogyan hívja magához: gyere oda?

Az ilyen összehasonlítások téves megállapításokhoz vezethetnek. Ezek az igék ugyanis olyan mozgást jelölnek, amelyeknél hangsúlyosak az irányok.

Bár a nyelv művelői írások erre kimondottan nem utalnak, a laikusok mégis az *add oda nekem* formát nemcsak nyelvhelyességi hibának, hanem műveltségi kérdésnek is tartják. A nyelvi doktrínus szellemében azt gondolják, hogy az *add oda nekem* használata az iskolázatlanság, műveletlenség biztos jele.

Aki ilyeneket mond, az igenis bunkó! Nincs ezen mit szépíteni!
 ezt én primitív szóhasználatnak tartom
 Nem kell "tájnyelviséggel" mentgetni a nyelvi bunkóságot!

A szerkezet helyességét lényegében csak azok nem ítélik el, akik megtapasztalták a nyelvjárási használatát. A hozzászólók elmondása szerint viszont már nemcsak a nyelvjáráásokban fordul elő a beszélő személyére vonatkoztatott *odaad* ige. Nagyon sokan állítják, hogy a pesti nyelvben is használják és a hozzászólók beszámolóí alapján már ellenőrzöttebb szövegekben: szépirodalomban, dalszövegben, filmszinkronban is megjelenik. Azt, hogy az *odaad* így terjed, az internetezők egyáltalán nem helyeslik. Pl.

Pesten sokan használják az "oda" szót az "ide" helyett. De az elég gáz, hogy a filmekben is nagyon gyakran "add oda"-t mondannak ill. szinkronizálnak. Vagy gondoljunk csak Auth Csilla egyik számára, amikor a refrénben folyamatosan ezt éneklí: "Add oda nekem". Nem nevetséges? Nem igaz, hogy valakik megírják a dalszöveget, sokan elolvassák megzenésítik stb. és nem veszik észre, hogy itt valami nem stimmel?

Összegzés

Dolgozatomban két nyelvi jelenségre vonatkozó metanyelvi megjegyzéseket elemeztem. A két elemben az a közös, hogy mindegyikhez kapcsolódnak nyelvhelyességi intelmek, és helyességüket a laikusok is vitatják. A laikusok és a nyelv művelők szövegei alapján leírtam a helytelenítésük okait és az azok mögött álló nyelvi ideológiákat. A nyelvhelyességi ítéleteket minden esetben összevettem a meglévő tudományos eredményekkel és az általam gyűjtött adatokkal, hogy bizonyítsam a helytelenítésük mellett szóló érvek megalapozatlanságát.

A szakirodalom segítségével rámutattam, hogy a logikátlanak bélyegzett igék valójában a magyar nyelvben működő egyfajta szóalkotási mód megnyilvánulásai, és a tömör kifejezőmóddhoz járulnak hozzá. A nyelvhelyességi írások elemzésével kiderítettem, hogy a nyelv művelők a *logikátlan* minősítést nagyon következtelenül használják. Az igék megítélését számos más ideológia is befolyásolja, ezért a „logikátlan” igék megkülönböztetése teljesen indokolatlan. A nyelv művelőktől eltérően a laikusok nem ismerik az igekötők ellentéző funkcióját, ami lehetővé teszi a *felolt* ige elmarasztalását a beszélők körében is. Ugyanakkor néhány példamondat látatóvá tette, hogy az általános helytelenítéssel szemben zajlik az *olt* ige jelentésváltozása, ami feltehetőleg elősegíti majd a szó elfogadását.

Az első személyre vonatkozó *odaad* ige helytelenítésének az alapja az a téves elgondolás, miszerint az *ide-oda* igekötőket csak úgy lehet használni, mint az ezeknek megfelelő határozószókat. A laikusok hozzászólásai elárulták, hogy az első személyre utaló *odaad* igét nyelvtanilag hibásnak tartják, ezért megkérdőjelezik az *add oda nekem* használóinak a nyelvtudását is. Internetes szövegekből vett példamondatokkal rámutattam arra, hogy az *ide-oda* igekötők váltakozása több igekötős ige (*odaítél, odaajándékoz*) használatában is megfigyelhető. Bár a jelenség nagyon régi, a rá vonatkozó véleményekben nem tapasztalható változás. Részben az iskolai oktatásnak köszönhetően az első személyre vonatkozó *odaad* megbélyegzése állandóan öröklődik. A kitaró elutasítás helyett fontos lenne megismerni a használatának területi, társadalmi eloszlását, mivel csak így lehetne praktikus tanácsokat adni a használatával kapcsolatban.

Irodalom

- Csapodi István 1887. Tájszók. Dunántúliak. *Magyar Nyelvőr*, 16/5, 239–240. p. [http://real-j.mtak.hu/5958/1/MagyarNyelvor_1887.pdf] – 2017. április 10.
- Dési Edit 2003. A szóképzés képtelenségei. In Abonyi Réka–Janurik Szabolcs–Zoltán András (szerk.): *Miscellanea Corviniana. Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára*. Budapest, ELTE BTK Keleti Szláv és Balti Filológiai Tanszék, 47–54. p. [https://www.academia.edu/20359560/Miscellanea_Corviniana_K%C3%B6sz%C3%B6nt%C5%91_k%C3%B6nyv_Holl%C3%B3s_Attila_70._sz%C3%BClet%C3%A9snapj%C3%A1ra] – 2017. január 30.
- ÉKSz.² 2003. Pusttai Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. (2., átdolgozott kiadás.) Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fabó Kinga 1984. A nyelvhelyességi szabályok jellege. In Fülei-Szántó Endre (szerk.): *Norma-átlag-eltérés*. Pécsi Akadémiai Bizottság, 23–33.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós 1982. Amerikai magyar újságok nyelve a sztenderd magyarral összevetve. *Magyar Nyelv*, 78, 76–93. p.
- Laczkó Krisztina 2006. Az újmagyar- és az újabb magyar kor. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*. Budapest, Akadémia Kiadó, 283–306. p.
- Lanstyák István 2011. Az elitizmus mint nyelvhelyességi ideológia. In Kozmács István–Vančoné Kremmer Ildikó (szerk.): *A csitári hegyek alatt*. Nyitra, Arany A. László Polgári Társulás–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 145–154. p.
- Lanstyák István 2017. *Nyelvideológiai fogalomtár*. Kézirat.
- MNySz. 2007. Balázs Géza–Zimányi Árpád (szerk.): *Magyar nyelvhasználati szótár*. Celldömölk, Pauz–Westermann Kiadó.
- Nádasdy Ádám 2003. Jövés–Menés. *Magyar Narancs*, 15/10 [http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/39.html] – 2017. április 10.
- NyKk. I–II. 1980–1985. Grétsy László–Kovalovszky Miklós (szerk.): *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Budapest, Akadémiai kiadó.
- NymKsz.² 2005. Grétsy László–Kemény Gábor (szerk.): *Nyelvművelő kéziszótár*. Második, javított és bővített kiadás. Budapest, Tinta könyvkiadó.
- Pléh Csaba 2006. Az alakítani és mondattani fejlődés. Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 54–79. p.
- Pléh Csaba 2007. A tér és a nyelv világa. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 62/3, 279–312. p. [https://www.researchgate.net/publication/235798547_A_TER_ES_A_NYELV_VILAGA__PLEH_CSABA] – 2017. január 10.

- Simonyi Zsigmond 1916. Egy szónak két ellentétes jelentése *Magyar Nyelvőr*, 45/ 5–6, 215–220. p. [http://real-j.mtak.hu/6017/1/MagyarNyelvor_1916.pdf] – 2017. április 9.
- Szabó Tamás Péter 2012. „*Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos*”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*. Dunaszerdahely, Gramma.
- Szabó Tamás Péter–Mátyus Kinga 2014. Óvodások és kisiskolások nyelvi ideológiái. Ladányi Mária, Vladár Zsuzsa, Hrenek Éva (szerk.): *Nyelv–társadalom–kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák I–II*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. [http://real.mtak.hu/20198/1/manyeXXIII_CD_u_102102.131214.pdf] – 2017. április 10.
- Szili Katalin 2000. Lehet-e ezt megtanítani? *Intézeti Szemle*, 22/1, 60–70. p. [http://epa.oszk.hu/02400/02431/00005/pdf/EPA02431_IntezetiSzemle_2000_1_60-70.pdf] – 2017. január 30.
- Tátrai Szilárd 2000. Az elbeszélő „én” nyelvi jelöltsége. Kísérlet a személyes narráció szövegtani megközelítésére. *Magyar Nyelvőr*, 124/2, 226–238. p. [<http://epa.oszk.hu/00100/00188/00018/124208.htm>] – 2017. április 10.
- Tátrai Szilárd 2010. Áttekintés a deixisről (funkcionális kognitív kiindulópontból) *Magyar Nyelvőr*, 134/2, 211–232. p. [<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1342/134206.pdf>] – 2017. április 10.
- Zolnai Gyula 1891. Mátyusföld nyelvjárása. *Magyar Nyelvőr*, 20, 209–223. p. [http://real-j.mtak.hu/5963/1/MagyarNyelvor_1891.pdf] – 2017. április 10.

ANIKÓ KÁZMÉR

EVALUATION OF THE CORRECTNESS OF SOME VERB FORMS

In my paper I study attitudes towards language correctness. Based on prescriptivist writings and laymen's comments, I present opinions connected to Hungarian verbs *felolt* and *odaad*. Using collected texts I examine how people argue for or against the correctness of the chosen verbs. Despite of being characterized as illogical, the verb *felolt* is the product of an existing word formation process in Hungarian. By analysing the prescriptivist comments on *felolt* and other similar verbs, we can see that their rejection originates in different language ideologies. Laymen deny *felolt* mainly because they are not aware of the fact that Hungarian verbal prefixes can change the verbs' meanings to their opposite. The use of *odaad*, referring to the first person, is highly criticized by both prescriptivist linguists and ordinary speakers. However, literature and empirical data prove that the arguments against its correctness are scientifically groundless and this use of prefix *oda* appears not only in combination with the verb *ad* but also with *ítél* and *ajándékoz*.

VAJDA BARNABÁS

A párizsi béketárgyalások a kezdődő hidegháború kontextusában

Van-e a második világháborút lezáró béketárgyalásoknak, közelebbről a háborút (leg- alábbis annak egy részét) hivatalosan lezáró párizsi konferenciának relevanciája a hideg- háborúhoz? Összefügg-e vele, s ha igen, mely pontokon? Jelen tanulmány amellett érvel, hogy számos összefüggés fedezhető fel a kettő között, sőt a párizsi béketárgyalások és -konferencia, mint egy másfél éves történelmi folyamat, egyenesen remek esettanulmány annak felmutatásához, hogy konkrétan mi módon alakultak úgy a nagyhatalmak közti nemzetközi kapcsolatok, hogy annak végén már hidegháborúról beszélhetünk.

Az 1945–1947-es időszak rendkívül érdekes a nagy nemzetközi folyamatok szempontjából, mint például az ENSZ megalakulása, a nukleáris korszak kezdete, és – Párizs szempontjából különösen fontos – az a tény, hogy a párizsi béke a jelenlegi európai rend kezdete, alapja, fundamentuma. A szélesebb nemzetközi kontextus azért is releváns mind a Szovjetunió, mind az USA szempontjából, mivel 1945–1947 között mindkét győztes hatalom kitüntetett figyelmet fordított az európai térségnek, amelybe természetesen különös hangsúllyal beleértendő Németország.

Az 1947-es párizsi békeszerződésnek vannak „hagyományos” kontextusai. Nemzetközi viszonylatban ilyen a „győztesek–vesztesek” megosztottság, amely mellett a párizsi békekonferenciát jellemzően a magyar, a cseh-szlovák stb. nemzeti történelmek kontextusában szoktuk értelmezni. Nemzeti és nemzeti bilaterális viszonylatban jól ismertek a magyar–csehszlovák, magyar–román, magyar–szovjet, csehszlovák–amerikai stb. relációk, mi több, ezek a kontextusok olyannyira kézenfekvőek, hogy nem akad mérvadó történelmi munka, amely mellőzné az érintett államoknak a két meghatározó nagyhatalomhoz való viszonyát, mint például a csehszlovák vagy a magyar kormány és békedelegáció viszonyát a nagyhatalmakhoz. Ebbe a viszonyba beleértendők a győztes hatalmak képviselőihez eljuttatott emlékiratok, a velük folytatott háttértárgyalások, sajtókampányok stb., mint pl. Nagy Ferenc tárgyalásai Dean Acheson külügyminiszter-helyettessel, J. F. Byrnes külügyminiszterrel és magával Harry Truman elnökkel stb. Nem véletlen, hogy mindezeket a kérdéseket viszonylag alaposan feldolgozták az érintett történetírások.¹

1 Csehszlovák–szlovák vonatkozásban Dagmar Čierna-Lantayová és Štefan Šutaj (mindkettő nagyon részletesen kitér a csehszlovák–magyar relációra is), Magyarországon pedig Romsics Ignác úttörő és alapvető jelentőségű munkája mellett Gulyás László és Vízi László Tamás e témában írt munkáit említeném. E helyütt csupán futólag utalok a Štefan Šutaj (Šutaj 2014) és Romsics Ignác (Romsics 2006) érvelései közt húzódó finom, de határozottan felfedezhető argumentatív különbségekre.

Annak a gondolatnak, hogy a párizsi béketárgyalások és -konferencia releváns kontextusai közé besorolhatjuk a hidegháborút is, az képezi az alapját, hogy a béketárgyalások különféle fázisai 1945 őszéig és 1947 februárja között zajlottak, sőt a ratifikációval együtt 1947 őszéig.² De nemcsak az időbeli és térbeli egybeesés alapozza meg, hogy Párizs kiváló esettanulmány legyen a hidegháború kezdeteihez (Párizsban azok az államférfiak voltak egymással kapcsolatban, akik később aktorai lettek a korai hidegháborúnak is), hanem azok a tudományos viták is, amelyek a hidegháború mint történeti korszak kezdetének megítélésére vonatkoznak; lásd például Békés Csaba, Fischer Ferenc, Borhi László és mások, valamint a nemzetközi szakirodalom eltérő véleményeit ez ügyben.

Ezek alapján releváns kérdésként felvethető, hogyan viszonyult a párizsi békekonferencia ahhoz a hidegháborúhoz, amely 1946-tól már zajlott, bár még csak lappangva pulzálva. Az bizonyos, hogy a világháború utáni nagyhatalmi pozíciófogásnak legkésőbb 1946-ban, főleg annak második felében, és különösen 1947-ben már határozott és jól felismerhető jelei voltak. A nemzetközi szakirodalomban abban nem nagyon van vita, hogy „1947 volt a hidegháború igazi kezdete” (McWilliams–Piotrowski 2014, 39. p.), az már azonban, hogy mikor történt meg a két szuperhatalom közti szakítás, kérdéses.

A párizsi béketárgyalások és -szerződés, valamint az azt körülvevő egyéb nemzetközi események dinamikája nézetem szerint azt mutatja, hogy a két nagyhatalom között fokozatosan gyülemlő kisebb, önmagukban még kezelhető konfliktusokból pontosan a párizsi folyamat alatt halmozódtak kritikus mennyiségűvé a sérelmek, és rögtön a párizsi békek aláírása után láthatóvá vált a nagyobb konfliktus, a szakítás.

A széles körben ismert történelmi építőkövek mellett,³ amelyekből összerakódott a korai hidegháború, számos ritkábban figyelembe vett érv van, amelyek kifejezetten a párizsi békekonferenciához kapcsolódnak. A szakirodalom több érdeklődésre rá szokott mutatni, pl. J. F. Byrnes és V. Molotov között már a párizsi konferenciát megelőzően és az alatt is. Ezek között elvi-politikai ügyek éppúgy szerepelnek, mint procedurális ügyek. Az elvi indíttatású ügyekre példa a Szovjetunió pragmatikus-hatalmi megközelítése, amely szemben állt az USA egyes emberjogi alapú megközelítéseivel, mint például „a nyelvhatárok és a politikai határok szinkronizálásával”, vagy azzal az ameri-

2 Csupán a legfontosabb eseményei ennek a folyamatnak: 1945. szeptember 11. és 1945. november 2. között a Külügyminiszterek Tanácsa londoni előkészítő találkozója; 1945. december 16. és 1945. december 26. között a Külügyminiszterek Tanácsa moszkvai fordulója; 1946. április 25. és 1946. július között zajlott a Külügyminiszterek Tanácsa konferenciája Párizsban (Bidault, Byrnes, Bevin, Molotov); 1946. július 29. és 1946. október 15. között zajlott maga a párizsi konferencia; a békeszerződés szövegét a Külügyminiszterek Tanácsa véglegesítette New Yorkban 1946. november 4. és 1946. december 13. között; végül 1947. február 10-én írta alá a békeszerződést az öt állam: Olaszország, Finnország, Románia, Bulgária és Magyarország. Lásd Útjaj 2014, 131–132. p.; Németh 2006, 479. p.

3 A jól ismert érvek közé tartozik George F. Kennan ún. hosszú távirata (1946. február 22.) és Winston Churchill ún. vasfüggöny-beszéde (1946. március 5.), amely beszéd igen nagy részben „a szovjet befolyásnak alávetett” Kelet-Európáról szól. A gyakrabban említett korai nagyhatalmi konfliktusok közé tartozik még a moszkvai Pravda ún. Sztálin-interjúja 1946. március 14-én, valamint W. Churchill 1946. szeptember 9-én elmondott brüsszeli beszéde. Mezei 2011, 171–175. p.; Horváth 2001, 67–70. p.

kaiak által nem elutasított elvvel, hogy ha már lakosságcsere kell sort keríteni, akkor az „önkéntes, többéves és nemzetközileg ellenőrzött lakosságcsere” legyen. (Romsics 2006, 51., 54. p.) A nagyhatalmak procedurális konfliktusai tetten érhetők a párizsi konferencia sok forrásában, mint például a módosító javaslatokban stb. A párizsi konferenciához kapcsolódó sok apróbb nagyhatalmi érdekkonfliktus egyik legkonkrétabb ügye a békeszerződés Dunával, illetve a dunai hajózással foglalkozó VII. része, ahol „az angolszász hatalmak álltak szemben a Szovjetunió vezetete blokkal, előbbieket a dunai forgalom teljes szabadságát pártolták, míg a Szovjetunió saját ellenőrzése alá kívánta azt vonni”. (Romsics 2006, 234. p.)

A párizsi békekonferenciának a hidegháborúval kapcsolatos további lényeges vonatkozása az, hogy az USA és Nagy-Britannia kiszorította a Szovjetuniót az Olaszországgal kötendő békéből. (Wegs 2002, 20. p.) Az USA szempontjából az olasz békeszerződésnek valóban kiemelt szerepe jutott. Ennek a problémakörnek része volt egyfelől az ún. olasz precedens, másfelől a Trieszt-kérdés. Az olasz precedens tömören azt jelentette, hogy az olasz Szövetséges Ellenőrző Bizottságban (SZEB) a Szovjetunió szerepe formális volt – viszont a Szovjetunió ugyanezt az eljárási mintát kihasználta a többi béketárgyalás, azaz a kelet-európai országok kapcsán.

A Trieszt és környéke körüli területi vita Olaszország és Jugoszlávia között kiválóan példázza, hogyan halmozódott a béketárgyalások kezdete óta és mindvégig a párizsi béke aláírásáig, sőt azon túl is egy nemzetközi probléma. Trieszt példa a két nagyhatalom elhallgatott, visszafojtott dühére, mint ahogy példa arra is, hogy a párizsi békét a nagyhatalmak még összeszorított fogakkal végigcsinálták, ám utána búcsút mondtak egymásnak. (Judt 2007, 105. p.)

Trieszt kérdése rendkívüli mértékben foglalkoztatta Truman elnököt – sokkal jobban, mint Kelet-Európa bármelyik állama. Az egyik Sztálinnak írt levelében az amerikai elnök úgy fogalmaz, hogy a Trieszt–Venezia Giulia „kérdést nem pusztán olasz–jugoszláv határvitának kell felfogni, hanem úgy kell rá tekinteni, mint egy principiális kérdésre, amely a többi (felmerülő) területi vita megoldásának a vezérfonala, és az európai tartós béke alapköve”.⁴ Sztálin válasza kiábrándító volt – emlékszik vissza Truman –, mivel „Sztálin Tito pártját fogta”. (A két államférfi levélváltása egyébként G. F. Kennan közbenjárásával zajlott.) A Trieszt-kérdés időleges megoldására 1945 júniusában került sor, amikor meghúzták a Morgan-vonalat, létrejött egy mondvacsinált, kvázi független állam, pontosabban két katonai körzet: egy A (nyugati) zóna, benne Trieszttel, amely amerikai és brit katonai fennhatóság alatt állt, és egy B (délkeleti) zóna, amely jugoszláv fennhatóság alá került. A szövetségesek Trieszt körüli konfliktusai rendszeresen felbukkantak a párizsi békekonferencián. 1946. augusztus 1-jén például a jugoszláv delegáció vezetője, Edvard Kardelj fő érvei között bukkant fel Trieszt, amikor Kardelj kijelentette, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa „elvette” Jugoszláviától Triesztet, és igazságtalanul húzta meg az olasz–jugoszláv államhatárt. (Romsics 2006, 193. p.) Mint később kiderült, mindez csak ideiglenes megoldás volt, amely további ellenségeskedéseket szült – mégis: Trieszt státusát, azaz a Morgan-vonalat szentesítette a párizsi béke.

4 Truman, Harry S.: *Memoirs. Volume 1.: Year of Decisions [1945-1946]* Time Inc. Publ. Doubleday, Garden City NY, 1955, 596+ pp.

Az olasz precedens és a Trieszt-vita már hidegháborús érvek voltak abban az értelemben, hogy bennük a nagyhatalmi erőpolitika mellett megjelentek az ideológiai konfliktusoknak is. A Párizsban tartózkodó amerikai konferenciaküldöttség számos tagjától maradt fent írásos forrás arra nézvést, hogy az USA számára Olaszország kiemelt jelentőséggel bírt mind katonai, mind politikai szempontból. Köztük pl. Charles H. Bonesteel, aki az amerikai küldöttség katonai tanácsadójaként volt jelen Párizsban, számos alkalommal leírta 1946 során, hogy Olaszországban az USA legfőbb politikai érdeke „a kommunista befolyás elleni harc”.⁵ A kezdődő hidegháború egy-egy ideológiai vonatkozását a magyar delegáció is alkalmazta mint argumentációt. Štefan Šutaj szerint a magyar delegáció egyes tagjai, mint például Auer Pál a magyar érdekeket úgy találta, mint „amelyeket azért érdemes támogatni, hogy Magyarország segítséget kapjon a kommunizmus elleni harcában a Szovjetunió vezetete szláv blokk ellenében”. (Šutaj 2014, 165. p.) Hasonló utalás van ugyanerre a jelenségre Romsics Ignácnál is. Itt a szerző Szegedy-Maszák Aladár és Auer Pál háttérmunkájára utal, melynek során Szegedy-Maszák „mélységes aggodalmát fejezte ki afölött, hogy a náci Lebensraum politikát minden jel szerint egy olyan érdekszféra-politika váltotta fel, amely Európát kettévágva Magyarországot a többi kelet-európai országgal együtt a Szovjetunió fennhatósága alá látszik utalni” (Romsics 2006, 201. p.), továbbá hogy a magyar küldöttség egyes tagjai épp ezen az ideológiai alapon kérték az USA támogatását. Ezek és további kisebb-nagyobb konfliktusok mutatják azokat a hatalmi és ideológiai jegyeket, amelyeket már a kortársak is konfliktusosnak láttak, utólag pedig a hidegháború legkorábbi jelenségeiként, annak legkorábbi összetevőiként értelmezhetünk.

A hidegháború nagy körvonalait vázolja fel az a tény is, hogy a két szuperhatalom 1946–1947-ben teljesen eltérő stratégiai célokkal érkezett Párizsba. Az egyik oldalon a „szovjet biztonságpolitikai prioritások” álltak – ahogy Mark Kramer fogalmaz (frappánsan, bár véleményem szerint kissé eufemisztikusan). (Idézi Bottoni 2015, 46. p.) A másik oldalon viszont az USA és Nagy-Britannia háború utáni terveiben Kelet-Európa másodlagos szerepet játszott (Bottoni 2015, 38. p.), ami elég megalapozott állításnak látszik, ha összehasonlítjuk azzal, hogy mennyivel határozottabb álláspontot foglalt el az USA a Szovjetunióval szemben pl. Olaszország (Trieszt) vagy Irán ügyében.

A párizsi békekonferenciától első hallására igen távol álló Iránt azért érdemes megemlíteni, mert az Iránban 1945-ben (!) bekövetkezett helyzet (ahol is a Szovjetunió egy pro-szovjet rezsimit kívánt felállítani) nemcsak az egyik legelső territoriális-ideológiai konfliktus volt az USA és a Szovjetunió között, de ahhoz is nagyban hozzájárult, hogy 1947 legelején Truman elnök megvált külügyminiszterétől, J. F. Byrnestől.⁶ Robert H. Ferrell szerint Byrnes és a háttéremberei (Donald S. Russel és Benjamin V. Cohen) ignorálták Trumant és nem nagyon hallgattak a Külügyminisztérium apparátusára sem. Bár Byrnes külügyminiszterként a szovjetekkel szemben a kemény kéz politikáját szorgalmazta, és ebben

5 Foreign Relations of the United States, 1946, Paris Peace Conference: Documents, Volume IV. 740.0011 EW(Peace)/8–1246: Telegram. Colonel Charles H. Bonesteel, Military Adviser, United States Delegation, to the War Department. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v04/pg_836. Letöltve: 2017.01.20..

6 James F. Byrnes: az USA külügyminisztere 1945. július 3. és 1947. január 21. között.

hasznos partnere volt Trumannak, a két ember személyes viszonya rossz volt. Az első nagy összeütközésük épp az 1945 végi moszkvai előkészítő konferencián történt, ahol Byrnes – Truman szerint – nem képviselte elég határozottan az USA érdekeit: mégpedig Iránban. A moszkvai külügyminiszeri konferenciát záró kommunikéban Iránt meg sem említették, amit Truman egy levélben rótt fel Byrnesnek: „Oroszország lázadást szít és csapatokat tart egy szövetségese földjén – Iránban. Ha Oroszország nem szembesül vaskézrel és kemény nyelvezettel, akkor újabb háborúra van kilátás. Ők csak egy nyelvet ismernek.” És ebben a kontextusban hangzott el az „Elegem van az oroszok babusgatásából!” mondat – ami tehát nemcsak Truman személyes frusztrációját fejezte ki a Szovjetunió lépései miatt (Judt 2007, 105. p.), hanem ami az amerikai külügyi apparátus felé irányított kritika is volt Truman részéről. Ilyen körülmények között, a Trumannel való többszöri konfliktus után mondott le 1947. január 21-én Byrnes, és lépett helyébe, a párizsi béke aláírása előtt kb. két héttel George C. Marshall.

Konklúziók

Amíg a szovjet oldalon a párizsi békekonferencián már az „erő” és a „befolyási övezet” voltak a kulcsszavak (Bottoni 2015, 38–39. p.), addig az amerikai oldal viselkedése a „kivárást”, a „határozatlanság” és a „passzivitás” szavakkal írható le. 1946-ban nemcsak hogy javában zajlott Kelet-Európa szovjetizációja (Judt 2007, 39. p.), hanem 1947-ben már csúcusra járt, és ezt még a legszovjetbarátabb szlovák történészek, pl. Dagmar Čierna-Lantayová is elismerik.⁷ Ezzel szemben Washington csak 1946 őszén kezdte el felülvizsgálni saját Szovjetunió-politikáját, és az ezzel kapcsolatos érdemi tettekre, tehát az Európa-politika praktikus áthangolására csak 1947 vége felé, jóval a párizsi békekonferencia lezárása után került sor. Igen sommásan fogalmazva: Párizsban a hidegháború nagyhatalmi viszonyainak szempontjából a tudatos és célzott szovjet eredménymaximalizáció állt szemben az „amerikai naivitással”. (Robert J. Wegs 2002, 19. p.)

A háború utáni Szovjetunióra vonatkozó koherensebb amerikai gondolkodásmód épp a párizsi békekonferencia végső szakaszában, 1947 első felében kezdett kialakulni. Az áthangolás félreérthetetlen jele volt Byrnes külügyminiszter 1946. szeptember 6-i beszéde Stuttgartban, amelyben megnyugtatta Nyugat-Németországot, hogy az USA Európában és az országban fog maradni (Németh 2006, 239. p.; Judt 2007, 105. p.) – és ez után 1947 első hónapjaiban az amerikaiak elkezdték elforgatni a kormánykerekét.

Vagyis Párizsban egy késlekedő USA-t látunk, ahol a diplomáciai „jelek” összegyűjtése és a határozottabb döntés között rendkívül hosszú idő telt el. James Forrestal 1947 nyarán kezdeményezte, hogy gondolják újra a Szovjetunióval szembeni amerikai külpolitikát. Így született meg (majd másfél évvel később!) „Az Egyesült Államok biztonságát fenyegető szovjet lépésekkel szembeni amerikai célkitűzések” (1948. november 23.) című dokumentum (NSC 20/4). Sőt, az amerikai külpolitika a kelet-európai szovjet csatlós államok tekintetében csak 1949. szeptember 4-ére keltezett „Memorandum”

7 „Rokom 1947 sa začala v krajinách sovietskej záujmovej sféry definitívne transformácia vládných kabinetov na zoskupenia podriadené Moskve.” Čierna-Lantayová 2009, 254. p.

alapján lépett (NSC 58, illetve NSC 58/2), és amelyet csak 1949. december 13-án írt alá Truman elnök. Mindezek fényében az 1947. március 12-re datált Truman-doktrína nem egy kezdet volt, hanem az USA már megváltozott Európa-politikájának a felszínre törő jele. (Sestanovich 2014, 19. p.)

A párizsi békekonferencia kezdetét még a status quo megtartására való törekvés határozta meg, illetve szovjet részről „a háború gyümölcseinek” a megtartása. (Mezei 2001, 117. p.) Ez a stabilitásra való törekvés, a háború utáni világrend kialakítására való törekvés fontosabb volt minden más, kisebb konfliktusnál. Ugyanakkor a béketárgyalások alatt már bőven zajlottak – bár túlnyomó részt rejtve – azok a diplomáciai konfliktusok és folyamatok, amelyek szinte a párizsi békeszerződés aláírása napján a felszínre törtek. 1946 végén, 1947 első hónapjaiban még tartott a nagyhatalmi kohézió, mert ez volt a közös érdek. De az ez után következő békekapcsán (Japán, Németország, Ausztria) már nem.

Megjegyzés: Jelen tanulmány annak az előadásnak a szerkesztett változata, amely azonos címmel hangzott el a Miklós Péter által szervezett Második Trianon c. konferencián a hódmezővásárhelyi Emlékpontban 2017. február 9-én Romsics Ignác, Vizi László Tamás és Gulyás László előadásainak társaságában.

Irodalom

- Auer, Pál: *Fél évszázad*. Washington, Occidental Press, 1971.
- Bottoni, Stefano: *A várva várt nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015.
- Čierna-Lantayová, Dagmar: *Tradícia a dejiny. Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934-1949)*. Bratislava, Historický ústav SAV–Typoset print, 2009.
- Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005.
- Horváth Jenő (szerk.): *A klasszikus hidegháború időszaka 1945–1962. Diplomáciatörténeti szöveggyűjtemény*. Budapest, BKÁE Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, 2001.
- Judt, Tony: *Povojnová Európa. História po roku 1945*. Bratislava, Slovart, 2007.
- Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer. 1945–1990*. Budapest, Osiris Kiadó, 2014.
- McWilliams, Wayne C.–Piotrowski, Harry: *The World since 1945. A history of international relations*. 8th edition. Lynne Rienner Publisher Inc., 2014.
- Mezei Géza: *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése*. Új Mandátum Könyvkiadó, 2001.
- Németh István: *Európa 1945–2000. A megosztástól az egységig*. Aula Kiadó, 2004.
- Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet. 1. és 2. kötet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- Sestanovich, Stephen: *Maximalist. America in the World from Truman to Obama*. New York, Vintage Books, 2014.
- Šutaj, Štefan: *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom*. Prešov, Universum, 2014.
- Vajda Barnabás: *Hidegháború és európai integráció – Régi és új értelmezések a 20. század második felének történeti értelmezéséhez*. Komárom, SJE Tanárképző Kar, 2015. /Monographiae Comaromienses, 16./
- Wegs, Robert J.–Ladrech, Robert: *Evropa po roce 1945*. Vyšehrad, 2002.9

„Itt kutatási szabadság van” Beszélgetés a 60 éves Öllös Lászlóval

(Kép: Fórum Kisebbségkutató Intézet)

60 éve, 1957-ben születtem Pozsonyban, de egész életemet a Csallóközben töltöttem. A korosztályomban, főleg vidéken, még sok volt az első generációs értelmiségi. A te családi háttered azonban eltért ettől.

Így van. Én második generációs értelmiségi vagyok, vagy néha úgy is szoktam mondani, hogy két és feledek generációs. Ugyanis az apai nagyapám Pápára járt a református gimnáziumba – abban az időben az érettségi már „párbajképessé” tette az embert, az volt a belépő a középosztályba, csak hát a világháború megakasztotta őt, ott kellett hagynia az iskolát. A nagyanyám még a leveleit is megmutatta nekem, olyanok voltak, mint Nyilas Misi levelei annak idején, nagyon nagy élmény volt olvasni. Tele voltak helyesírási hibával, és javarészt ennivalót kért. Valóban nagyon hasonlítottak Nyilas

Misi leveleire. Tehát nem véletlenül került az én édesapám egyetemre. Ez azért volt lehetséges, mert a nagyapám már értette a tanulás fontosságát. Gyerekkoromban azt láttam, hogy rendszeresen olvas, szépirodalmat, de mezőgazdasági szakirodalmat is, ami az akkori paraszti világban egészen egyedülálló volt. Ha csak tehette, rádiót hallgatott, tehát nagyon tájékozott ember volt, aki a nagyobbik fiát tovább taníttatta, mert látta, hogy van benne adottság, tehetség. A nagyapám egy életem keresztül nem bírta elviselni azt, hogy elveszték mindenét az államosítás idején, éppen amikor felemelkedett volna. Mivel ő szakirodalmat is olvasott, ezért olyan dolgokkal próbálkozott, amikkel a faluban senki sem. Elkezdett cukorrépát, sárgarépa-t termesztetni, szerződést kötött a diószegi cukorgyárral, elkezdett nagyobb távlatokban gondolkodni. Ő volt az első a faluban, aki taníttatta a fiát. Ezért mondom, hogy két és feledek generációs értelmiségi vagyok, mert a nagyapám már épp belépett volna ezen a kapun, a világ akadályozta meg abban, hogy még egy lépést tegyen, a fiát azonban tudatosan tolta előre. És hát édesapám, ő bizonyos értelemben polihisztor volt. Biológiát és földrajzot tanult. Eredetileg földrajzot és történelmet szeretett volna, de nem nyílt ilyen kombináció a főiskolán, ez már a kommunizmus időszaka, az ötvenes évek, nem lehetett bármilyen kombinációt választani. De végül érdekes módon a biológiát szerette meg jobban, bár eredetileg az érdekelte kevésbé, és vérbeli biológus lett

belőle, akit emellett mérhetetlenül érdekelt a történelem, az emberi társadalom mint olyan, és hát felépített magának egy nagy, mintegy kétezres könyvtárat, ami akkoriban szintén nem volt mindennapos. De újra mondom, ennek az alapjait ő még otthon látta. És hát én ebben nőttem, ezzel voltam körülvéve. Bármilyen könyvet levehettem a polcra, és elmélyedhettem benne. Ezzel telt az én gyerekkorom. Rengeteget olvastam, emellett nagyon-nagyon sokat beszélgettem édesapámmal. Meg rendkívül vonzottak az érdekes emberek, akik mások voltak, mint a kor átlaga, és megpróbáltam velük beszélgetni, megtudni, hogy ők miért olyanok, amilyenek.

Nagyapádról szólva említetted, hogy református családból származol.

Így van. Apai ágról.

Volt ennek jelentősége? Vagy ez egyszerűen egy tény volt, ami különösebben nem foglalkoztatott?

Volt jelentősége, ahogy a másik ágnak is. Én vegyes családból származom. Édesapám magyar nemes, hétszilvafás, sajnos (nevet), édesanyám viszont Morvaországból betelepült szülők gyermeke, akik az első republika idején jöttek ide egy nagy majorságba mint kolonisták, úgyhogy az anyai nagyapám Zlínből származott, az anyai nagyanyám pedig a Jeseníky túloldaláról, tehát Sziléziából. Ott van a családnak olyan ága is, amelynek német neve van. Valahogy megúszták a kitelepítést. Tehát származás tekintetében egy jó kis keveredés volt bennem, s ezt én tudtam.

Tehát ez beszédtema volt a családban...

Igen, ez abszolút beszédtema volt, ahogy mondani szokták aztán később, én vagyok a legrosszabb szlovák, egy személyben két oldalról kerítem be tulajdonképpen ezt a kicsi országot. A reformátusság az ott volt rettenetesen fontos, hogy az én apai nagyanyám, aki amúgy Hodosból származott, Dunaszerdahely mellől, egy nagyon-nagyon céltudatos, rendszerető asszony volt, aki emellett – hogy is mondjam – végtelenül szabályszerűen gondolkozott. Ezt nagyon nehéz leírni. Van az a kifejezés, hogy vastagnyakú kálomista – hát asszonyban ő volt ilyen. Bizonyos kérdésekben abszolút nyitott volt, más kérdésekben viszont nem lehetett vele zöld ágra vergődni. Amit mi gyerekként érzékelünk, az az alábbi volt: belebeszélhattünk abba, hogy mit főzön. De utána, mikor meg volt főzve, nem volt olyan, hogy nem eszi meg az ember (nevet). A világ leszakadt volna. Ő volt a királyné a családban. A nagyapám ezt rendkívül nagy emelkedettséggel viselte – a nagyanyám mondta a magáét, ő hallgatott, legfeljebb kiment. S közben az is folyamatosan benne volt a levegőben, hogy körülöttünk valami olyan rend van, ami nem jó rend, és van egy másik, helyes rend. Templomba járó emberek voltak, engemet is mindig vittek magukkal, s akkor ez is része volt a témarendben, hogy „ezek” az egyházat is tönkreteszik.

A másik ág az katolikus, ott a nagycsalád állt mindenkinek felett. Volt az évben néhány olyan esemény, a legfontosabb a nagyapám születésnapja volt, amikor két disznót vágtak, mert az egyiket megették egy ültő helyükben. Olyankor összegyűltek mindenholnan, Csehországból, összejött mindenki, és akkor együtt voltak két napig, és rettenetesen jól érezték magukat, amibe az is belefért, hogy bizonyos emberek bizonyos emberekkel mindig összevesztek. Ez az esemény természetes része volt, nem lehetett tudni, hogy miért, ami aztán elmúlt. És rengeteg gyerek volt, unokatestvérek, sok-sok nyaramat töltöttem ott.

A fentiekből úgy tűnik, hogy a pályaválasztásodra a család, édesapád hatott leginkább.

Az elmondottak ellenére nem igazán. Ugyanis eredetileg nem olyan szakra készültem, amit aztán tanultam – tehát hasonló helyzetbe kerültem, mint az apám. Másodikos-harmadikos középiskolásként abban spekuláltam, hogy erdészetet szeretnék tanulni. Fekete István-regények, természet... valami erre vonzott. Aztán harmadikos koromban erről letettem, jött egy nagy fordulat. Ez egy ismerősnek, egy félig-meddig barátnak volt köszönhető, aki először kezdett el velem beszélgetni arról, hogy mi is a filozófia, s különféle mély kérdések merültek ott fel, hát el lehet képzelni, egy idősödő kamasz számára, aki már kifele tart a kamaszkorból, ez mennyire izgalmas dolog. Legalábbis számomra az volt. Hazamentem, és körülnéztem a polcon, hogy mit találok. Ez a terület az édesapámat nem érdekelte különösebben, ámde és ugyanakkor azért ez-az volt a könyvtárban. Az első könyv, amit ott a polcon találtam, Kantnak *A tiszta ész kritikája* volt. Egy rettenetesen elvont mű, és meglehetősen hosszú. Leakasztottam, és nekihasaltam, lássuk, hogy mi a fene is ez. És hát olyan élmény ért, ami még soha: olvastam az első mondatot, a másodikat, harmadikat, és semmit nem értettem belőle. Addig, ha elkezdtem olvasni egy könyvet, akkor legfeljebb nem érdekelt, és nem olvastam tovább. De olyanal még nem szembesültem, hogy olvasom a szöveget, mondatot mondat után, magyarul van, és fogalmam nincs, hogy mit jelent. A problémát magamnak a következőképpen fogalmaztam meg: vagy én vagyok a hülye, vagy a szerző. De hát mivel a szerző világhírű ember, valószínűleg nem ő, hanem minden bizonnyal én. Tehát ha én ezt meg akarom érteni, akkor nekem dolgoznom kell magamon, ezt nem lehet csak úgy nekifutás nélkül, lendületből megérteni, akkor itt tanulni kell a megértéshez. Hogy nekem ehhez valami alapot kell leraknom, hogy én ilyen dolgokat megértsek.

Ne felejtjük el, hogy most a hetvenes évekről beszélünk.

Bizony. A hetvenes évek vége, nyolcvanas évek eleje. Amikor elkezdtem kérdezősködni, hogy mi az, hogy filozófia, azt mondták nekem, hogy filozófia? Ja, az a marxizmus. Merthogy úgy nagyjából a nép ennyit tudott. Hát akkor lássuk, hogy mi is az a marxizmus. S itt is egyből „belecsaptam a lecsóba”, begyűjtöttem magamnak Karl Marxnak *A tőke* című háromkötetes monumentális művét, ami nem is igazán filozófia, hanem közgazdaságtan elsősorban, s elkezdtem olvasni. Hogy rövidre fogjam, az első kötetet egy egész nyáron keresztül forgattam, úgy, hogy talán ötször-hatször elolvastam, és lassan építettem fel magamban, hogy miről is szól ez az egész.

Középiskolásként olvastad végig A tőkét?

Ez közvetlenül az érettségi után történt. A második kötettel két hét alatt végeztem, a harmadik kötettel meg már szinte pillanatok alatt. Ez egy óriási élmény volt számomra, hogy ha én alaposan elgondolkodom, és megtanulok rendszeresen gondolkodni, akkor ezeket a dolgokat meg tudom érteni. Volt még egy hasonló, bár későbbi élményem. Volt néhány tantárgy, amit nem szerettem, és gyenge is voltam belőlük – nem meglepő módon a matematika, a fizika és a kémia. És miután én ezekből a tárgyakból inkább csak botladoztam, a szükséges energia minimumát fektettem a tanulásukba. Aztán egyszer a kezembe vettem Euklidész *Elemek* (Sztoikheia) című munkáját, ami az első rendszeres matematika. Elkezdtem olvasni, és kinyílt előttem a matematika világa, megláttam, hogy az milyen gyönyörű. Ez már nem az iskolás matek volt, hanem egy ere-

deti mű. Teljesen odáig voltam, viszont az is világos volt számomra, hogy erről már lekéstem. Ez az élmény sokkal hamarabb kellett volna, hogy érjen ahhoz, hogy én mélyebben elmerüljek a számok birodalmában. Már késő volt, számomra ez már legfeljebb csak egy érdekes ablak lett, ami segít betekinteni egy új területre. De ez is hatalmas élmény volt, fantasztikus megvilágosodás, hogy micsoda egy rendszeres világ a matematika, mennyire világos, tiszta és logikus. S ekkor döntöttem el, mindezen élmények hatására, hogy akkor én nekiállok, nincs más megoldás, mint hogy elolvassam a világ legfontosabb könyveit.

Emlékszem, egyetemistaként is szisztematikusan olvastad a nagy alapműveket.

Igen, szisztematikusan, egyiket a másik után, mert történelmi olvasottságomnak köszönhetően evidens volt az az összefüggés, hogy a később jövők tanulhattak a korábban élőkől, ez fordítva viszont nem lehetséges. Tehát úgy gondoltam, hogy mivel ez a gondolatvilág természetesen időrendi sorrendben fejlődött, amennyiben az ember nem interpretációkat olvas, hanem eredeti munkákat, akkor szépen felépítheti az emberiség kultúráját, s megértheti, legalábbis részben, hogy miért ott vagyunk, ahol vagyunk. S ekkor megint volt egy nagyon fontos élményem, ami azonban egyben csapda is volt, és jó sokáig eltartott, amíg ezt észrevettem. A csapdát maga Arisztotelész állította. *(nevet)* Az ő egyik nagy ismeretelméleti felfedezése a metafizika, a lényeglátás, tehát hogy a dolgoknak van lényegük, vannak szubsztanciális és akcidentális elemeik – vannak olyan elemeik, amelyek az adott dolgokat azzá teszik, amik, és vannak elemeik, amelyek szintén a dolgok részei ugyan, de ha elveszük őket, attól a dolog minősége nem változik, ugyanaz a minőség marad. S ha én megtanulom elválasztani ezt a kettőt egymástól, akkor rájöhetek arra, társadalmi vonatkozásban is, hogy mi az, ami a dolgot azzá teszi, ami. Ez egy olyan módszertani vezérelv volt, ami mind a mai napig elkísér engem, s megpróbálok ezt minden egyes fontos kérdésnél alkalmazni. A csapda nem a látásmódban volt, hanem a látásmód rám gyakorolt hatásában: azt gondoltam, hogy ezáltal kézben tartom a világot. Hogy mindent meg tudok érteni, nem mindenféle lényegtelen, mellékes vonatkozásaiban, hanem a legfontosabb vonatkozásaiban.

Erre mikor ébredtél rá?

Soká.

Még mielőtt előreszaladnánk az egyetemi évek felé, maradjunk egy kicsit ennél a korszaknál. Elmondtad, hogy középiskolásként elkezdted szisztematikusan olvasni. Amiben éltünk, az azért egy zárt világ volt. Nyilván hozzá tudtál férni a marxista filozófiához, a régi görögökhöz, de sok mindenhez meg nem. Nem torzította ez a tudásodat?

Nem, ez nem volt probléma abban az időben, mert amihez igazában nem tudtam volna hozzáférni, az a huszadik század legvégének irodalma. Attól azonban én messze voltam. A magyarországi könyvkiadás kiváló volt ebben a tekintetben. Gyakorlatilag mindent, vagy szinte mindent megtaláltam, amit kerestem. Az ottani fordításirodalom lényegében a huszadik századig lefedte az összes fontos művet. Legfeljebb nehéz volt megszerezni, mert régebben adták ki, de alapvetően mindent meg lehetett kapni. S én elkezdtem a könyvtáramat építeni.

Ehhez képest magyar-történelem szakon kötöttél ki.

Igen, merthogy én még akkor mindenféle lehetőségeket mérlegeltem... A következő volt a probléma: filozófiát szerettem volna tanulni, de miután az ember megnézte, hogy ez konkrétan mit jelent nálunk – hiszen külföldön tanulni nem lehetett –, akkor rájött arra, hogy itt csak marxista-leninista filozófia van. És a pozsonyi egyetem filozófia tanszékéről azt hallottam, hogy Szlovákiában a kommunista párt alapszervezetei között a tanszéki szervezet viseli az egyes számot... Nem tudom, így volt-e, de ezt mondták. Világos volt számomra, hogy onnan legfeljebb egy éven belül kirepülnék. Talán be tudnék kerülni, az is bizonytalan, de hogy nem fejezném be a tanulmányaimat, az gyakorlatilag biztos volt. Nem bírtam volna ki azt ott, mert akkor már kezdtem túljutogatni ezen az ideológián, a marxizmusból is a reformdolgok, a hatvannyolcasok kezdetek el érdekelni. Itt is volt egy alapélményem, ezt szívesen elmondanám. 1968-ban ugye még kicsi gyerek voltam, de már ezt-azt láttam, és egyszer azt vettem észre, hogy édesapám nagyon felindultan ül a tévé előtt, és néz valamit. Megkérdeztem tőle, hogy mit néz. Azt mondta, hogy a háború utáni időszak óta ez az első olyan alkalom, amikor demokratikusan választják meg az ország köztársasági elnökét. Ludvík Svobodát választották akkor.¹ Nekem két kérdésem volt: mi az, hogy köztársasági elnök, meg mi az, hogy demokratikus, ugye? S akkor beállított a két lába közé, azt mondta, nézd a képernyőt, az a bácsi ott, az lesz az ország első embere. És az, hogy őt megválasztják, az úgy történik, hogy cédulákat dobnak egy urnába, minden képviselő, s azért demokratikus, mert nem látja senki, hogy ki kire szavazott, ám ha a kezüket kellene felemelni, akkor mindenki láthatná, hogy ki kire szavaz, és akkor mindenfélét csinálhatnának velük. És ha ő megkapja a többséget, vagy nem tudom, mennyi szavazat kellett, akkor ő lesz a köztársasági elnök. S akkor ezt nagyon megjegyeztem, hogy ez mennyire fontos dolog. Édesapám 68-ban mindenbe belemászott, abban a kisvárosban, Dunaszerdahelyen, ahol élünk, találkozók, megbeszélések zajlottak, aztán bejöttek az oroszok, az is óriási élmény volt, ahogy az a hadsereg bezúdult... Még meg is sebesültem. *(nevet)* Nagyszüleimnél voltam éppen, és van egy olyan növény, hogy tövises iglice, az nőtte be a kert hátulját, az utolsó kerítést, s mivel a kerítésen túl, a főúton zúdultak a felfegyverzett csapatok, ezért én nekitámasztottam az iglicének egy létrát, és felmásztam, hogy hát nézzem ott a tankokat meg egyebeket. És egy hülye katona felém fordította a géppuskáját. Ijedtemben beleugrottam az iglicébe. *(nevet)* Komolyan végighasította a kezeimet. Na és akkor mindenki magyarázta, hogy megszálltak bennünket, elfoglaltak bennünket, s ezt a folyamatot itt most katonai erővel leverik, stb., stb., ez óriási nagy élmény volt egy olyan kis srácnak. S akkor nagyon sokat beszéltek a háborúról, hogy az hogyan volt, amikor az oroszok bejöttek...

Szóval, az eleve benne volt a családban, hogy ami körülöttünk van, az rossz. Tehát a rendszer rossz, nem jó, ez egy elnyomó rendszer. Ezt én már a nagypámtól megkaptam, aztán a szüleimtől, mindenkitől. A családban édesanyám volt a pragmatikus, aki ezt mind tudta, de azt mondta, hogy valahogy létezni kell ebben a helyzetben. Amit el

1 Ludvík Svoboda (1895–1979) volt az első kommunista köztársasági elnök, akit 1968-ban titkos szavazással választott meg a parlament.

kellett intézni, amit ki kellett ügyeskedni és járni, azt mind ő csinálta. Az mind az ő műve volt, szinte mindig.

Vissza a pályaválasztáshoz: megpróbálkoztam a régészettel. Öt embert vettek fel összesen, semmi esélyem nem volt. A következő évben még mindig valami ilyesmiben spekuláltam, régészet talán nem is nyílt abban az évben, művészettörténettel próbálkoztam, tízet vettek fel, ez is esélytelen volt. Utána anyám azt mondta, hogy nincs vacakolás, olyan helyre kell menni, ahol van esélyem. S ez lett a magyar-tőri a Comenius Egyetemen. Fel is vettek. Úgy voltam vele, hogy a tőri az jó, az jöhet, a magyart meg majd valahogy kibekkelem. A nyelvtant világéletemben utáltam, sose érdekelt különösebben. Így is lett, a magyart, azt valahogy lenyomtam, a történelem érdekelt, de az sem elsőrendűen. Ami a nyelvtant illeti, olyan tíz-tizenkét évvel ezelőtt másztam bele egy kicsit a nyelvfilozófiába, s akkor kezdett el érdekelni. *(nevet)* De amikor kellett, akkor nem.

Ezek elvesztegetett évek voltak?

Én nem így értelmeztem, sőt. Semmi sem elvesztegetett dolog, amiből tanul az ember. Szerencsém is volt, a magyar tanszéken abban az évfolyamban, amelyikbe én is kerültem, volt néhány olyan ember, aki akart valamit kezdeni az életével, nem akarta csak úgy „ellébecolni” az életét, hanem valamilyen irányban a világon is billenteni akart. Ez volt az az alap, amire támaszkodva meg tudtuk értetni magunkat egymással, ezen az alapon el lehetett kezdeni beszélgetni arról, hogy milyen a világ, miben is vagyunk mi itt. Ennek a társaságnak köszönhetően ismertem meg az itteni nyári művelődési táborokat, jutottam el az irodalmi színpadok közé, Tóth Karcsin keresztül a Vág Színpadba, Molnár Imrén keresztül megismerek irodalmárokat... Dunaszerdahelyen voltak ugyan ilyen ismerőseim, de nem voltam igazán irodalmi érdeklődésű, ez annyira nem volt akkor még fontos számomra. Aki érdekelt korábban, azok olyan „atipikus” írók voltak, Kafka meg Musil, ilyenek javarészt. És hát belekerült az ember szépen, lassan ebbe a mozgolódásba, és aztán az egész ellenzéki tevékenységbe, abba tulajdonképpen már együtt vágunk bele. Pozsonyban a kollégiumi szobánkban megbeszéljük, hogy ugye a létező rendszernek van ellenzéke, a Szabad Európa folyamatosan a belső ellenzékkel foglalkozik, s hogy hát akkor keressük meg ezeket az embereket. Molnár Imre valahogy ismerte Duray Miklóst, vagy nem ismerte, de ismert valakit, aki ismerte... Kitaláltuk többek között azt is, hogy ha a szlovákiai magyarok kapcsán mindig a hídszerepet emlegetik, akkor adjunk tartalmat ennek a frázisnak, s próbáljunk segíteni abban, hogy közeledjen egymáshoz a csehszlovák meg a magyar ellenzék. S akkor mi így jöttünk-mentünk Budapest és Pozsony, illetve egy időben Prága között, hoztuk-vittük a szamizdatokat, üzeneteket, többre akkor még nem igazán volt képes az ember, de hát valahol így elkezdjük, hogy majd kinő belőle valami. A titkosrendőrség persze rögtön megtudta, hogy miben mesterkedik az ember, de hál' istennek nem tartottak bennünket annyira fontosnak, hogy rögtön ott nyakon vágta volna a rendszer teljes erejével. Nem tudom, miért, hogyan, ennek utána kellene nézni, de nem tudok, mert megsemmisítették az aktámat. Hogy egy nagyot ugorjunk, benne voltam a Nemzeti Emlékezet Intézetének igazgatótanácsában, onnan tudom, hogy az 1989 után közéleti szerepet vállaló emberek nagy részének, valószínűleg riadalomból, kiűritették

az aktáját, sajnos. Azt is hallottam, hogy Magyarországon is vezettek rólunk aktát, azt se néztük még meg.

Amikor átmentünk Budapestre, ott azonnal fölkaroltak bennünket. És a többi az már számomra nagyon-nagyon hasznos volt, az volt az igazi iskola, mert eljártunk a repülő egyetemre, beszélgetésekre stb., s utána az ottaniak mondták, nagyon okosan és nagyon helyesen, hogy nem úgy van az, hogy csak úgy járogat az ember, hanem tanulni kell, és elosztottak bennünket az ellenzéki tanárok között. Én akkor, érdeklődési körömből következően, Kis János filozófushoz kerültem, aki aztán engem keményen dolgoztatni kezdett. Olvasnom kellett, amikor mentem, megkérdezte, milyen könyveket vettem, akkor mondta, hogy melyikről mi az ő véleménye, mit kéne még megvennem, s én ezt nagy örömmel csináltam. Hatalmasakat sétáltunk, a kutyáját sétáltatta, óriási nagy gyaloglások voltak, s közben rendesen átbeszélgettük ezeket a dolgokat. Álomjók voltak annak idején, ott az ember nyugodtan beszélhetett.

És Magyarországon meg lehetett kapni a nyugat-európai alkotmányos rendet kitaláló emberek alapműveit is. Tehát a felvilágosodás azon jelentős gondolkodóinak munkáit, akik ezt az egészet megszülték, akik ezt az egészet összerakták, s hát én aztán azokat is elkezdtem olvasni. És ott billentem át valamiféle reformszocializmusból egészen más irányba.

Az ellenzékiiség, ami nem volt minden kockázat nélküli, az egyetemi baráti társaságot is szorosan összekovácsolta. A kockázatvállalás „összelöki”, közel hozza egymáshoz az ilyen forrófejű embereket, akiknek még az egyénisége is ekkor volt kiforrófélben, s ezek a barátságok ki is tartottak, minden vita ellenére. Annyit vitáztunk, rengeteget... De minden vita, összeveszés mellett is nyilvánvaló volt, hogy az csak felszín, az csak egy konkrét problémát érint.

Máig előttem ez a kép, ahogy te Hegelt olvasol, görög filozófusokat olvasol folyamatosan, nagyon szisztematikusan, de hát mégiscsak elvégezted a magyar-történelem szakot. Még mindig a nyolcvanas években vagyunk, s volt tanári diplomád, ezzel kellett valamit kezdeni.

Nem kellett, mert én nem akartam se tanítani, se semmi mást csinálni igazából – tanulni akartam. Tehát én úgy gondolkodtam, hogy egy olyan állást kell keresni magamnak, ahol engem békében hagynak. Volt ezzel tapasztalatom, mert az egyetem előtt dolgoztam a Slovnaftban egyszerű betanított munkásként, ahol hát ülni kellett, nézni néhány mutatót, időnként leírni néhány számot, beírni oda, ahova kell, s közben annyit olvasott az ember, amennyit csak akart. Oda visszamentem. Aztán dolgoztam más helyeken is, Dunaszerdahelyen a múzeumban például. Ugyanez: ülsz az asztalnál, gyönyörű könyvek vannak ráadásul körülötted. Ott olvastam el pl. a *Mein Kampf*ot, senki nem tudta, hogy ez ott megvan, csak egy-két ember. Magyarul volt meg. Mert azt mondtam, hogy nekem azt is el kell olvasni. Ezt csak az érdekesség kedvéért említem, nem ez volt ott az alapélményem. És volt ott néhány okos ember, akiktől elég sokat tanultam, Marczell Béla bácsi például, aztán Pomichal Richárd biológus, ezek kiváló emberek voltak. Megpróbáltam újságíróskodni is, elmentem a *Szabad Földműves*be. Utána Budapesten mondták azt – Törzsök Erika konkrétan –, hogy ez így nem jó, tanultatok valamit, akkor azzal kell kezdeni valamit. S akkor álltam be a Duna utcába, a gimibe tanítani. Történelmet tanítottam és polgári nevelést, amit én szépen kihegyeztem filo-

zófiára meg szociológiára, amit nem igazán tudott más. De ott már kevés időt töltöttem, mert aztán kitört a forradalom. Közben még elvittek katonának is egy évre, s a forradalom után meg elmentem az egyetemre tanítani.

Ahogy meséled az életedet a nyolcvanas években, úgy tűnik, mintha nem is ütköztél volna korlátokba, mintha teljesen szabadon valósítottad volna meg azt, amit szeretted volna, lehet, hogy nem egy intézményen belül, de szabad emberként csináltad végig.

Ez nagyjából így is volt, azt hiszem. Azokat a korlátokat, amelyeket felállított a rendszer, azokat többé-kevésbé sikerült megkerülni. Amit nem lehetett megkerülni, az a vasfüggöny volt. Nyugatra nem lehetett kijutni, az ott megjelent írásokhoz nagyon nehezen lehetett hozzájutni. De azért szamizdatban még annak egy része is eljutott az emberhez... Így vitte az ember az életét, ilyen irányba ment, és akkor megtalálta azokat a kis átjárókat, amiken át lehetett jutni. Nem volt ez egyszerű, de meg kellett, meg lehetett találni.

Az egyetemista éveid és az azt követő időszak célja tehát a belső szabadság megteremtése volt. Mit jelentett számodra az, amikor megszületett a „külső” szabadság, megdőlt a régi rendszer?

Hatalmas és nem várt fordulat volt. Sose gondoltam, hogy ez a rendszer az én életem alatt megdőlt. Ebben nem reménykedtem, a legrózsaszínűbb álmaimban sem bukkant ez fel mint tényleges lehetőség. Hogy lehetnek megingásai, hogy felpuhulhat, azt lehetségesnek tartottam, de ahogy a repülő egyetemen tanultak is mutatták, minden lazítás után jön egy bekeményítés, tehát van egy ilyen szinuszgörbeszerű hullámmozgás. A maximum, amit el tudtam képzelni, az egy 1968-hoz hasonló reform volt. S amikor a gorbacsovi peresztrojka megjelenik, akkor gondolta az ember, hogy nohát, ez valami ilyesmi lehet. Azt is lehetett látni, hogy azt egyrészt nagyon világos korlátok között tartják, másrészt pedig hogy Csehszlovákiában még ilyen sincs. Hogy ez megroppanhat, és a Szovjetunió nem avatkozik be, azt nem gondoltam, hogy lehetséges. Hát ez tévedés volt.

A rendszerváltás közvetlen környékén, legalább egy kis ideig, mindenki politizált, te is. De te inkább arra használtad ki a rendszerváltás adta lehetőségeket, hogy végre valóban filozófiával kezdjél el foglalkozni.

Nem egészen így volt. Kicsit visszamennék az időben: 1989 nyarának második felében kaptam egy katonai behívót. Valahogy szeptember közepe körül elvittek öthetes tartalékoskiképzésre, azóta is töröm a fejemet, hogy vajon ez véletlen volt-e, vagy se, inkább arra tippelnék, hogy nem volt. Két katonai körzet volt akkor Csehszlovákiában, a nyugati meg a keleti. Beültettek a keleti körzet főparancsnokságán egy irodába másodmagammal és egy hivatásos tiszttel, aki egyfolytában bennünket figyelt. Az volt a dolgunk, hogy egész nap ott ülünk, és különféle, újságból kinyírt szövegeket ragasztgassunk egy füzetbe, és sehova nem mehettünk. Ez nagyon érdekes helyzet volt. (nevet) Amikor hazajöttem, itt már minden fortyogott. Már állt a bál Magyarországon, mindenhol körülöttünk, ebbe csöppentem bele. Hát akkor elgondolkodott az ember azon, hogy mit is tanult, és hogy azt mire is lehetne használni. S mivel nagyon sok előadást végighallgattam, jó pár könyvet és egyéb szövegeket is elolvastam arról, hogy

hogyan inognak meg ezek a rendszerek, meg azt is tudta az ember, hogy a liberális demokráciának mik az alapértékei és eszméi, amit errefelé azért nem olyan sokan tudtak, ezért azt gondoltam magamban, hogy talán ez volna az a tér, ahol én valamit segíteni tudnék. Akkor már nem voltam annyira megfertőzve azzal, amit annak idején objektivizmusnak neveztem. Illetve később neveztem el objektivizmusnak, tehát ez a lényeglátásnak az az elfajult változata, ami benne van a marxizmusban, a hegelianizmusban stb., hogyha én megértem az emberek felett álló objektív törvényszerűséget, annak jellegét és vonatkozásait, akkor abból deduktíve minden fontos kérdést le tudok vezetni. Rettenetesen dogmatikus voltam abban az időben, mert azt gondoltam, hogy ez a világ nyitja, hogy így lehet a dolgokat igazából megérteni, megragadni s eligazgatni. De ekkor javarészt már túl voltam ezen, s hát úgy gondoltam, hogy azt az individualista világot kell megcsinálni, aminek az addigi rendszer nálunk pont az ellentéte volt, ezt kell összerakni, s én ezen ügyködtem. Hogy a kérdésedre a hosszas felvezetés után választ adjak, mert hála istennek tudok választ adni, 1990 januárjában, amikor zajlott az ún. kooptálás, és felmerült, hogy nekünk esetleg kormányzati pozícióink is lehetnének, s engem rugdostak, hogy ide üljek be, meg oda üljek be, akkor én ezt végiggondoltam, és eldöntöttem magamban, hogy nem vállalom. Hogy se parlamenti képviselő nem leszek, se semmiféle kormányzati tisztviselő nem leszek, mert én abban nem vagyok jó. Vannak nálam sokkal ügyesebb, taktikusabb, ravaszabb emberek, akik erre alkalmasabbak. Amiben én jobb vagyok, mint az átlag – legalábbis mifelénk –, az épp az a teoretikus felkészültség, amin mindig is dolgoztam. Ez még nem az a döntés volt, hogy én ilyen területen fogok kutatni, publikálni... Írásaim azért akkor már voltak, pl. a *Beszélő*ben egy-kettő. Ez a döntés akkor arról szólt, hogy én a politikán belül ilyen dolgokkal fogok foglalkozni. Tehát pártpolitikus lettem, a Független Magyar Kezdeményezésben, illetve a Magyar Polgári Pártban vállaltam funkciót, de parlamenti képviselő, kormánytisztviselő nem lettem. És ez tudatos döntés eredménye volt, hogy amennyiben erre szükség van, én az elméleti tudásomat fogom kamatoztatni. S szükség is volt rá.

Ez a gyakorlatban mit jelentett?

Programírást, sok-sok előadást, sok-sok fellépést, cikkeket írtam, elmagyaráztam, mik is a fő eszmeáramlatok, nagyon sokat magyaráztam, mert nem tudták az emberek. Csehszlovákiában még a magyarországhoz hasonló reformszocializmus sem volt, a Husák-rendszer ezt nem engedte. Az ország magyarok lakta része, a magyarországi tévé meg rádió okán, valamivel informáltabb volt, mint a szlovák rész. Emlékszem, hogy elkapott akkor az akkori Demokrata Párt egyik fiatalja, akik körülnéztek, és mivel már mindenféle internacionálék meg pártszövetségek foglaltak voltak, eldöntötték, hogy akkor ők a liberális internacionáléba fognak belépni, s azt mondta, hogy te, meghívnálak egy kávéra. Leültünk, hozta a kávé, és azt mondja: Te, elmondanád nekem, hogy mi az a liberalizmus? (nevet) Rólam feltételezte valószínűleg, hogy ezt el tudom valahogy mondani. Hát nehéz volt nem röhögni, de ez volt a reális helyzet. De ő legalább megkérdezte. Szóval ezt műveltem én abban az időben.

Közben tanítani kezdte a nyitrai egyetemen.

Az úgy történt, hogy a rendszerváltás után alakult első kormány idejében sikerült kiharcolnunk egy nagy bővítést az egyetemen. A nyitrai magyar tagozatot a Husák-rendszer úgy próbálta leépíteni, hogy nem vettek fel oda új magyar tanárokat. A régiek meg szépen lassan fogytak, mert hát kiöregedtek és elmentek nyugdíjba. És az egyik első jelentős eredményünk az volt, hogy „kibokszoltunk” egy jelentős pénzösszeget a magyar tagozat megerősítésére. S akkor én odamentem, a filozófia tanszéken tanítottam a politikai rendszer alapjait. Majd amikor itthon már stabilizálódott a helyzet, lezajlottak az első választások, átmentem tanulni a Közép-európai Egyetemre, a politikatudományi tanszék diákja voltam egy évig. Aki ott aránylag jól tanult, annak felajánlották, hogy kimehet valamelyik nyugati társegyetemre doktorálni. De én akkor már nős voltam, két gyermekkel. És azt mondtam magamban, hogy én a családot semmilyen körülmények között nem hagyom itt három-négy évre. Úgyhogy rákérdeztem, nincs-e olyan, hogy egy iskolaévnyi kint tartózkodás, és nem ott akarnék PhD-fokozatot szerezni, hanem Budapesten, ha egy mód van rá. Kiderült, hogy de, ilyen is van, s akkor azt csináltam, hogy felvételiztem az ELTE-n, ahova felvettek, filozófiára végre-valahára, és elmentem egy évre New Yorkba. Felajánlottak néhány helyet, s mondom, ha lúd, legyen kövér: New York. Ott tanultam az anyaegyetemen, ami a New School of Social Research volt, de ez anyaegyetem volt, tehát meg volt engedve, hogy egy csomó más egyetemen hallgassunk előadásokat. Ezzel részben éltünk is. De az anyaegyetemen is egészen kiváló volt a kínálat. Olyanok adtak ott elő, mint Jacques Derrida, aki minden héten átrepült Franciaországból, lenyomta az órát, visszarepült. Meg Eric Hobsbawm, Charles Taylor stb., nem a nevek az érdekesek, s ha az embernek kedve támadt, akkor átment a Columbiára, vagy a New York-i egyetemre. Ott már nem diák voltam, hanem kutató diák. Tehát az én irányomban az volt az elvárás, hogy a végén írjak egy olyan esszét, ami ér is valamit. S ez sikerült.

*Akkor utána visszajöttél, és elkezdted az ELTE-n tanulni – ahogy fogalmaztál, „végre-
valahára” filozófiát.*

Így van. Ez érdekes volt, mert nekem ugye nem volt filozófiadiplomám. Volt egy történelem–magyar szakos meg egy CEU-s diplomám, ami egy politikatudományi diploma. Épp akkor szigorítottak Budapesten a filozófia tanszéken. Korábban, ha valaki bizonyíthatóan, tudásával bizonyíthatóan filozófiából akart doktorálni, akkor azt engedték neki akkor is, hogyha más diplomája volt. Pont azelőtt, hogy én odakerültem volna, ezt megszüntették, és azt mondták, hogy lehet doktorálni úgy, hogy közben az ember a filozófiát is elvégzi. Méghozzá oly módon, hogy letesz hat vizsgát bizottság előtt. Az egész filozófiatörténetet felosztották hat korszakra, s félévente kellett vizsgázni, emellett a megfelelő számú kreditet is összeszedni a doktori iskolában. Mondták, hogy ha vannak érdekes kreditek, akkor valamennyit el lehet ismerni – nekem kettőt ismertek el. Félévente három-négy kreditet kellett megszereznem, plusz megcsinálni a különböző vizsgámat, ami hát vizsgánként egy köbméternyi könyv kb., és mindenféle szigorú emberek ültek ott velem szemben, amiben az volt a legnagyobb probléma, hogy egy részüket személyesen ismertem. Borzasztó szégyen lett volna, hogyha leégek előttük. Például Bencze György, aki az ellenzéki képzések idején szinte az apánk volt, és ő volt akkor a doktori iskolának a vezetője. Ő azt csinálta, hogy ott ült a bizottságban, bementem, s elkezdett magázni, hogy tisztában legyek vele, hogy én egy szám vagyok, egy

diák, aki most beült, és ha nem tud, akkor repül. Bizony, volt olyan vizsga, amire nem mertem bemenni. Inkább hazajöttem, és a következő félévben kettőt csináltam.

Akkor ez kemény volt.

De ezt már nagyon élveztem, ez egy másik dolog. Ezt már nagyon-nagyon szerettem, mert ez legalább akkora értékkel bír számomra, mint a repülő egyetem. Közben Nyitrán tanítottam, meg családom volt. A CEU alatt nem taníthattam Nyitrán, ott be kellett járni az órákra rendszeresen, hét közben ott voltam, pénteken jöttem. Ez nagy hátrány volt, mert a többiek, akiknek nem volt családjuk, a hétvégén tanultak. Én meg hazajöttem, nyakamba ugrottak a gyerekek...

Tehát sok kanyar után mégis eljutottál a filozófiához. De ez is, mint minden tudomány, nagyon széles terület...

Persze, itt is szakirányok vannak, és én a politikai filozófiát választottam. Annak a szakiránynak a vezetője Ludassy Mária volt, aki végtelenül képzett, művelt, emberként is rendes, segítőkész hölgy, aki rendszeresen megdolgoztatja az embereket. Ugye nekem már volt nevem, amikor odakerültem, amiből számára az következett, hogy a legnehezebb feldolgozandó könyveket általában nekem adta. (nevet) Nagyon hálás vagyok azóta is neki. A könyvek javarészt angol nyelvűek voltak, és keményen megdolgoztam, hogy ezekből egy épkézláb előadást tudjak csinálni.

S az, hogy a kisebbségi jogok, illetve a nemzeti jogok lesz a doktori dolgozatod tárgya, arról hogyan született döntés?

Amikor felvételiztem, ültem a bizottság előtt, és a végén elhangzott az a kérdés, hogy miből szeretném írni a munkámat. S én azt mondtam, hogy a szlovák konzervatívizmusból, mert az rendkívül érdekes probléma, ugyanis eltérően a nyugati országoktól, itt nem egy domináns politikai hagyomány van, hanem több, s ezek egymással is szembemennek. Ez így még nincs feldolgozva, úgy gondolom, hogy ez az én ötletem, és ezt nagyon-nagyon szívesen megcsinálnám, mert amire rájövök, az legalább részben a szomszédos országokra is vonatkoztatható. S erre azt mondták, hogy ezt nem lehet. Azért, mert kell valaki, aki ezt vezeti, s ezen a tanszéken senki nem tud szlovákul, és nem is fog tudni. Tehát nincs a tanszéken témavezető, vagy legalább valaki, aki felügyeli a munkámat. Akkor mondták, hogy nem kell azonnal választ adnom, felvesznek, de záros határidőn belül döntenem kell. Volt néhány gondolatom, az egyik az, hogy a felvilágosodás idején a megoldandó kérdések közül kimaradt egy: hogy az éppen születő nemzeti identitást hogyan lehet összeegyeztetni a felvilágosodás során keletkező alkotmányosság alappilléreivel, az emberi jogokkal. Azt mondtam magamban, hogy én ennek nekimennék. Volt néhány, még alaposan végig nem gondolt gondolatfoszlány, hogy hol is van itt a gond, mi is a gond, s ezek aztán szépen összeálltak.

S a téma kutatását nem fejezted be a PhD-fokozat megszerzésével, ez volt a tárgya a habilitációs munkádnak is 2010-ben.

Ennek egy vetülete. Bár a habilitáció az már formalitás volt, inkább csak azért csináltam végig, mert muszáj volt, ugyanis akkreditáltatni kellett Nyitrán tanszéket, pontosabban a szakot. Amúgy ez úgy van, hogy ahogy kiteszi az ember a pontot a dolgozat

végére, abban a pillanatban látja, hogy hol vannak a gyengéi. Tehát ennek a kérdéskörnek még egyszer neki fogok rontani, mert túl fontos. Még a doktori iskolán ajánlatokat kaptam, hogy fordítsuk le az akkori szöveget angolra, és azt mondtam, hogy nem. Van még benne néhány gubanc, amit meg kell oldani. Az az igazság, hogy az ilyen dolgokat érlelni kell, ha kell, akkor akár hosszú-hosszú évekig is hagyni kell nyugodni, és akkor már másképp látja az ember. Ezt idősebb kollégáimtól tudom, pl. Kis Jancsitól – amikor az egyik korai könyvéről beszélgettünk, akkor mondta, hogy most már egészen másképp írna meg. Sok dolgot másképpen látok már, nem is akarom ezt elkapkodni. Ha egészségesem enged, akkor ennek még egyszer neki fogok szaladni.

A tanítás, kutatás mellett évekig nagyon gyakran szerepeltél szakértőként nem csak a szlovákiai magyar, hanem a szlovák elektronikus és írott sajtóban is. Szinte naponta kommentáltad a politikai eseményeket. Aztán ez megszűnt, egy idő után eltűntél a médiából. Mi volt ennek a háttere?

Hogy egyfajta megmondóember leszek, ezt az elején nem sejtettem, csak a legjobb tudásom szerint mondtam a véleményemet, ha kérdezték. Később magam is meglepődtem, amikor a médiaszereplők megjelenési számairól készült statisztikák szerint a politikáról megszólaltatott szakértők között ott voltam az első tízben, néha az első ötben is. Így utólag visszatekintve, ez nem sokat jelent, csak annyit, hogy valamilyen oknál fogva az ember a tömegkommunikációs eszközök számára érdekes volt. Ami elkezdett vonzani – mert ebből anyagi előnyöm végképp nem származott –, hogy ez lehetőség megszólítani a szlovák nyilvánosságot. Ezt én már 1989-ben fontosnak gondoltam, hogy nemcsak a szlovák vezető politikai réteget kell megszólítani, hanem a széles nyilvánosságot is. Egy demokráciában a démosz a politika alapja, abból nő ki minden egyéb. De én annak örültem volna, ha nem egyedül én vagyok a szlovákiai magyar, aki ott megszólal, hanem ha én vagyok az egyik a sok közül, ha mellettem még legalább egy-két tucat szakértő rendszeresen megjelenik a szlovák tömegtájékoztatásban. Ez sajnos nem így lett.

Tehát úgy értelmezted a szerepedet, hogy nem „csak” szakértőként, hanem szlovákiai magyar szakértőként mutatod meg magadat.

Így van. Ezt nem kellett külön magyarázni, hiszen a nevem szlovákul úgy hangzik, hogy László Öllös. Tehát mindenki számára világos volt, hogy kiféleről van szó. Ahol verbálisan és vizuálisan is meg kell jelenni, rádióban, televízióban, ott amúgy is rögtön észreveszik, hogy az embernek nem a szlovák az anyanyelve. Ami számomra nagyon fontos és vonzó volt, az az, hogy nem csak, nem pusztán, és nem is elsősorban kisebbségi kérdésekről mondtam véleményt, hanem országos kérdésekről is. Ezt különösen értékesnek gondoltam, hogy országos kérdésekben is állást foglal az ember, és ha tud, akkor színvonalasat, hogy erősítse az érzést, hogy ilyen emberek is belebeszélhetnek országos dolgokba. Mivel olyan képzettségem volt, amilyen, és mivel foglalkoztam az alkotmányosság néhány alapkérdésével is, márpedig az alkotmányosság kérdései egy transzformálódó politikai rendszerben a legfontosabb kérdések közé tartoznak, ezért tudtam mondani olyan dolgokat, amiket más nem igazán tudott. Az elnöki hatalommal, a kormányzati feladatokkal kapcsolatban, a polgári társadalomról stb. Amit a nyilvánosság látott belőle, az a néhány mondat, vagy egy többórás esti beszélgetés, az a pár sor

a lapokban, az az esetek nagyon nagy többségében alapos rákészülést igényelt. Aztán ez már olyan méreteket öltött, hogy elkezdtem számolgatni, és arra jutottam, hogy a felkészülésekkel együtt hetente már csaknem egy napom ráment. Ez nagyon fontos motívum volt abban a döntésben, hogy vissza kell fogni a szerepléseimet, mert rengeteg időt és energiát vonnak el másától. Azt ugye nem lehet csinálni, hogy egyes sajtóorgánomoknak válaszolok, másokat meg visszautasítok. A másik motívumom az volt, hogy soha az életben annyi ellenségem nem volt, még a kommunizmus idején sem.

Amiatt, hogy politikai eseményeket kommentáltál?

Pontosan. Az valakinek mindig rossz, ha véleményt mondasz, ha nem csak azt csinárod, hogy bonyolultabb, nehezebben érthető, látszólag szakszerű szavakkal elmondod azt, amit amúgy is mindenki tud, csak hogy azt a hatást keltse, hogy te képzettebb vagy. Mert egyébként a nyilatkozók nagy része ezt csinálja. Ha valamilyen szempontból állást foglalsz, sőt, esetleg még arról is beszélsz, hogy mit kellene tenni, nemcsak arról, hogy mi a helyzet, akár kritikusan is, akkor garantáltan lesznek ellenségeid. Aztán van még néhány ok. Megjelent néhány írásom, ami miatt nagyon kellemetlen ember lettem. A szlovák–magyar megbékélés is az egyik vesszőparipám. S van egy elméletem a nemzeti elválasztásról: a nemzeti vezető réteg, legyen az politikai, értelmiség, gazdasági réteg, a nacionalizmus kialakulásával összefüggésben a saját közvéleményét elválasztja a másiktól. Különbféle szűrőkön juthatnak csak át az információk, s ez akkor is hatékony, hogyha soha korábban a történelemben olyan intenzív kapcsolatok nem voltak, mint már az iparosodás és a nemzetközi kereskedelem idejében. Ennek megvannak a módszerei, hogy ezt hogyan lehet csinálni. Úgy gondolom, hogy a 21. században át lehet törni ezt a falat, mert van internet, mert az Unión belül nincsenek vámhatárok, mert az egyéb adathordozók ma már fillérekbe kerülnek, és mert embereket is szabadon lehet mozgatni, meg lehet hívni, akár tömegével. Tehát ha valamelyik fél nagyon céltudatosan nekiállna lebontani a válaszfalat, akkor a másik nem tudná megakadályozni. A régi rendszerben éreztem magamat, amikor ezt elmondtam és publikáltam, még autóval is követtek.

Miért?

Talán megijedtek attól, hogy ez Magyarországon elkezd szerveződni, és akkor egyszerűen a magyar közvélemény „belenyúl” a szlovákba.

S ha sikerül, akkor ennek mi lett volna a következménye?

Hogy nem uralják teljesen az itteni, hazugságra épülő közbeszédet. Ha nagyon nekiállnának, akkor ezt gyerekjáték lenne kikezdeni. Persze alternatívát is kellene mutatni. De ez egy másik kérdés. Aztán elkövettem egy hibát. A Fórumban úgy döntöttünk, hogy aki a Fórum Intézetben működik, az országos politikában nem vehet részt. Helyiben igen. Az intézet érdekében is, a helyi politikára tekintettel benne maradtam a somorjai, akkor már egyesült Magyar Közösség Pártja szervezetében. Csak idő kérdése volt, hogy ezt valami vita kapcsán mikor olvassák a fejemre. Aztán felfüggesztettem a tagságomat, de akkor már késő volt. Ez egyébként a szlovák sajtó jelentős részét nem zavarta különösebben, másoknál is van ilyen, az embernek vagy van minőségi véleménye, vagy nincs. Ez tulajdonképpen formális probléma. Akkor lett ez komolyabb gond, amikor a

Híd és az MKP kettévált. Akkor néhány ember mindent megtett azért, hogy engem kiszorítson a szlovák szerkesztőségekből. Nekem meg az egész nem ért annyit, hogy tegyek ellene. Ezzel nincs vége a sztorinak – abban a pillanatban, hogy a Híd párt belépett a kormányba, szinte felrobbant a telefonom, és mindenki újra hívni kezdett. De nemet mondtam.

Az aktuálpolitikától most eltekintve, összeegyeztethető a politológusi tevékenység a párttagsággal?

Felmerülhet az összeférhetlenség kérdése, a párthoz tartozás kijelölhet egyfajta irányvonalat. De ha visszakeresed a véleményeimet, erre hivatkoztam én is, azok konzisztensek, nem befolyásolta azokat semmiféle elkötelezettség bármelyik párt irányában.

Érdekes, hogy nem lett utódod ezen a területen, nem került be más szlovákiai magyar politológus, szakértő a szlovák médiába.

Így van, és szerintem ez nem véletlen. Úgy látom, hogy az MKP kettéválása óta a szlovák sajtó tudatosan kerüli a magyar témákat. Innen nézve nem én tűntem el, hanem a téma, ezért nem került a helyemre más hasonló személyiség, hogy a magyar problémák ne kerülhessenek szóba, ne kelljen róluk beszélni. Volt próbálkozás változtatni a helyzeten. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának képviselői sorra látogatták a szerkesztőségeket, hogy felhívják a figyelmet a létező problémákra, hogy kapjanak ezek nyilvánosságot. Az elején még lett volna érdeklődés, végül mégis teljes sikertelenség lett az eredmény. Ahogy a személyemmel kapcsolatban már említettem, szerintem egy politikai befolyással bíró, illetve azt megőrizni akaró csoport intrikái miatt állt elő ez a helyzet, mert ha uralsz egy kommunikációs teret, és te vagy az egyetlen információs forrás, akkor abból mindenféle előnyök származnak.

Többször leszögezted, hogy magas politikai funkciót sosem akartál vállalni. Más területeken viszont aktívan bekapcsolódtál a társadalmi életbe, nem ódzkodtál a szerepvállalástól. Évekig tagja voltál pl. a Nemzeti Emlékezet Intézete igazgatótanácsának.

Visszakanyarodnék még ahhoz, amit mondtál: valóban, több olyan funkciót vállaltam, amelynek értelmét láttam – ott voltam a Márai Alapítványban, a Katedra Alapítványban, dolgoztam az EBLUL-ban.² Erősen foglalkoztatott, hogy a polgári társadalom miképpen tud itt talpra állni, miként tudnak megszerveződni az emberek. Volt egy ilyen romantikus ideálom 1989 után közvetlenül, hogy tulajdonképpen itt csak egy első lökést, vagy néhány lökést kell adni az eddig lefojtott társadalomnak, s az szépen talpra áll, megszerveződik. Kiderült, hogy ez így van, csak sokkal később következett be, mint ahogy azt gondoltam. Szóval, amikor szóba került, hogy a kommunista titkoszolgálat, s egyáltalán a 20. századi diktatúrák titkosított dokumentumait nyilvánosság-

2 European Bureau for Lesser-Used Languages (EBLUL) – kormányon kívüli nemzetközi szervezet, melynek célja a nyelvi sokszínűség és a kisebbségi nyelvek használatának támogatása volt az Európai Unió területén. 2010-ben megszűnt, helyébe a European Language Equality Network (ELEN) lépett.

ra lehet hozni, s egy szakmailag is alkalmas jelöltet kerestek az e célra létrehozott intézmény, a Nemzeti Emlékezet Intézete igazgatótanácsába, amelynek tagjait a parlament választotta, akkor én a legnagyobb örömmel vállaltam a felkérést. Ott voltam tehát a kezdetektől, amikor gyakorlatilag a semmiből kellett megteremteni az intézetet, miközben hatalmas politikai és részben társadalmi ellenállásba is ütközött az egész elképzelés. Nagyon sokan mindent elkövettek, hogy ez elbukjon. Ami az én szerepemet illeti, gyakorlatilag ugyanolyan volt, mint a korábbi helyzeteimben. Az intézet szervezési motorja Ján Langoš³ volt, én tagként a véleményemmel, meglátásaimmal próbáltam hozzájárulni a dologhoz. Meg némi nyoma is van annak, hogy magyarként is megpróbáltam tenni valamit – csak ezzel a nyommal kevesen foglalkoznak, pedig elég jól látható. Az intézet kezdeményezésére készült a szlovák–osztrák határon, Dévényben a Szabadság kapuja emlékmű. Annak a szövege úgy lett megfogalmazva, hogy az 1945 után erőszakkal kitelepítettekre is megemlékezzen.⁴ Ezt én vetettem fel, és akkor nagyon-nagyon kellemes érzés volt, hogy Ján Langoš ezt természetesnek tartotta és támogatta. Az átadási ünnepségen mondott beszédében is világossá tette, hogy az emlékmű főhajtás ezen üldöztetés áldozatai előtt is. Nagyon örülnék, ha ez az emlékmű a szlovákiai magyarok között is ismertté válna, nem ártana ott egy-két koszorúzást szervezni...

Elmondta, milyen politikai és társadalmi ellenállás fogadta az intézet felállításának gondolatát. Ehhez képest az ügynökakták és egyéb iratok nyilvánosságra hozatala, hozzáférhetősége nem okozott különösebb politikai hullámverést.

Ez így van. Sokkal nagyobb baj lett volna, és sokkal erőteljesebb politikai következményei lettek volna annak, ha ez az intézet nem jön létre, és azok az iratok nem kaptak volna nyilvánosságot. Mert akkor az történhetett volna, ami korábban meg-megjelent, és más országokban megtörtént, nevezetesen, hogy az éppen regnáló kormány annak az aktáját rántja elő, akiét akarja, és abból csinál botrányt, amit éppen akkor a hatalmi érdekei megkívánnak. Így volt egy hullámhegy, mindenki rávetette magát az internetre, végignézte a listákat, megkereste azokat az embereket, akik érdekelték – ezt lehetett látni a keresési statisztikákon, hogy ez eltartott másfél-két évig –, aztán a hullámhegy hullámvölgyggyé vált, és a továbbiakban azok érdeklődtek, akik vagy kutatók voltak, vagy saját dolgaiknak szerettek volna utánanézni, és a világ legtermészetesebb dolgává vált, kész. A botrány átvonult, és nem mérgezte a közéletet éveken, akár évtizedeken keresztül. Nagyon egészséges dolog volt.

3 Ján Langoš (1946–2006) szlovák politikus. A rendszerváltás után Csehszlovákia első belügyminisztere. A Nemzeti Emlékezet Intézetének létrehozásáról intézkedő törvényjavaslat előterjesztője a szlovák parlamentben (2002), majd tragikus haláláig az intézet igazgatótanácsának elnöke.

4 A 2005-ben állított Szabadság kapuja emlékmű „a hazájukból elüldözött polgároknak” állít emléket. Szövege pontosítja az elüldözöttek definícióját: ide sorolja a szovjet gulágokra elhurcoltakat, az 1945 után deportáltakat, a kommunista rendszer elől menekülőket, illetve kitér a tiltott határátlépés kísérlete miatt bebörtönzöttekre s a szökés közben a határon meggyilkolt személyekre is.

Ugyanakkor az ügynököket se nagyon zavarta, nagyon kevesen vonultak vissza emiatt a közéletből.

Egy-kettő volt. Azt azért látni kell, legyen egy kicsit az ördög ügyvédje is, hiszen annak idején az ember ezt meg is tapasztalta: annak, hogy valakit beszervezhettek, különféle okai lehettek. Az emberi élet összetett dolog, különféle helyzetekben különféle dolgokra lehet rákényszeríteni embereket. Ezek a rendszerek már csak ilyenek. Azt is meg kell nézni, hogy konkrétan ki mit csinált. Az persze nyilvánvaló, hogy aki ügynök volt, az tudott róla. Az szerintem egy nagyon fontos eredmény volt, hogy nem sikerült tönkretenni az intézetet. Annyi támadás érte, annyiszor megpróbálkoztak, hogy ellehetlenítsék pénzügyileg, az épületéből kirúgják, egyéb módokon, s ezt sikerült kivédeni.

Az EBLUL-ban kifejtett tevékenységed hogyan járult hozzá tudományos munkásságodhoz?

Ha a kérdés arra vonatkozik, hogy a teoretikus felkészültségemhez hozzájárult-e, akkor a válasz nemleges. De az empirikus ismereteimet nagyban gyarapította. Ez egy föderáció volt, egy ernyőszervezet, amelyen belül az egyes uniós tagországok kisebbségei megalakították a maguk kis büroát, itt SLOVBLUL-nak neveztük, ehhez csatlakoztak az itteni kisebbségek szervezetei, köztük a Fórum Intézet. Évente egyszer volt egy konferencia, amire minden ország hivatalos volt, és aztán amikor engem beválasztottak az elnökségbe, akkor évente még plusz háromszor gyűléseztünk valahol az Unió területén. Ez egy nagyon konkrét, praktikus ügyekkel foglalkozó nyomásgyakorló szervezatként működött. Rengeteg kisebbségi aktivistával ismerkedtem meg, akik nagyon sokat meséltek arról, hogy mik a gondjaik, milyenek a viszonyok náluk. Hogy mennyire más az, ami Finnországban van, meg ami Franciaországban van pl. Ilyen szempontból sokat adott. Más az, amikor az ember elolvass egy leíró szöveget, teli statisztikai adatokkal, és más az, amikor az embernek ezt elmesélik.

1996-tól a Fórum Intézet elnökének funkcióját is betöltöd. Munkálkodásod az intézetben a közéleti vagy a tudományos munkásságod része inkább?

Van egy ismert mondás, egy zsidó viccben hangzik el, hogy „erről még nem hochmeccoltam”. Nem tudom megmondani. Az az igazság, hogy ahogyan én az egészet abban az időben, 1996-ban, értelmeztem, az a következő volt: amikor a Magyar Polgári Pártban, a Független Magyar Kezdeményezés jogutódjában elkezdődtek a belső harcok, és láttam, hogy ebben a pártban hatalmas eltolódás figyelhető meg, hogy egyfajta érdekszervezet irányába tolódik el, akkor elment a kedvem a dologtól. Becsületből végigverekedtem ugyan azt a hatalmi harcot, de azért lehetett látni, hogy ha esetleg sikerülne is megnyerni, akkor is csak romokat találna az ember a végén... Ez egy hosszú történet, amit nem akarok részletezni. Akkor Tóth Karcsi, aki mindig mindent szervezett, és százmillió dolgot próbált ki és tartott a kezében, azzal jött, hogy itt kellene egy tudományos intézetet indítani, mert ez amúgy is régi örökség, mindannyian tudtunk a Masaryk Akadémiáról, ismertük Zalabai Zsigmond és a többiek elképzeléseit, tehát ez a mi körünkben eléggé ismert célkitűzés volt. És hát ebből a pártból ki tudja, mi lesz, ebbe kellene belefogni végre, és én mondtam, hogy a legnagyobb örömmel. Tulajdonképpen az elejétől fogva részt vettem a munkában. Egy dologra nagyon vigyáztam, ez összefügg az 1990. januári döntésemmel, amiről már beszéltem, hogy még

véletlenül se kerüljek valamiféle menedzseri pozícióba, mert tudtam, hogy abból csak baj lenne. (nevet) Úgyhogy azt találtuk ki, hogy elnök leszek, a Karcsi meg majd igazgató lesz, és akkor ez valahogyan működni fog. De ennek nem igazán volt jelentősége, mert ezek formális dolgok voltak, érdemben ez egy baráti társaság volt, később is nagyon sokáig így volt ez: leültünk, és mindent megbeszéltünk, és közösen hoztunk döntéseket. Én a magam szerepét, természetemből vagy adottságaimból kifolyólag, itt is abban láttam, hogy ötleteket adok, meg szempontokat fogalmazok meg. Ez érdekes szerep, kevésbé látható, ritkán beazonosítható. Van a tudományosságnak, különösképpen a filozófiának egy érdekes adottsága, nevezetesen, hogy a felfedezések java része abban rejlik, hogy a nagyon összetett, nagyon bonyolult és érthetetlen dolgokat lényegre törően leegyszerűsíti és megfogalmazza. Ez valamelyest megy nekem. Csak ennek aztán az első következménye, hogy amikor az ember ezt kimondja, megfogalmazza, akkor a többiek úgy reagálnak, hogy persze, igen, akkor menjünk tovább. És a dolog el is van felejtve szinte. De hát ezt az ember már megszokta... (nevet) Tehát itt láttam a magam szerepét, hogy a legfontosabb döntéseket próbálom meg valamilyen módon értelmezni, befolyásolni, kialakítani. S úgy érzem, hogy ennek eredményeképpen megfontoltabban tudtunk dönteni. Az előre sejthető volt, hogy ha ez a kezdeményezés sikeres lesz, akkor lesz egy halom irigyünk, és sokaknak kellemetlen lesz, amit az intézet majd produkál. Tehát nekünk meg fog kelleni próbálni oly módon orientálódni a mindennapi realitásokban, ami lehetővé teszi, hogy az intézet fennmaradjon. Ez nem egy termelővállalat, amelyik megtermeli a saját javait és eladja, majd a bevételből él meg. Ez olyan tudományos intézmény volt, amely támogatásokból élt. Egy döntést már az elején meghoztunk, és ez máig érvényes, hogy nem akarunk költségvetési intézménnyé, állami intézménnyé válni. Mert az kiszolgáltatottságot jelent. Ha nem vagyunk költségvetési intézmény, akkor viszont projektekből kell élni, támogatásokból, koldulásból, hogy nagyon direkt módon fogalmazzak. Szerencsére már megjelent a szlovákiai magyar vállalkozóknak egy olyan szűk csoportja, amelyik túljutott a kapitalizmus „cápa-korszakán”, és valamilyen módon társadalmi felelősséget is érzett. Ennek eredménye például, hogy Somorján ezt az épületet fel lehetett építeni. És ez tényleg hiánypótló dolog volt, és pillanatok alatt vonzóvá vált a kutatók és a közvélemény számára. Az intézmény iránti szimpátia egy nagyon fontos döntés következménye is volt, és minden erőmmel azon vagyok mind a mai napig, hogy ez érvényben is maradjon, nevezetesen, hogy ebben az intézményben nem volt semmiféle elvárt követelmény, sem módszertani, sem tartalmi szempontból. Az intézet a kutatóknak teljes szabadságot adott. Persze voltak megrendelések, amiket el kellett végezni, de olyan megrendeléseket nem vállaltunk, ahol a megrendelő megmondta volna, mi legyen az eredmény.

Annyi tartalmi megszorítás azért nyilván van, hogy ez egy kisebbségkutató intézmény.

Nyilvánvaló, ez a mi profilunk. De azon belül semmilyen kutatónak senki soha nem írta elő, hogy mire kell jutnia, vagy milyen módszert kell használnia. Ez nem olyan gyakori ám. Nyomást gyakorolni lehet közvetlenül és közvetetten is, hogy finoman értésére adják az illetőnek... Mi ilyet soha nem csináltunk, se közvetve, se közvetlenül, lépten nyomon leszögeztük, hogy itt kutatási szabadság van. Egy dolgot vártunk el mindenkitől, hogy amit csinál, az legyen érdekes, fontos, jó. Ez volt az egyetlen szempont. Így működik a Fórum Társadalomtudományi Szemle is, amelynek én voltam az első főszer-

kesztője: ha az írás jó, közöljük, teljesen mellékes, hogy én egyetértek-e vele, vagy se. Amennyiben érdekes, bennünket érdeklő témával foglalkozik, színvonalas, akkor közöljük. A szerkesztőbizottsági üléseken soha nem is engedtem felvetni sem azt, hogy ki kivel ért egyet vagy nem ért egyet tartalmilag az adott dologban. Ez ma már nem is kérdés, ezt már mindenki megszokta, hogy ez így működik. Ennek az elvrendszerünkön túl volt egy nagyon fontos praktikus oka is: a szlovákiai magyar kutatótársadalom olyan kicsi, hogy bármiféle ideológiai osztás ezt a kicsit is tovább darabolná. Mi meg nem darabolni akartunk, épp fordított szándékaink voltak, nevezetesen, hogy minél többet becsatornázzunk abból a kevés emberből, aki van. S feltételeztük, hogy aztán majd csak szaporodik a számuk. S ez azért mostanra már meg is figyelhető, hogy ez a szám, ha nem is fénysebességgel, de azért szépen emelkedik.

Az egyik legveszedelmesebb időszaka a Fórum fennállásának a pártegyesülést követő időszak volt, mert rólunk tudható volt, hogy mi azt nem láttuk szívesen, tudtuk, hogy ez a Magyar Polgári Párt végét fogja jelenteni. Így is lett: hogy egyetlenegy számot mondjak, olyan 2200-2300 tagunk volt, és az egyesülés után maradt hétszáz. Tehát azok maradtak, azok regisztráltatták magukat formálisan az egyesült új pártba, akik pl. önkormányzati képviselők voltak, tehát valamilyen módon részei voltak a hatalmi rendszernek. Azok aktivistaként, értelmiségiként tartoztak hozzánk, azok mind elmentek. Tehát mi a pártegyesülést elleneztük, de aztán tudomásul véve a realitást, elfogadtuk, hogy veszítettünk. Viszont a pártegyesülés után az a pletyka terjedt, hogy az intézet egy új párt jól álcázott magja. Eszünk ágában nem volt ilyesmi, abszolúte nem, ezt kellett valahogy kibírni, valami módon ellensúlyozni, főleg az után, hogy a híresztelések a sajtóban is hangot kaptak. Hogy mi itt csak a megfelelő pillanatra várunk... S ez évekig tartott. Ezt ugye Magyarországon ki kellett védeni, mert a támogatásaink egy jelentős része onnét jött, az itteni támogatási rendszerbe bele kellett valahogyan férnünk, miközben a Dzurinda-kormányokban ott volt a Magyar Koalíció Pártja is, szóval valahogy ezt kezelni kellett. Rövid távú taktikázásokkal kezeltük, mert ilyen helyzetben a sima cáfolat kevés, az sosem eléggé hatékony, főleg úgy, hogy a pletykák terjesztői jobb kommunikációs helyzetben vannak, mint azok, akikről terjesztik. Aztán ez fokozatosan gyengült, és miután kiderült, hogy vannak dolgok, amiket csak mi tudunk megcsinálni, vannak olyan anyagjaink, tudunk olyan közvélemény-kutatásokat csinálni stb., amik nélkül a politikai vezetés élete is sokkal nehezebb, vagy legalábbis nehézkesebb lenne, elkezdett ez változni, a politikusok is megértették, hogy ez számukra is hasznos dolog.

Ez elég durván hangzik, hogy a Fórum azért alakult, mert néhány ember teret veszített a politikában.

Ez a realitás. Mondjuk, az én esetemben nem pusztán térvésztről volt szó, ahogy elmondtam, én soha nem akartam se képviselő, se kormánytag, magas rangú állami hivatalnok lenni. Én elmentem tanítani egy egyetemre, és azzal nagyon elégedett voltam. De egyébként van benne igazság. Ha az a hatalmi harc másképp sül el, ha egy-két dolog más irányba fordul, akkor nem biztos, hogy lett volna Fórum Intézet. De úgy van ez, hogy ha megint más dolgok másképp sültek volna el, akkor az a párt se született volna meg, szóval... Így lett. Így lett megcsinálva.

A Fórum Társadalomtudományi Szemle szerkesztőbizottságának az elnöke vagy. Ez is régi vágy volt tájainkon, hogy legyen egy tényleges tudományos folyóirat. Van olyan szlovákiai magyar szerzőgárda, amelynek az írásaival a lap kitöltető?

Azt hiszem, hogy igen, bár mi nem csak szlovákiai magyaroktól közlünk. Ez egy megbecsült folyóirat. Most már az interneten is hozzáférhető, s Ausztráliától Amerikáig olvassák. Hatalmas előrelépés, hogy az idén indexált folyóirat lettünk, vagyis bekerültünk egy nemzetközi folyóirat-minősítő rendszerbe, ami a szerzők számára is fontos.

Elnökként hogyan látod, merre tovább?

Nem hiszem, hogy erre nekem vagy bárki másnak szabad lenne valamiféle kötelező érvényű választ adnia. A Fórum arra megy tovább, amerre a szlovákiai magyar tudományos élet dinamikája majd viszi. A Fórum mindazokat jelenti, akik az adott kutatásokban közreműködnek. És hogy kinek mi fog eszébe jutni, kinek milyen „kutatói görcsei” támadnak, azt én nem tudom előre megmondani, s nem is akarom. Ez teljesen a kutatóktól függ, meg persze attól, hogy talpon tudunk-e maradni, de ebben a pillanatban, kopogiam le, köszönjük szépen, megvagyunk. Ilyen helyzetekben én egyetlen dolgot vagyok hajlandó csinálni, hogy amennyiben szakszerűen felmerül valamilyen, nevezzük úgy, értelmiségi téma, akkor beszélgetek, s mondom a véleményemet, s annak esetleg lehet valami hatása. Ennyi. Egyébként pedig azon leszek minden energiámmal, hogy az a szabadság, ami itt a kezdetektől megvolt, az megmaradjon, hogy ebbe senki ne tudjon beavatkozni, s elvinni ezt egy konkrét érdeket, célt szolgáló intézmény irányába, legyen az gazdasági, hatalmi, vagy bármilyen más érdek. Persze, a császárnak meg kell adni, ami a császáré, mert az ember nem egy sivatag közepén létezik, hanem konkrét hatalmi viszonyok közepette, ezt viszont mindig átgondoljuk, s mindig egyensúlyozgatunk, dekagrammokra mérve átgondoljuk, hogy az adott esetben mit csináljunk. Ez állandó téma.

Végül beszéljünk még az egyéni tudományos munkádról. Azt már említetted, hogy még egyszer szeretnél nekifutni a nemzeti jogok – emberi jogok témának. Milyen terveid vannak még?

A következő könyvemnek az lesz a címe, hogy Európai identitás. Egy sorozatnyi tanulmányom már meg is jelent a témáról.

Ez nagyon aktuális téma.

Pontosan. Amikor elkezdtem, jó néhány évvel ezelőtt, akkor már lehetett látni, hogy ez dagadni fog.

Az európai identitás kérdésével ma elsősorban politikusok, politológusok, szociológusok foglalkoznak. A politikai filozófus miként közelít a kérdéshez?

Úgy gondolom, hogy európai identitás részben, különféle formákban, tulajdonképpen a keresztény Európa megszületése óta van. A Római Birodalmat csak részben tekinthetjük európai országnak, mert az három kontinensen terült el, de persze részben azt is idesorolhatjuk, s hogy egyáltalán van Európa, azt a görögök találják ki. Tehát nem is az a kérdés, hogy létezik-e ilyen, mert nyilvánvalóan létezik. Az alapkérdés az az, hogy ölthet-e ez olyan formát, hogy az európaiak politikai közösséggé váljanak. Mert ha

nem, akkor lehet európai identitás úgy is, hogy közben háborúk dúlnak... Méghozzá nem akármilyen politikai közösség létrejötte a kérdés, hanem olyan politikai közösségé, amelyik hatékonyabb, mint a világ más részei. Mert ennek a minőségét a globalizáció kihívásaihoz kell mérni, nem elég önmagához. Nyilvánvaló, hogy ehhez új elemekre is szükség van. Nem elég az az örökség, ami van, hanem egyes dolgokat ki is kell találni, illetve az örökségből ki kell tudni válogatni bizonyos dolgokat. Rám nagyon nagy hatást gyakorolt az egész felvilágosodás. Az, ahogy a kor jelentős gondolkodói, államférfijai a rendiség válságából, a harmincéves háború után, tehát egy totális válságból ki tudták emelni Európát... És hát az első és második világháború, meg aztán a kommunizmus és a kettéosztottság, az ilyen válság volt, és ez a válság ma is tart. Ha megnézzük, milyen pozícióban volt Európa az első világháború előtt a világ egészén belül, és milyen pozícióban van most, akkor látjuk, hogy ez a pozíció lineárisan romlik. 1989 után reméltük, hogy a válságnak vége, de nem így lett. A kérdés, hogy ebből mit lehet kihozni. Európának eddig a különféle mélypontjaiból mindig sikerült kiemelkednie. Ha én egy-két értelmes gondolattal hozzá tudnék ehhez járulni, az jó lenne. Most már eljutottam odáig, hogy látom az alagút végét, tehát belátható időn belül ebből lesz könyv.

Tehát legkevesebb két nagy könyv még vár ránk.

Ó, több is. Van még egy téma, amit emiatt szakítottam félbe: annak az a neve, hogy magyar–szlovák megbékélés. Erről is írtam már néhány dolgot, és ebből is szeretnék összekalapálni egy könyvet. Ha úgy két éven belül sikerülne ezt befejeztem, akkor aztán lépnek még majd más irányokba is.

Amikor Amerikában tanultam ösztöndíjasként, akkor részt vettem egy tanfolyamon, amely az alkotmányosság kérdéseivel foglalkozott. Az alkotmányosság tudvalevőleg nem azonos az írott alkotmánnyal, az is része persze, hanem egy szélesebb fogalom, egyebek között az alkotmányos értékrenddel is foglalkozik, az alkotmányos intézmények működésével stb., s ez nagyon megragadott. Mert ugye a demokráciának ez a formális teteje. Az egyik kimenete ennek a dolognak néhány tanulmány, majd egy könyv lett, amelyikben a korábbi magyar alkotmány határon túli magyarokkal foglalkozó kitételével foglalkozom, olyan szempontok alapján, amiket ott, Amerikában magamba szívtam – tehát, hogy ez ki mindenki számára mit jelenthet, milyen nyomai vannak a különféle értelmezéseknek, miközben, ha egyszer a szöveg közmegegyezéssel került az alkotmányba, akkor az alkotmányozók elvileg azt vállalták, hogy alkotmányos egyetértés lesz ebben az ügyben. És megnéztem, hogy ez mennyire van, és mennyire nincs így. El is döntöttem, hogy ha megváltozik az alkotmány, akkor ezt a vizsgáldást folytatni fogom. Ez is az elhatározásaim közé tartozik.

Sándor Eleonóra

Öllős László önálló kötetei:

1. *Emberi jogok – nemzeti jogok.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Liliium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2004, 252 p. / Nostra Tempora, 10./
2. *Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008, 160 p. /Nostra Tempora, 16./

Lentner Csaba: Rendszerváltás és pénzügypolitika. Tények és tévhitek a neoliberális piacgazdasági átmenetről és a 2010 óta alkalmazott nem konvencionális eszközökről. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2016, 336 p.

A második világháború után a keresletélénkítés keynesi gondolatának térbeli kiterjesztését alkalmazva, a Nyugat gazdaságpolitikájának célkitűzése a gazdasági növekedés serkentése, a nemzeti jövedelem gyarapítása és a munkaerőpiaci folyamatok felpozícióba hozása volt, melyet az állam intervencionista szabályozási rendszere és a vele szorosan összefonódó gazdaságpolitikai eszköztára támogatott. A világgégés utáni újjáépítési igények és az amortizálódott tőke helyettesítésére szolgáló beruházások szükségessége mellett, a robbanásszerű technikai fejlődés felélénkítette a nyugati piacokat, ámde az első, majd a második olajrobbanás gyökeresen megváltoztatta a világ gazdasági feltételeket, és a piaci egyensúlyzavarok szűnni nem múló dilemmái mellett a féktelen inflációval szembeni harcok következtében fellépő kételyek és kétségbeesések is erősen a felszínre törtek. A korábban sikeres Keynes-féle gazdaságpolitikai szemléletet a hetvenes évektől fokozatosan felváltották az önszabályzó piaci mechanizmusok hatékony működését hirdető neoliberális gazdaságfilozófiai irányzatok. Az exogén neoklaszikus modell a gazdasági termelékenység, a foglalkoztatottság és az életszínvonal egyenletes növekedése érdekében a termelési tényezők térbeli áramlását elősegítő háttérfeltételek kialakítását szorgalmazta. Miután a termelésitényező-áramlás korlátozottsága miatt a regionális szintű differenciák enyhítése alig volt érzékelhető, az endogén irányzat a kívánt növekedést az új vívmányok támogatásában, az erőforrások hatékony felhasználásában, illetve a humán erőforrás folyamatos képzésében látta. Mivel a szocialista gazdasági rendszer domináns attribútuma a regionális szinten jelentkező fejlettségbeli különbségek kiegyenlítése és a teljes foglalkoztatottság megteremtése volt, a keleti blokk egykori országai a piaci egyensúlytalanság okozta gaz-

dasági és társadalmi feszültséggel csupán a rendszerváltás során felbukkanó transzformációs válság alatt szembesültek. A múlt század utolsó évtizedének hajnalán az egyébként szélesebb piaci átalakulás sokkhatásai kivétel nélkül megingatták térségünk valamennyi – egykoron tervgazdasági elvek szerint működő – országát. A termelés visszaesése nemcsak a Magyarországhoz hasonló, tetemes nemzetközi adóssággal induló országokat, hanem az akkor iparilag fejlettebb gazdaságokat is komolyan megrendítette. A tulajdonkialakítási folyamatok a társadalom hatalmi szerkezetének módosulását vonták magukkal, ezért a magánosítás politikai konfliktusokkal, elméleti és gyakorlati vitákkal volt terhes. Később egyértelművé vált ugyan, hogy a privatizáció sikere az érintett rétegek és érdekcsoportok együttműködését kívánta volna meg.

Lentner Csaba egyetemi tanár, a budapesti Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közpénzügyi Kutatóintézetének megbízott igazgatója 2005-ben, úgyszintén az Akadémiai Kiadónál megjelent *Rendszerváltás és pénzügypolitika* című sikeres kötetének új kiadásával és új gondolatokkal történő kibővítésével idézi fel Magyarország neoliberális gazdaságfilozófiai szemléletet követő piacgazdasági átalakulásának ellentmondásait. A szerző a neoliberális elveket követő gazdaságpolitika egyik fő magyarországi bírálója, de nevéhez fűződik az újjászervezett magyar állam közpénzügyi mechanizmusainak tudományos rendszertani keretekbe foglalása is.

A szerző két évtized pénzügypolitikájának jellemzőit és fejlődési irányvonalát tárja a szakavatott olvasó elé. Laikus szemlélődő számára a könyv első pillantásra tanulmánykötet látszatát keltheti, ennél azonban sokkal többről van szó, hiszen az egyes fejezetekben kifejtett feltevések egységessége megteremti a monografikus igényű művektől elvárt koherenciát. A szerző a privatizációval kapcsolatos témák egész sorát veszi górcső alá. A magánosítás magyarországi folyamatainak értékelésével indít, de mondanivalója kitér a mezőgazdaság átalakítására, az agrárfinanszírozás kérdéskörére és nem utolsósorban az ezredfordu-

ló magyar agrárpolitikájának ellentmondásai is. Figyelmét nem kerüli el a kilencvenes évek reformtörekvéseinek, valamint adópolitikai dilemmáinak kritikai értékelése sem. A szerző a kötet hatodik fejezetében Magyarország adószabályozásának kulcskérdéseiről értekezik a 20. század alkonyán. Bár a fejezet egy 1998-ban írt tanulmányának átdolgozott változata, az általa közvetített érvelések és következtetések mind a mai napig helytállóak. A szerző meggyőződését osztva „az adórendszerrel szemben fontos követelmény, hogy a társadalmi békétlenséget ne szítsa, ne taszítsa kezelhetetlen tartományba” (64. p.), továbbá „az adórendszer az egyének és a vállalkozások számára legyen méltányos, reagáljon stabilizáló jelleggel a gazdasági élet változásaira, ne torzítsa a termelési tényezők hatékony felhasználását” (uo.).

A kilencvenes évek kezdetétől a hajdani tervgazdaságoknak megváltozott nemzetközi pénzügyi és gazdasági környezethez kellett alkalmazkodniuk, ami tulajdonképpen a pénzügyi rendszer merevségének fokozatos feloldódását eredményezte. Magyarországon már a nyolcvanas években tényleges lépések történtek a piaci viszonyok kifejlesztésében, sőt a jegybanki és a kereskedelmi banki szerepkörök szétválasztása 1987-ben meg is valósult. Mindezek szellemében a szerző a pénzügyek iránt fogékony olvasó figyelmét a létrejött két-szintű bankrendszer általa felismert szerkezeti problémáira tereli, melyek a kereskedelmi bankok eltérő hitelpolitikájában és sok esetben felelőtlen hitelezési magatartásában nyilvánultak meg. Többször utal a magyar tulajdonú pénzintézetek elrettentően magas veszteségéből eredő következményekre. Úgy véli, hogy Magyarország ez által vált kiszolgáltatottá a külföldi tőkének, tudniillik a hitelintézetek kihagyhatatlanok a nemzetközi tőkeáramlásból. „Magyarországon a globalizáció jegyében zajló felzárkózás következményeként erős függőség alakult ki a világgazdasági konjunktúrától, az Európai Unió üzleti ciklusaitól, végeredményben a nemzetközi pénzügyi aggregátumoktól.” (152. p.) Álláspontja szerint az állami beavatkozás mechanizmusának megerősítése elengedhetetlen a magyar gazdaság versenyképességének és alkalmazkodóképességé-

nek fokozása, valamint a globalizáció sokkhatásainak mérsékelése érdekében. Kiáll a nemzeti tulajdon arányának kedvező módosítása mellett is.

A szerző az ezredforduló magyar bankrendszerének átfogó értékelése után az olvasó figyelmét a millenniumi kihívások és az európai uniós csatlakozás nyitott kérdései felé tereli, ámde vizsgálódásának súlypontját továbbra is a magyar pénzügypolitika tárgykörére helyezi. Véleménye szerint „a magyar gazdaság kétarcúságát” a 21. századba lépve mi sem bizonyította jobban, mint a vámszabad területeken lendületesen fejlődő nemzetközi nagyvállalatok minden képeletet felülmúló profittermelése és a magyar agrár- és kisvállalkozói szektor veszesen alacsony jövedelmezősége közötti kontrasztok, de a gazdaság Janus-arcúságát – a megyei szintű fejlettségbeli differenciákon kívül – egy sokkal súlyosabb jelenség is alátámasztotta. Erről a szerző ekképpen ad hangot: „Államháztartási mutatóink a maastrichti követelmények szerint javulnak, ám a költségvetési deficit és az államadósság (...) ijesztően növekszik.” (190. p.)

A szerző a magyar gazdaság ellentmondásos állapotából kiindulva hosszasan elemzi a feloldását célzó – hivatalosan „magyar modellnek” nevezett – pénzügypolitikai lépéseket, próbálkozásokat, a kedvező és kedvezőtlen pénzügyi és társadalmi jelenségeket, majd az állami konzervatív politika jegyében javaslatot tesz a pénzügyi egyensúly fenntartására, valamint a tőkebevonás és a pénzügyi stabilitás biztosítására. Meggyőződése, hogy a „magyar államadósság finanszírozásához szükséges források minél nagyobb mértékben belső körből kerüljenek meghitelezésre, amit a nemzeti gazdaságpolitika céljaival összhangban kell megteremteni, illetve megszerezni” (230. p.). Kétségkívül helyesen vélekedik, amikor a gazdasági fejlődést és a társadalmi stabilitást a minőségi tőkevonzás feltételeinek kialakításával vonja párhuzamba, ugyanis ennek révén fokozódhat az államháztartás forrásellátása is.

A szerző a mű huszadik, egyben utolsó fejezetében foglalja össze a rendszerváltás gazdasági hátterét, elért eredményeit és bőkenőit. Megjegyzi, hogy „már a rendszerváltás rendszerválságának betetőzése idején nyil-

vánvalóvá vált, hogy csak az erős, a jól szervezett, a gazdasági és társadalmi folyamatokba aktívan beavatkozó állam képes a nemzetgazdaság, a piaci szereplők és a családok érdekeit hatékonyan érvényesíteni” (304. p.). A szerző a továbbiakban részletesen taglalja Magyarország államháztartási rendszerének 2010 és 2013 között megtörtént konszolidációs folyamatait, a 2013 és 2016 között megvalósult jegybankpolitikai rendszerváltást, amely a magyar kormánnyal egy célt követve az államadósság lefaragását, a költségvetés, az önkormányzatok, valamint a vállalatok és a háztartások kiegyensúlyozott pénzügyi állapotát eredményezte.

Úgy vélem, a közép-kelet-európai térség országaiiban végbement rendszerváltás és piacgazdasági átmenet még a maga próbatételeivel, útkereséseivel és melléfogásaival is a „példaértékű” jelzővel illethető, hiszen nem

létezett jól bevált forгатókönyv arról, miként is kell a közösségi tulajdonra épülő szocializmus gazdasági rendszerét piacgazdasággá alakítani, miként kell az egypártrendszer megszüntetésével egyidejűleg megteremteni a politikai pluralizmust, vagy az állami tulajdon dominanciája helyett elérni a magántulajdon túlsúlyát. Lentner Csaba hiánypótló, magas szakmai igényességgel és tekintélyes szakirodalom ismeretében megírt kötete átfogó képet nyújt a magyar rendszerváltást követő pénzügypolitika jellemzőiről és fejlődési irányvonaláról egészen napjainkig. Bár az egyes témakörök tanulmányozása meglehetősen komoly közgazdasági ismereteket feltételez, mégis bátran ajánlom a gazdaságpolitika kérdései iránt érdeklődő nem közgazdász olvasók számára is.

Nagy László

Számunk szerzői

Gaucsík István (1973)

történész (Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Pozsony, Szlovákia)

L. Juhász Ilona (1960)

etnológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)

Kázmér Anikó (1993)

egyetemista (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Nagy László (1981)

közgazdász (Pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Öllös László (1957)

politológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja; Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Popély Árpád (1970)

történész (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Riszovannij Mihály (1973)

germanista (Eötvös Loránd Tudományegyetem SEK, Szombathely, Magyarország; Selye János Egyetem TKK, Komárom, Szlovákia)

Sándor Eleonóra (1959)

néprajzkutató, politikus, újságíró, köztisztviselő (Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa irodája, Pozsony, Szlovákia)

Tóth Arnold (1977)

etnológus (Herman Ottó Múzeum, Miskolc, Magyarország)

Vajda Barnabás (1970)

történész, irodalomtörténész (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)